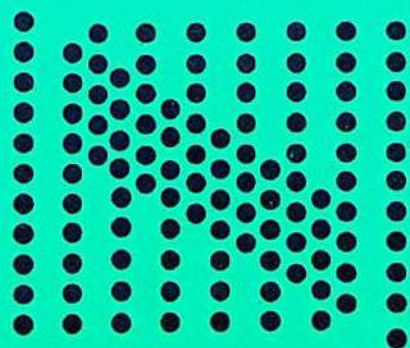

RAZPRAVE IN GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

31

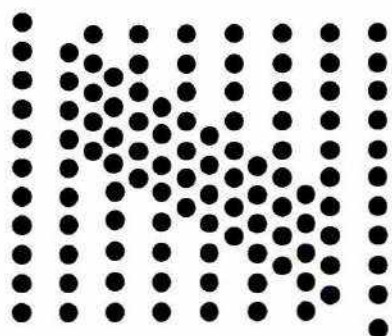
INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

Ljubljana, 1996

RAZPRAVE IN GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

31

**INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES**

Ljubljana, 1996

RAZPRAVE IN GRADIVO - TREATISES AND DOCUMENTS

Revija za narodnostna vprašanja - Journal of Ethnic Studies

UDK-UDC 323.15.342.4 (058)

ISSN 0354-0286

Izdajateljski svet - Council of Publishers

*Ciril Baškovič, Hajos Ferenc, dr. Vladimir Klemenčič, mag. Vera Klopčič,
Amalija Petronio Bertoni, Peter Winkler, dr. Mitja Žagar*

Uredniški odbor - Editor Board

*dr. Darko Bratina, mag. Boris Jesih, mag. Vera Klopčič, dr. Miran Komac,
Marinka Lazič, dr. Avguštin Malle, dr. Albina Nečak Lük,
Janez Stergar, Mojca Medvešek*

Glavni urednik - Editor in Chief

mag. Vera Klopčič

Odgovorni urednik - Editor in Charge

mag. Boris Jesih

Tehnični urednik - Technical Editor

Mojca Medvešek

Prevodi - Translation

Meta Gostinčar Cerar, Jana Kranjec Menaše

Tisk - Printed by

Eurota d.o.o.

Založil in izdal - Published and edited by

*Inštitut za narodnostna vprašanja - Institute for Ethnic Studies
SLO, 61000 Ljubljana, Erjavčeva 26, tel.: 386 (061) 210-823, 210-879, fax 210-964*

Predstavnik - Representative

mag. Vera Klopčič

Revijo sofinancira - Co-financed by

Ministrstvo za znanost in tehnologijo

*Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 426-36/94 mb
šteje revija Razprave in gradivo za proizvod,
od katerega se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.*

Kazalo

Peter Winkler:

Uvod/Preface.....	1
PROJEKT: MEDETNIČNI ODNOSI IN ETNIČNA IDENTITETA V SLOVENSKEM ETNIČNEM PROSTORU	5

Mojca Medvešek:

Metodološki okvir raziskave v slovenski Istri.....	7
--	---

Albina Nečak Lük:

Jezik kot kazalec stanja medetničnih odnosov.....	11
---	----

Sonja Novak Lukanovič:

Pomen vzgoje in izobraževanja v medetničnih odnosih.....	25
--	----

Boris Jesih:

Medetnični odnosi in politika.....	35
------------------------------------	----

Mojca Medvešek:

Analiza etnične vitalnosti Madžarov v Lendavi.....	47
--	----

Katarina Munda Hirnök:

Medčasovna analiza spremljanja medijev slovenske narodne manjšine v Monoštru.....	79
--	----

Renata Mejak:

Medčasovna primerjalna analiza čezmejnih stikov in percepcij prebivalcev Monoštra o Madžarski in Sloveniji.....	89
--	----

PROJEKT: ETNIČNA DIMENZIJA INTEGRACIJSKIH

PROCESOV V PLURALNIH DRUŽBAH TER UPRAVLJANJE IN RAZREŠEVANJE KONFLIKTOV	133
--	-----

Mitja Žagar:

Evolving Concepts of Protection of Minorities. International and Constitutional Law.....	135
---	-----

Petra Roter:

Razvoj mednarodnopravnega varstva manjšin od 17. stoletja do obdobja Društva narodov.....	193
---	-----

PROJEKT: SLOVENCİ V PROSTORU NEKDANJE JUGOSLAVIJE IZVEN SLOVENIJE.....	217
---	------------

Vera Kržišnik-Bukić:

Slovenci v Srbiji in dr. Franc Perko, nadškof in metropolit beograjski.....	219
---	-----

Matjaž Klemenčič:

Slovenci v Hrvaški/Slovenci u Hrvatskoj.....	237
--	-----

PROJEKT: DEMOKRACIJA, ČLOVEKOVE PRAVICE, MANJŠINE (Projekt Sveta Evrope).....	241
--	------------

Vera Klopčič:

Demokracija, človekove pravice, manjšine - Projekt Sveta Evrope.....	243
--	-----

Sonja Novak Lukanovič:

Zgodovina in identiteta.....	247
------------------------------	-----

Priloga.....	249
--------------	-----

Predstavitev knjige "Bosanska identiteta med preteklostjo in prihodnostjo".....	253
---	-----

Irena Šumi:

In memoriam: Salvatore Venosi.....	267
------------------------------------	-----

UVOD

Pred nami je nova številka revije Razprave in gradivo, ki jo izdaja Inštitut za narodnostna vprašanja in v njej predstavlja rezultate raziskovalnega dela svojih raziskovalcev pa tudi mnogih domačih in tujih sodelavcev.

Revija, ki izhaja že več kot trideset let, si je s svojimi tehtnimi prispevki in bogatim dokumentarnim gradivom pridobila ugledno mesto v slovenski mednarodni znanstveni publicistiki, saj lahko rečemo, da vsaka številka prinaša ne le prerez dela inštituta v nekem obdobju, ampak v veliki meri omogoča vpogled v raziskovalno delo na področju narodnostne problematike pri nas in v širšem evropskem prostoru. Z objavami nekaterih prispevkov in povzetkov v tujih jezikih in z objavami prispevkov tujih avtorjev odpira revija pot našim raziskovalcem tudi v evropski prostor in to prav v času, ko je narodnostna problematika deležna v svetu posebne pozornosti, saj so velike spremembe konec 80-tih in začetku 90-tih let bistveno spremenile razmerja in odnose zlasti v vzhodnoevropskem prostoru in odprla mnoga pereča vprašanja narodnostne identitete tudi v državah, ki se ponašajo z demokratičnimi tradicijami. Prav zato posveča danes po svetu pozornost poglobljeno ukvarjanje s temi vprašanji, kar se kaže na eni strani v oblikovanju in sprejemanju mednarodnih dokumentov, ki naj bi predstavljali norme za zagotavljanje individualnih in kolektivnih manjšinskih pravic in predstavljali okvire za ravnanje in ukrepanje držav na tem področju, na drugi strani pa nastajajo številni mednarodni raziskovalni projekti, ki skušajo poiskati odgovore na vprašanja, ki jih prinašajo spremembe v sodobnem svetu. Tu se odpira dragocena priložnost, da tudi slovenski strokovnjaki s svojim znanjem in izkušnjami sodelujejo tako pri oblikovanju dokumentov, ki naj bi predstavljali okvire za ravnanje na tem področju, kot tudi pri raziskovanju problemov jezikovne in etnične identitete manjšinskih skupnosti in zagotavljanju možnosti za njihovo enakopravno vključevanje v družbeno življenje v svojem okolju.

Zaradi take naravnosti je revija nepogrešljiv pripomoček vsem, ki se kakorkoli ukvarjajo z narodnostno problematiko, nam, ki delamo v državnih organih, pa so rezultati raziskovalnega dela in zbrano gradivo velika pomoč pri oblikovanju normativnih in praktičnih ukrepov za zagotavljanje ustavnih pravic manjšin v naši državi in za pomoč Slovence, ki živijo zunaj meja Slovenije.

Revija povzema vsa področja raziskovalnega dela, s katerim se ukvarjajo delavci inštituta in so v njegovi delovni usmeritvi že tradicionalna (položaj Slovencev v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, teoretični problemi raziskovanja nacionalnega vprašanja itd.), še posebej dragoceni pa so v tem trenutku rezultati tistih raziskav, ki odpirajo nova aktualna področja in nam bodo dale izhodišča za oblikovanje rešitev za probleme, s katerimi se bomo v praksi šele srečali oziroma se že srečujemo.

V Sloveniji smo upravičeno ponosni na visoko raven zaščite manjšinskih skupnosti, vendar nas ti dosežki in laskava priznanja ne smejo uspavati, ampak se moramo zavedati, da je manjšinska skupnost živ organizem, ki živi v dinamičnih družbenih razmerah, zato se njene potrebe in zahteve spreminjajo. Empirične raziskave, ki jih v zadnjih

letih sistematično opravlja inštitut, nam v veliki meri prinašajo odgovore na to, kako normativni in drugi ukrepi učinkujejo v praksi, kaj prinašajo manjšini pa tudi večinskemu prebivalstvu na narodnostno mešanih območjih in ponujajo mnoga izhodišča za nadaljnje ukrepanje. Vedno bolj spoznavamo, da predstavljajo mednarodni dokumenti in ustavne in zakonske norme o varstvu manjšin predvsem trdna jamstva in standarde, v katerih je treba iskati vedno nove rešitve. Nov čas in nove razmere prinašajo nove potrebe in samo skrbno spremljanje teh pojavov lahko zagotovi, da bomo v praktičnem uresničevanju narodnostnih pravic uveljavljali tisto, kar narodnim skupnostim v resnici zagotavlja njihov obstoj, uresničevanje njihovih interesov in potreb in omogoča, da ustavne in druge zaščitne norme niso samo deklaracija, ampak resnična možnost, da se manjšinska skupnost enakopravno vključi v vsa področja življenja večinskega naroda. Rezultati raziskovalnega dela, ki jih prinašajo Razprave in gradivo, so prispevek k uresničevanju take usmeritve.

Peter Winkler
Direktor Urada za narodnosti
vlade Republike Slovenije

PREFACE

The new issue of the journal Treatises and Documents, published by the Institute for Ethnic Studies, brings results of the research work of the Institute's research fellows, as well as papers from Slovene and foreign authors.

The journal, which has been published for over thirty years, has acquired, with its quality articles and rich documentary materials, great reputation in Slovene and international science publications. Every new issue brings not only a survey of the Institute activities over a certain period of time but also offers insight into research work in the sphere of ethnic issues so in Slovenia as all over Europe. The publication of summaries and some articles in foreign languages, together with the publication of papers by foreign authors, paves the way, for Slovene researchers, into the wider European space in the very time when ethnic issues are gaining worldwide attention, since the great changes in the 1980s and in the beginning of the 1990s essentially altered relations, particularly in the East European space, and opened up a number of grave issues concerning ethnic identity also in the states that pride themselves on their democratic tradition. That is why, all over the world, new in-depth studies are emerging dealing with these issues. This, on the one hand, results in the forming and passing of international documents which should represent standards for the provision of individual and collective minority rights, and provide the basis for measures, taken by states in this field. On the other hand, numerous international research projects are emerging, seeking for answers to questions brought about by changes in contemporary world. Slovene experts are, with their knowledge and experience, faced with a challenging opportunity, to participate in the drafting of documents which should provide the foundations for the choice of appropriate measures to be taken in this field. They can also participate in the research of ethnic and language identity of minority communities, and in the creating of opportunities for their equal participation in social life within their own surroundings.

Due to such contents and orientation, the journal provides indispensable help to everyone dealing with ethnic issues; to us, however, working in the state agencies, the results of research work, together with collected materials, are a precious assistance in the drafting of normative and practical measures for the assurance of constitutional minority rights in our state, and in helping the Slovenes settled outside Slovene borders.

The journal resumes all the traditional research fields dealt with by the IES research team (Slovene minority in Italy, Austria and Hungary, theoretical issues concerning ethnicity). Momentarily, especially valuable are the results of the research studies tackling newly-arising problems and providing solutions to questions which are only yet to be dealt with.

Slovenia is justly proud of its high level of minority protection; however, we cannot be satisfied with these achievements and flattering recognitions, but must be aware that a minority community is a changing organism which lives in dynamic social

conditions, which is why its needs and demands are subject to constant changes. Empirical research performed systematically by the Institute during the recent years provides answers to the effect of normative and other measures in practice, namely, their significance for the minority as well as majority population in the ethnically mixed territories. These answers also provide many starting-points for the adopting of further measures. It is increasingly clear that international documents and constitutional legal norms on minority protection mainly represent firm guarantee and standards which should be the source of new solutions. New time and new conditions generate new needs, and only a careful study of these phenomena can ensure that, in the practical implementation of minority rights, those rights will be put into value which will truly guarantee the existence of national communities, the promotion of their interests and needs. Such rights will also be the guarantee that constitutional and other norms of protection will not be a mere declaration but a real opportunity for the minority community to equally participate in all spheres of public life of the majority nation. The results of the Institute's research work, conveyed by Treatises and Documents are a contribution to the implementation of just this trend.

*Peter Winkler
Director of the Government
Bureau for Ethnic Communities*

PROJEKT:

MEDETNIČNI ODNOSI IN ETNIČNA IDENTITETA V SLOVENSKEM ETNIČNEM PROSTORU

Mojca Medvešek:

Metodološki okvir raziskave v slovenski Istri

Albina Nečak Lük:

Jezik kot kazalec stanja medetničnih odnosov

Sonja Novak Lukanovič:

Pomen vzgoje in izobraževanja v medetničnih odnosih

Boris Jesih:

Medetnični odnosi in politika

Mojca Medvešek:

Analiza etnične vitalnosti Madžarov v Lendavi

Katarina Munda Hirnök:

Medčasovna analiza spremljanja medijev
slovenske narodne manjšine v Monoštru

Renata Mejak:

Medčasovna primerjalna analiza čezmejnih stikov in
percepcij prebivalcev Monoštra o Madžarski in Sloveniji

METODOLOŠKI OKVIR RAZISKAVE V SLOVENSKI ISTRI

Mojca Medvešek

Raziskovanje v okviru mednarodnega projekta Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru¹ poteka na narodnostno mešanih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske. V okviru projekta je bila junija leta 1994 opravljena terenska anketa v Slovenski Istri, dve leti pozneje (novembra, 1996) pa smo na istem vzorcu izvedli še panelno raziskavo. Ker je projekt zastavljen longitudinalno in komparativno, v prihodnosti načrtujemo tudi anketiranje v Italiji. Trenutno so zbrani podatki panelne raziskave (1996) v fazi obdelave, zato se bomo omejili na predstavitev podatkov zbranih leta 1994.

Vprašalnik

Vsebinsko je vprašalnik zelo podoben tistim, ki smo jih uporabili v Prekmurju in Slovenskem Porabju, seveda pa je prilagojen in vključuje specifičnosti narodnostno mešanega območja Slovenske Istre. Pri pripravi vprašalnika, izbiri kraja anketiranja in vzorčenju so sodelovali tudi sodelavci SLORI-ja iz Trsta.

Vprašalnik, ki smo ga uporabili v raziskavi vsebuje več tematskih sklopov. Poleg demografskih in stratifikacijskih spremenljivk, so oblikovani sklopi spremenljivk s pomočjo katerih poskušamo spoznati: institucionalne možnosti, ki jih ima manjšina na razpolago (mediji, šolstvo, kultura), pravne možnosti etničnih skupnosti, kvaliteto in kvantiteto stikov z matičnim narodom, percepcije in stališča prebivalcev narodnostno mešanega območja do lastne in druge narodnosti; percepcije in stališča prebivalcev narodnostno mešanega območja do položaja lastne in druge skupnosti, percepcije in stališča prebivalcev narodnostno mešanega območja do značilnih pojavov in institucij na narodnostno mešanem območju, dejavnike narodne identifikacije ter dejavnike komunikacije (sporazumevalne zmožnosti, dejavnosti) (Nečak Lük, 1993).

Vprašalnik je bil pripravljen v dveh izvodih v slovenščini in italijanščini, anketo pa so izvajali dvojezični anketarji.

¹ Projekt poteka na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Nosilka projekta je prof. dr. Albina Nečak Lük.

Struktura vzorca

Pripadniki italijanske etnične skupnosti živijo v Slovenski Istri prostorsko zelo razpršeno. Številčno so še najbolj zastopani v občinah Piran, Koper in Izola. Četudi njihovo število v zadnjih desetih letih narašča, delež italijanske manjšine v nobenem urbaniem naselju ne predstavlja niti 10 % celotnega prebivalstva. Za izpeljavo ankete smo iskali mesto z razvito infrastrukturo, ustrežno narodnostno strukturo in primernimi organizacijsko tehničnimi pogoji. Odločili smo se za Izolo, saj je tu še najmanjši delež priseljencev drugih narodnosti in ima tako še najbolj ohranjeno avtohtono narodnostno strukturo.

Ker v naključno izbranem vzorcu vseh prebivalcev mesta Izole ("Izola-vsi") nismo zajeli zadostnega števila pripadnikov italijanske narodnosti, ki bi omogočilo korektno statistično analizo, smo se odločili oblikovati dodatni vzorec. V dodatnem vzorcu ("Obala-Italijani") smo zajeli pripadnike italijanske etnične skupnosti v obalnih mestnih naseljih Koper, Izola, Piran, Portorož in Lucija.

Zbiranje podatkov je torej potekalo na dveh vzorcih:

1. "Izola-vsi" - reprezentativni vzorec polnoletnih prebivalcev Izole.

Vzorec za Izolo je bil pripravljen na podlagi podatkov iz registra (polnoletnih prebivalcev) mesta Izole. Slučajni izbor je potekal na ravni mestnih ulic tako, da je zagotovil enakomerno razpršitev po celem mestu. Sprva je bil načrtovan vzorec velikosti 600 oseb, od tega nam je uspelo anketirati 503 osebe. Po pregledu vseh zbranih vprašalnikov in po izločitvi neuporabnih jih je ostalo 500. Realizacija načrtovanega obsega vzorca je bila torej 83.3 %. Nekoliko nižja realizacija načrtovanega obsega vzorca je posledica dejstva, da veliko oseb, ki so bile izbrane v vzorec ni bilo dostopnih zaradi nepopolnih podatkov.

"Obala-Italijani" - vzorec polnoletnih prebivalcev italijanske narodnosti v mestnih naseljih Koper, Izola, Piran, Portorož in Lucija. Podlaga za pripravo vzorca Italijanov v mestnih naseljih na obali so bili podatki Skupnosti Italijanov. Načrtovan obseg vzorca je bil 280 oseb. Število uporabnih in popolnih vprašalnikov pa je bilo 202. Torej je bila realizacija vzorca 72 odstotna. Tu je bila realizacija nekoliko slabša kot pri izolskem vzorcu. Vzroki pa so bili podobni: nepopolni podatki, starejše prebivalstvo, ki težko oz. nerado sodeluje pri anketiranju, nezaupanje (kljub zagotovitvi o anonimnosti ankete je bila prisotno precejšnje nezaupanje anketiranih), nekaterim pa se je zdela tudi sama tematika precej problematična. Slabša realizacija je vplivala na strukturo vzorca. Pojavile so se deformacije pri spolni strukturi. Zanimivo je bilo tudi to, da se približno ena četrtina anketiranih, ki naj bi bili po podatkih Skupnosti Italijanov italijanske narodnosti, ni opredelila za Italijane (Sumarni pregled rezultatov, 1994).

Demografska struktura vzorca

V vsaki tabeli je poleg deležev izračunan tudi obseg vzorčne *absolutne standardne napake* (se)² ki meri natančnost ocene in pove, kakšno je odstopanje - pri določenem tveganju - od prave vrednosti.

Tabela 1: Narodnostna struktura anketirancev.

	Izola-vsi %	se %	95% interval	Obala-Italijani %	se %	95% interval
Slovenci	76.6	1.9	76.6 ± 3.7	12.9	2.3	12.9 ± 4.6
Italijani	6.0	1.1	6.0 ± 2.1	75.7	3	75.7 ± 5.9
drugi	13.0	1.5	13.0 ± 2.9	6.4	1.7	6.4 ± 3.4
b.o.	4.4	0.9	4.4 ± 1.8	5.0	1.5	5.0 ± 3
N	500			202		

Tabela 2: Spolna struktura anketirancev.

	Izola-vsi %	se %	95% interval	Obala-Italijani %	se %	95% interval
moški	48.2	2.2	48.2 ± 4.4	39.1	3.4	39.1 ± 6.7
ženske	51.8	2.2	51.8 ± 4.4	60.9	3.4	60.9 ± 6.7
N	500			202		

Tabela 3: Starostna struktura anketirancev.

	Izola-vsi %	se %	95% interval	Obala-Italijani %	se %	95% interval
do 30 let	18.6	1.7	18.6 ± 3.4	17.3	2.6	17.3 ± 5.2
31 do 40 let	24.2	1.9	24.2 ± 3.7	16.3	2.6	16.3 ± 5.1
41 do 50 let	19.8	1.7	19.8 ± 3.4	17.3	2.6	17.3 ± 5.2
51 do 60 let	14.2	1.6	14.2 ± 3	15.3	2.5	15.3 ± 4.9
61 do 70 let	14.2	1.6	14.2 ± 3	22.8	2.9	22.8 ± 5.8
nad 70 let	8.2	1.2	8.2 ± 2.4	8.9	2	8.9 ± 3.9
b.o.	0.8	0.4	0.8 ± 0.8	2	0.9	2 ± 1.9
N	500			202		

² V primeru enostavnega slučajnega vzorca, kjer vzorčni delež p ocenjuje populacijski delež P , ima standardna napaka naslednjo obliko: $se(p) = \sqrt{p(1-p)/n}$; 5 odstotni interval zaupanja je tedaj $p \pm 1.96 \sqrt{p(1-p)/n}$.

Tabela 4: Izobrazbena struktura anketirancev.

	Izola-vsi %	se %	95% interval	Obala-Italijani %	se %	95% interval
nedokončana OŠ	4.8	0.9	4.8 ± 1.8	8.9	2	4.8 ± 3.9
osnovna šola	25.2	1.9	25.2 ± 3.8	25.7	3.1	25.2 ± 6
poklicna šola	19.4	1.8	19.4 ± 3.5	13.4	2.4	19.4 ± 4.7
srednja šola	35.6	2.1	35.6 ± 4.2	6.6	3.4	35.6 ± 6.6
višja šola	9	1.3	9 ± 2.5	7.4	1.8	9 ± 3.6
visoka šola	5.6	1	5.6 ± 2	7.4	1.8	5.6 ± 3.6
ni podatka	0.4	0.3	0.4 ± 0.6	0.5	0.5	0.4 ± 0.9
N	500			202		

Tabela 5: Delovna aktivnost anketirancev.

	Izola-vsi %	se %	95% interval	Obala-Italijani %	se %	95% interval
zaposleni	55.2	2.2	55.2 ± 4.3	41.6	3.5	55.2 ± 6.8
nezaposleni	4.2	0.9	4.2 ± 1.7	4.0	1.4	4.2 ± 2.7
na šolanju	5.0	0.9	5.0 ± 1.9	5.0	1.5	5.0 ± 3.0
gospodinje	2.6	0.7	2.6 ± 1.4	12.9	2.3	2.6 ± 4.6
upokojenci	32.4	2.0	32.4 ± 4.1	33.7	3.3	32.4 ± 6.5
ostali neaktivni	0.6	0.3	0.6 ± 0.7	3.0	1.2	0.6 ± 2.3
N	500			202		

Literatura:

Nečak Lük, Albina: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, Razprave in gradivo, Ljubljana, 1993, št. 28

Sumarni pregled rezultatov, Medetnični odnosi in narodnostna identiteta v Slovenski Istri (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola), Ljubljana, 1994

JEZIK KOT KAZALEC STANJA MEDETNIČNIH ODNOSOV

Albina Nečak Lük

Uvod

V raziskavi o medetničnih odnosih in etnični identiteti v slovenskem etničnem prostoru¹ je sklop vprašanj namenjen osvetlitvi sociolingvističnih vidikov položaja v treh narodnostno mešanih okoljih. Poleg povezav med narodnostno pripadnostjo in maternim jezikom smo proučili sporazumevalno zmožnost, sporazumevalno dejavnost ter jezikovna stališča v raziskavo vključenih prebivalcev iz vrst manjšine in večine. Na izbiro jezika sporazumevanja na stičnih jezikovnih območjih vpliva vrsta dejavnikov individualne in družbene narave. Jezikovno prilagajanje, to je približevanje govornega sloga sogovorncu ali oddaljevanje od njegovega sloga, je namreč v veliki meri odvisno od tega, kako govorci dojemajo družbeni položaj lastne skupnosti ter položaj skupnosti, s katero sobivajo na skupnem prostoru. Procesi približevanja in/oziroma oddaljevanja med etnijami v etnično mešanem prostoru se na ravni interakcije odslkavajo v smereh jezikovnega prilagajanja. V družbenih skupnostih, ki težijo k uravnoteženemu družbenemu položaju, se produktivni odnosi med etnijami izražajo kot vzajemno jezikovno (konvergentno) prilagajanje. Disjunktivne procese pa spremlja jezikovno odmikanje (divergenca).

V Sloveniji je na narodnostno mešanih območjih vzpostavljena institucionalna dvojezičnost, oprta na funkcionalno dvojezičnost pripadnikov manjšine in večine. Koncept dvosmerne dvojezičnosti ponuja možnost in hkrati implicira vzajemno jezikovno prilagajanje rojenih govorcev iz vrst obeh jezikovnih skupnosti. To podmeno skušamo v raziskavi preveriti. Ob analizi sporazumevalne dejavnosti respondentov iz vrst večine in manjšine skušamo prepoznati naravo jezikovnega stika ter ugotoviti, v kateri smeri teče jezikovno prilagajanje med večino in manjšino. Hkrati ugotavljamo, katere intervenirajoče spremenljivke vplivajo na izbiro jezika ter na smer govornega prilagajanja. Osrednje zanimanje velja sociolingvističnemu položaju na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre. Posamezne pojave na tem območju pa poskušamo ovrednotiti s

¹V pričujočem prispevku predstavljamo nekaj podatkov na to temo iz gradiva, ki je bilo zbrano v okviru raziskovalnega projekta "Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru" (izvaja ga raziskovalna skupina Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, nosilka prof. dr. Albina Nečak Lük). Raziskava je naravnana interdisciplinarno, longitudinalno in primerjalno ter proučuje kazalce narodnostne identitete ter razmerja med etnijami v stiku na obeh straneh slovenske meje. Junija 1994 so bili zbrani podatki na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre. V vzorcu je bilo 702 polnoletnih oseb, ki so odgovorile na vprašanja v vprašalniku (bodisi v slovenski ali v italijanski inačici). Leta 1996 smo raziskavo ponovili na istem vzorcu. Vprašalnik je obsegal izbrane tematske sklope. Sestavo vzorca glej v prispevku M. Medvešek: Metodološki okvir raziskave v Slovenski Istri.

pomočjo podatkov o jezikovnem prilagajanju na drugih stičnih jezikovnih območjih (vzdolž slovensko madžarske meje).

Položaj pripadnikov manjšin (narodnih, etničnih, jezikovnih in drugih) se ob tem ponuja opazovanju na dveh dopolnjujočih se oziroma prekrivajočih se ravneh: Prva je dejavnost države, regionalnih in lokalnih administrativnih oblasti in zadeva pripravo formalne (ustavni in drugi pravni instrumenti) in predmetne podlage (institucionalne možnosti in implementacija pravnih določil v praksi), potrebne za etnično samouresničitev ter kulturno in pa jezikovno kontinuiteto manjšinskih skupnosti. Na drugi strani pa ne gre zanemariti socialno psihološke dimenzije sobivanja različnih etnij na določenem območju, t.j. spoznati velja tudi subjektivni pogled na učinkovanje predmetne stvarnosti, saj jo pripadniki etnij v stiku lahko različno zaznavajo in v skladu s temi zaznavami tudi vrednotijo. Te zaznave vplivajo na počutje, (posledično pa tudi na ravnanje) ljudi na narodnostnem območju, kar se na polju medetničnih odnosov preslikava v paleto procesov bodisi kot strpnost, sprejemanje in sožitje bodisi kot nestrpnost, odklanjanje in odmikanje. Socialno psihološki procesi, ki se odvijajo v medetničnih odnosih, so v veliki meri odvisni od stopnje vitalnosti etnij v stiku, hkrati pa vplivajo na dojemanje ljudi o vitalnosti lastne skupnosti in tako posredno tudi na samo etnolingvistično vitalnost.

Če iz opisanega zornega kota pogledamo položaj na obeh narodnostno mešanih območjih (v Prekmurju in v Slovenski Istri) v Sloveniji, glede načelnega pristopa in opredmetenja formalnih določil v praksi ni treba skrbeti. Država bi izpit opravila tudi pri strožji mednarodni arbitraži. Kako prebivalci doživljajo skupno življenje na narodnostno mešanih območjih in ukrepe namenjene manjšin pa vemo le po drobcih in po intuiciji.

Zato smo z vrsto vprašanj poskušali prepoznati stališča Italijanov (manjšine) in Slovencev (večine) do nekaterih dejavnikov, ki so pomembni za položaj italijanske skupnosti. Refleksijo sociolingvistične predmetnosti na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre je mogoče zaslediti v sporazumevalni praksi pripadnikov manjšine in večine (1.) Na govorno obnašanje oziroma prilagajanje delujejo poleg družbenih faktorjev tudi individualni. Upoštevati velja značilnosti in potrebe govorca, njegovo sporazumevalno zmožnost in stališča. V prispevku ugotavljamo sovpadanje med narodnostno pripadnostjo in izpričano materinščino respondentov. (1.1.). Analiziramo jezikovno znanje (1.2.) in rabo jezika v javnih (1.3.) govornih položajih. Podobo o sociolingvističnem položaju dopolnjujemo z analizo podatkov o trendih apostazije (2.), kakor se kažejo v pogledih respondentov na narodnostno pripadnost drugih (2.1.) ter v njihovih izjavah o spreminjanju lastne etnične pripadnosti (2.2.). V zaključku razčlenjujemo podatke o pogledih respondentov na ohranjanje etničnih razlik (3).

1. Jezikovno znanje in sporazumevalna dejavnost

1.1. Materni jezik

Izjave o narodnostni pripadnosti in maternem jeziku se vedno ne pokrivajo. Razhajanja je mogoče razlagati kot kazalec spreminjanja etničnosti oziroma kot jezikovni premik (language shift). Do jezikovnega premika pa prihaja zlasti v neuravnoteženem družbenem položaju, ko je enemu od jezikov onemogočen dostop do javnih govornih položajev ali postopoma izgublja funkcijo sredstva sporazumevanja v javnosti. Vendar je ob interpretaciji povezave med narodnostno pripadnostjo in maternim jezikom potrebna previdnost. Upoštevati je treba, da je pri osebah iz narodnostno mešanih zakonov opredelitev za določeno narodnost kompleksen pojav, prav tako pa je pri takšnih osebah delikatna opredelitev materinščine. Razhajanj med izjavami o narodnostni pripadnosti in maternem jeziku torej ni mogoče vedno interpretirati z asimilacijskimi razlogi.

Materni jezik smo opredelili z Unescovo definicijo: "jezik, ki ga je oseba osvojila v zgodnjem otroštvu v krogu družine (prave ali nadomestne)". Odstopanja med narodnostno pripadnostjo in maternim jezikom so prisotna pri pripadnikih vseh v raziskavo vključenih skupnosti. Vendar je ujemanje med izjavljeno pripadnostjo določeni narodnostni skupnosti ter opredelitvijo jezikova te skupnosti kot materinščine visoko. Odmik je najvišji pri skupini *drugi* in najmanjši pri Italijanih. Vsekakor velja razloge za razhajanje pri Slovencih in Italijanih iskati tudi v deležu respondentov, ki izhajajo iz narodnostno mešanih družin.

Preglednica 1.: Materni jezik respondentov glede na narodnostno pripadnost

Narodnost	Slovenci	Italijani	<i>Drugi</i>
Materni jezik	%	%	%
Slovenski	82.8	7.1	10.3
Italijanski	4.2	88.5	15.4
Drugi	13.0	4.4	74.4
N	408	182	78

1.2. Jezikovna zmožnost

Sporazumevalna dejavnost je tesno povezana z jezikovnim znanjem. Podatke o jezikovnem znanju smo pridobili s pomočjo samoocene. Kriterij je torej bil izrazito subjektiven. Zato smo za pojasnjevanje jezikovnega znanja uporabili več pristopov. Pridobili smo samooceno znanja prvega in drugega jezika, in sicer narečne in knjižne zvrsti (1.2.1.), primerjalno oceno znanja slovenskega in italijanskega jezika glede na štiri jezikovne veščine (1.2.2.) ter oceno razumevanja pisnih in ustnih besedil v slovenskem in italijanskem jeziku (1.2.3.).

1.2.1. Samoocena znanja maternega in drugega jezika

Preglednici o samooceni znanja slovenskega in italijanskega jezika oziroma njunih zvrsti v prvi vrsti opozarjata na različno zahtevnost respondentov glede na njihovo narodnostno pripadnost. Očitno je kriterij Slovencev pri vrednotenju znanja lastne materinščine zahtevnejši kakor kriterij Italijanov. Tako je mogoče razložiti dejstvo, da so si Italijani pripisali pomembno višjo raven znanja materinščine kakor Slovenci. Seveda so možne tudi kakšne druge razlage.

Preglednica 2.: Samoocena znanja slovenskega knjižnega jezika in narečja

Samoocena	zelo/ precej dobro		srednje dobro		precej/ zelo slabo		ne zna	
	k. j. %	nareč. %	k. j. %	nareč. %	k. j. %	nareč. %	k. j. %	nareč. %
Zvrsti								
Narodnost								
Slovenci	70.1	75.1	23.7	16.1	4.9	6.4	1.2	2.7
Italijani	41.7	37.9	34.6	26.9	18.7	26.3	4.9	8.8
Drugi	50.0	59.0	30.8	28.2	19.2	10.3	1.3	2.6

Preglednica 3.: Samoocena znanja italijanskega knjižnega jezika in narečja

Samoocena	zelo/ precej dobro		srednje dobro		precej/ zelo slabo		ne zna	
	k. j. %	nareč. %	k. j. %	nareč. %	k. j. %	nareč. %	k. j. %	nareč. %
Zvrsti								
Narodnost								
Slovenci	30.7	30.0	32.1	25.8	28.0	22.7	9.3	11.5
Italijani	89.0	92.3	8.2	4.4	2.2	2.1	0.5	1.1
Drugi	23.0	35.9	16.7	24.4	48.7	24.3	11.5	15.4

Pri Slovencih torej velja razmišljati o večji kritičnosti glede znanja materinščine, predvidevamo pa lahko, da imajo strožji kriterij tudi glede znanja drugega jezika, italijanščine. Po drugi strani pa lahko visoko raven znanja italijanske materinščine, kakršno so si pripisali Italijani, mogoče tolmačiti kot znamenje trdne zasidranosti maternega jezika pri Italijanih, njegovega ohranjanja in prepričljive etnojezikovne vitalnosti italijanske skupnosti.

Poleg tega pa podatki glede jezikovnega znanja pri skupini *drugi* implicite opozarjajo na način pridobivanja jezikovnega znanja. Sorazmerno visoko raven znanja slovenskega in italijanskega narečja in manjšo raven znanja obeh knjižnih jezikov pri skupini *drugi* je namreč mogoče pripisati dejstvu, da so oba druga jezika pridobivali v prvi vrsti ob neposredni sporazumevalni izkušnji in manj pri formalnem jezikovnem pouku.

Glede na visoko raven znanja materinščine, knjižnega jezika in narečja, je mogoče sklepati, da je učinek jezikovnega načrtovanja v Slovenski Istri ugoden za italijansko skupnost. Takšno razlago opravičuje tudi sorazmerno visok delež Slovencev, ki obvladajo italijanski jezik. Glede na razmerje ob samooceni znanja drugega jezika pri obeh skupnostih, slovenskega pri Italijanih in italijanskega pri Slovencih, bi lahko sklepali, da v Slovenski Istri dvojezičnost ni tipična samo za pripadnike italijanske manjšine, temveč se delež dvojezičnih med Slovenci močno približuje deležu dvojezičnih Italijanov. Po analogiji lahko sklepamo, da so, kakor pri materinščini, Slovenci postavili strožji kriterij kakor Italijani tudi pri samooceni znanja drugega jezika. Podmena o visokem deležu obojesmerne dvojezičnosti je torej upravičena.

1.2.2. Primerjalna ocena znanja slovenskega in italijanskega jezika

Gornjo trditev potrjuje tudi primerjalno vrednotenje znanja slovenskega in italijanskega jezika glede na štiri jezikovne spretnosti, razumevanje, sporočanje, branje in pisanje ter ocena zmožnosti razumevanja slovenskih in italijanskih pisnih in ustnih besedil.

Preglednica 4.: Primerjalna ocena znanja slovenskega in italijanskega jezika

Slovenski jezik	razume		govori		bere		piše	
	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.
Boljše kot ital.	77.0	2.0	79.8	2.7	79.3	2.7	82.1	7.2
Enako kot ital.	20.9	43.1	18.8	30.7	18.6	39.7	15.7	28.3
Slabše kot ital.	1.2	54.9	1.3	66.7	2.1	57.6	2.1	64.4

Pri vseh jezikovnih spretnostih Italijani pomembno višje ocenjujejo svoje znanja maternega, italijanščine v primerjavi z drugim, slovenskim jezikom. Poleg tega izstopa podatek o visokem deležu respondentov italijanske narodnosti, ki si pripisujejo enakovredno znanje obeh jezikov. Delež Italijanov, ki so slovenščino označili kot svoj močnejši jezik, je zanemarljiv z izjemo zmožnosti pisanja.

Delež Slovencev, ki so si pripisali boljše znanje italijanskega jezika kakor slovenskega, je zanemarljiv, znaten pa je delež Slovencev, ki se imajo za enakomerno dvojezične, vendar je pomembno manjši kot pri Italijanih.

1.2.3. Razumevanje slovenskih in italijanskih besedil

Preverjanje zmožnosti razumevanja slovenskih in italijanskih pisnih in ustnih besedil podpira informacijo o jezikovnem znanju, ki smo jo dobili z drugimi postopki. Prisotnost funkcionalne dvojezičnosti pri obeh skupinah respondentov, Slovencih in Italijanih, je očitna: zasidranost v materinščini spremlja visoka stopnja razumevanja drugega jezika.

Preglednica 5.: Razumevanje slovenskih in italijanskih besedil

Besedilo	slov. pisno		slov. ustno		ital. pisno		ital. ustno	
	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.
Respondenti								
Razume vse	96.0	38.2	96.3	46.4	42.3	91.4	44.9	92.8
Razume vsebino	2.9	44.1	3.4	39.2	36.0	8.6	35.9	5.2
Razume kakšno poved	0.3	8.6	-	7.2	8.7	-	8.7	0.7
kakšno besedo	0.8	5.9	0.3	5.9	8.2	-	6.9	-
Ne razume	-	3.3	-	1.3	4.8	-	3.7	1.3

Podatki dopuščajo sklepanje, da izjave o italijanskem maternem jeziku sovpadajo z dominantnim položajem tega jezika v govornem repertoarju pripadnikov italijanske skupnosti. To pomeni, da je eden od ciljev jezikovnega načrtovanja na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre izpolnjen: Italijani dosegajo visoko sporazumevalno zmožnost v maternem jeziku, poleg tega pa je v zajetnem obsegu prisotna funkcionalna dvojezičnost pri pripadnikih italijanske narodnosti in slovenskega naroda. Nekoliko preseneča le sorazmerno skromno znanje slovenskega jezika pri respondentih italijanske narodnosti glede na to, da gre za državni jezik. Znanje tega jezika je namreč neizogibno potrebno za prostorsko mobilnost pripadnikov italijanske skupnosti. Ob tej priložnosti ne preverjamo alternativne možnosti, namreč, da Italijani sami menijo, da jim je glede na skupinske pravice na ozemlju s statusom institucionalne dvojezičnosti zagotovljena tudi zaželjena družbena mobilnost na samem narodnostno mešanem območju.

1.3. Sporazumevanje v javnosti

Jezikovno dejavnost smo umestili v več govornih položajev z različno stopnjo formalnosti, od najbolj formalnega govornega položaja na sodišču, preko sporazumevanja v šoli in vrtcu, v banki, na pošti, izbire jezika v cerkvi in na delovnem mestu, do sporazumevanja v javnih govornih položajev manj formalne narave, kakor na primer v trgovini, na avtobusu, pri športu, itd.

1.3.1. Izbira jezika glede na govorni položaj

Respondente smo vprašali, kateri jezik uporabljajo v navedenih govornih položajih. Izbirali so lahko med naslednjimi odgovori: samo slovensko, večinoma slovensko, oba jezika enako, večinoma italijansko, samo italijansko, drugo, nima stikov. Ob pripravi podatkov za preglednico 6 smo združili odgovore na naslednji način: samo in večinoma slovensko = slovensko, samo in večinoma italijansko = italijansko. V statistični analizi smo odgovore "drugo" in "nima stikov" izločili.

Preglednica 6.: Izbira jezika sporazumevanja v javnosti

Jezik	slovensko		oba jezika		italijansko	
	Slov. %	Ital. %	Slov. %	Ital. %	Slov. %	Ital. %
Respondenti						
Položaj						
Šola	91.5	16.4	3.9	12.5	3.1	71.1
Vrtec	93.5	16.6	3.8	14.3	2.1	69.0
Sodišče	97.6	59.0	2.4	18.0	-	24.0
Avtobus	93.2	43.7	5.3	35.9	1.5	20.4
Cerkev	95.6	29.0	2.9	36.4	1.5	34.6
Trgovina	93.6	37.4	5.2	45.3	1.2	17.3
Pošta	95.0	52.2	3.7	33.1	1.2	14.6
Banka	95.3	50.0	3.7	36.0	0.9	14.1
Delovno mesto	86.8	28.3	11.0	33.3	2.1	38.4
Gostilna	95.7	31.9	7.2	48.6	0.3	19.4
Ambulanta	95.3	57.7	3.7	26.6	0.9	15.8
Kulturno društvo	90.8	21.5	7.1	48.1	2.2	29.6
Šport	90.4	32.9	9.2	45.6	0.4	21.6
Družbene funkcije	91.1	35.1	8.1	41.4	0.8	23.3

Predstavitev izbire jezikov v govornih položajih zunaj družine pokaže, da je govorno prilagajanje na območju Slovenske Istre pretežno enosmerno. Prilagajajo se v glavnem Italijani, bodisi z enakomerno rabo obeh jezikov ali s pretežnim sporazumevanjem v slovenščini. Delež Slovencev, ki uporabljajo oba jezika v posameznih govornih položajih se giblje med 2.4 (na sodišču) in 11 odstotki (delovno mesto), medtem ko je delež Slovencev, ki uporabljajo izključno italijanski jezik zanemarljiv. Dokaj visoka raven znanja italijanskega jezika, kakor so jo izpričali Slovenci, se torej ne udejanja v večjem obsegu pri sporazumevalni dejavnosti v javnih govornih položajih, še zlasti ne v takšnih z visoko stopnjo formalnosti. O usmeritvi k sožitju govori nekoliko večji delež obojesmernega govornega prilagajanja na delovnem mestu.

Vendar o uravnoteženem družbenem položaju na narodnostno mešanih območjih govori predvsem govorno obnašanje pripadnikov manjšine in prisotnost njihove materinščine v njihovi sporazumevalni dejavnosti. Naši podatki kažejo, da se Italijanom zdi raba italijanskega jezika bolj samoumevna v tistih govornih položajih, kjer je celotna organizacija dela v italijanskem jeziku, namreč v šoli in v vrtcu. Nepričakovano nizek je delež italijanskega jezika na sodišču, glede na to, da naj bi ta ustanova zagotavljala pravico do uporabe maternega jezika vsem državljanom ne glede na narodnost (torej tudi tujcem, ne le pripadnikom manjšin). Nadaljnje raziskovanje lahko pokaže, ali so razlogi povezani z jezikovno organizacijo dela sodišča ali s stališči rojenih govorcev italijanskega jezika in njihovim poznavanjem manjšini zagotovljenih pravic.

Pa tudi sicer nakazujejo podatki o govornem obnašanju respondentov italijanske narodnosti v javnosti potrebo po nadaljnjem raziskovanju razlogov za dokaj nizko raven vključevanja njihove materinščine. Glede na to, da so si pripisali visoko oceno znanja italijanskega jezika, bi bilo treba razloge iskati bodisi v realizaciji pravnih do-

ločil o institucionalni dvojezičnosti, bodisi v socialno psiholoških dejavnikih, ali v obojem.

1.3.2. Ocena prisotnosti italijanskega jezika v javnem življenju

V naši raziskavi smo poskušali poiskati razlog v percepciji respondentov glede možnosti rabe italijanskega jezika v posameznih javnih govornih položajih. Ugotoviti smo torej želeli, ali je mogoče povezati govorno obnašanje s percepcijo respondentov o realizaciji pravnih norm v sporazumevalni praksi. Svoja stališča in poglede na jezikovno organizacijo življenja na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre so respondenti izpričali z odgovori na dve vprašanji.

Prvo zadeva splošno oceno o prisotnosti italijanskega jezika v javnem življenju (prireditve, obvestila, razglasi, dvojezični napisi, itd.). Odgovori na to vprašanje kažejo obrnjeno sliko glede na narodnost respondentov. Večina Slovencev (76.7 odstotka) meni, da je italijanščine ravno dovolj, za večino Italijanov (62.7 odstotka) pa je pre-malo. Da je italijanščine dovolj meni 30.7 odstotka Italijanov, 6.5 odstotka pa prisotnosti italijanščine ni moglo oceniti. Med Slovenci ocene ni podalo 12.4 odstotka respondentov, 6.3 odstotka meni, da je prisotnost italijanskega jezika prevelika, 4.5 pa misli, da je premajhna.

1.3.3. Pogled na možnosti za rabo italijanskega jezika v javnih govornih položajih

Zgornjo podobo podrobneje osvetljujejo podatki o posameznih govornih položajih. Respondenti so svoj pogled na ustrezno jezikovno organizacijo sporazumevanja v ustanovah in drugih javnih govornih položajih ovrednotili z odgovorom na vprašanje o možnostih za uporabo italijanskega jezika. Izbirali so lahko med trditvami, da je možnosti za rabo italijanskega jezika "preveč", "ravno prav", "premalo".

Pri respondentih slovenske narodnosti z deležem med 59.2 (na sodišču) in 88.5 odstotka (v trgovini) prevladujejo odgovori, da možnosti za rabo italijanskega jezika ravno pravšnje. Italijani so bolj kritični. Delež Italijanov, ki menijo, da so možnosti za rabo italijanščine ravno pravšnje v osmih govornih položajih (v šoli, v vrtcu, v cerkvi, v trgovini, na pošti, v banki, v gostilni, v kulturnem društvu) sicer presega delež nezadovoljnih, vendar sta oba deleža, razen v primeru šole in vrtca, dokaj blizu. V šestih govornih položajih (na sodišču, na avtobusu, na delovnem mestu, v ambulanti, pri športu) pa je po mnenju večine respondentov italijanske narodnosti premalo možnosti za rabo njihovega jezika.

Primerjalna analiza je pokazala, da se govorno obnašanje respondentov italijanske narodnosti in njihova percepcija glede možnosti rabe italijanskega jezika v istem govornem položaju ne pokrivata. Govorni položaj "na delovnem mestu", n. pr. so uvrstili med položaje, kjer je možnosti za rabo italijanskega jezika premalo, hkrati pa je delež rabe tega jezika prav v tem položaju med najvišjimi. Zato smo opravili primerjavo o percepciji glede možnosti rabe italijanskega jezika v javnosti med respondenti italijanske narodnosti, ki ta jezik v glavnem ali pretežno uporabljajo in onimi, ki ga ne uporabljajo. Pri nobenem govornem položaju razlike med obema skupinama niso statistič-

no pomembne. Lahko torej sklepamo, da dejanska raba italijanskega jezika ni povezana z percepcijo o možnostih rabe tega jezika v javnosti.

2. Pogled na etnično pripadnost

Podatke o jezikovni dejavnosti in o precepciji glede pristotnosti italijanskega jezika v sporazumevalni praksi v javnosti dopolnjujejo pogledi respondentov na etnično pripadnost kot nespremenljiv ali spremenljiv atribut človekove identitete.

Na vitalnost kakšne etnične skupnosti namreč kažejo tudi trendi apostazije. Pogled na permeabilnost etničnih meja je eden od kazalcev stanja medetničnih odnosov. Stališča do opuščanja narodnostne pripadnosti in opredelitev za drugo etnijo smo poskušali prepoznati s pomočjo dveh vprašanj. Zanimalo nas je, ali so naši respondenti občutljivi za pojave prehajanja iz ene etnije v drugo pri drugih osebah različnih narodnosti (2.1.). Po drugi strani pa nas je zanimalo, ali imajo tudi osebne izkušnje glede spreminjanja izjav o lastni narodnostni pripadnosti, torej, ali so se sami kdaj opredelili kot pripadniki kakšne druge etnije in ne tiste, v katero so bili vrojeni (2.2.).

Hkrati smo želeli ugotoviti, ali se percepcija pojava apostazije in lastnega drsečega opredeljevanja razlikujeta glede na narodnostno pripadnost, ki so jo sodelujoči v naši raziskavi izpričali ob vprašanju "Kateri etnični skupnosti čutite, da pripadate?".

2.1. Prepoznavanje etnične pripadnosti drugih

Ob vprašanju o osebah, ki živijo v Slovenski Istri in se včasih iz različnih razlogov ne izrekajo za svojo temveč za kakšno drugo narodnost, je slaba tretjina vprašanih odgovorila, da takšne ljudi pozna. Pokazalo se je, da narodnost respondentov ob tem igra pomembno vlogo. Zdi se, da pojav z večjo občutljivostjo registrirajo pripadniki italijanske narodnosti kakor Slovenci in *drugi*. Samo dobra polovica Italijanov ne pozna nobenega Slovenca, slaba polovica pa nobenega Italijana, ki bi se kdaj izrekel za kakšno drugo narodnost. Pri Slovencih in *drugih* je ta delež pomembno višji.

Naslednja ugotovitev ob tem vprašanju je, da vprašani niso izpričali pomembnih razlik glede poznavanja oseb slovenske oziroma italijanske narodnosti, ki se ne izrekajo za svojo temveč za kakšno drugo narodnost.

Tudi ob tem se respondenti Italijani pomembno razlikujejo od Slovencev in *drugih*.

Hkrati pa je zanimivo, da respondenti slovenske in italijanske narodnosti poročajo, da poznajo več primerov "odtujitve" med pripadniki lastne kakor med pripadniki druge skupnosti.

Preglednica 7.: Poznavanje oseb, ki se izrekajo za kakšno drugo narodnost

Poznam osebe:	veliko		precej		malo		nič		N
	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.	Slov.	Ital.	
Respondenti									
Slovenci	4.6	1.5	6.4	5.4	17.4	17.8	71.6	75.3	409
Italijani	9.3	8.2	8.7	15.8	25.1	29.0	56.8	47.0	183
Drugi	1.3	3.8	5.1	3.8	15.4	17.9	78.2	74.4	78

2.2. Izrekanje etnične pripadnosti

Vprašanje o izrekanju za kakšno drugo narodnost se povezuje z ravnanjem respondentov ob izjavah o njihovi lastni narodnostni pripadnosti. Zanimalo nas je, koliko respondenti sami čutijo, da je etnična identiteta ena izmed identitet spremenljive narave, ki jo je mogoče podrediti kakšnim drugim interesom. Podatki kažejo, da je le malo vprašanih pogosto spreminjalo izjavo o svoji narodnostni pripadnosti (1.3 odstotka), nekaj več je respondentov, ki se jim je to zgodilo redkokdaj (10.0 odstotka). Večina respondentov (88.5 odstotka) pa se ni znašla v položaju, da bi se izrekli za kakšno drugo narodnost.

Glede na narodnostno pripadnost respondentov so na deklarativni ravni največje vztrajanje oziroma zavezanost lastni skupnosti pokazali Slovenci (90.5 odstotka jih je izjavilo, da se nikoli niso izrekli za kakšno drugo narodnost). Nekoliko bolj ohlapen odnos do izjavljanja narodnostne pripadnosti so izpričali Italijani (87.9 odstotkov jih ni nikoli spremenilo narodnosti). Nagnjenje k apostaziji pa je najbolj izraženo pri skupini *drugi*, med katerimi se je kar dobra petina kdaj izrekla za drugo narodnost (79.2 odstotka *drugih* ni nikoli spremenilo narodnosti).

Ob tem velja opozoriti na povezavo z mešanimi zakoni. Etnične meje so namreč bolj zabrisane v primeru oseb iz mešanih zakonov, ki se po naravi stvari lahko priznavajo k eni ali drugi etniji ali obema hkrati. Na slednji pristop zaenkrat naletimo le izjemoma.

3. Pogled na procese približevanja oziroma oddaljevanja med etnijami

Med vprašanji, ki implicitno osvetljujejo počutje (vitalnost) pripadnikov italijanske narodnosti v Sloveniji in odnos Slovencev do te skupnosti, je zanimiva prognoza o prihodnosti in usodi italijanske manjšine v Slovenski Istri. Optimističen pogled Italijanov na to vprašanje je mogoče interpretirati kot visoko raven samozavedanja, življenjske energije skupnosti in skrbi za etnično kontinuiteto: slaba tretjina Italijanov meni, da se bo njihova skupnost v Slovenski Istri številčno okrepila. Enakega mnenja je dobra desetina Slovencev. Pri vprašanih obeh narodnosti prevladuje mnenje, da se bo italijanska manjšina ohranila na današnji ravni. Pri večjem deležu Italijanov kakor Slovencev pa se pojavljajo tudi črne napovedi o usodi italijanske manjšine.

Preglednica 8.: Pogledi na prihodnost italijanske manjšine v Slovenski Istri.

Prihodnost italijanske manjšine	Slovinci	Italijani
1. številčno se bo okrepila	10.8	29.4
2. ohranila se bo na današnji ravni	67.2	43.8
3. v prihodnosti bo izginila	4.2	9.2
4. že izginja	4.2	8.5
5. ne poznam	13.6	9.2

Stališča pripadnikov *drugih narodnosti* glede tega vprašanja so blizu stališčem Slovencev.

Medetnične odnose in dojemanje propustnosti etničnih meja implicitno osvetljujejo tudi predstave vprašanih o ohranjanju oziroma odpravljanju etnične raznolikosti. Po eni strani osvetljujejo stališča večine do drugih etničnih skupnosti, njihovo sprejemanje oziroma / ali odklanjanje. Po drugi strani pa gre za implicitno izpoved želje po spreminjanju položaja oziroma odnosov med večino in manjšino oziroma za kazalec vitalnosti manjšinske skupnosti.

Vprašani so izbirali med tremi odgovori. Razlike med etničnimi skupnostmi v Slovenski Istri naj: 1. izginejo, 2. ohranijo naj se kot kulturne posebnosti, 3. obdržijo in uveljavljajo naj se v javnem življenju (institucionalna dvojezičnost, politična participacija, itd.).

Kot odsev zavzemanja Slovenije za etnični pluralizem in pozitivne ukrepe pri zaščiti narodnih manjšin velja tolmačiti prevladujoče stališče, naj se razlike med etničnimi skupnostmi ohranjajo v sferi javne interakcije. Takšno stališče ima slaba polovica vprašanih (48.8 odstotka). Tretjina vprašanih (33.6 odstotkov) se je odločila za ohranjanje kulturnih razlik med etnijami. Kljub pretežno pozitivnemu odnosu do etnične raznolikosti v Slovenski Istri pa je delež vprašanih, ki bi najraje videli, da razlike med etnijami izginejo sorazmerno visok (17.5 odstotka).

Podrobnejša analiza pokaže, da so stališča do navedenega vprašanja tesno povezana z narodnostno pripadnostjo respondentov in da se glede na narodnost vprašanih pomembno razlikujejo.

Preglednica 9.: Stališča do ohranjanja razlik med etnijami

Razlike	naj izginejo	ohrani naj se kultura	ohranijo naj se v javnem življenju	N
Respondenti				
Slovinci	19.5	36.9	43.7	339
Italijani	10.4	22.0	67.7	164
Drugi	25.8	46.8	27.4	62

Za ohranjanje razlik oziroma za njihovo manifestacijo v javnem življenju se zavzemajo zlasti Italijani. Skupina *drugi* si želi predvsem ohranjanje kulturnih razlik, v tej skupini pa je tudi največji delež tistih, ki menijo, da bi bilo najbolje, če bi razlike med etnijami izginile. Respondenti slovenske narodnosti se v pomembnem obsegu zavedajo

pomembnosti uravnoveženega družbenega položaja na narodnostno mešanem območju, kar se kaže v deležu tistih, ki menijo, naj se razlike obdržijo v javnem življenju. Kulturnega pluralizem je pomembna vrednota še za dobro tretjino respondentov slovenske narodnosti, ki se zavzemajo za ohranitev kulturne raznolikosti. Vendar je tudi delež Slovencev, ki bi želeli, da bi razlike med etnijami izginile, torej jim je blizu etnična homogenost območja Slovenske Istre, vreden pozornosti. Veljalo bi pronikniti v vsebino tega stališča in proučiti tudi njegovo konativno sestavino.

Namesto zaključka

Na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre lahko govorimo o vzpodbudnih rezultatih institucionalne dvojezičnosti zlasti glede ohranjanja materinščine pripadnikov manjšin in razvijanja funkcionalne dvojezičnosti pri pripadnikih obeh etnij.

Hipteza o vzajemnem govornem prilagajanju ni bila potrjena. Funkcionalna dvojezičnost, ki smo jo v visokem deležu ugotovili pri respondentih slovenske narodnostne pripadnosti, se ne manifestira v sporočanjški dejavnosti v javnih govornih položajih. Gotovo pa tvori produktivno podlago za uporabo italijanskega jezika pri pripadnikih manjšine.

Po drugi strani pa je govorno obnašanje pripadnikov italijanske etnije, kar zadeva rabo njihove materinščine nekoliko presenetilo glede na podmeno o institucionalnih možnostih, ki naj bi bile zagotovljene v javnih govornih položajih. Naravo razlogov za takšno govorno obnašanje bo treba še raziskati in jih skušati prepoznati s kakšno bolj pronicljivo metodologijo.

Literatura:

Baker, C. (1992). ATTITUDES AND LANGUAGE. Multilingual Matters. Clevedon, England.

Fishman, J. A., (1989). LANGUAGE AND ETHNICITY IN MINORITY SOCIOLINGUISTIC PERSPECTIVE. Clevedon and Philadelphia: Multilingual Matters.

Fishman, J. A. (1990), »WHAT IS REVERSING LANGUAGE SHIFT AND HOW CAN IT SUCCEED?« In IVth International Conference on Minority languages, Vol. I, D.Gorter et al. (eds.); 5-36, Clevedon and Philadelphia: Multilingual Matters.

Garvin, P.L., Mathiot, M., (1977). THE URBANIZATION OF THE GUARANI LANGUAGE: A PROBLEM IN LANGUAGE AND CULTURE. In Readings in the sociology of language, Fishman J.A. (ed.), 365-374. Mouton Publishers, The Hague, Paris, New York.

- Giles, H., Johnson, P.** (1987). ETHNOLINGUISTIC IDENTITY THEORY: A SOCIAL PSYCHOLOGICAL APPROACH TO LANGUAGE MAINTENANCE. *International Journal of the Sociology of Language*, 68, 69-99.
- Giles, J., Bourhis, R.Y., Taylor, D. M.** (1977). TOWARDS A THEORY OF LANGUAGE IN ETHNIC GROUP RELATIONS. In *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, J. Giles (ed.), 307-384. London and New York: Academic Press.
- Gumperz, J.J.** (1990). THEORY AND METHOD IN PLURIGLOSSIA: THE INTERPRETATIVE ANALYSES OF LANGUAGE USAGE. V: *Aspetti metodologici e teorici nello studio del plurilinguismo nei territori dell'Alpe-Adria*, 33-49, Udine.
- Hafner Fink, M.** (1993). MEDETNIČNI ODNOSI V SLOVENSKEM ETNIČNEM PROSTORU. Metodološka izhodišča, podatki, vzorec, indeksi. *Razprave in gradivo / Treatises and documents* 28, 15-27, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Klinar, P.** (1991). OD ETNIČNEGA PLURALIZMA K INTERKULTURALIZMU. *Migracijske teme*, Zagreb, 7 (1), 29-45.
- Luther, D.** (ed.) (1992). ETHNOKULTURELLE PROZESSE IN GROSS-STADTEN MITTELEUROPAS. Bratislava: Slowakische Akademie der Wissenschaften - Institut für Ethnographie.
- Nečak Lük, A.** (1993). MEDETNIČNI ODNOSI V SLOVENSKEM ETNIČNEM PROSTORU. *Razprave in gradivo / Treatises and Documents*, 28, 5-14, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Nečak Lük, A. (s sodelavci)** (1994). VPRAŠALNIK IN SUMARNI PREGLED REZULTATOV. MEDETNIČNI ODNOSI IN NARODNA IDENTITETA V SLOVENSKI ISTRI. Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Skutnabb - Kangas, T.** (1981). BILINGUALISM OR NOT. The Education of Minorities. *Multilingual Matters* 7, Clevedon and Philadelphia: Multilingual Matters.
- Sussi, E., Sedmak, D.**, TIHA ASIMILACIJA: PSIHOLOŠKI VIDIKI NACIONALNEGA ODTUJEVANJA. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Tajfel, H.** (1978). STUDIES IN INTERGROUP BEHAVIOUR. London and New York: Academic Press.
- Weinreich, U.** (1974). LANGUAGES IN CONTACT. Mouton, The Hague - Paris.

Summary

Language as an indicator of the state of interethnic relations

Within the research study of interethnic relations and ethnic identity in the Slovene ethnic territory, a number of questions is dedicated to the highlighting of the sociolinguistic aspects of the situation in the three ethnically mixed territories. Apart from the links between ethnic affiliation and mother tongue, we studied communicative competence, communicative activity and language attitudes of the majority and minority members participating in the research. The choice of language of communication in areas of contact languages is affected by a number of individual and social factors. Language adaptation, i.e. approaching of one's style of spoken language to the language of collocutor, or, on the other hand, drawing away from the respective collocutor's style depends, to a large degree, upon the manner in which speakers perceive the social status of their own community and the status of the co-habiting community. Processes of approaching and/or drawing away between ethnic communities in an ethnically mixed territory region, reflect, at the level of interaction, in directions of language adaptation. In social communities which gravitate towards a balanced social situation, constructive relations between ethnic communities are expressed as mutual language (convergent) adaptation. Disjunctive processes, however, are accompanied by language divergence.

In Slovenia institutional bilingualism has been established in the ethnically mixed regions. It is based upon the functional bilingualism of minority and majority members. The concept of two-directional bilingualism offers an opportunity, implying at the same time, the mutual language adaptation of native speakers pertaining to both the language communities. The attempt of our research is to verify this assumption. Analyzing communicative activity of majority and minority respondents, our study attempts to recognize the nature of language contact, as well as ascertain the direction of the flow of the language adaptation between majority and minority. At the same time, the study provides an answer to the question which intervening variables affect the choice of language and the direction of language adaptation. The focus of our interest is the sociolinguistic situation in the ethnically mixed region of Slovene Istria. Individual phenomena in this region are evaluated by means of data regarding language adaptation in other areas of contact languages (along the Slovene-Hungarian state border).

POMEN VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA V MEDETNIČNIH ODNOSIH

Sonja Novak - Lukanovič

1. Uvod

V večnarodnostni/večkulturni družbi ima izobraževanje še posebno pomembno vlogo. Njegova funkcija je široka in posega tako na področje posameznikovega razvoja kot na področje širše družbe. Izobraževanje je na eni strani instrument pridobivanja poklicne klasifikacije posameznika, na drugi strani pa je instrument posameznikovega osebnega razvoja in transmisije različnih kulturnih vrednot. V pluralističnih družbah ali okoljih, za katere je značilna prisotnost različnih kultur in v katerih prevladujejo različne vrednote posameznika ali skupine, je izobraževalni sistem tisti, ki ustvarja pogoj, da posamezniki osvojijo kompleksnost in kontradiktornost družbe in tako gradijo odnose zasnovane na tolerantnosti, razumevanju, spoštovanju na individualni in družbeni ravni. (Batelaan, Gundara, 1991) Izobraževanje v večkulturni družbi je vedno obravnavano v zgodovinskem kontekstu in predstavlja integralen del političnih in ekonomskih struktur družbe. Zasnova in operacionalizacija izobraževanja v večkulturni/večnarodnostni družbi razkriva koncepte jezikovne politike in jezikovnega pluralizma v družbi. (Nečak-Lük, 1990) Po vsebini in ciljih izobraževanje, ki se uporablja na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji tako v Slovenski Istri kot v Prekmurju, ustreza kriterijem interkulturalnega izobraževanja, ki so jih opredelili strokovnjaki (Batelaan, 1984) in sicer, da

- interkulturalno izobraževanje izhaja iz principa enakopravnosti posameznika in skupine;
- v interkulturalnem izobraževanju je kulturna in jezikovna različnost predmet učenja;
- interkulturalno izobraževanje se izogiba etnocentrizmu;
- cilj interkulturalnega izobraževanja je zagotavljati enake pogoje in možnosti in nasprotuje kakršnikoli diskriminaciji.

Šola je tudi eden najpomembnejših dejavnikov socializacije. Kot institucija oblikuje posamezniku pripadnost določeni družbi in tako s samim vzgojnim procesom vpliva na ohranjanje etnične identitete.

Na slovensko-italijanskem narodnostno mešanem območju v Slovenski Istri se otroci izobražujejo na institucionalni ravni v svojem maternem jeziku - slovenskem ali italijanskem - od vrtca pa do fakultete, istočasno pa se seznanjajo tudi z drugim jezikom, ki je jezik večine ali manjšine (Čok, 1995). To kaže na kontinuiteto dvojezične vzgoje in izobraževanja, ki predstavlja pomemben pogoj za razvoj individualne in družbene dvojezičnosti. Sistematično, kontinuirano učenje jezika drugega jezika (jezika večine ali manjšine) skozi izobraževalni proces pa se odraža tako v jezikovni kompetenci posameznika kot tudi v stališču posameznika do drugega jezika. Uspešnost izob-

raževanja v večnarodnostnem okolju, ki upošteva kriterije interkulturalnega izobraževanja pa ni samo v ustrezni vsebini in organizaciji ter kvaliteti samega izobraževanja, ampak je uspeh vedno integracija številnih faktorjev - različnih individualni in družbenih motivacij, družbenih faktorjev, norm... Motivacija za učenje drugega jezika in tudi stališče do drugega jezika je tesno povezano z vprašanji politične, ekonomske, socialne in kulturne interakcije med etnično večino in etnično manjšino. Nekateri avtorji (Giles, Johnson, 1991) dajejo v medetničnih komunikacijah prednost prav motivacijskim faktorjem, ki igrajo tiho vlogo pri odločanju posameznika za uporabo nekega jezika. To pa je povezano tudi z motivacijo do učenja drugega jezika in s posameznikovim stališčem do specifičnosti vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanih območjih.

Metoda in predstavitev vzorca:

Izhajajoč iz koncepta interkulturalnega izobraževanja in vloge stališča posameznika ali skupine do interkulturalnega izobraževanja se bomo v prispevku osredotočili na izbrane rezultate raziskave "Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, "ki je potekala leta 1994 na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre in predstavlja del longitudinalno zastavljenega raziskovalnega projekta (Nečak-Lük, 1993). Prikazali bomo stališča posameznikov tako pripadnikov večine kot manjšine do vzgoje in izobraževanja, ki se izvaja na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre. Stališče do vzgoje in izobraževanja je večdimenzionalno. Kvalitativna in kvantitativna analiza posameznih dimenzij v povezavi z izbranimi sprejemljivkami pa ne odraža samo stališč in odnosa prebivalcev do interkulturalne vzgoje in izobraževanja, ampak posredno zrcali tudi medetnične odnose v narodnostno mešanem okolju, v katerem se je naša raziskava izvajala.

Posamezne strukturne komponente, ki sestavljajo in oblikujejo stališče in odnos vprašanih do vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju (stališče do znanja jezika večine in manjšine, stališče do organiziranosti vzgoje in izobraževanja, stališče do vloge jezika manjšine v izobraževalnem procesu) bomo interpretirali s pomočjo statistično obdelanih empiričnih podatkov raziskave. Poiskali bomo tudi povezave med stališči vprašanih do modela vzgoje in izobraževanja, ki se izvaja na narodnostno mešanem območju v Slovenski Istri ter narodnostjo, starostjo, izobrazbo in poklicem. V raziskavo je bilo vključenih 702 vprašanih, narodnostna struktura vzorca pa je bila naslednja: 61 odstotkov je bilo Slovencev, 27,3 odstotkov Italijanov in 11,6 odstotka so predstavljali vprašani različne narodnostne pripadnosti in smo jih poimenovali "drugi". Po starostni strukturi vzorca pa so nekoliko prevladovali starejši nad 60 let - 25,4 odstotka vprašanih, mlajših do 30 let je bilo 18,4 odstotka, od 31 do 40 let 22,2 odstotka, od 41 do 50 19,3 odstotka ter od 51 do 60 let 14,7 odstotka. Glede stopnje izobrazbe so v vzorcu prevladovali vprašani s srednjo izobrazbo, ki so predstavljali 36,1 odstotka vzorca, nato vprašani z dokončano osnovno šolo 25,5 odstotka, 17,7 odstotka jih je končalo poklicno šolo, višjo ali visoko šolo pa 14,7 odstotka vprašanih. Najmanjši delež pa predstavljajo posamezniki z nedokončano osnovno šolo - 6 odstotkov vzorca. Med poklici prevladujejo delavci (48,3%) in uslužbenci (32,3%), podoben

delež predstavljajo strokovnjaki (6,6%) in zasebniki (9,4%), najmanj pa je vodilnih delavcev (1,7%). (Nečak-Lük, Jesih, Novak-Lukanovič, 1996)

2. Stališča do vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju: rezultati raziskave

Pri obravnavanju stališč posameznika ali skupine do vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju moramo upoštevati, da je sam pojem "stališče" zelo širok in ga oblikujejo tako subjektivni kot objektivni faktorji, individualni in družbeni. Stališče do določene problematike je lahko samo eno, lahko pa stališče sestavlja skupek med seboj povezanih različnih stališč posameznika ali skupine, ki so v medsebojni soodvisnosti (Novak-Lukanovič, 1993). Vprašanja, ki jih v prispevku analiziramo lahko strnemo v več vsebinskih sklopov, ki se po vsebini med seboj prepletajo. Tako bomo posamezna vprašanja strukturirali v naslednje sklope:

1. vzgoja in izobraževanje in identiteta;
2. stališče do organiziranosti vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju;
3. stališče do jezika v vzgoji in izobraževanju na narodnostno mešanem območju.

1. Vzgoja in izobraževanje in identiteta

Rezultati številnih raziskav poudarjajo, da vzgoja in izobraževanje zelo vpliva na oblikovanje in ohranjanje narodnostne identitete posameznika in skupine. Tudi respondenti v naši raziskavi ji pripisujejo zelo pomembno mesto. Večina vprašanih (kar 70,9 odstotka), ne glede na narodnostno pripadnost pa meni, da je med osmimi področji - družina, šola, cerkev, sredstva javnega obveščanja, manjšinske organizacije, delovne organizacije, politične stranke, stiki z matico - ki smo jih navedli kot pomembne za oblikovanje narodnostne identitete, družina najpomembnejša. Zanimiva je razlika med Slovenci in Italijani glede vloge družine v procesu oblikovanja narodne identitete. Italijani ji pripisujejo večjo vlogo kakor Slovenci: kot zelo pomembno jo ocenjuje 80,3 odstotkov Italijanov in 67,0 odstotkov Slovencev, kot precej pomembno pa jo ocenjuje 18,0 odstotkov Italijanov ter 21,1 odstotkov Slovencev. Področje vzgoje in izobraževanja so vsi vprašani postavili tik ob vlogo družine. Predvsem pripadniki italijanske manjšine so o pomembnosti šole za oblikovanje narodnostne identitete trdno prepričani: 76,0 odstotkov jih misli, da ima šola zelo pomembno vlogo, 19,1 odstotkov pa jo ocenjuje kot precej pomembno. Takšnemu stališču se z oceno "zelo" pridružuje 49,4, z oceno "precej" pa 33,7 odstotkov Slovencev iz našega vzorca. Zelo pomembno področje za oblikovanje narodnostne identitete pa po mnenju vprašanih ne glede na narodnostno pripadnost, predstavljajo tudi stiki z državo matičnega naroda. Statistična analiza odgovorov kaže, da so stike z državo matičnega naroda vprašani uvrstili na tretje mesto, takoj za družino in šolo.

Starost vprašanih, vsaj na osnovi statistične analize, ne vpliva zelo na razlike v mnenju, katero področje je bolj ali manj pomembno za oblikovanje narodnostne identitete. Pri tem lahko izpostavimo, da pri oceni, da šola precej vpliva na oblikovanje na-

rodnostne identitete nekoliko izstopa mlajša generacija vprašanih do 30 let, ki predstavlja 18,5 odstotka vzorca. Skupina vprašanih, ki si je izoblikovala tako mnenje, je obiskovala sedanji model šolstva na narodnostno mešanem območju in je zato po vsej verjetnosti na osnovi lastnih izkušenj pripisala šoli tako pomembno mesto pri oblikovanju narodnostne identitete. Prav tako pa ta podatek tudi na nek način potrjuje uspešnost interkulturalnega izobraževanja na tem večkulturnem področju Slovenske Istre. Tudi pri oceni, da so stiki z državo matičnega naroda precej pomembni za oblikovanje narodnostne identitete statistično nekoliko izstopajo vprašani v starosti od 41 do 50 let (predstavljajo 19,2 odstotka vprašanih iz vzorca), torej aktivna populacija, ki si je na osnovi osebnih in delovnih izkušenj izoblikovala tako stališče.

Tudi sprejemljivka izobrazba ne kaže velikih odstopanj v stališču vprašanih do posameznih področij ter razvrščanju po pomembnosti, katera področja bolj ali manj vplivajo na oblikovanje narodnostne identitete posameznika ali skupine. Pri analizi izstopajo zlasti vprašani z nedokončano osnovno šolo, ki predstavljajo majhen delež (6 %) celotnega vzorca. Ti so se največkrat odločili za odgovor "ne vem", kar po našem mnenju pomeni, da so se za tak odgovor odločili predvsem zato, ker resnično o tem ne vedo nič, niso dovolj seznanjeni, o tem ne razmišljajo in ne zato, ker enostavno niso na to vprašanje želeli odgovoriti.

2. Stališče do organiziranosti vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju

Stališča respondentov do vzgoje in izobraževanja smo preverjali tudi z nizom trditvev o vzgoji in izobraževanju, ki se izvaja na slovensko-italijanskem narodnostno mešanem območju. Respondentom smo navedli 13 trditvev. Statistična analiza rezultatov kaže, da se večina vprašanih strinja s trditvijo, da sedanji model združuje učence slovenske in italijanske narodnosti in da ustvarja oziroma ohranja odnose sožitja med različnimi narodnostnimi skupnostmi okolju, ki ga raziskava obravnava. S to trditvijo se bolj strinja oziroma v glavnem strinja nekoliko večji odstotek Italijanov kot Slovencev. Relativno visok odstotek vprašanih (13,2 %) pa je do sedanjega modela indiferenten in se s konceptom sedanjega modela niti strinja niti ne strinja. Pri tem se to stališče vprašanih ne razlikuje glede na njihovo narodnostno pripadnost. Prav tako relativno visok odstotek vprašanih je na to vprašanje odgovorilo z "ne vem". Pri tem nekoliko izstopajo Slovenci, kajti kar 20,9 odstotkov Slovencev je na vprašanje odgovorilo z "ne vem". Poglobljena analiza takega stališča vprašanih z njihovo starostjo nam potrjuje predvidevanja, da so tako odgovorili zlasti starejši, ki sodijo v skupino vprašanih nad 60 let in ki s šolo nimajo nobenega stika več in tudi ni več področje, ki bi jih zanimalo. Ti predstavljajo v našem vzorcu relativno največjo skupino (kar 25,4 odstotka vprašanih je starejših od 60 let).

Manjše razlike med Slovenci in Italijani se pojavljajo tudi pri trditvi, da naj šolo z italijanskim učnim jezikom obiskujejo samo otroci italijanske narodnosti. S to trditvijo se absolutno ne strinja največji odstotek naših respondentov (34,0%), nekoliko močneje je to nestrinjanje prisotno pri Italijanih. Tudi relativno visok odstotek vprašanih se v glavnem ne strinja, da bi šolo z italijanskim učnim jezikom obiskovali samo otroci italijanske narodnosti (16,1 odstotka vprašanih meni tako). Na drugi strani pa se s

trditvijo, da naj šolo obiskujejo samo otroci italijanske narodnosti strinja v celoti 13,3 odstotkov ter v glavnem strinja 11,5 odstotkov vprašanih. Statistične razlike, ki se nanašajo na narodnost pri strinjanju s to trditvijo niso opazne. Na osnovi statističnih kazalcev lahko zaključimo, da večina respondentov iz naše raziskave ne podpira ločenih šol, ki bi jih lahko obiskovali izključno učenci glede na narodnostno pripadnost. Ta podatek brez dvoma odraža večkulturno funkcijo, ki jo respondenti pripisujejo šoli ne glede na učni jezik - ali je le ta večinski ali manjšinski.

Želeli smo tudi ugotoviti ali se starost, izobrazba in poklic sovpadata s trditvijo, da naj šolo z italijanskim učnim jezikom obiskujejo samo otroci italijanske narodnosti. Statistična analiza podatkov ne kaže signifikantne povezave med omenjenimi sprejemljivkami in trditvijo, čeprav posamezne celice kažejo nekatera odstopanja. Tako se s trditvijo, da naj šolo z italijanskim učnim jezikom obiskujejo samo otroci italijanske narodnosti bolj strinja oziroma v glavnem strinjajo vprašani, ki so mlajši od 40 let (strinjanje s to trditvijo je močnejše prisotno pri Italijanih) ter so po poklicu uslužbenci oziroma zasebniki z dokončano osnovno ali srednjo šolo. Strinjanje s to trditvijo je močnejše prisotno pri strokovnjakih italijanske narodnosti medtem ko je nestrinjanje s to trditvijo, torej diametralno nasprotje, nekoliko močnejše kot pri ostalih prisotno pri strokovnjakih slovenske narodnosti ter pri zasebnikih italijanske narodnosti. Vsaj na osnovi statistične analize lahko zaključimo, da je stališče, kdo naj obiskuje šolo z italijanskim učnim jezikom močnejše in bolj izrazito prisotno samo pri določeni skupini (lahko zapišemo tudi eliti) prebivalstva tako italijanske kot slovenske narodnosti.

3. Stališče do jezika v vzgoji in izobraževanju na narodnostno mešanem območju

Ustava in številni zakoni zagotavljajo na narodnostno mešanem območju v Sloveniji enakopraven položaj manjšine in večine, kar pomeni tudi enakopraven položaj slovenskega in italijanskega jezika. Kako posamezniki sprejemajo to jezikovno enakopravnost se odraža tudi v stališču, da se njihovi otroci v šoli naučijo enako dobro slovensko in italijansko.

Večina anketirancev ne glede na narodnostno pripadnost je mnenja, da je zelo potrebno (tako meni 52,9 odstotkov vprašanih) oziroma v glavnem potrebno (tako meni 36,3 odstotkov vprašanih), da se slovenski otroci v šoli naučijo enako dobro slovensko in italijansko. Italijani imajo o tem stališču bolj trdno mnenje in večina jih (66,5 %) sodi, da je zelo potrebno, da se slovenski otroci naučijo enako dobro oba jezika, slovenskega in italijanskega. Na osnovi statističnih rezultatov iz naše raziskave lahko potrdimo, da ne samo manjšina, ampak tudi večina sprejema večkulturno oziroma večjezično okolje, v katerem živi. Zelo majhen odstotek je tistih, ki imajo bolj "negativno, odklonilno" stališče o potrebi, da se otroci slovenske narodnosti naučijo enako dobro slovensko in italijansko. Tako je samo 7 odstotkov vprašanih popolnoma indiferentno do tega vprašanja, v glavnem nepotrebno, da se Slovenci naučijo oba jezika, se zdi samo 1,3 odstotkom vprašanih, povsem nepotrebno pa samo 1 vprašanemu (0,1%), za brez odgovora oziroma ne vem pa se je odločilo samo 2,2 odstotka respondentov. Čeprav to "negativno, odklonilno" stališče ne kaže statistično pomembne povezave med narodnostno pripadnostjo ter starostjo in izobrazbo, pa nam poglobljena analiza podatkov nakaže nekatera odstopanja. Med Slovenci imajo tako izoblikovano stališče pred-

vsem vprašani z nedokončano osnovno šolo. Pri Slovencih starost v povezavi z omenjenim stališčem ne kaže statistične povezave, medtem ko je pri Italijanih to stališče močnejše povezano s starostjo in to se odraža pri stališču, ki ga ima mlajša generacija (do 30 let), kar na nek način preseneča.

Zanimivi pa so rezultati, ki osvetljujejo, zakaj posamezniki menijo, da je za slovenske otroke znanje italijanskega in slovenskega jezika zelo ali v glavnem potrebno. Slovenci so, čeprav v relativno majhnem odstotku menili, da je to zaradi narodnostno mešanega območja (23,5 %), približno enak odstotek jih meni, da je to zaradi sožitja (21,3 %), 19,3 odstotkov pa je mnenja, da je znanje večih jezikov pomembno v življenju, 20,0 odstotkov vprašanih je sodilo, da je znanje jezikov potrebno zaradi bližine Italije. Italijani imajo o tem nekoliko drugačno mnenje kot Slovenci in znanje dveh jezikov povezujejo bolj z večkulturnim/ večjezičnim okoljem, v katerem živijo. Tako je pri Italijanih nekoliko močnejše prisotno mnenje, da je potrebno znanje dveh jezikov predvsem zaradi narodnostno mešanega območja (32,8 odstotkov jih tako meni) ter zaradi sožitja (za to se je odločilo 29,0 odstotkov Italijanov). Manjši pomen pa Italijani znanju slovenskega in italijanskega jezika pripisujejo kot vrednoto, ki se nanaša na znanje večih jezikov (več jezikov znaš, več veljaš). Prav tako pa po njihovem mnenju bližina Italije ne vpliva in ni pomembna za znanje slovenskega in italijanskega jezika pri posameznikih.

Da vprašani resnično menijo, da je za slovenske otroke potrebno, da se naučijo dobro slovensko in italijansko potrjuje tudi rezultat, ki smo ga dobili s statistično obdelavo drugega vprašanja. V sklop trditev o dvojezičnosti smo postavili trditev, da za Slovence ni potrebno, da se naučijo italijanščine. Zanimalo nas je ali se s to trdivijo popolnoma strinjajo, v glavnem strinjajo, niti se strinjajo niti ne strinjajo, v glavnem ne strinjajo, sploh ne strinjajo ali o tem ne vedo nič. Velik odstotek vprašanih (47,9 %) se sploh ne strinja s predloženo trditvijo, v glavnem se ne strinja s trditvijo tudi še 21,8 odstotkov vprašanih. Predvsem pri mlajši generaciji (do 30 let) je nekoliko močnejše prisotno nestrinjanje s trditvijo, prav tako pa so tudi Italijani bolj trdno prepričani o nepravilnosti trditve kot pa Slovenci. Na drugi strani pa se s trditvijo popolnoma oziroma v glavnem strinja približno štirinajst odstotkov vprašanih, med katerimi ne izstopajo ne Italijani ne Slovenci ne drugi, močnejše pa je strinjanje s to trdivijo prisotno pri vprašanih s poklicno izobrazbo.

Rezultati statistične obdelave podatkov, ki odražajo mnenje vprašanih, v kolikšni meri se jim zdi potrebno, da bi se italijanski otroci v šoli naučili enako dobro slovensko in italijansko se bistveno ne razlikujejo od mnenja vprašanih, ki se nanaša na potrebo, da bi se slovenski otroci naučili v šoli enako dobro slovensko in italijansko. Tako Slovenci kot Italijani so o tej potrebi močno prepričani, medtem ko "drugi" izstopajo predvsem pri stališču, da jim je vseeno, torej nimajo izoblikovanega stališča do tega vprašanja. Starost, izobrazba, poklic vprašanih ne predstavlja statistično pomembne sprejemljivke, ki bi opozarjala na indikativne povezave z mnenjem vprašanih, da je potrebno, da se italijanski otroci naučijo enako dobro slovensko in italijansko.

Positiven odnos do dvojezičnosti, razumevanje vrednot večkulturnega izobraževanja in sprejemanje narodnostno mešanega / dvojezičnega okolja kaže tudi interpretacija statističnih podatkov, ki se nanašajo na trditev, da se morajo na narodnostno mešanem območju vsi učiti jezik večine in manjšine. Nekoliko več kot polovica respondentov se popolnoma strinja (53,1 odstotka) s trditvijo, ki smo jo navedli v vprašalniku, da se

morajo na narodnostno mešanem območju vsi učiti oba jezika. S to trdivijo se bolj strinja starejša populacija pripadnikov italijanske narodnosti kot pa ostali. V glavnem se strinja 27,9 odstotkov vprašanih, nevtralno stališče pa ima 10 odstotkov vprašanih iz našega vzorca. Zelo majhen odstotek je respondentov, ki se s trditvijo ne strinja (2,7 % vprašanih se v glavnem ne strinja ; 3,4 % pa se popolnoma ne strinja).

Pomembno vlogo, ki jo ima znanje italijanskega jezika v okolju in neposredno tudi sprejemanje dvojezičnosti med večinsko in manjšinsko populacijo se odraža tudi v analizi vprašanja, ki se nanaša na ureditev položaja italijanskega jezika kot predmeta v šoli. Večina vprašanih- 75,3 odstotka (73,2 % Slovencev; 83,1 % Italijanov) meni, da bi se morali obvezno vsi v šoli učiti italijanski jezik. Manjši odstotek respondentov, samo 16,0 odstotkov je mnenja, da naj se italijanski jezik obvezno učijo samo otroci italijanske narodnosti, Slovenci pa le, če to želijo. To mnenje je močnejše prisotno pri Slovencih kot pri Italijanih. Zanimljivo majhen odstotek vprašanih pa je mnenja, da naj se italijanski jezik učijo samo otroci italijanske narodnosti (samo 0,6 odstotka jih ima to mnenje). Neizoblikovano mnenje o tem vprašanju oziroma, da o tem ne vedo nič ima majhno deset odstotkov vprašanih (8,1 %). To gre brez dvoma pripisati njihovi nevednosti, kajti na osnovi analize statističnih podatkov, ki se nanašajo na izo-brazbo, so to predvsem ljudje z nedokončano osnovno šolo. Analiza vprašanja, ki posega v organizacijo vzgoje in izobraževanja in reflektira odnos vprašanih do vsebine interkulturalnega izobraževanja, brez dvoma potrjuje tezo, da večina vprašanih iz raziskave podpira normativno urejeno manjšinsko zakonodajo v Sloveniji, iz katere izhaja organizacija in model šolstva. Vprašani tudi podpirajo enakopraven položaj in rabo italijanskega in slovenskega jezika na narodnostno mešanem območju v Slovenski Istri.

3. Zaključek

Številni statistični podatki, ki smo jih navedli v našem prispevku brez dvoma potrjujejo, da na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre prevladuje pozitiven odnos do modela vzgoje izobraževanja, ki se izvaja v maternem jeziku (jeziku večine ali manjšine) in istočasno vsebuje obvezno učenje drugega jezika - jezika večine ali manjšine. Vprašani, ki so bili vključeni v našo raziskavo vzgoji in izobraževanju kot celoti in tudi posameznim komponentam (učenje drugega jezika, jezika večine ali manjšine v okviru izobraževalnega procesa) pripisujejo pomembno mesto. Večina jih ne glede na narodnostno pripadnost sprejema to interkulturalno izobraževanje kot nekaj, kar pomeni sestavni del okolja, v katerem živijo. Istočasno pa se zavedajo, da poznavanje dveh jezikov pomembno prispeva k ustvarjanju odnosov, ki jih zaznamuje toleranca in sožitje. Znanje in učenje dveh jezikov - jezika večine in manjšine sprejemajo kot obvezo, ki je nujno potrebna tako večini kot manjšini. Brez dvoma so nekatera stališča močnejše prisotna pri pripadnikih italijanske narodnosti, druga pri pripadnikih slovenskega naroda. Prav tako tudi starost anketirancev marsikdaj v stališčih in odnosu do problematike odraža obdobje, v katerem so vprašani živeli ter je povezano z zgodovinskimi in političnimi dogodki. Statistični podatki nas opozarjajo tudi na nevtralen odnos pripadnikov drugih narodnosti do obravnavane tematike. Izobrazbena in poklicna sprejemljivka izstopa predvsem pri nekaterih odgovorih. Statistični podatki tudi kažejo, da so se predvsem vprašani z nedokončano osnovno šolo, ki jih je v našem vzorcu relativno

najmanj, največkrat odločili za odgovor "ne vem" oziroma niso na vprašanje odgovorili. To je brez dvoma povezano z njihovo nevednostjo in ne z njihovim odklonilnim odnosom do vsebine, ki jo naša raziskava obravnava.

Literatura:

- Batelaan, P.** (1984) Intercultural education in Europe: policy and development, dilemmas. V: Multicultural education, CCMIE, Toronto, 231-236.
- Batelaan, P. Gundara, J. S.** (1991) Cultural diversity and the promotion of values through education. V: Intercultural learning for human rights. Seminar. Klagenfurt, 28-30. 10. 1991.
- Čok, L.** (1995) Strategies of second language teaching and learning: a case of Italian as second language. V: Report on Workshop 5B "Learning and teaching languages in pre-school and primary bilingual contexts (age 3/4- 12/13)", Council of Europe.
- Nečak-Lük, A.** (1990) Educazione ed istruzione bilingue nel Prekmurje (Oltremura); presentazione del modello. V: Problematiche educative in ambiente plurilingue. Trieste, 72-82.
- Nečak-Lük, A.** (1993) Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. V: Razprave in gradivo. Ljubljana, 28, 5-13.
- Nečak-Lük, A.** in sodelavci (1996) Medetnični odnosi in narodna identiteta v Slovenski Istri (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola): primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije, Madžarske: vprašalnik.
- Nečak-Lük, A., Jesih, B., Novak-Lukanovič, S.** (1996) Opredelitev za sožitje še neokrnjena: izsledki raziskave "Medetnični odnosi in narodna identiteta v Slovenski Istri". V: Primorske novice, 50, 18.
- Novak-Lukanovič, S.** (1993) Dvojezična vzgoja in izobraževanje: vloga v družbi in stališča posameznikov. V: Razprave in gradivo. Ljubljana, 28, 38-45.

Summary

The meaning of education in interethnic relations

The article brings interpretation of some variables that best reflect individual viewpoints towards the organization of education taking place in the ethnically mixed region of Slovenian Istria.

Results of several research studies prove that education has a great influence upon the formation and preservation of individual and group ethnic identity, which is also the opinion of our respondents. Most of the interviewees, irrespective of their ethnic affiliation, believe that amongst the eight spheres, stated as important for the shaping up of ethnic identity - family, school, church, media, minority organizations, working organizations, political parties, contacts with the parent nation - family is definitely the most important. The results related to the significance of education in ethnically mixed region are presented separately, in connection with certain variables (ethnic affiliation, age, education).

The Constitution guarantees, along with several laws, equal status of minority and majority in ethnically mixed regions which includes the equality of Italian and Slovene languages. The individuals' response towards equality of languages is also reflected in their standpoints concerning: the relation between majority and minority languages, the command of Slovene and Italian their children should acquire in school, the significance of the knowledge of minority and majority languages, the status of language in school and the present regulation of education in the ethnically mixed region in the Slovene Istria. The complex of the above mentioned standpoints is presented together with certain variables (ethnic affiliation, age, education) which, as we believe, affect the diversity of attitudes towards national equality.

MEDETNIČNI ODNOSI IN POLITIKA

Boris Jesih

Uvod

Osnovno vprašanje, ki se postavlja, ko govorimo o sferi politike v medetničnih odnosih, tudi na področju izvedene raziskave in na vzorcu, ki smo ga imeli na razpolago, se suče okoli podmene velikosti, političnega vpliva in prodornosti manjšinskega vprašanja. Vprašanje politične participacije manjšin je eno temeljnih vprašanj demokracije. Pri tem nikakor ne mislimo samo narodnih manjšin, ampak vse druge vrste manjšin v družbi.

Kljub temu se narodne, etnične, jezikovne, kulturne manjšine ali kakorkoli jih že imenujemo prav pri participaciji pri oblasti, na nek način hočejo razlikovati od ostalih depriviligriranih manjšin v družbi. To ponavadi razlagajo z zgodovinskimi, mednarodnopravnimi ali čisto političnimi argumenti. V bistvu pa je to posledica nezmožnosti bivanja v lastni nacionalni državi, kar pa v sodobnem času velja za vse večje število ljudi v skoraj vseh okoljih. Temeljno vprašanje, ki se postavlja je ali so zaradi zgoraj navedenih lastnosti sploh tovrstne manjšine lahko deležne posebnega položaja pri politični participaciji in v kakem obsegu naj imajo pri participaciji pri oblasti poseben položaj. Ali zgolj pri zadevah, ki se tičejo uresničevanja njihovih čisto specifičnih manjšinskih pravic ali tudi pri urejanju vseh ostalih vprašanj njihovega družbenega okolja, saj so zelo široko gledano vsa vprašanja družbenega okolja tudi vprašanja manjšine, ki v njem živi. Nadalje so bistvenega pomembna zagotovila, ki naj to participacijo omogočajo, točneje povedano tudi posebnega položaja, ki ga imajo manjšine v organih predstavniške in izvršne oblasti.

Slovenska ustava in pripadajoča zakonodaja je v tem smislu postavila ustrezen zakonski okvir. Zakonska izhodišča predstavljajo torej samo okvir, ki omogoča enakopravno artikulacijo posebnih manjšinskih interesov, realna politika, na različnih nivojih, pa vprašanje artikulacije političnih interesov lahko poenostavi ali pa tudi izrazito postavi v kompleksni položaj poln nepredvidljiv situacij in oporekanj pravice manjšine po lastni politični artikulaciji. Italijanska (in madžarska) narodna skupnost je, glede na svojo majhno številčno moč, z zakonsko ureditvijo dobila možnost soodločanja pri politiki, obenem pa je pa je prav, v zadnjem času od nekaterih zelo osporavana dodatna volilna pravica, predstavnikom skupnosti omogočila, da artikulacija njihov političnih interesov ni reducirana zgolj na interes manjšincev. Sedanja ureditev omogoča predstavnikom manjšine, da so tudi v političnem okolju enakopravni tudi kot državljani ne pa samo kot člani manjšinske skupnosti, ki lahko volijo samo predstavnike, ki bodo zastopali samo njihove manjšinske interese, ampak tudi interese, ki so nastali na podlagi njihove siceršnje svetovnonazorske in politične opredelitve. Reduciranje političnih inte-

resov pripadnikov manjšin zgolj na manjšinske interese, bi jih postavila v enak položaj s političnimi strankami in bi v bistvu razvrstila ustavno zagotovljeno politično predstavništvo. Prav dodatna volilna pravica jim je omogočila enakopravno uresničevanja interesov svojih splošnih državljskih interesov.

V večjem delu Evrope danes tečejo tudi razprave kako zagotoviti politično participacijo imigrantskim skupnostim oziroma ti. novim manjšinam, še več govora je tudi o zagotovitvi možnosti participacije na posameznih volitvah tudi članom skupnosti, ki niso državljani odločene države ampak v njej delajo ali tudi samo bivajo. Oporekanje splošne politične enakopravnosti postavlja pod vprašaj koncept avtohtonosti pri določanju varstva manjšin. Npr. na Švedskem imajo že od 1974 zagotovljeno volilno pravico na lokalnih volitvah vsi tuji državljani, ki tam živijo več kot tri leta¹. Seveda je vprašanje tudi v tem v koliki meri se bo politično življenje v Evropi podredilo konceptom univerzalizacije, kot npr. na trgu delovne sile in bodo posamezni razlogi "nacionalne" narave postali irelevantni. Seveda bi bili v zmoti, če bi trdili, da nacionalna država, ki je po nekaterih le še relikt 19. stoletja², ne imela svojih včasih celo ksenofobičnih zagovornikov. Omenimo naj samo primer Francije, ki je zakonsko omejila priseljevanje, podobne tendence pa je zaslediti tudi pri delu politike sosednje Avstrije. Omejevanje priseljevanja, ali pa tudi pravic posameznim manjšinam ne bo nikakor rešilo vprašanj, ki se nujno pojavljajo ob njihovem sobivanju z večinskimi prebivalstvom.

V našem primeru gre za izrazito majhno narodno skupnost. Številčna moč naj ne bi bil odločilen dejavnik za zagotovitev pravic manjšin, kljub temu pa je ne gre zanemarjati. Vprašanje je, kdaj je neka manjšina velika ali majhna. Težko bi določili, kje je tista meja, ko govorimo o veliki ali majhni manjšinski skupnosti, tudi v mednarodnih dokumentih težko najdemo točno opredelitev kdaj je neka skupnost zadosti velika, da je sploh lahko manjšina. Posebej se to vprašanje postavlja, ko gre za določitev obsega in nivoja določenih manjšinskih pravic. Prav, ko govorimo o malih skupnostih pa so statistični podatki skorajda neuporabni. Vsekakor je status manjšine važnejši od številke.

Seveda ne moremo mimo tega, da je statistična moč manjšine, sicer izredno pomemben kazalec njenega položaja v določenem okolju, vendar pa istočasno priložnost za nešteto razlag, manipulacij in tudi popolnoma resnih zakonskih ukrepov, ki ta položaj determinirajo in to vkljub vsem dvomom, ki se pojavljajo lahko rečemo pri vseh načinih ugotavljanja manjšin, še posebej če le-ta ugotavljajo nenehno zmanjševanje manjšinskega prebivalstva.

Če poskušamo razmejiti narodne manjšine od drugih skupin v neki družbi potem manjšino opredeljujemo kot (v literaturi se uporabljajo tudi izrazi etnična manjšina, narodna skupina, etnija, jezikovna manjšina, jezikovna skupina) kot skupino prebivalstva nekega naroda, ki živi izven države matičnega naroda in je v državi, v kateri biva etnično manjšinsko prebivalstvo. So ideološko in politično heterogene, ker v njih prevladuje nacionalno nad razrednim in so ponavadi organizirane v organizacije po nacionalnem principu, predvsem pa se ne bori za oblast temveč kvečjemu za enakopravnost z večinskim narodom. Bolj izjema kot pravilo je tudi njena možnost participacije bodisi kot enakopravnega dela znotraj političnih strank, bodisi v sistemu odločanja posamez-

¹ Soininen, Maritta, Henry Bäck: Electoral participation among immigrants in Sweden: integration, culture and participation. *New Community*, (Warwick) 20, 1, 1993, str.111-130

² Glotz, Peter: *Der Irrweg des Nationalstates*. Stuttgart, 1990

nih držav v območjih, ko gre za zadeve, ki se manjšine neposredno tičejo. Manjšina je že zaradi tega, ker predstavlja številčno omejeno skupnost tudi v različnih odnosih podrejenosti (kulturalna, jezikovna, socialna, politična). Podrejenost je torej tudi politična. Manjšine se politično, če to zelo grobo omejimo, opredeljujejo za dva modela in sicer za integrativni model in za model samostojnosti z različnimi oblikami kooperacij. Formalno urejena politična enakopravnost je samo zunanji izraz enakopravnosti, ki dostikrat zelo dobro skriva politično podrejenost. Tako je npr. kosovski Albanec bil tudi predsednik predsedstva bivše SFRJ, ali predstavnica slovenske manjšine v Porabju, ki sodi med najmanjše na Madžarskem tudi članica madžarskega CK. Ne eno ali drugo pa ni pomenilo, da po eni strani velika manjšinska skupnost kosovskih Albancev in po drugi strani majhna manjšinska skupnost porabskih Slovencev nista bili v odnosih podrejenosti.

V večini novonastalih in tudi tistih držav, ki so ostale v starih mejah, se prav politična participacija narodnih manjšin izrazito izpostavlja. Danes pripadniki nekaterih manjšin na Baltiku sploh nimajo volilne pravice. Sloveniji po nekaterih značilnosti zelo podobna država Slovaška, se nenehno ubada s problemi razrešitve manjšinskih vprašanj. Nerešena manjšinska vprašanja so nenehni možni vir oboroženih konfliktov tudi med in v večini držav, ki so nastale iz Sovjetske zveze. Tudi povod za vojno na Hrvaškem je bilo prav tako nedorečeno manjšinsko vprašanje. In še bi lahko naštevali.

Prav nekatere od teh držav prisiljene po eni strani z lastnimi težavami, po drugi pa z pogoji, ki jim jih postavljajo tradicionalne demokracije, poskušajo najti različne nove načine in oblike politične participacije manjšin.

Problemi politične participacije in sploh manjšinske zaščite niso rešeni tudi v ti. "starih" demokracijah.³ Parlamentarna demokracija že po svojem bistvu ni nek velik pristaš manjšin, čeprav že od Webra naprej ugotavljamo, da so vse družbe sestavljene iz manjšin, vendar vsaj deklarativno odloča večina, večina zmaga na volitvah, večina izglasuje zakon itd. In če se v takem sistemu pojavi manjšina, ki zaradi nekkih svojih posebnih etničnih značilnosti hoče zase neke posebne pravice tudi na področju političnega soodločanja to nujno privede do konfliktov, prav radi namreč pozabimo da je treba v demokraciji med posameznimi skupinami, posebej tudi z manjšinami, pred večinskim odločanjem priti do širokega konsenza.⁴ Večinski narod je torej pozvan, da v okviru svojih demokratičnih struktur sprejema tudi zastopnike manjšin, saj le te živijo v istih ali podobnih družbenopolitičnih razmerah.⁵

Slovenska Istra

V našem prispevku se omejujemo zgolj na nekatere vidike medetničnih odnosov v sferi politike in političnih odnosov, pri tem je treba seveda upoštevati značilnosti vzorca ankete, ki pri italijanski populaciji zajel nekoliko širši teritorij oziroma vse tri obalne občine.⁶ Kljub temu, da smo posebej v vprašalniku v Izoli, nekoliko dopolnili vprašal-

³ O tem glej tudi Jesih (1994) v manjšine v prostoru Alpe Jadran str.162-165

⁴ To stališče zagovarja tudi Pelinka, (1988) v *Leben lassen ist nicht genug*, str. 236 in dalje

⁵ F. Zwitter (1995), str 61

⁶ Vzorec podrobneje predstavljen v Medvešek: Metodološki okvir raziskave v slovenski Istri, str. 7

nik s vprašanji, ki omogočajo tudi politološko analizo medetničnih odnosov, je empirična raziskava omogočila še vedno le delni pogled na nekatere vidike družbenega življenja italijanske narodne skupnosti, ki so neposredno povezani z njeno politično determiniranostjo v družbenem in političnem okolju in interakciji s slovenskim in ostalim prebivalstvom, glede na ocene naslednjih tematskih področij:

a. teže, ki jo ima italijanska manjšina v političnem življenju v Sloveniji in v Slovenski Istri

b. o možnostih urejanja položaja manjšine v posameznih povojnih obdobjih

c. v stopnji zanimanja za politične dejavnosti slovenskih in italijanskih organizacij in društev

d. ocene delovanja posameznih političnih strank v prid interesov manjšin

e. vrednotenju oziroma razlikovanju med političnimi interesi in interesi manjšine

f. oblikah organiziranja manjšine za zagotavljanje pravic

g. o stopnji vpliva manjšinskih političnih organizacij na razvoj narodne identitete italijanske manjšine

h. zanimanju za politične odnose med Slovenijo in Italijo

i. primerjavi položaja manjšin v Italiji in v Sloveniji

j. v odnosu do opravljanja družbenih in političnih funkcij

k. v stališču do zagotovitve manjšinskih političnih pravic pri oblikovanju manjšinske politike in manjšinskega političnega zastopstva.

a. Predvidevanje, da so pogledi o tem, o tem kakšno težo ima manjšina v političnem življenju različni, so je potrdilo tudi v naši raziskavi ob odzivih na trditve, da italijanska manjšina nima teže v političnem življenju v Sloveniji. Pri skupini Slovenci so se posamezni odgovori v lestvici strinjanja oziroma nestrinjanja s to trditvijo dokaj enakomerno porazdelili, z rahlo tendenco k strinjanju s to trditvijo. Tako se s trditvijo popolnoma strinja 14,1 odstotka, v glavnem s strinja z njo 24,5 odstotka, neopredeljenih je 14,1 odstotka, v glavnem se s trditvijo ne strinja 17,0 in brez odgovora oziroma so izjavili, da tega ne vejo se je izjasnilo 12,3 odstotka respondentov iz skupine Slovenci. Podatki ne potrjujejo vsebine nekaterih že omenjenih pobud. Skupina Italijani, je bolj kritična do teže, ki naj bi jo imela italijanska manjšina v političnem življenju. Tako se kar 65,3 odstotka Italijanov s to trditvijo popolnoma ali v glavnem strinja, le slabih 12 odstotkov pa s tem v glavnem ali sploh ne strinja. Kritična stališča so za manjšinsko skupnost nekako samoumevna, saj bi podobne ali pa še bolj kritične odgovore dobili pri večini manjšinskih skupnosti. Leta 1992 smo na enako vprašanje v Lendavi dobili podobne rezultate, vendar so le ti kazali večjo politično samozavest pripadnikov madžarske manjšine, saj se s to trditvijo ni strinjala približno četrtina vseh vprašanih Madžarov.⁷ Odgovori slovenskih respondentov pa kažejo, da večina na manjšino kot političen subjekt gleda kot na nekaj samoumevna.

b. Sicer pa sta obe skupnosti, kar se tiče politike dokaj pasivni, oziroma se o njej zelo težko izpovedujeta. Prav politični razlogi so bili tisti, ki so jih anketarjem največkrat navajali tisti, ki niso hoteli odgovarjati ali so se obotavljali na zastavljena vprašan-

⁷ O tem glej obširneje v Jesih: Medetnični odnosi in politika. Razprave in gradivo 28, str. 86-91.

ja, posebej je to prišlo do izraza pri posameznikih iz vrst italijanske narodnosti, ki so doživeli izseljevanje v povojnih letih, pri mlajši generaciji tega straha nismo zasledili. To nam potrjujejo tudi odgovori na vprašanje v kolikšni meri je v različnih povojnih obdobjih italijanska narodna skupnost v Slovenski Istri imela možnosti urejanja svojega pravnega položaja. Respondentom smo dali na voljo odgovore na vprašanja za obdobje od 1945-1954; od 1955 do 1974; 1975 do 1990 in po večstrankarskih volitvah.

Preglednici 1 in 2: Odgovori na vprašanje v kakšni meri je v različnih povojnih obdobjih italijanska narodna skupnost v Slovenski Istri imela možnosti urejanja svojega pravnega položaja?

1	nič	malo	precej	zelo	ne vem
Slovenci					
1945-54	16,7	20,4	6,0	4,2	52,7
1955-74	4,7	25,1	18,0	5,0	47,3
1975-90	1,8	9,9	35,0	13,1	40,2
1991-	2,1	8,9	30,5	17,5	41,0

2	nič	malo	precej	zelo	ne vem
Italijani					
1945-54	30,9	25,7	7,9	2,6	39,6
1955-74	25,0	31,6	9,2	2,6	32,9
1975-90	13,8	31,6	29,6	5,3	19,7
1991-	11,8	32,9	20,4	9,2	25,7

c. Na vprašanje ali se udeležujejo političnih prireditev, ki jih organizirajo bodisi slovenske bodisi italijanske organizacije in društva jih za slovenske politične dejavnosti ne kaže nobenega zanimanja čez 60 odstotkov Italijanov in Slovencev. Odstotek Slovencev, ki ga sploh ne zanimajo italijanske prireditve, je še nekoliko večji in znaša 73,8 odstotka, vendar pa tudi skoraj polovica vprašanih Italijanov ne kaže nobenega zanimanja za lastne politične dejavnosti. Redno ali občasno se udeležuje političnih prireditev italijanskih organizacij in društev nekaj več kot 6 odstotkov vprašanih Slovencev. Povedati moramo, da je odstotek nekoliko večji predvsem pri obiskovanju kulturnih dejavnosti, ki jih organizira italijanska manjšina. Med anketiranimi Italijani se lastnih političnih prireditev udeležuje dobrih 20 odstotkov vprašanih. Zanimivo je, da se prireditve slovenskih organizacij redno udeležuje za odtenek večji delež Italijanov kot Slovencev. V celoti gledano politične dejavnosti, ki jih organizirajo, bodisi italijanske bodisi slovenske organizacije in društva, ne pritegnejo pozornosti večjega števila populacije, nekoliko večja udeležba Italijanov na lastnih prireditvah je samoumevna in v

bistvu vpliva na nekoliko večjo udeležbo italijanske populacije na političnih prireditvah.

Preglednica 3: Zanimanje Slovencev za dejavnosti, ki jih organizirajo italijanske in slovenske organizacije in društva

Udeležuje se:	redno		občasno		ne udelež., zanima		ne zanima	
	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.
organizacije								
dejavnosti								
kulturne	1,8	6,0	16,2	30,3	20,9	24,0	61,0	39,7
verske	0,3	3,9	4,5	14,4	16,0	16,8	79,0	64,8
športne	2,1	7,1	8,1	18,3	23,0	27,0	66,8	47,6
politične	0,5	3,1	5,8	11,3	19,9	24,3	73,8	61,3

Preglednica 4: Zanimanje Italijanov za dejavnosti, ki jih organizirajo italijanske in slovenske organizacije in društva

Udeležuje se:	redno		občasno		ne udelež., spremlja		ne zanima	
	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.
organizacije								
dejavnosti								
kulturne	28,8	3,9	41,2	32,0	15,7	28,1	14,4	35,9
verske	16,6	11,2	17,9	19,1	24,5	19,1	41,1	50,7
športne	7,9	5,2	17,8	16,3	25,7	22,9	48,7	55,6
politične	13,2	3,9	9,2	6,6	28,3	27,6	49,3	61,8

d. Zanimalo nas je tudi, kako vključeni v raziskavo ocenjujejo delovanje političnih strank prid interesov manjšin. Med tem prišlo do nekaterih sprememb na slovenskem strankarskem prizorišču, (kot je znano je prišlo je združitev več strank), kljub temu, da je kar čez 70 odstotkov Slovencev in okoli 60 odstotkov Italijanov odgovorilo z "ne vem", dobljeni rezultati vseeno pokažejo določene trende. Če izvzamemo lokalno Zvezo za Primorsko, ki po mnenju slovenskih respondentov največ naredi za interese manjšine, slovenski respondenti nekoliko bolje ocenjujejo tri stranke, ki so do 1996 oblikovale koalicijo na državni ravni. V ospredje postavljajo ZLSD, sledijo ji LDS in SKD, tem strankam sledijo še Zeleni in SDS in pa tudi Demokratska stranka. Italijani so veliko bolj kritični do delovanja slovenskih političnih strank, saj tudi Zvezo za Primorsko bolj kritično vrednotijo kot Slovenci, hkrati pa ji tudi največji delež vprašanih Italijanov pripisuje, da se najbolj zavzema za interese manjšin. Od že prej omenjenih velikih strank, je po pričakovanju med Italijani najbolj ugoden odmev dosegla ZLSD za katero 5,2 odstotka Italijanov meni, da zelo veliko naredi za interes manjšin, sledita ji tako kot pri Slovencih LDS s 4,6 odstotka in SKD s 3,3 odstotka. Na splošno rečeno slovenske

politične stranke pri zavzemanju za interese manjšin tudi na področju kjer manjšina biva niso prav razpoznavne.

e. Posebej nas je tudi zanimalo, kaj naj bo za pripadnika manjšine pomembnejše, interes manjšine ali politično prepričanje. Pokazalo se je, da nekaj več kot 50 odstotkov Slovencev meni, da morata biti za pripadnika manjšine enako vrednotena politično prepričanje in interes manjšine, le 2 odstotka vprašanih meni, da je pomembnejše politično prepričanje. Tudi pri Italijanih so stališča podobna, s tem da kar 54 odstotkov Italijanov daje prednost interesom manjšine, vendar slabi štirje odstotki menijo, da je politično prepričanje pomembnejše in 41,4 odstotka, da je oboje enako pomembno. Rezultati kažejo, da se predvsem italijanska manjšina pri svojem delovanju ne ravna zgolj po etničnih kriterijih, da so skoraj enakovredni tudi splošni politični kriteriji posameznikov. Temu mnenju se močno pridružuje tudi slovenska večina. Z vidika morebitnega oblikovanja etničnih konfliktov lahko takšno naravnost ocenimo zelo ugodno, saj ni opaziti izrazite polarizacije med etničnim in političnim, kar prisotno v marsikaterem narodnostno mešanem okolju mešanem okolju.

f. Podobna tendenca se kaže pri tudi odgovorih na vprašanje kaj potrebujejo pripadniki manjšin za uresničevanje posebnih pravic. Vprašanje je bilo postavljeno tako, da so se respondenti opredeljevali med lastno politično stranko, družbeno organizacijo manjšine in strankah večinskega naroda. Za večino vprašanih Italijanov (preko 90 odstotkov) pripadniki manjšine najbolj potrebujejo lastno družbeno organizacijo, sledi pomoč strank večinskega naroda, še najmanj pa se zavzemajo za lastno politično stranko, čeprav tudi te povsem ne zavračajo. Podatki dopuščajo sklepanje, da ljudem ustreza sedanja politična organiziranost in pluralistični vidik delovanja manjšine; ob tem pa del vprašanih pri delovanju manjšinske organizacije pušča še nekaj praznega prostora. To se kaže tudi v odgovorih na vprašanje v koliki meri manjšinske organizacije vplivajo na oblikovanje identitete manjšin. Ob postavljenem vprašanju ali dosedanje oblike organiziranja narodne manjšine ustrezne je izražena velika stopnja strinjanja s sedanjimi oblikami organiziranja, saj le 7,2 odstotka vprašanih Italijanov meni da sploh ne ustrezajo, 16,3 odstotka jih na to vprašanje ni odgovorilo ali odgovorilo z ne vem, kar 66,4 odstotka pa meni, da ustrezajo popolnoma ali deloma.

g. vprašanje o stopnji vpliva manjšinskih političnih organizacij na razvoj narodne identitete italijanske manjšine ponavadi različno ocenjevano in se suče od precenjevanja pa do podcenjevanja njihovega vpliva. Med respondenti italijanske narodnosti je njihov vpliva na razvoj narodne identitete zelo visoko ocenjen, saj kar 88,9 odstotka v vprašanih meni, da vplivajo na razvoj manjšinske identitete precej ali zelo. To deloma pojasnjuje tudi veliko stopnjo zadovoljstva z dosedanjimi oblikami organiziranja manjšine

h. S področja sfere politike nas je še zanimalo v kolikšni meri politični (in drugi) odnosi z Italijo vplivajo na položaj manjšine. Dobri politični odnosi z Italijo so po mnenju velike večine vprašanih obeh narodnosti zelo pomembni za razvoj italijanske manjšine, pri tem predvsem italijanski respondenti dajejo rahlo prednost odnosom na regionalni ravni, medtem ko pri Slovencih praktično ni nobene razlike med pomem-

bnostjo odnosov na državni in regionalni ravni. Še večji pomen kot političnim pripisujejo italijanski respondenti odnosom na področju gospodarstva in kulture.

i. Prav tako nas je zanimalo kako posameznik posamezne skupine ocenjujejo položaj manjšin v Italiji in v Sloveniji.⁸ Čeprav tako slovenski in italijanski respondenti v večji meri menijo, da je položaj manjšin v Italiji slabši ali mnogo slabši kot v Sloveniji, med njimi le obstajajo različne ocene zaščite manjšin v Italiji. 13,3 odstotka vprašanih Slovencev meni, da je zaščita manjšin v Italiji mnogo ali dokaj boljša kot v Sloveniji, 11,7 odstotka, da je enaka, 38 odstotkov pa, da mnogo slabša. Tu smo vsekakor pričakovali še večjo kritičnost slovenskih respondentov. Respondenti iz skupine Italijani so v 20,9 odstotka odgovorili, da je zaščita, manjšin v Italiji mnogo ali dokaj boljša kot v Sloveniji, da je enakih v 22,4 odstotka odgovorov in da je slabša 28,8 ali mnogo slabša (2,6) v 31,4 odstotka odgovorov.

j. Stališča do zagotovitve manjšinskih političnih pravic pri oblikovanju manjšinske politike in manjšinskega političnega zastopstva v pravnih aktih se med obema skupinam razlikujeta, vendar obe skupini menita, da je to precej ali zelo pomembno, to meni 50 odstotka Slovencev, 31,1 odstotek jih tega ne ve ali ni odgovorilo in 18,4 odstotka, da to ni potrebno pri zagotovitvi političnega zastopstva; da je to precej ali zelo pomembno meni 68,4 odstotka vprašanih Italijanov, 10,5 odstotka, da to ni potrebno, stališča o tem pa nima 21,1 odstotka respondentov italijanske narodnosti.

k. Položaj italijanskega jezika v odnosu do opravljanja družbenih in političnih funkcij za večino. Tako meni le 3,7 odstotka vprašanih Slovencev, da je preveč možnosti uporabljanja jezika pri opravljanju družbenih funkcij, da jih je ravno prav 64,4 odstotka, da jih je premalo 3,5 odstotka, 21,4 odstotka pa tega ne pozna. Da so Italijani nekoliko bolj kritični je razumljivo, vendar je kar polovica vseh vprašanih menila, da je premalo možnosti za uporabo italijanskega jezika pri opravljanju družbenih funkcij 19 odstotka teh možnosti ne pozna in 29,4 odstotka jih je menilo, da je teh možnosti ravno prav. Rezultat nas je nekoliko presenetil, tudi če ga primerjamo z odgovori na podobno vprašanje v Lendavi, kjer sta stališči obeh skupin bila veliko bolj skupaj.⁹

Sklep

Čeprav včasih obstaja vtis, da je večina vprašanih s področja politične artikulacije manjšinskih interesov rešenih, in da je problem politike v medetničnih odnosih stabiliziran in ne predstavlja novih konfliktov, temu še dolgo ni tako. Vplivi politike na medetnične odnose in medetničnih odnosov na politiko so obojestranski in v stalnem dinamičnem spreminjanju. Na to nam kažejo tudi posamezni vidiki zajeti v raziskavi.

Predvidevanje, da so pogledi o tem, kakšno težo ima manjšina v političnem življenju, različni, posamezni odgovori v lestvici strinjanja oziroma nestrinjanja s to trditvijo

⁸ Vprašanje je bilo postavljeno v množini, tako, da ni oredeljevalo samo položaja slovenske manjšine v Italiji ali italijanske v Sloveniji

⁹ Prav tam, str. 89

so se dokaj enakomerno porazdelili. Kritična stališča so za manjšinsko skupnost nekako samoumevna, saj bi podobne ali pa še bolj kritične odgovore dobili pri večini manjšinskih skupnosti. Leta 1992 smo na enako vprašanje v Lendavi dobili podobne rezultate, vendar so le ti kazali večjo politično samozavest pripadnikov madžarske manjšine, saj se s to trditvijo ni strinjala približno četrtina vseh vprašanih Madžarov.¹⁰

Sicer pa sta obe skupnosti, kar se tiče politike, dokaj pasivni, oziroma se o njej zelo težko izpovedujeta. V celoti gledano politične dejavnosti, ki jih organizirajo, bodisi italijanske bodisi slovenske organizacije in društva, ne pritegnejo pozornosti večjega števila populacije, nekoliko večja udeležba Italijanov na lastnih prireditvah je samoumevna in v bistvu vpliva na nekoliko večjo udeležbo italijanske populacije na političnih prireditvah.

Na splošno rečeno slovenske politične stranke pri zavzemanju za interese manjšin tudi na področju, kjer manjšina biva, niso prav razpoznavne.

Posebej nas je tudi zanimalo, kaj naj bo za pripadnika manjšine pomembnejše, interes manjšine ali politično prepričanje. Rezultati kažejo, da se predvsem italijanska manjšina pri svojem delovanju ne ravna zgolj po etničnih kriterijih, da so skoraj enakovredni tudi splošni politični kriteriji posameznikov. Temu mnenju se močno pridružuje tudi slovenska večina. Z vidika morebitnega oblikovanja etničnih konfliktov lahko takšno naravnost ocenimo zelo ugodno, saj ni opaziti izrazite polarizacije med etničnim in političnim, kar je prisotno v marsikaterem narodnostno mešanem okolju.

Podatki dopuščajo sklepanje, da ljudem ustreza sedanja politična organiziranost in pluralistični vidik delovanja manjšine, ob tem pa del vprašanih pri delovanju manjšinske organizacije pušča še nekaj praznega prostora. To se kaže tudi v odgovorih na vprašanje v koliki meri manjšinske organizacije vplivajo na oblikovanje identitete manjšin.

Dobri politični odnosi z Italijo so po mnenju velike večine vprašanih obeh narodnosti zelo pomembni za razvoj italijanske manjšine, pri tem predvsem italijanski respondenti dajejo rahlo prednost odnosom na regionalni ravni.

¹⁰Isto kot opomba 7.

Literatura:

Capotorti, Francesco, Study on the Rights of Persons Belonging to ethnic and Linguistic Minorities. New York, 1979

Dvojezičnost individualne in družbene razsežnosti. Ljubljana, 1984

Glotz, Peter: Der Irrweg des Nationalstates. Stuttgart, 1990.

Hargreaves, Alec G., Cathreine Withol de Wenden: The political participation of ethnic minorities in Europe: A framework for analysis. New Community, (Warwick) 20, 1, 1993, str.1-8

Jesih Boris: Medetnični odnosi in politika. Razprave in gradivo št. 28. str. 86-91, Ljubljana 1993

Jesih Boris: Ali se male narodne manjšine razlikujejo od velikih. Predavne na kongresu: Narodne skupnosti v Evropi, (v tisku), Brdo/Egg, 1996

Leben lassen ist nicht genug. Izd. Reinhold Henke, Dunaj, 1988

Manjšina kot subjekt. Zbornik referatov in razprav. Uredil Boris Jesih, Ljubljana, 1996

Manjšine v prostoru Alpe - Jadran, uredila Sonja Novak Lukanovič, Zbornik referatov, Ljubljana, 1994

Ribičič, Ciril. Manšinska zaščita. Slikanje strahov. Delo, Ljubljana, 38, št. 166 (20. 7. 1996) str. 28-29

Seminar on the Multinational society. Background paper prepared by Otto Klineberg. UNO, Ljubljana, 1965

Soininen, Maritta, Henry Bäck: Electoral participation among immigrants in Sweden: Integration, culture and participation. New Community, (Warwick) 20, 1, 1993, str. 111-130

Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih. UL RS 65/92.

Zakon o volitvah v državni zbor. UL RS 44/92

Zakon o lokalnih volitvah. UL RS 72/93

Žagar, Mitja. Mnenje o pobudi za oceno skladnosti zakona o evidenci volilne pravice (UL RS 46/92), zakona o volitvah v državni zbor (UL RS 44/92), Zakona o samoupravnih narodnih skupnostih (UL RS 65/94), Zakona o lokalnih volitvah (UL RS 72/93) in Statuta mestne občine Koper (Primorske novice: Uradne objave, Koper/Capodistria, št./No. 9 z dne 26.6.1995) z Ustavo republike Slovenije, ki jo je s pobudniki sestavil (13.6.1995) in vložil (14.7.1995) Danijel Starman, dipl. iur., v imenu "Državlanske pobude 'Slovenska Istra'"- upošteva sklep (U-I-283/94) Ustavnega sodišča Republike Slovenije v postopku za preizkus pobud Danijela Starmana in Julija Tittla iz Kopra ter drugih sprejet na seji dne 6. julija 1996, elaborat INV, Ljubljana 1996, nenatisnjeno, 21 strani.

Summary

Politics and »the political« in interethnic relations

In spite of the impression that the majority of issues concerning the sphere of political articulation of minority interests has been solved, and that the problem of politics in interethnic relations has been stabilized, no longer generating new conflicts, the practice is far from being so. Impacts of politics on interethnic relations, as well as vice versa, are mutual and subject to constant dynamic changing. This is confirmed by individual aspects included in our research.

Answers to the question of the role of minority in political life were evenly distributed on the scale of agreement versus disagreement. Critical standpoints of the minority community are quite understandable, since similar or even more critical answers would be acquired by most minority communities. In 1992 the same question, posed in Lendava, led to similar answers, though they pointed to a higher degree of political self-confidence of members of Hungarian minority, since one quarter of all the Hungarian respondents disagreed with the statement claiming their low status in political life.

As far as politics is concerned, both communities are rather passive and find it difficult to express their views. On the whole, political activities organized by either Italian or Slovene organizations and associations, do not draw the attention of a larger part of population. Somewhat greater participation of Italians in their own public events is self-evident and affects a somewhat greater participation of the Italian population in political events. Generally speaking, Slovene political parties are not very recognizable even when striving for local minority interests.

The focus of our interest is whether minority interests or political convictions are the more important issue for minority members. Results show that the Italian minority does not mainly follow merely ethnic criteria, and that political criteria of individuals are to them almost equally important. This opinion is shared by the Slovene majority. From the viewpoint of the possible arising of ethnic conflicts, such attitude can be esteemed very favourably since there is no explicit polarization between the ethnic and the political, which is present in many an ethnically mixed region.

The data allow for the conclusion that the present political organization, along with the pluralist aspect of minority activities suits the inhabitants of the region, though part of the interviewees believes some changes in minority activities would be welcome. This is evident in the answers to the question as to the degree of influence the minority organization has on the formation of minority identity.

Good political relations with Italy are, in the opinion of the vast majority of interviewees, pertaining to both ethnic communities, extremely important for the promotion of Italian minority. Italian respondents, however, give a slight preference to relations at the regional level.

ANALIZA ETNIČNE VITALNOSTI MADŽAROV V LEDAVI

Mojca Medvešek

Uvod

Etničnost in etnična identiteta sta analitska koncepta, ki sta v literaturi zelo različno opredeljena. Skupni imenovalac vseh, še tako različnih, opredelitev je, da gre za *razvrščanje ljudi in skupinske odnose* (prim. Eriksen, 1993:4).

Po mnenju Bartha kulturne razlike med dvema skupinama niso odločilna značilnost etničnosti, to pomeni, da se meje etnične skupine ne pokrivajo s kulturnimi mejami. Dve različni endogamni skupini imata lahko različen jezik, religijo, tehnologijo, vendar to še ne pomeni, da med njima obstaja odnos etničnosti. Enačenje etničnih in kulturnih vsebin poenostavljeno predpostavlja, da so etnične meje neproblematične (fokus preučevanja morajo biti meje, ki ločijo etnične skupine med seboj) in da je družbena izolacija ključen faktor v vzdrževanju kulturne raznovrstnosti (skupna kultura se kaže kot rezultat dolgega družbenega procesa in ne kot prvotno stanje skupin). Barth bolj kot kulturno vsebino poudarja družbeno interakcijo in družbeno organizacijo, zato "etnično skupino" vidi kot obliko *družbenega organiziranja*. V tem konceptu je bistveno samoopredeljevanje posameznikov in njihovo opredeljevanje s strani drugih. Pri tem pa ne smemo predvidevati enostavne povezave med etničnimi skupinami in kulturnimi podobnostmi oz. razlikami. Značilnosti, ki jih akterji izkazujejo niso vedno vsota objektivnih razlik, ampak tiste, ki jih akterji sami štejejo za signifikantne. Biti pripadnik posamezne etnične skupnosti pomeni imeti določeno identiteto in možnost presojanja sebe in drugih s standardi, ki so relevantni za to identiteto. Etničnost je definirana skozi odnos do drugih, predvsem skozi meje, ki pa so družbeni produkt in imajo v posameznih časovnih obdobjih različni pomen. Kultura skupine in oblike njene družbene organiziranosti se lahko spremenijo, ne da bi se spremenile tudi etnične meje. V nekaterih primerih lahko skupine postanejo med seboj kulturno podobne, medtem ko se meje med njimi še bolj zaostrijo. Pri obravnavi in razumevanju etničnosti pridobimo več, če kulturo obravnavamo kot učinek oz. posledico in ne kot vzrok vzpostavljenih mej (prim. Barth, 1969). Uporaba termina "etnična skupina" pri Barthu sugerira kontakt in medsebojne odnose, saj ne moremo govoriti o "etnični skupini" v izolaciji. Tudi Eriksen opredeli etničnost kot "... aspekt v medsebojnih odnosih in ne lastnost skupine." (Eriksen, 1993:12) Občutek etnične identitete, (pripadnosti) se izoblikuje šele ob stiku s člani kake druge etnične skupnosti.

Podobno je stališče Knudsenove, ki opredeljuje etničnost kot zapleten koncept, za katerega je težko objektivno (nazorno) prikazati obstoj. O etničnosti govori kot o mi-

mikriji podobe naroda. S tega vidika je etničnost, tako kot narod, političen termin (prim. Knudsen, 1996:19).

V začetku stoletja so bili nekateri družbeni teoretiki (Max Weber, Godfrey Wilson, Robert E. Park) prepričani, da bodo t.i. "nacionalne razlike" izgubile na pomenu in tako počasi izginile zaradi modernizacije, industrializacije in porasta individualizma. Njihov glavni argument je bil, da v moderni družbi ne bo več dobičkanosno ohranjati zvestobo etničnim skupinam. Zgodilo se je ravno obratno, pomen etničnosti in nacionalizma je po 2. svetovni vojni še narasel.

Družbeno in politično dogajanje v Evropi, skozi celotno 20. stoletje, je potisnilo vprašanja etnične in nacionalne identitete v ospredje. Obstoječo situacijo Hobsbawm in Ranger označujeta kot proces reinvencije tradicij, ki so "... odgovor na nove situacije, ki prevzamejo obliko oz. se sklicujejo na stare situacije ali si ustvarijo lastno preteklost skozi kvazi-obvezne repetitije" (v: Wolf, 1988:31). Tudi po mnenju Eriksena "Etnična organiziranost in identiteta radikalno nasprotujeta moderni državi" (Eriksen, 1993:9). Država z razvitim ideološkim aparatom (jezik, izobraževalni sistem idr.) vzdržuje proces nacionalne homogenizacije in nivelizacije. "Država, ki ima v svojem substraktu učinkovite integracijske silnice, lahko z univerzalizacijo nacionalnega, kar pomeni državnega, na račun dejanske etničnosti ali bolje rečeno, nacionalne etničnosti, uveljavlja fiktivno etničnost. Pripiše ji celo kakovost nadeničnosti, čeprav morda priznava kake izvirne 'podetničnosti', pogosto reducirane na raven folklore" (Južnič, 1993:326-327).

Posledice monolingvistične, v homogenizacijo usmerjene ideologije (nacionalnih) držav Knudsenova vidi v "posnemanju" manjšin, ki podobno kot države, težijo k centralizaciji in ekskluzivni jezikovni opredeljenosti (prim. Knudsen, 1996:18-19). To je privedlo do ponovnega rojstva raznovrstnih etničnih gibanj (za avtonomijo in odcepitev), nastanka novih nacionalnih držav, političnih manipulacij z etničnostjo, ki vodijo v vojne in spopade.

Sodobne države se nahajajo v protislovnem položaju. Na eni strani se krepijo težnje po ekonomski in politični integraciji nacionalnih držav, razvijajo in uveljavljajo se transnacionalni korporacijski sistemi, pojavljajo se tendence, da bi države prenesle del moči na nadnacionalne enote. Po drugi strani pa znotraj njih delujejo razdruževalne silnice, ki temeljijo predvsem na etničnosti.

Posebnost sodobnega sveta je, da si skupine in posamezniki hkrati postajajo bolj podobni in bolj različni. Tako Gellner meni: "Sodobna družba je hkrati bolj homogena in bolj heterogena kot predhodne družbe" (v: Eriksen, 1993:147).¹ To pomeni, da se na eni strani konstituirajo močne sile kulturne homogenizacije, oblikujejo tesne ekonomske integracije, nastajajo obsežnejši trgi, prihaja do večje mobilnosti ljudi ter simultane dogodkov na svetovni ravni, ki jo omogočajo sodobna elektronska komunikacijska sredstva. Na drugi strani pa so se pojavili novi partikularizmi (feministična, ekolo-

¹ Poglejmo na primer dvojno vlogo sistemov množičnih komunikacij. Mreže telekomunikacij, ki temeljijo na sodobni informacijski tehnologiji, promovirajo standardizacijo produktov, načina življenja, trgov - oblikujejo kozmopolitansko globalno kulturo. Hkrati pa novi sistemi množičnih komunikacij (radio, televizija, Vido, računalniki, internet idr.) vzpodbujajo družbene in politične skupine, etničnosti, da oblikujejo svojo družbeno in kulturno mrežo v opoziciji nacionalne države in globalne kulture (prim. Smith, 1995).

ška, religiozna, homoseksualna in druga gibanja) in lokalizmi, ki so navadno etnične, regionalne ali religiozne narave.

Etnična identiteta in vitalnost etnične skupnosti

Za posameznikovo osebno identiteto je značilna njena dvojnost, sestavljena je iz avtoidentifikacije (to je identiteta, ki jo posameznik pripiše samemu sebi) in identifikacije, ki mu jo določi družba (Južnič, 1993:11-12).

Z rojstvom v etnično skupnost posameznik "podeduje" določeno dediščino s katero je opredeljen kot pripadnik te skupnosti - s tem pridobi etnično identiteto. Posameznik to podedovano etnično (kulturno) dediščino neprestano spreminja oz. kreira novo. V tem smislu posameznik, kot pravi Knudsenova, ni samo "nosilec" ampak tudi "kreator" identitete. Predvsem pa je pri tem pomembna zavestna izbira in refleksija, ki ju ljudje izkazujejo glede svoje etničnosti in kulture (prim. Knudsen, 1996).

Copperbeltova študija naznačena v "urban ecology" Roberta Parka je podala pomembno razumevanje etničnosti in družbenih identitet kot relativnih in situacijskih komponent (v: Eriksen, 1993:30-32). Posameznik ima mnogo različnih vlog in identitet in glede na situacijo v kateri se nahaja bo izpostavil to ali ono identiteto. V tem smislu Eriksen govori tudi o podkomuniciranju in prekomuniciranju. V nekaterih situacijah se zdi relevantno izkazovati etnično identiteto v drugih ne. Na poudarjanje etnične identitete vpliva predvsem razmerje moči med skupinami v stiku. Pripadnik nedominantne, stigmatizirane etnične skupnosti ob stiku s pripadnikom dominantne etnične skupnosti ne poudarja svoje etnične identitete. Pomen etničnosti v različnih družbenih situacijah varira, predvsem pa je odvisen od tega kakšen pomen ji pripisuje agent sam (prim. Eriksen, 1993:30-32).

Giles, Bourhis in Taylor (1977) v okviru teorije o etnolingvistični vitalnosti² opredeljujejo vitalnost etnične skupine kot tisti dejavnik, ki omogoča skupini, da se obnaša kot posebna in aktivna entiteta v medetničnih odnosih. Ker Gilesov koncept etnolingvistične vitalnosti temelji predvsem na funkcijah in pomenu jezika ga v prispevku ne bomo v celoti povzeli. Uporabili bomo le teoretičen koncept strukturnih spremenljivk s katerimi lahko "merimo" vitalnost etnične skupnosti.

Giles predlaga opredelitev etnične vitalnosti posamezne skupine, tako večine kot manjšine, s pomočjo ocene različnih političnih, zgodovinskih, gospodarskih in jeziko-

² Teorija o etnolingvistični vitalnosti je oblikovana ob upoštevanju Gilesove teorije o jezikovnem prilagajanju in Tajfelove teorije o medskupinskih odnosih. Ker v prispevku podrobno ne obravnavamo jezikovnega vidika omenimo le nekaj o teoriji o medskupinskih odnosih. Družben položaj skupine (posameznika) pride do izraza le ob primerjavi z drugimi skupinami. Pripadanje posameznika družbeni skupini in pozitivno oz. negativno vrednotenje članstva opredeljuje njegovo družbeno identiteto. Pripadniki superiornih, dominantnih skupin, ki imajo pozitivno družbeno identiteto so zadovoljni z obstoječim stanjem po drugi strani pa pripadniki družbeno podrejenih skupin želijo spremeniti svoj položaj in doseči bolj pozitivno družbeno identiteto. To lahko dosežejo bodisi z asimilacijo, redefinicijo lastnih vrednot ali z tekmovalnostjo (prim. Giles, Bourhis in Taylor, 1977; Nečak Lük, 1996).

vnih faktorjev. V ta namen združi faktorje, ki delujejo spodbujevalno, nevtralno, ali zaviralno na vitalnost etnične skupnosti v tri sklope strukturnih spremenljivk:³

- *statusne spremenljivke*, ki prikazujejo konfiguracijo prestižnih variabel etnične skupine v medetničnih odnosih (pravni status, politični status, ekonomski status, socialni status, družbeno-zgodovinski status in jezikovni status znotraj in zunaj države);
- *demografske spremenljivke*, ki prikazujejo število pripadnikov skupine in distribucijo pripadnikov etnične skupine na ozemlju (nacionalni teritorij, koncentracija, številčno razmerje med večino in manjšino, številčnost članov skupine - absolutno število, naravni prirastek, mešani zakoni, imigracije, emigracije);
- *institucionalna podpora* - sklop spremenljivk, ki prikazujejo kolikšna je formalna in neformalna podpora na različnih nivojih (formalna in neformalna organiziranost manjšine - množični mediji, vzgoja in izobraževanje, uprava, industrija, religija, kultura, stiki z matičnim narodom).

Etničnosti v stiku v različnih družbenih okoljih in zgodovinskih obdobjih na različne načine razvijajo in ohranjajo svojo identiteto. Etnična identiteta, verovanje v skupno kulturo in zgodovino so družbene kreacije (nastale pod vplivom zgodovinskih, družbenih in političnih okoliščin), ki kot posledica dejanskih ali zamišljenih kulturnih razlik vplivajo na percepcije in način življenja njenih nosilcev. Predvsem pa mora biti etničnost kot družbena kreacija (in ne dejstvo narave) prepričljiva za njene nosilce, drugače ne funkcionira.

Tako etnična vitalnost kot etnična identiteta sta dinamična, zgodovinska pojava. To pomeni, da spreminjanje družbeno-političnega in gospodarskega položaja vpliva na spreminjanje etnične vitalnosti ter posledično na medetnične odnose (se pravi razmerja med večino in manjšino).

Glede na tri glavne sklope spremenljivk (statusni, demografski in institucionalni), Giles predlaga klasifikacijo etnične vitalnosti na kontinuumu od zelo visoke do zelo nizke. Posamezniki v etnični skupnosti, ki ima majhno kolektivno vitalnost se v medetničnih odnosih vedejo drugače kot posamezniki katerih skupina ima močno vitalnost. Socialno psihološki procesi, ki se odvijajo v medetničnih odnosih so v veliki meri odvisni od stopnje vitalnosti etnij v stiku (prim. Giles, 1977).

Preučevanje, kako so etnični odnosi opredeljeni in sprejeti pri pripadnikih posameznih skupnosti, pa zahteva komparativni in longitudinalni značaj raziskave. Družbeno stvarnost na narodnostno mešanem območju, ki je izražena s strukturnimi spremenljivkami (statusne, demografske in institucionalne), je potrebno primerjati s subjektivnim pogledom večine in manjšine. Etnični skupnosti (večina in manjšina) lahko različno ugotoviti ali obstajajo med percepcijami večine in manjšine o strukturnih spremenljivkah razlike in kako se le-te spreminjajo v času.⁴ Predvsem nas zanima v kolikšni meri

³ Pričujoč model je prilagodila in dopolnila Nečak Lük, dodala je faktorje, ki po njenem mnenju bistveno vplivajo na etnolingvistično vitalnost, na primer sodelovanje z matičnim narodom (prim. Nečak Lük, 1996).

⁴ Prikazani podatki so del mednarodnega projekta Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, ki poteka na Inštitutu za narodnostna vprašanja. Nosilka projekta je prof. dr. Albina Nečak Lük. Raziskovanje v okviru projekta poteka na narodnostno mešanih območjih na obeh straneh slovenske meje v Lendavi/Lendva v Prekmurju v Sloveniji, v Monoštru/Szentgotthárd v Slovenskem Porabju na Madžarskem, ter v Izoli in Slovenski Istri. V okviru projekta sta načrtovani še raziskavi v Italiji in Avstriji.

so družbene spremembe v Sloveniji po letu 1990 vplivale na etnično pripadnikov madžarske narodnosti v Lendavi.

Struktura osnovnega vzorca in panela

Obraunavani podatki so bili zbrani v Lendavi v Prekmurju in sicer v dveh časovnih točkah: oktobra 1991⁵ in aprila 1994⁶.

Raziskava je potekala v mestnem okolju in ne pokriva celotnega narodnostno mešanega območja. V mestu Lendava je približno ena tretjina prebivalcev pripadnikov madžarske manjšine.⁷ Raziskavo smo se odločili omejiti na mestno okolje zaradi naslednjih razlogov: večja pogostost stikov med pripadniki večinskega in manjšinskega naroda, večja raznovrstnost teh stikov in prisotnost institucij. Omejitev na mestno okolje pa pomeni tudi to, da ugotovitev raziskave ni možno posploševati na celotno narodnostno mešano območje, ki je pretežno ruralno. Saj se s preseljevanjem ljudi iz vasi v bolj industrijsko in urbano razvita mesta prične razkrajati njihov tradicionalni način življenja, sistem vrednot, njihovo pojmovanje ter vrednotenje etničnosti. Vzrok za to je dejstvo, da se mobilnost znotraj sistema lahko doseže samo z akulturacijo torej s privajanjem življenjskega stila večine. Priseljenci so zaradi integracije v okolje prisiljeni sprejeti jezik večine, sčasoma pa tudi njene kulturne vrednote in način življenja. Zaradi tega predvidevamo, da so razmere izven mesta Lendava nekoliko drugačne. V bolj ruralnem okolju lahko pripadniki madžarske narodnostne skupine v večji meri in lažje ohranjajo in izkazujejo svojo etnično pripadnost.

Ob drugem, panelnem zajemanju podatkov (anketiranje po pošti) je bilo število vrnjenih in izpolnjenih vprašalnikov manjše. Vendar analiza in primerjava demografske strukture respondentov osnovnega vzorca (osebno anketiranje) in panela (anketiranje po pošti) pokaže, da ni prišlo do večjih odstopanj, kot jih lahko pripišemo vzorčni napaki. Zato so zbrani podatki primerljivi in nam njihova analiza poda relevantno sliko sprememb.

⁵ Vprašalniki so bili pripravljani v slovenskem in madžarskem jeziku. Izbor oseb v vzorčno populacijo je potekal po principu slučajnega izbora polnoletnih prebivalcev Lendave. Po načrtu je bil predviden obseg vzorca 700 oseb. Glede obsega je bila realizacija načrta 97 %, saj je po izključitvi neuporabnih vprašalnikov ostalo 678 enot (prim. Hafner Fink, 1993).

⁶ Tri leta po prvem anketiranju je bila izpeljana panelna raziskava. Vsem 678 anketirancem je bila poslana anketa po pošti. Vrnjenih je bilo 338 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov, kar predstavlja približno 50 %. Glede nato, da je v podobnih družboslovnih raziskavah realizacija anket po pošti od 25 do 50 odstotna smo lahko z rezultatom zadovoljni.

⁷ Po popisu prebivalstva leta 1991 je 27,9 % prebivalcev Lendave pripadnikov madžarske narodnosti (Kladnik, Repolusk, 1992).

Vprašalnik

Vprašalnik uporabljen v raziskavi zajema več tematskih sklopov. V prispevku se bomo omejili na analizo 17 vprašanj, ki merijo stališča (ocene) anketirancev o položaju manjšine.

Vsako vprašanje omogoča pet možnih odgovorov: popolnoma se strinjam, v glavnem se strinjam, niti se strinjam niti se ne strinjam, v glavnem se ne strinjam, sploh se ne strinjam. Zaradi lažje interpretacije smo petstopenjsko lestvico združili v tristopenjsko lestvico: strinjam se, niti se strinjam niti se ne strinjam, ne strinjam se.

Analiza podatkov prve časovne točke - leta 1991

Pregled demografskih spremenljivk narodnostne skupnosti nam lahko razkrije njene razvojne perspektive in njeno vlogo pri oblikovanju lastne usode in razvoja širše družbe.

Na obravnavanem vzorcu glede *spola* in *izobrazbe* med Slovenci in Madžari ni statistično značilnih razlik. Kot smo že prej omenili, zaradi specifičnosti mesta Lendava, rezultatov te analize ne moremo posploševati na celotno narodnostno mešano območje. Za populacijo madžarske narodne skupnosti je značilen visok delež starega prebivalstva in nizek naravni prirastek, kar gotovo vpliva na razmerje med spoloma.

Tudi pri izobrazbeni strukturi našega vzorca ni velikih razlik med pripadniki obeh narodnostnih skupnosti. Pri tem ima pomembno vlogo mesto Lendava, ki kot lokalno urbano središče omogoča boljše možnosti šolanja in izobraževanja, zato madžarskemu prebivalstvu pri zaposlovanju in šolanju ni potrebno menjati jezikovnega in kulturnega okolja. Kljub temu pa lahko opazimo tendenco (ki pa ni statistično značilna), da imajo pripadniki slovenske narodne skupnosti nekoliko višjo izobrazbo kot pripadniki madžarske narodne skupnosti.

Do vidnejše razlike med narodnostnima skupinama prihaja le pri *starostni strukturi* ($p < 0.003$), kjer je pri Madžarih manjši delež v skupini do 30 let, manjši delež srednje generacije, 31 do 50 let in nekoliko manjši delež v skupini nad 50 let. Podobni rezultati so tudi pri panelnem vzorcu.

Med demografskimi kazalci je starostna struktura eden najboljših kazalcev gibanj in razmerij med posameznimi skupinami prebivalcev. Hkrati pa je dobro izhodišče za predvidevanje trendov razvoja posameznih narodnostnih skupnosti. Staranje prebivalstva je posledica naravnega gibanja (rodnosti in smrtnosti) in mehanskega gibanja (selitev) prebivalcev. Visok delež ostarelega prebivalstva v Prekmurju je posledica dolgoletnega zaostajanja gospodarskega razvoja regije za razvitejšimi deli Slovenije, izseljevanja Prekmurcev po svetu in predvsem nizkega naravnega prirastka, ki je značilnost Madžarov (prim. Genorio, Kladnik, Olas, Repolusk, 1985). Predvidevamo, da vsi trije dejavniki ustvarjajo neravnotežje v strukturi pripadnikov madžarske narodne skupnosti glede na spol in starost, čeprav tega z izbranim lendavskim vzorcem ne moremo potrditi. Lendava je gospodarsko najbolj razvito mesto narodnostno mešanega območja, zato tu ne moremo pričakovati izrazito visokega deleža starejše populacije. V mesto se selijo mlajše generacije zaradi izobraževanja in srednje generacije zaradi

zaposlitve. Z oddaljenostjo krajev od Lendave se spreminja njihov značaj v bolj ruralnega in s tem se tudi povečuje delež starejšega prebivalstva.

Staranje prebivalstva in nizka rodnost je značilnost Madžarov tudi v njihovi lastni državi, zato ne moremo trditi, da so negativni populacijski trendi madžarske narodnostne skupnosti povezani z njenim nižjim družbeno-socialnim položajem v primerjavi s slovensko skupnostjo. Tu gre prej za zgodovinske razloge (Eden izmed njih je gotovo ogrsko dedno pravo)⁸.

Po pregledu demografske strukture, smo razvrstili spremenljivke glede na aritmetično sredino. V tabeli 5 (glej prilogo) so spremenljivke urejene po velikosti glede na aritmetično sredino (od najmanjše - popolnoma se strinja do največje - sploh se ne strinja). S tem smo želeli pridobiti lažji in hitrejši pregled nad zbranimi odgovori, ki nam omogoča učinkovito medsebojno primerjavo odgovorov in takojšnjo ugotovitev, s katerim vprašanjem so se anketiranci najbolj strinjali in s katerim najmanj.

Največ anketiranih se je strinjalo s trditvama iz sklopa **statusnih spremenljivk** in sicer V3 - "Na narodnostno mešanem območju ima madžarska manjšina enake pogoje za gospodarski razvoj kakor Slovenci." (87.6 %) in V9 - "Pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci." (87.2 %).

Ostali dve trditvi s katerima se strinja več kot 80 odstotkov anketiranih sodita v sklop spremenljivk **institucionalne podpore** (V6 - "Madžarska manjšina v Sloveniji je v zadostni meri zakonsko zaščitená."; V16 - "Na narodnostno mešanem območju je madžarska kulturna ustvarjalnost enako prisotna kot slovenska.")

Visok delež anketiranih, ki se strinjajo s temi štirimi trditvami nakazuje, da pripadniki obeh narodnih skupnosti pozitivno vrednotijo položaj manjšine.

Največ anketiranih (68.9 %) se ne strinja s trditvijo V7 - "Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci."

Pri vseh treh spremenljivkah, ki smo jih opredelili kot pokazatelje **demografske vitalnosti** (V11, V12 in V13) etničnih skupin, opazimo pri odgovorih visoko stopnjo neodločnosti oz. nestrinjanja anketirancev. Anketiranci se v večji meri ne strinjajo (54 %) s trditvijo, da se iz Prekmurja odseljuje več Madžarov kot Slovencev. Glede trditve, da se v madžarskih družinah rodi več otrok kot v slovenskih se ne strinja 41.1 %, neodločenih pa je 50.5 % anketiranih. Nekoliko drugače je pri trditvi, da so Madžari bolj pripravljeni izbirati življenjskega partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari, s katero se ne strinja 30.2 % anketirancev, neodločeno mnenje o njej pa ima kar 45.5 % anketirancev.

Ker nas zanimajo predvsem razlike v stališčih med Slovenci in Madžari glede položaja manjšine smo izračunali t-test,⁹ ki nam omogoča preverjanje naslednje hipoteze: **percepcija položaja madžarske manjšine je v očeh Slovencev in Madžarov različna.**

⁸ Ogrsko dedno pravo je način dedovanja, ki daje pravico do zemlje vsem družinskim članom. Tako so v Prekmurcu ustvarjali nove kmetije z razkosavanjem skupne lasti med samostojne družinske člane. Takšen način dedovanja je bil bolj razvit med katoliki kot med evangeličani. Evangeličani so se razdrobljevanju zemlje ubranili z manjšim številom otrok.

⁹ T-test lahko izračunamo za neodvisne vzorce. Zadoščeno pa mora biti naslednjima predpostavkama: normalna porazdelitev populacije in enaka varianca vzorcev. Statistični paket SPSSPC omogoča izračun t-testa tudi kadar predpostavkam ni v celoti zadoščeno, obstaja pa velik vzorec, ki ne vsebuje veliko netipičnih rezultatov.

Ugotoviti moramo ali obstajajo med podvzorcema bistvene razlike v odgovorih, ali obstajajo razlike samo v nekaterih stališčih ali pa razlik sploh ni. Po pregledu tabele 6 (glej prilogo) vidimo, da med obema etničnima skupinama glede odgovorov obstajajo v večini primerov statistično značilne razlike.

Institucionalna podpora

Samo pri dveh trditvah V1 - "Madžarska manjšina nima teže v političnem življenju v Sloveniji." in V15 - "Sedanja organiziranost šolstva na narodnostno mešanem območju je ustrezna.", med mnenji pripadnikov madžarske in slovenske narodnostne skupine ni statistično značilnih razlik. Oboji se s trditvami v večji meri strinjajo.

S trditvijo V1 se strinja 56.7 % Slovencev in 62.6 % Madžarov. Madžarski in italijanski narodni skupnosti je omogočeno sodelovanje pri oblikovanju političnega življenja v Sloveniji. Slovenska ustava zagotavlja obema narodnima skupnostima predstavnika v Državnem zboru. Na narodnostno mešanem območju imajo pripadniki narodnih skupnosti vse možnosti vpliva v skladu z Ustavo Republike Slovenije, ki jasno pravi: "Zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja zgolj narodnih skupnosti, ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti" (Ustava RS, čl. 64). Kljub temu se pripadniki manjšine, mogoče tudi zaradi njihovega relativno majhnega števila, ne čutijo kot skupnost, ki bi imela težo v političnem življenju v Sloveniji. Podobnega mnenja so tudi Slovenci.

Glede izobraževanja na narodnostno mešanih območjih ugotovimo, da se s sedanjo organiziranostjo šolstva (V15) strinja visok delež pripadnikov obeh narodnih skupin, 67.4 % Slovencev in 70.1 % Madžarov.

Vloga vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanih območjih je začrtana v Ustavi Republike Slovenije, njune naloge pa so še dodatno opredeljene z zakonom. Madžarski jezik je na narodnostno mešanem območju formalno enakopraven s slovenskim jezikom na vseh področjih. Analiza percepcij anketiranih pokaže, da je večji del pripadnikov slovenske in madžarske narodnostne skupnosti zadovoljen z obstoječo dvojezično šolo¹⁰ in s tem posredno želi ohraniti etnično raznolikost, razvoj jezikovnega ter kulturnega pluralizma na narodnostno mešanem območju. Čeprav madžarščina nima statusa mednarodnega jezika, se zdi prebivalcem narodnostno mešanega območja znanje tega jezika koristno, predvsem zaradi lažjega sporazumevanja s pripadniki madžarske narodnostne skupnosti in spoznavanja njihove kulture. Pripadnikom manjšine pa pomeni možnost učenja maternega jezika bistven element, ki omogoča ohranjanje njihove narodnostne identitete.

Glede ostalih spremenljivk, ki merijo percepcijo institucionalne podpore ugotovimo, da se samo 47.7 % pripadnikov madžarske narodnostne skupnosti in 66.6 % Slovencev ne strinja s trditvijo, da Madžari v Prekmurju nimajo ustrezne vloge pri obliko-

¹⁰ V Prekmurju deluje dvojezična šola od leta 1959. Model dvojezičnega šolstva, ki je razvit v Prekmurju, sodi med dvosmerne modele ohranjanja dveh jezikov. Njegova značilnost je dvojezični pouk, ki ga obiskujejo učenci dveh narodnosti v skupnih oddelkih. Oba jezika imata enak status pri vseh predmetih, kar se uresničuje z prehajanjem iz enega v drug jezik v določenem časovnem zaporedju (Nečak Lúk, 1990).

vanju lastne življenjske usode (V2). Iz tega je razvidno, da Slovenci v institucionalnih možnostih vidijo večjo potencialno moč kot sami Madžari.

S trditvijo, da Republika Slovenija bolj skrbi za Slovence v zamejstvu kot za manjšine na lastnem ozemlju (V4) se ne strinja 60.1 % Slovencev in 37.7 % Madžarov. Tu je opazno razhajanje v stališčih. Podobno se s trditvijo "Republika Slovenija bolj skrbi za italijansko kot za madžarsko manjšino." (V5) ne strinja samo 36.1 % Madžarov in 52.3 % Slovencev. Po drugi strani pa 72 % Madžarov in 89.7 % Slovencev meni, da je madžarska manjšina v Sloveniji v zadostni meri zakonsko zaščitena (V6). Pri vseh treh trditvah obstajajo razlike med percepcijami večine in manjšine. Pripadniki madžarske manjšine sicer menijo, da so zakonsko v zadostni meri zaščiteni, se pa kljub temu počutijo v primerjavi z italijansko manjšino oz. Slovenci v zamejstvu nekoliko zapostavljeni. Dejavniki kot so nerazvitost Prekmurja, velika medijska pozornost, ki je namenjena italijanski manjšini vplivajo na njihove subjektivne percepcije družbene stvarnosti.

Madžari so v večji meri zadovoljni z negovanjem madžarske kulture, saj jih 73.4 % meni, da je madžarska kulturna ustvarjalnost enako prisotna kot slovenska (V16). Enakega mnenja je 86.4 % Slovencev. Za oživljanje madžarske kulturne v Lendavi skrbi predvsem Zavod za kulturo madžarske narodnosti, ki redno organizira literarne večere, koncerte, gledališke predstave v madžarščini in nastope folklornih skupin.

S prisotnostjo sredstev množičnega obveščanja (časopis, TV, radio) v madžarskem jeziku (V14) je zadovoljnih 54.2 % Madžarov in 73.9 % Slovencev. V Prekmurju v madžarščini izhaja tednik *Népújság* (uredništvo *Népújsága* vsako leto pripravi koledar *Naptár*), literarna in družboslovna revija *Muratáj* ter *Lendavski zvezki*. Madžarska manjšina ima tudi lokalni radijski program radio Lendava in vsakih štirinajst dni polurno oddajo *Hidak-Mostovi* na prvem programu slovenske nacionalne televizije.¹¹ Medijska dejavnost madžarske manjšine v Prekmurju je relativno pestra, kljub temu je samo polovica anketiranih zadovoljna s količino sredstev množičnega obveščanja v madžarskem jeziku. Mogoče je, da so pripadniki madžarske narodne skupnosti bolj nezadovoljni z vsebino kot s količino. Ponuditi bi morali bolj raznovrstno in popularno branje ter poleg informativne televizijske oddaje tudi razvedrilni program.

Le 28.3 % Slovencev in 40.7 % Madžarov meni, da sosednja Madžarska nima dovolj tesnih stikov z madžarsko manjšino v Sloveniji (V17). Glede tega vprašanja se pogledi večine in manjšine sicer razlikujejo, vendar ne v tolikšni meri kot pri ostalih trditvah. Povezovanje manjšine z državo matičnega naroda je eden od temeljnih pogojev za ohranjanje in razvijanje značilnosti manjšine in ustvarjanje pogojev za ohranjanje identitete njenih pripadnikov. To pravico vsebujejo mednarodni dokumenti o zaščiti narodnih manjšin, ustava Republike Slovenije pa v 64. členu specifično govori o pravicah avtohtone italijanske in madžarske skupnosti in njunih pripadnikov do negovanja odnosov z njunima matičnima narodoma in njunima državama. Do sredine osemdesetih let Madžarska ni kazala zanimanja za usodo Madžarov v zamejstvu in v svetu. Takšna politika je gotovo negativno vplivala na identiteto madžarske manjšine. Obstajali pa so še drugi dejavniki, ki so zavirali njuno povezovanje. Madžarska manjšina v Prekmurju je živela v ekonomsko in politično bolj odprtem okolju kot ga je omogočala

¹¹ Več o tem Katarina Munda-Himnók v prispevku Javna občila na narodnostno mešanem območju v Lendavi, *Razprave in gradivo*, 1993, št. 28.

Madžarska. Razlika je bila tudi v življenjskem standardu Madžarov v Prekmurju, ki je bil višji od življenjskega standarda na Madžarskem. Vse to je madžarsko manjšino od države matičnega naroda prej ločevalo kot združevalo (Mejak, 1993).

Če povzamemo stališča pripadnikov večine in manjšine glede institucionalne podpore, ugotovimo, da v odgovorih Madžarov prihaja do razlik med družbeno stvarnostjo in subjektivnimi percepcijami. Po eni strani so v glavnem zadovoljni z zakonsko zaščito manjšine, s prisotnostjo kulturne dejavnosti, z dvojezično šolo in do neke mere tudi s količino sredstev množičnega obveščanja v madžarskem jeziku. Po drugi strani pa menijo, da nimajo ustrezne vloge pri oblikovanju lastne življenjske usode, da RS bolj skrbi za italijansko manjšino in Slovence v zamejstvu kot za njih.

Slovinci imajo o večini obravnavanih trditve drugačna stališča kot pripadniki madžarske narodnostne skupnosti. Pri njih se jasno izraža prepričanje, da je institucionalna podpora manjšini v celoti zagotovljena. Kar pomeni, da percipirajo njen položaj v lepši luči, kot ga doživlja manjšina sama.

Oboji, tako pripadniki večine kot manjšine, so zadovoljni z obstoječo organiziranostjo šole, oboji menijo, da madžarska manjšina nima teže v političnem življenju v Sloveniji, blizu pa so si tudi v stališču, da Madžarska nima dovolj tesnih stikov s svojo manjšino v Sloveniji.

Družbeno-ekonomska vitalnost

Pri vseh spremenljivkah, s katerimi merimo percepcije družbeno ekonomskega statusa so se med narodnostnima skupnostima (večino in manjšino) pokazale statistično značilne razlike.

Velika večina anketirancev (87.2 %) se je strinjala s trditvijo, da pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci (V9), vendar v odgovorih med narodnostnima skupnostima obstajajo razlike. Slovenci (91.3 %) se v večji meri kot Madžari (79.9 %) strinjajo s trditvijo. Čeprav je delež Madžarov, ki meni, da pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci precej visok, je v njihovih percepcijah položaj manjšine slabši kot v percepcijah Slovencev. V podobni raziskavi leta 1985 so ugotovili, da razlike v izobrazbeni strukturi med madžarskim in slovenskim prebivalstvom obstajajo skoraj v vseh naseljih (kjer je številčnost dovolj velika, da je mogoča primerjava) na narodnostno mešanem območju. Madžari so v veliko večji meri ostali kmečka populacija oz. populacija, ki je bolj odvisna od kmetovanja kot od gospodarstva. Medtem ko so bili Slovenci precej bolj prostorsko in socialno mobilni¹² (Genorio, 1985).

Kar 76.2 % Madžarov meni, da imajo na narodnostno mešanem območju enake pogoje za gospodarski razvoj kot Slovenci (V3). Enakega mnenja je 93.2 % Slovencev.

“Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci.” (V7) - s to trditvijo se ne strinja 82.2 % Madža-

¹² Razlike med obema populacijama, ugotovljene na podlagi popisnih podatkov za leto 1981, so naslednje: največji delež prebivalstva s samo osnovnošolsko izobrazbo je med madžarskim prebivalstvom; višji delež slovenskega prebivalstva v kategoriji tistih, ki imajo višjo izobrazbo od osnovnošolske; zlasti velike so razlike pri deležu tistih s končano višjo ali visoko šolo (delež pri Slovenci je skoraj trikrat višji) (Genorio, 1985).

rov in 62.5 % Slovencev. Obstaja precejšnja razlika med mnenji Madžarov in Slovencev. Dejstvo, da je na narodnostno mešanem območju pri vseh javnih službah zahtevano znanje madžarskega in slovenskega jezika, lahko Slovenci občutijo kot prednost Madžarov, ki bolje obvladajo madžarski jezik.

“Pripadniki madžarske manjšine imajo zunaj narodnostno mešanega ozemlja enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci.” (V8). S to trditvijo se strinja 53.1 % Madžarov in 66.2 % Slovencev. Tukaj bi bilo zanimivo analizirati, zakaj se relativno majhen delež strinja s tem stališčem ali zaradi pomanjkljivega znanja slovenskega jezika, ali zaradi nižje stopnje izobraženosti, ali iz kakšnih drugih razlogov.

Glede trditve “Madžarski narod je v Evropi bolj cenjen kot slovenski.” (V10) se z njo strinja 43.7 % Madžarov in 24.3 % Slovencev. Interpretacija zgodovine, vedenje o skupnem izvoru igra pomembno vlogo pri oblikovanju etnične identitete, etničnega ponosa. Zgodovinski spomin na Ogrski imperij, h kateremu je Prekmurje sodilo kar nekaj stoletji, pripadnike madžarske narodne skupnosti še danes navdaja s ponosom.

Iz odgovorov anketirancev vidimo, da Madžari svoj družbeni in socialni status doživljajo nekoliko slabše kot ga percipirajo Slovenci.

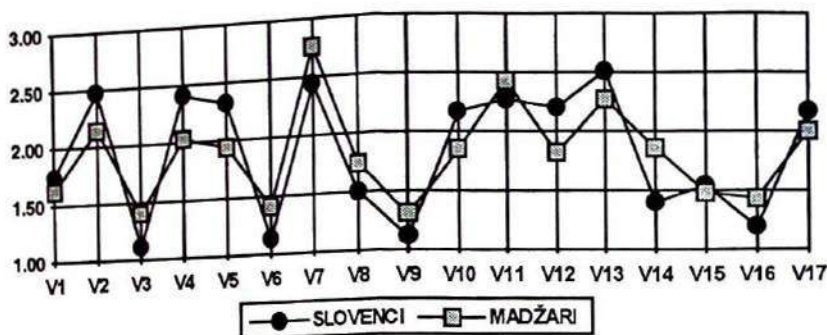
Demografska vitalnost

V madžarskih družinah v Prekmurju se rodi več otrok kot v slovenskih (V11), s tem se ne strinja 35.8 % Slovencev in 52.1 % Madžarov. Pri izbiri življenjskega partnerja 16.1 % Slovencev in 39.4 % Madžarov meni, da so Madžari bolj pripravljeni izbirati partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari (V12). Pri trditvi V13 - Iz Prekmurja se odseljuje več Madžarov kot Slovencev, opazimo manjše razlike v percepcijah, saj se z njo ne strinja 57.7 % Slovencev in 43.6 % Madžarov.

Izražena stališča anketirancev samo potrjujejo naše predpostavke. Pripadniki madžarske narodne skupnosti menijo, da je zanje v primerjavi s Slovenci značilna nižja rodnost, da so v večji meri pripravljeni izbirati partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari in da so manj mobilni kot Slovenci.

Poglejmo si še grafični prikaz odgovorov anketirancev. Iz grafa 1 razberemo, da je do odstopanj v odgovorih med obema narodnostnima skupinama prišlo pri vseh trditvah razen pri V1, V15 in V17.

Graf 1: Povprečne vrednosti za vsako posamezno trditev v letu 1991 (N=582).
(1 - strinjam se, 2 - niti se strinjam niti se ne strinjam, 3 - ne strinjam se)

Za nadaljnjo analizo podatkov smo uporabili metodo multivariatne analize - **diskriminantno metodo**. S pomočjo diskriminantne metode iščemo tiste razsežnosti, ki kar najbolj pojasnjujejo razlike med skupinami in ki omogočajo kar se da dobro prirejanje enot v naprej določene skupine (napovedovanje). Diskriminantna analiza pomeni nadaljevanje multivariatne analize variance. Če smo z multivariatno analizo variance ugotovili, da so razlike med povprečji značilne, se zdaj postavljajo vprašanja nadaljnje-ga študija teh razlik.

V diskriminantni analizi smo uporabili metodo *stepwise* v kateri statistični kriterij (Wilkinsonova lambda) sam določi vrstni red vključevanja spremenljivk v analizo. Signifikantnost učinka vsake dodane spremenljivke je zmerjena s statističnim testom F na podlagi katerega poteka odločitev ali bo spremenljivka ostala v končni analizi ali ne. Na vsakem koraku se v analizo vključi tista spremenljivka, ki ima največji F. Postopek se ponavlja toliko časa dokler ni več spremenljivk, ki bi imele vrednost F večjo kot 1. Hkrati pa izključi vsako v predhodnem koraku vključeno spremenljivko, katere vrednost F je padla pod 1 in ki tako nič več ne prispeva k natančnejšemu razločevanju dveh skupin, ker je njeno vlogo prevzela nova spremenljivka. Ker imamo v analizi samo dve skupini metoda izračuna eno diskriminantno funkcijo.

V analizo so bili vključeni:

	število
Slovenci	361
Madžari	208
Skupaj	569

Iz tabele 7 (glej prilogo) lahko razberemo, da so razen pri spremenljivkah V17, V15 in V1 povsod drugod statistično značilne razlike med Slovenci in Madžari. To pomeni, da so razlike v povprečnih vrednostih dovolj velike, da so statistično značilne. Kljub temu, pa zaradi prej omenjenih razlogov metoda *stepwise* v analizo ni vključila vseh 14, temveč samo 12 spremenljivk.

Tabela 1: Prikaz spremenljivk glede na njihovo težo pri diskriminantni funkciji v letu 1991.

	standardizirana diskriminantna funkcija (k_D/k_E)	strukturne uteži (a)
V3 - Na narodnostno mešanem območju ima madžarska manjšina enake pogoje za gospodarski razvoj kakor Slovenci.	0.18	0.44
V4 - Republika Slovenija bolj skrbi za Slovence v zamejstvu kot za manjšine na lastnem ozemlju (Italijane, Madžare).	-0.19	-0.41
V6 - Madžarska manjšina v Sloveniji je v zadostni meri zakonsko zaščitena.	0.26	0.43
V7 - Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci.	0.27	0.37
V9 - Pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci.	0.18	0.32
V10 - Madžarski narod je v Evropi bolj cenjen kot slovenski.	-0.17	-0.34
V11 - V madžarskih družinah v Prekmurju se rodi več otrok kot v slovenskih.	0.36	0.24
V12 - Madžari so bolj pripravljeni izbrati življenjskega partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari.	-0.40	-0.45
V13 - Iz Prekmurja se odseljuje več Madžarov kot Slovencev.	-0.18	-0.30
V14 - Sredstev množičnega obveščanja (časopis, TV in radio) v madžarskem jeziku je dovolj.	0.26	0.50
V15 - Sedanja organiziranost šolstva na narodnostno mešanem območju je ustrezna.	-0.18	-0.05
V16 - Na narodnostno mešanem območju je madžarska kulturna ustvarjalnost enako prisotna kot slovenska.	0.17	0.32

Posamezna stališča bolj ali manj močno ločijo narodnostni skupnosti. Spremenljivke, ki imajo večje uteži, bolj ločijo skupini.

moč odvisnosti	spremenljivke
visoka, $a > 0.5$	V14, V12, V3, V6, V4
srednja, $a > 0.3$	V7, V10, V16, V9, V13
šibka, $a > 0.2$	V11
kanonični korelacijski koeficient	0.50
χ^2 - statistika, ki preverja smiselnosti celotnega modela. V našem primeru modela ni potrebno zavrniti.	161.547 ***
centroidi (povprečje diskriminantne skupine)	
Slovenci	-0.44
Madžari	0.76

Povprečji posameznih skupin sta med seboj ločeni malo več kot za en standardni odklon, kar ni malo.

Klasifikacijska tabela

	Slovenci	Madžari	N
Slovenci	76.7 %	23.3 %	361
Madžari	31.3 %	68.8 %	208
N			569

Pravilno uvrščenih, v posamezno narodno skupino, je 73.8 % anketiranih. Glede na to, da je kriterij za uspešno diskriminantno analizo vsaj 50 % pravilno uvrščenih enot, smo lahko z rezultatom zadovoljni.

Analiza podatkov druge časovne točke - leta 1994

Družbene reforme, v obeh državah (oblikovanje večstrankarskega parlamentarnega sistema, oblikovanje pravne države), so vplivale na odnos države do narodnostnih manjšin. Družbene spremembe so vzpodbudile organiziranost in različne oblike dejavnosti narodnostnih skupnosti (razvoj medijev, politična organiziranost, založništvo, kulturna dejavnost, izobraževanje, izboljševanje položaja maternega jezika). Novi družbeni pogoji naj bi omogočili napredek na ravni pospešenega razvijanja institucionalnih možnosti za uveljavljanje etnične raznolikosti prebivalstva narodnostno mešanega območja. Upravičeno sklepamo, da so družbene in politične reforme vplivale tudi na percepcijo posamezne narodnostne skupnosti. Zato smo se odločili za ponovitev raziskave in preverjanje stališč ter mnenj anketirancev v drugi časovni točki, torej 3 leta pozneje.

Pregled sprememb v stališčih vseh anketirancev (pripadnikov slovenske in madžarske narodne skupnosti) med letom 1991 in 1994 nam da naslednjo sliko.

Do statistično značilnih razlik v smislu, da se s trditvijo v večji meri kot prej ne strinjajo, je prišlo pri trditvah:

P3 - "Na narodnostno mešanem območju ima madžarska manjšina enake pogoje za gospodarski razvoj kakor Slovenci."

P5 - "Republika Slovenija bolj skrbi za italijansko kot za madžarsko manjšino."

P10 - "Madžarski narod je v Evropi bolj cenjen kot slovenski."

P12 - "Madžari so bolj pripravljeni izbrati življenjskega partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari."

P17 - "Sosednja Madžarska nima dovolj tesnih stikov z madžarsko manjšino v Sloveniji."

Do statistično značilnih razlik v smislu, da se s trditvijo v večji meri kot prej strinjajo, pa je prišlo pri dveh trditvah:

P7 - "Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci."

P14 - "Sredstev množičnega obveščanja (časopis, TV in radio) v madžarskem jeziku je dovolj."

Tako kot smo pričakovali je glede nekaterih trditev prišlo do sprememb v mišljenju oz. percepciji anketirancev. Nekatero spremembo so pozitivne, druge negativne, nekatere so pričakovane druge ne. Vendar so to spremembe v stališčih celotnega vzorca, ki vključuje tako pripadnike slovenske kot madžarske narodne skupnosti. Nas pa zanima predvsem razlike v stališčih med obema narodnostnima skupinama (večino in manjšino).

Institucionalna podpora

V drugi časovni točki leta 1994 med Slovenci in Madžari ni statistično značilnih razlik v stališčih pri trditvah **P1** - "Madžarska manjšina nima teže v političnem življenju v Sloveniji." in **P17** - "Sosednja Madžarska nima dovolj tesnih stikov z madžarsko manjšino v Sloveniji."

V primerjavi s prvo časovno točko se je delež Slovencev (43.6 %) in Madžarov (51 %), ki se strinjajo s trditvijo **P1** zmanjšal, hkrati pa sta deleža tistih, ki se s trditvijo ne strinjajo, ostala skoraj nespremenjena. Pripadniki madžarske narodnostne skupnosti se v svojih percepcijah ne obravnavajo kot skupnost, ki bi imela težo v političnem življenju. (Lahko, da so dogodki v parlamentu v zadnjem času vplivali na njihove percepcije, saj sta glasova dveh poslancev narodnostnih skupnosti postala ključna za izvolitev mandatarja in oblikovanje slovenske vlade.)

Pri odgovorih na trditev **P17** opazimo pri Madžarih in Slovencih praktično nespremenjeno stališče. S trditvijo, da manjšina nima dovolj tesnih stikov s sosednjo Madžarsko se še vedno strinja 28.3 % Slovencev in 36.4 % Madžarov. Leta 1990 so bile spremembe političnega sistema na Madžarskem odpravljene mnoge administrativne ovire, ki so vplivale na obmejno sodelovanje. Čezmejni stiki prebivalstva so postali nekoliko bolj sproščeni. Meddržavni sporazumi omogočajo sodelovanje med manjšino

in državo matičnega naroda na področju izobraževanja (stiki izobraževalnih organizacij, štipendije za visokošolski in podiplomski študij, izpopolnjevanje učiteljev dvojezičnih šol na Madžarskem) in kulturnega sodelovanja. Do boljšega sodelovanja je prišlo tudi na gospodarskem področju. Še višjo raven pravnega varstva, ohranjanja in razvijanja narodne identitete pripadnikov madžarske narodne skupnosti v Sloveniji (in slovenske manjšine na Madžarskem) pa zagotavlja Sporazum, ki je bil podpisan 6. 11. 1992 v Ljubljani.¹³

Formalno je sicer prišlo do izboljšav in sprememb, dejansko uresničevanje vseh možnosti sodelovanja med manjšino in državo matičnega naroda pa bo verjetno izpeljano šele v naslednjih letih.

Pri trditvi V2 - "Madžari v Prekmurju nimajo ustrezne vloge pri oblikovanju lastne življenjske usode." so se razlike med Slovenci in Madžari nekoliko poglobile. Medtem ko je stališče Madžarov glede vloge pri oblikovanju lastne življenjske usode ostalo praktično nespremenjeno (40.8 % se s trditvijo ne strinja), se Slovenci s to trditvijo v večji meri kot prej ne strinjajo (83.2 %). Medtem ko v percepcijah Madžarov družbeno politične reforme in nove institucionalne možnosti niso prispevale k izboljšanju njihovega položaja, so Slovenci prepričani v vedno boljši položaj manjšine.

Republika Slovenija bolj skrbi za Slovence v zamejstvu kot za manjšine na lastnem ozemlju (V4) s tem se ne strinja 70.2 % Slovencev in 39.2 % Madžarov. S trditvijo V5 - "Republika Slovenija bolj skrbi za italijansko kot za madžarsko manjšino." se ne strinja 64.9 % Slovencev in 37.6 % Madžarov, medtem ko 93.2 % Slovencev in 66 % Madžarov meni, da je madžarska manjšina v Sloveniji v zadostni meri zakonsko zaščitena (V6). Pri prvih dveh trditvah (V4 in V5) so percepcije Madžarov ostale nespremenjene, pri trditvi V6 pa jih v drugi časovni točki celo nekaj manj meni, da so zakonsko v zadostni meri zaščiteni. Po drugi strani pa Slovenci glede vseh treh trditev zelo pozitivno ocenjujejo položaj Madžarov.

V drugi časovni točki se 78.6 % Slovencev in 64.1 % Madžarov strinja s trditvijo P16 - "Na narodnostno mešanem območju je madžarska kulturna ustvarjalnost enako prisotna kot slovenska." Analiza odgovorov na trditev P16 je pokazala, da so se razlike v stališčih med Slovenci in Madžari zmanjšale, oboji pa se v primerjavi z letom 1991 v manjši meri strinjajo s trditvijo.

Pri trditvi P15 - "Sedanja organiziranost šolstva na narodnostno mešanem območju je ustrezna." pa se je zgodilo ravno obratno in so se razlike pojavile v drugi časovni točki. Delež Slovencev (48.9 %), ki se strinjajo s sedanjo organiziranostjo šolstva se je zmanjšal. Presenetljivo se je za malenkost zmanjšal tudi delež pripadnikov madžarske narodnostne skupnosti (66 %), ki se strinjajo s trditvijo. Razlogov zato je lahko več, lahko gre za razširjanje mnenja, da je obvezno učenje madžarščine na narodnostno mešanem območju nepotrebno, saj komuniciranje v javnosti tako ali tako večinoma

¹³ Sporazum izhaja iz načel mednarodnih dokumentov o človekovih pravicah in svoboščinah ter mednarodnih dokumentov o varstvu manjšin. V njem so našeta konkretna področja sodelovanja, ki so nujna za ohranitev in razvoj ter svobodno izražanje kulture, jezikovne, verske in celovite slovenske oziroma madžarske identitete. Podpisnici v 10. členu dokumenta zagotavljata možnosti za vsestranske, svobodne in neposredne stike manjšin z matičnim narodom ter njegovo državo in javnimi ustanovami. V ta namen bosta podpisnici odpirali nove mejne prehode, skrbeli za prometne povezave, podpirale gospodarske in kulturne stike ter izmenjavo strokovnjakov (Razprave in gradivo, 1992).

poteka v slovenščini. Ali pa gre za izražanje nezadovoljstva nad kakovostjo izobraževalnih programov in kadrov oziroma izražanje prepričanja, da so otroci v dvojezični šoli preobremenjeni.

V drugi časovni točki se odraža tudi nekoliko večje zadovoljstvo s količino sredstev množičnega obveščanja v madžarskem jeziku - P14, vendar pri Slovencih in ne pri Madžarih. Kljub našim pričakovanjem, da bodo nove družbene razmere pozitivno vplivale na stališča o medijski dejavnosti v Prekmurju, se percepcije pripadnikov manjšine niso bistveno spremenile. Manjšinski mediji bi morali spremeniti obliko, vsebovati bi morali poleg lokalnih novic in informativne vsebine več razvedrilne vsebine. Predvsem bi morali pritegniti mlajše in srednje generacije, ki se veliko hitreje kot starejše generacije integrirajo v večino. Proces asimilacije se lahko z ustrezno politiko upočasnijo, mediji pa imajo pri tem pomembno vlogo, saj prispevajo k reprodukciji in utrjevanju nacionalnih občutkov.

Družbeno-ekonomska vitalnost

Pri trditvi P3 - "Na narodnostno mešanem območju ima madžarska manjšina enake pogoje za gospodarski razvoj kakor Slovenci." se v letu 1994 stališča anketiranih niso spremenila. Tudi v drugi časovni točki so se s trditvijo bolj strinjali Slovenci (91.5 %) kot Madžari (71.6 %).

Do še večje razlike je prišlo v percepcijah Slovencev in Madžarov glede trditve P7 - "Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci.", saj se pri drugem merjenju s trditvijo ne strinja 31.7 % Slovencev in 84.5 % Madžarov.

Podoben trend opazimo pri trditvi P8, pri kateri se stališče Madžarov praktično ni spremenilo (s trditvijo se strinja 58.3 %), več Slovencev kot prej (74.2 %) pa se je strinjalo s trditvijo, da imajo pripadniki madžarske manjšine zunaj narodnostno mešanega ozemlja enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci.

Leta 1994 med obema narodnostnima skupinama ni razlik v stališčih pri trditvah P9 - "Pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci." S trditvijo se strinja 85.9 % in 79.8 % Madžarov.

Do manjšega preobrata je prišlo pri trditvi P10 - "Madžarski narod je v Evropi bolj cenjen kot slovenski.", s katero se leta 1994 strinja manj Madžarov (36.9 %) in manj Slovencev (15.3 %).

Na nove družbeno-ekonomske pogoje, inovacije se najhitreje odziva mlajše, bolj izobraženo in mobilno prebivalstvo. Madžari, ki so še bolj vezani na kmetijsko pridelavo bodo z nameščanjem nove infrastrukture ter drugih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti na odpirajoči se tromeji izgubljali zemljišča, premajhna socialna in prostorska mobilnost pa jih bo ovirala pri vključevanju v sodobne družbene procese (Zupančič, 1993). V drugi časovni točki so se razlike v percepcijah Slovencev in Madžarov glede družbenega in socialnega položaja še povečale.

Demografska vitalnost

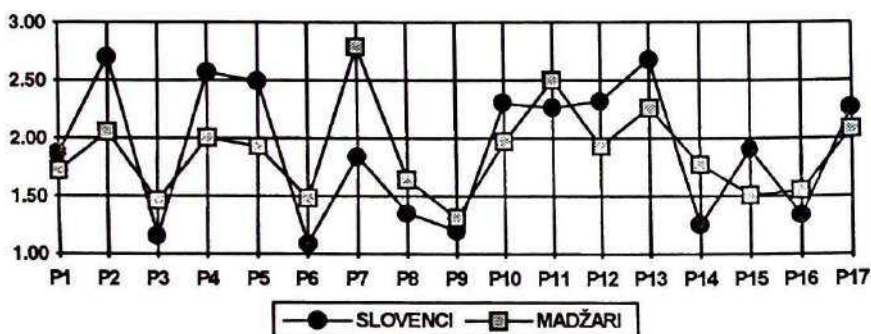
S trditvijo P11 - "V madžarskih družinah v Prekmurju se rodi več otrok kot v slovenskih." se ne strinja 38.4 % Slovencev in 58.3 % Madžarov. V primerjavi z letom 1991 v odgovorih ni nobenih bistvenih razlik.

Do sprememb ni prišlo tudi pri P12 - "Madžari so bolj pripravljeni izbrati življenjskega partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari", kjer se s trditvijo ne strinja 34 % Madžarov in 47.3 % Slovencev.¹⁴

Glede trditve P13 - "Iz Prekmurja se odseljuje več Madžarov kot Slovencev.", pa se tako Slovenci (74.9 %) kot Madžari (51 %) z njo v večji meri kot prej ne strinjajo.

Če primerjamo sliko za leto 1991 (graf 1) in sliko za leto 1994 (graf 2), ugotovimo, da se se pri zadnjem anketiranju nekatere že obstoječe razlike med obema narodnostnima skupinama še poglobile (P2, P4, P5, P7).

Graf 2 Povprečne vrednosti za vsako posamezno trditev v letu 1994 (N=295).
(1 - strinjam se, 2 - niti se strinjam niti se ne strinjam, 3 - ne strinjam se)

Z diskriminantno metodo smo analizirali podatke tudi za drugo časovno točko .

V analizo so vključeni:

	število
Slovenci	180
Madžari	97
Skupaj	277

¹⁴ Pregled empiričnih raziskovalnih podatkov iz raziskav SJM od 1980. leta naprej pokaže, da so Slovenci ves čas izrazito endogamno zaprti usmerjeni v zvezi z razvijanjem intimnih primarnih odnosov - sklepanjem medsebojnih porok. Večina je pripravljena sklepati poroke le s partnerji slovenske narodnostne pripadnosti. Prelomnica izrazite endogamnosti je leto 1989 (Klinar, 1994). Prekmurje kot narodnostno mešano območje je v tem pogledu nekakšna izjema. Večstoletno skupno bivanje pripadnikov slovenske in madžarske narodne skupnosti je prispevalo k mnogim mešanim zakonom.

V primerjavi z letom 1991, med pripadniki madžarske in slovenske narodne skupnosti ni statistično značilnih razlik pri trditvah P1, P9, P11, P16 in P17 (glej tabelo 9 v prilogi). V diskriminantno analizo pa je vključenih 10 spremenljivk.

Tabela 2: Prikaz spremenljivk glede na njihovo težo pri diskriminantni funkciji v letu 1994.

	standardizirana diskriminantna spremenljivka (k_p/k_e)	strukturne uteži (a)
P1 - Madžarska manjšina nima teže v političnem življenju v Sloveniji.	0.18	-0.11
P2 - Madžari v Prekmurju nimajo ustrezne vloge pri oblikovanju lastne življenjske usode.	-0.18	-0.53
P4 - Republika Slovenija bolj skrbi za Slovence v zamejstvu kot za manjšine na lastnem ozemlju (Italijane, Madžare).	-0.16	-0.45
P6 - Madžarska manjšina v Sloveniji je v zadostni meri zakonsko zaščitena.	0.34	0.48
P7 - Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci.	0.59	0.72
P9 - Pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci.	0.11	0.11
P11 - V madžarskih družinah v Prekmurju se rodi več otrok kot v slovenskih.	0.24	0.20
P12 - Madžari so bolj pripravljeni izbrati življenjskega partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari.	-0.13	-0.28
P13 - Iz Prekmurja se odseljuje več Madžarov kot Slovencev	-0.19	-0.39
P14 - Sredstev množičnega obveščanja (časopis, TV in radio) v madžarskem jeziku je dovolj.	0.19	0.37

Spremenljivke, ki imajo $a > 0.5$ v večji meri ločijo Madžare in Slovence.

moč odvisnosti	spremenljivke
visoka, $a > 0.5$	P7, P2
srednja, $a > 0.3$	P6, P4, P13, P14
šibka, $a > 0.2$	P12

kanonični korelacijski koeficient	0.61
χ^2 - statistika, ki preverja smiselnosti celotnega modela. V našem primeru modela ni potrebno zavrniti	121.727***
centroidi (povprečje diskriminantne skupine)	
Slovenci	-0.56
Madžari	1.06

Klasifikacijska tabela:

	Slovenci	Madžari	
Slovenci	76.7	23.3	180
Madžari	18.6	81.4	97
N			277

Kot vidimo sta v drugi časovni točki skupini še nekoliko bolj ločeni med seboj. Tudi odstotek pravilno uvrščenih enot je nekoliko večji - 78.3 %.

Ocena etnične vitalnosti Madžarov

Vitalnosti etnične skupnosti ni mogoče razumeti brez upoštevanja zgodovinskih okoliščin, sedanje politično-pravne ureditve v državi in mednarodnega konteksta. Madžarska narodna skupnost je po eni strani del družbeno politične skupnosti v kateri živi, po drugi strani pa je to specifična entiteta, ki želi ohraniti najpomembnejše elemente "narodnostnega". Na negovanje in ohranjanje etnične identitete v veliki meri vplivajo kakovost odnosov med večino in manjšino ter splošne družbene razmere v družbi. Vsako obdobje prinaša specifične pogoje za negovanje etnične identitete manjšine.

Na območju Prekmurja so njegovi prebivalci doživeli kar nekaj burnih sprememb, ki so vplivale na njihov narodnostni status. Prva večja sprememba je bila leta 1919, ko je madžarska narodnostna skupnost, s priključitvijo Prekmurja h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, dobila status manjšine. Prva leta v kraljevini SHS so za njih prinesla socialno negotovost, saj so mnogi prebivalci Lendave zaradi neznanja slovenskega jezika ostali brez zaposlitve. Med okupacijo v 2. svetovni vojni so si ponovno pridobili nekatere pravice, ki so jim prej pripadale kot večinskemu narodu. V okviru Jugoslavije so bili madžarski narodnostni skupnosti zagotovljeni formalni pogoji za negovanje in ohranjanje etničnosti. Kljub temu je geografska lega Prekmurja v preteklosti prinesla več negativnega kot pozitivnega. Območje je bilo odrezano tako od slovenskih kot od madžarskih gospodarskih in kulturnih središč. Državne meje so večkrat odpirali in zapirali, območje na obeh straneh meje je nerazvito, (nerazvita je

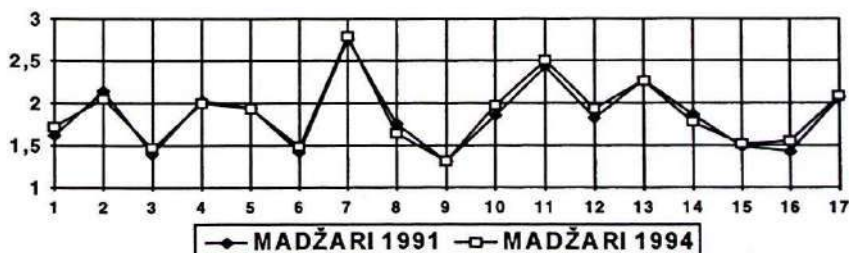
infrastruktura, slabe so cestne povezave, neučinkovito razdrobljeno kmetijstvo) vse to je negativno vplivalo na gospodarski in populacijski razvoj prebivalstva na narodnostno mešanem območju (prim. Mejak, 1993).

Osamosvojitve, nastanek samostojne države Slovenije, prehod iz enopartijskega sistema v demokratičnega tako na Madžarskem kot v Sloveniji je vplival na odnose med državama in s tem tudi skrb za etnične manjšine. Ponujene so nove institucionalne možnosti za krepitev narodnostne identitete. Po drugi strani pa Klinarjevemu mnenju v novih pogojih vznikata t.i. "nacionalizem vzhodnega tipa", za katerega je značilno, da se pojavlja pri narodih, ki so bili dolgo časa politično neavtonomni. Nastajajoča slovenska nacionalna država kaže znake tradicionalnih nacionalnih držav v katerih so možnosti za uveljavljanje regionalizma, avtonomije manjšin in strpnega etničnega pluralizma omejene. Pozno nastala slovenska država s svojimi tradicionalnimi nemodernimi značilnostmi omejuje možnosti za uveljavljanje sodobnejših procesov denacionalizacije in nadnacionalnih integracij. Vzhodni tip nacionalizma igra pomembno mobilizacijsko vlogo, hkrati pa prihaja tudi do pojavov etnocentričnega nacionalizma in neonacionalizma (prim. Klinar, 1994).

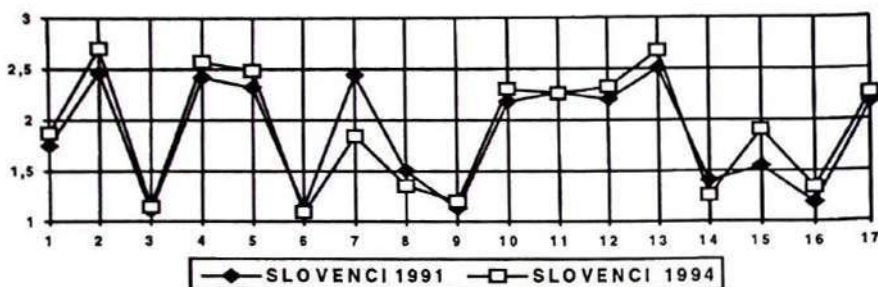
Prvo zajemanje podatkov za analizo smo opravili v času družbeno političnih sprememb, drugo zajemanje pa leta 1994, ko so družbene in politične reforme že zaživele. Na tem mestu moramo še enkrat poudariti, da rezultatov analize lendavskega vzorca, zaradi njegovih specifičnosti, ne moremo posploševati na celotno narodnostno mešano območje. Verjetno bi bili rezultati podobne ankete izpeljane v bolj ruralnem okolju drugačni. Predvidevamo, da bi se pri Madžarih pokazala drugačna percepcija njihovega položaja.

Z rezultati naše analize smo sprejeli hipotezo, ki smo jo postavili na začetku: *percepcija položaja madžarske manjšine je v očeh Slovencev in Madžarov različna*. Razlike v stališčih med Slovenci in Madžari so statistično značilne tako leta 1991, kot leta 1994. Opazno pa je tudi, da so se razlike v drugi časovni točki glede nekaterih stališč še poglobile.

Graf 3: Povprečne vrednosti odgovorov Madžarov pri posameznih trditvah v letu 1991 in 1994 (leta 1991 N=214, leta 1994 N= 104; 1 - strinjam se, 2 - niti se strinjam niti se ne strinjam, 3 - ne strinjam se; številke od 1 do 17 so zaporedne številke vprašanj).

Graf 4: Povprečne vrednosti odgovorov Slovencev pri posameznih trditvah za leto 1991 in 1994 (leta 1991 N=368, leta 1994 N=190; 1 - strinjam se, 2 - niti se strinjam niti se ne strinjam, 3 - ne strinjam se; številke od 1 do 17 so zaporedne številke vprašanj).

Zanimivo je, da so se stališča Slovencev glede določenih tem precej spremenila, medtem ko pri Madžarih v obdobju 1991 do 1994 ni prišlo no bistvenih sprememb (glej graf 3 in 4).

V specifičnih situacijah dajejo nosilci prednost določenim identitetam: spolni, poklicni, kulturni, religiozni ali nacionalni. Tako se tudi pomembnost etnične identitete pri človeku spreminja. Medtem ko od časa do časa odstopi pomembnejši položaj drugim identitetam, se drugič etnična identiteta (pripadnost) pojavi na prvem mestu (Južnič, 1993). Podobno govori Eriksen o dveh situacijah prekomuniciranju in podkomuniciranju. V prvi je izraženo namerno in poudarjeno izkazovanje etničnosti, v drugi pa nosilci etničnosti ne poudarjajo kot pomemben aspekt situacije (Eriksen, 1993:21).

Fishman (1978) na primer govori o treh vidikih premikov oz. sprememb etničnega: premiki v vsebini, premiki v članstvu in premiki v intenzivnosti (pomembnosti). V slovenski etnični identiteti je prišlo do premika v intenzivnosti. Premik se izraža predvsem v bolj izoblikovanem ločevanju med etničnima skupinama (mi/oni) in poudarjanju nacionalne zavesti. V času od osamosvojitve Slovenije (oz. že od srede osemdesetih) se je v javnih diskurzih daje prednost nacionalni zavesti Slovencev, kar vpliva na medetnične odnose z drugimi etničnimi skupnostmi (manjšino). V anomičnem stanju "deli" politike spodbujajo iskanje zavetja v etničnosti in močni nacionalni državi, in razširjajo pojav etnične nestrpnosti in iskanje grešnih kozlov pri drugih etničnostih (prim. Klinar, 1994). Z navdušenjem nad novo nacionalno državo in s poudarjeno nacionalno zavestjo naraščajo pojavi etnične nestrpnosti in etnocentričnega nacionalizma. Podobne trende je opaziti tudi na obravnavanem vzorcu v Lendavi. Povečal se je delež Slovencev, ki meni, da imajo Madžari večje možnosti pri zaposlovanju, več ljudi je nezadovoljnih z obstoječo organiziranostjo dvojezične šole, večji delež ljudi meni, da je sredstev množičnega obveščanja v madžarske jeziku dovolj.

Odgovori madžarskega prebivalstva, ki je do leta 1990 ohranilo svojo specifično etničnost in je bilo zajeto v raziskavo, izkazujejo da se njihova stališča v teh treh letih družbenih sprememb niso bistveno spremenila (glej sliko 3). Nove družbene razmere in

nekoliko spremenjene percepcije slovenske narodne skupnosti, niso vplivale na njihova stališča. So pa do svojega položaja v primerjavi s Slovenci veliko bolj kritični.

Danes je institucionalna podpora madžarski manjšini zelo visoka. Vsa pomembnejša vprašanja, ki zadevajo manjšinsko problematiko so urejena ali v ustavi ali s posebnimi zakoni oziroma predpisi (Vprašanje pa je, koliko dosledno se te uredbe uresničujejo v dejanskem življenju). Rezultati izbrane metodologije pa so vendarle pokazali, da sta družbeno-ekonomska in demografska vitalnost madžarske skupnosti v primerjavi s slovensko nekoliko nižji.

Pri vsem povedanem ne smemo pozabiti, da je obravnavana problematika za nekatere še vedno zelo občutljiva tema. Zato so ljudje, kljub zagotovitvi o anonimnosti previdni v izjavljanju svojih stališč. V tem smislu moramo biti do rezultatov analize nekoliko zadržani. Predvidevati moramo, da nam ne pokaže realnega stanja. S tem mislimo na pričakovanost odgovorov, saj ljudje pri politično obarvanih vprašanjih, največkrat podajajo odgovore, za katere menijo, da so družbeno željeni. Tako moramo ves čas imeti pred očmi, da obstaja razlika med dejanskim in deklarativnim. Kar pa ne pomeni, da so rezultati analize brez vrednosti, gotovo lahko iz njih razberemo validen oris percepcij prebivalcev Lendave.

Priloga

Demografska struktura respondentov osnovnega vzorca

V vsaki tabeli je poleg deležev izražen tudi obseg vzorčne *absolutne standardne napake* (se)¹⁵, ki meri natančnost ocene in pove, kakšno je odstopanje - pri določenem tveganju - od prave vrednosti.

Tabela 1: Narodna struktura vzorca izražena v odstotkih v prvi (leta 1991) in drugi (leta 1994) časovni točki raziskave v Lendavi.

Narodnost	1991 %	se %	95% interval	1994 %	se %	95 % interval
Slovenci	54.7	1.9	54.7 ± 3.7	56.8	2.7	56.8 ± 5.3
Madžari	31.8	1.8	31.8 ± 3.5	31	2.5	31 ± 4.9
drugi	13.5	1.3	13.5 ± 2.6	12.2	1.8	12.2 ± 3.5
N	678			338		

Tabela 2: Starostna struktura vzorca izražena v odstotkih v prvi (leta 1991) in drugi (leta 1994) časovni točki raziskave v Lendavi.

Starost	1991 %	se %	95% interval	1994 %	se %	95% interval
do 30 let	23.3	1.9	23.3 ± 3.2	21.6	2.2	21.6 ± 4.4
od 31 do 50 let	47.2	1.9	47.2 ± 3.7	45.3	2.7	45.3 ± 5.3
nad 50 let	29.5	1.7	29.5 ± 3.4	33.1	2.5	33.1 ± 5
N	678			338		

Tabela 3: Izobrazbena struktura vzorca izražena v odstotkih v prvi (leta 1991) in drugi (leta 1994) časovni točki raziskave v Lendavi.

Izobrazba	1991 %	se %	95% interval	1994 %	se %	95% interval
do osnovne šole	25.4	1.6	25.4 ± 3.3	23.4	2.3	23.4 ± 4.5
poklicna šola	19.3	1.5	19.3 ± 2.9	18.9	2.2	18.9 ± 4.2
srednja šola	35.8	1.8	35.8 ± 3.6	36.7	2.6	36.7 ± 5.1
višja ali visoka šola	19.5	1.5	19.5 ± 2.9	21.0	2.2	21 ± 4.3
N	678			338		

¹⁵ V primeru enostavnega slučajnega vzorca, kjer vzorčni delež p ocenjuje populacijski delež P , ima standardna napaka naslednjo obliko: $se(p) = \sqrt{p(1-p)/n}$; 5 odstotni interval zaupanja je tedaj $p \pm 1.96 \sqrt{p(1-p)/n}$.

Tabela 4: Poklicna struktura vzorca izražena v odstotkih v prvi (leta 1991) in drugi (leta 1994) časovni točki raziskave v Lendavi.

Poklic	1991 %	se %	95% interval	1994 %	se %	95% interval
vodilni, strokovnjaki	8.8	1.1	8.8 ± 2.1	9.8	1.6	9.8 ± 3.2
uslužbenci	27.9	1.7	27.9 ± 3.4	30.5	2.5	30.5 ± 4.9
delavci	30.2	1.7	30.2 ± 3.4	25.1	2.3	25.1 ± 4.6
zasebniki	3.7	0,7	3.7 ± 1.4	3	0.9	3 ± 1.8
kmetje	0.4	0.2	0.4 ± 0.5	0.3	0.3	0.3 ± 0.6
nezaposleni, gospodinje, študentje	13.3	1.3	13.3 ± 2.5	13.3	1.8	13.3 ± 3.6
upokojenci	15.7	1.4	15.7 ± 2.7	18	2.1	18 ± 4.1
N	678			338		

Tabela 5: Razvrstitev spremenljivk glede na velikost aritmetične sredine za 3 stopenjsko lestvico za leto 1991. (N=678)

	Strinja %	Niti da niti ne %	Ne strinja	\bar{X}
V9 - Pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci.	87.2	6.6	6.2	1.19
V3 - Na narodnostno mešanem območju ima madžarska manjšina enake pogoje za gospodarski razvoj kakor Slovenci.	87.6	4.7	7.7	1.20
V6 - Madžarska manjšina v Sloveniji je v zadostni meri zakonsko zaščiten.	82.7	9.9	7.4	1.25
V16 - Na narodnostno mešanem območju je madžarska kulturna ustvarjalnost enako prisotna kot slovenska.	80.5	9.2	10.3	1.29
V15 - Sedanja organiziranost šolstva na narodnostno mešanem območju je ustrezna.	68.4	11.2	20.4	1.52
V14 - Sredstev množičnega obveščanja (časopis, TV in radio) v madžarskem jeziku je dovolj.	67.2	10.6	22.2	1.55
V8 - Pripadniki madžarske manjšine imajo zunaj narodnostno mešanega ozemlja enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci.	60.8	18.8	20.4	1.59
V1 - Madžarska manjšina nima teže v političnem življenju v Sloveniji.	58.9	12	29.1	1.70
V12 - Madžari so bolj pripravljeni izbrati življenjskega partnerja med Slovenci kot Madžari	24.3	45.5	30.2	2.06
V10 - Madžarski narod je v Evropi bolj cenjen kot slovenski.	30.1	31.8	38.1	2.08
V17 - Sosednja Madžarska nima dovolj tesnih stikov z madžarsko manjšino v Sloveniji.	32.1	21.6	46.2	2.14
V5 - Republika Slovenija bolj skrbi za italijansko kot za madžarsko manjšino.	26	26.6	47.4	2.21

V4 - Republika Slovenija bolj skrbi za Slovence v zamejstvu kot za manjšine na lastnem ozemlju (Italijane, Madžare).	22.8	24.9	52.2	2.29
V11 - V madžarskih družinah v Prekmurju se rodi več otrok kot v slovenskih.	8.3	50.5	41.1	2.33
V2 - Madžari v Prekmurju nimajo ustrezne vloge pri oblikovanju lastne življenjske usode.	23.9	15.8	60.3	2.36
V13 - Iz Prekmurja se odseljuje več Madžarov kot Slovencev.	9.3	36.7	54	2.45
V7 - Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci.	13.4	17.7	68.9	2.55

Pri testiranju hipoteze se najprej odločimo, kako strogi bomo pri testu, oziroma koliko smo pripravljeni tvegati, da bo hipoteza kljub uspešnemu preizkusu napačna.

Stopnja tveganja označimo z zvezdicami:

- * stopnja tveganja < 0.10
- ** stopnja tveganja < 0.05
- *** stopnja tveganja < 0.01

Tabela 6: Primerjava aritmetičnih sredin odgovorov za posamezne spremenljivke obeh etničnih skupin: Slovencev in Madžarov, leta 1991.

	Vzorec	\bar{X} (arit. sred.)	σ (stand. odklon)	T-TEST
V1 - Madžarska manjšina nima teže v političnem življenju v Sloveniji.	SKUPAJ	1.70	0.89	1.64
	SLOVENC	1.75	0.91	
	MADŽARI	1.62	0.86	
V2 - Madžari v Prekmurju nimajo ustrezne vloge pri oblikovanju lastne življenjske usode.	SKUPAJ	2.36	0.84	4.41 ***
	SLOVENC	2.47	0.80	
	MADŽARI	2.14	0.89	
V3 - Na narodnostno mešanem območju ima madžarska manjšina enake pogoje za gospodarski razvoj kakor Slovenci.	SKUPAJ	1.20	0.56	-5.22 ***
	SLOVENC	1.11	0.42	
	MADŽARI	1.40	0.75	
V4 - Republika Slovenija bolj skrbi za Slovence v zamejstvu kot za manjšine na lastnem ozemlju (Italijane, Madžare).	SKUPAJ	2.29	0.82	5.52 ***
	SLOVENC	2.42	0.78	
	MADŽARI	2.03	0.85	
V5 - Republika Slovenija bolj skrbi za italijansko kot za madžarsko manjšino.	SKUPAJ	2.21	0.83	5.08 ***
	SLOVENC	2.32	0.79	
	MADŽARI	1.94	0.88	
V6 - Madžarska manjšina v Sloveniji je v zadostni meri zakonsko zaščitena.	SKUPAJ	1.25	0.58	-5.19 ***
	SLOVENC	1.14	0.43	
	MADŽARI	1.42	0.72	
V7 - Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci.	SKUPAJ	2.55	0.72	-5.70 ***
	SLOVENC	2.44	0.78	
	MADŽARI	2.76	0.55	

V8 - Pripadniki madžarske manjšine imajo zunaj narodnostno mešanega ozemlja enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci.	SKUPAJ	1.59	0.81	
	SLOVENC	1.50	0.76	-3.40
	MADŽARI	1.75	0.86	***
V9 - Pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci.	SKUPAJ	1.19	0.53	
	SLOVENC	1.13	0.44	-3.59
	MADŽARI	1.31	0.65	***
V10 - Madžarski narod je v Evropi bolj cenjen kot slovenski.	SKUPAJ	2.08	0.82	
	SLOVENC	2.18	0.79	4.64
	MADŽARI	1.85	0.84	***
V11 - V madžarskih družinah v Prekmurju se rodi več otrok kot v slovenskih.	SKUPAJ	2.33	0.62	
	SLOVENC	2.27	0.61	-3.07
	MADŽARI	2.43	0.64	***
V12 - Madžari so bolj pripravljeni izbrati življenjskega partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari.	SKUPAJ	2.05	0.737	
	SLOVENC	2.20	0.36	6.12
	MADŽARI	1.82	0.76	***
V13 - Iz Prekmurja se odseljuje več Madžarov kot Slovencev	SKUPAJ	2.45	0.66	
	SLOVENC	2.51	0.61	4.03
	MADŽARI	2.27	0.724	***
V14 - Sredstev množičnega obveščanja (časopis, TV in radio) v madžarskem jeziku je dovolj.	SKUPAJ	1.55	0.83	
	SLOVENC	1.40	0.73	-6.03
	MADŽARI	1.86	0.97	***
V15 - Sedanja organiziranost šolstva na narodnostno mešanem območju je ustrezna.	SKUPAJ	1.52	0.81	
	SLOVENC	1.54	0.83	0.82
	MADŽARI	1.48	0.79	
V16 - Na narodnostno mešanem območju je madžarska kulturna ustvarjalnost enako prisotna kot slovenska.	SKUPAJ	1.29	0.65	
	SLOVENC	1.19	0.53	-4.05
	MADŽARI	1.43	0.76	***
V17 - Sosednja Madžarska nima dovolj tesnih stikov z madžarsko manjšino v Sloveniji.	SKUPAJ	2.14	0.87	
	SLOVENC	2.17	0.84	1.37
	MADŽARI	2.06	0.94	*

Tabela 7: Prikaz Wilkinsonove lambde, F statistike in signifikance vseh 17 spremenljivk, ki jih obravnavamo.

Variable	Wilks* Lambda	F	Significanca
V1	.99634	2.056	.1522
V2	.96668	19.27	.0000
V3	.93792	37.00	.0000
V4	.94652	31.58	.0000
V5	.95142	28.55	.0000
V6	.93985	35.77	.0000
V7	.95460	26.59	.0000
V8	.97788	12.65	.0004
V9	.96706	19.04	.0000
V10	.96269	21.67	.0000
V11	.98117	10.73	.0011
V12	.93622	38.08	.0000
V13	.97015	17.20	.0000
V14	.92172	47.47	.0000
V15	.99922	.4371	.5088
V16	.96692	19.13	.0000
V17	.99673	1.835	.1761

Tabela 8: Primerjava aritmetičnih sredin odgovorov za posamezne spremenljivke obeh etničnih skupin: Slovencev in Madžarov za leto 1994.

	Vzorec	\bar{X} (arit. sredina)	σ (stand. odklon)	T-TEST
P1 - Madžarska manjšina nima teže v političnem življenju v Sloveniji.	SKUPAJ	1.82	0.83	1.47
	SLOVENC	1.87	0.85	
	MADŽARI	1.72	0.82	
P2 - Madžari v Prekmurju nimajo ustrezne vloge pri oblikovanju lastne življenjske usode.	SKUPAJ	2.48	0.79	6.51 ***
	SLOVENC	2.70	0.69	
	MADŽARI	2.05	0.88	
P3 - Na narodnostno mešanem območju ima madžarska manjšina enake pogoje za gospodarski razvoj kakor Slovenci.	SKUPAJ	1.26	0.61	-3.66 ***
	SLOVENC	1.15	0.50	
	MADŽARI	1.46	0.78	
P4 - Republika Slovenija bolj skrbi za Slovence v zamejstvu kot za manjšine na lastnem ozemlju (Italijane, Madžare).	SKUPAJ	2.38	0.81	5.83 ***
	SLOVENC	2.57	0.72	
	MADŽARI	2.00	0.88	
P5 - Republika Slovenija bolj skrbi za italijansko kot za madžarsko manjšino.	SKUPAJ	2.30	0.83	5.68 ***
	SLOVENC	2.49	0.75	
	MADŽARI	1.93	0.91	
P6 - Madžarska manjšina v Sloveniji je v zadostni meri zakonsko zaščitena.	SKUPAJ	1.23	0.54	-5.13
	SLOVENC	1.09	0.35	

	MADŽARI	1.48	0.74	***
P7 - Pripadniki madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci.	SKUPAJ	2.16	0.90	
	SLOVENC	1.84	0.88	-11.45
	MADŽARI	2.79	0.54	***
P8 - Pripadniki madžarske manjšine imajo zunaj narodnostno mešanega ozemlja enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci.	SKUPAJ	1.44	0.72	
	SLOVENC	1.35	0.65	-3.06
	MADŽARI	1.64	0.83	**
P9 - Pripadniki madžarske manjšine dosegajo enako stopnjo izobrazbe kot Slovenci.	SKUPAJ	1.25	0.61	
	SLOVENC	1.20	0.54	-1.44
	MADŽARI	1.31	0.65	
P10 - Madžarski narod je v Evropi bolj cenjen kot slovenski.	SKUPAJ	2.20	0.78	
	SLOVENC	2.30	0.72	3.57
	MADŽARI	1.97	0.84	***
P11 - V madžarskih družinah v Prekmurju se rodi več otrok kot v slovenskih.	SKUPAJ	2.36	0.66	
	SLOVENC	2.26	0.65	-2.99
	MADŽARI	2.50	0.64	**
P12 - Madžari so bolj pripravljeni izbrati življenjskega partnerja med Slovenci kot Slovenci med Madžari.	SKUPAJ	2.21	0.79	
	SLOVENC	2.32	0.71	4.20
	MADŽARI	1.93	0.86	***
P13 - Iz Prekmurja se odseljuje več Madžarov kot Slovencev	SKUPAJ	2.56	0.69	
	SLOVENC	2.68	0.57	4.59
	MADŽARI	2.26	0.83	***
P14 - Sredstev množičnega obveščanja (časopis, TV in radio) v madžarskem jeziku je dovolj.	SKUPAJ	1.45	0.85	
	SLOVENC	1.25	0.82	-4.85
	MADŽARI	1.77	0.92	***
P15 - Sedanja organiziranost šolstva na narodnostno mešanem območju je ustrezna.	SKUPAJ	1.77	0.90	
	SLOVENC	1.90	0.93	3.57
	MADŽARI	1.51	0.77	***
P16 - Na narodnostno mešanem območju je madžarska kulturna ustvarjalnost enako prisotna kot slovenska.	SKUPAJ	1.40	0.73	
	SLOVENC	1.34	0.70	-2.27
	MADŽARI	1.55	0.80	**
V17 - Sosednja Madžarska nima dovolj tesnih stikov z madžarsko manjšino v Sloveniji.	SKUPAJ	2.19	0.87	
	SLOVENC	2.26	0.87	1.7
	MADŽARI	2.08	0.90	*

Tabela 9: Prikaz Wilkinsonove lambde, F statistike in signifikance vseh vseh 17 spremenljivk, ki jih obravnavamo.

Variable	Wilks' Lambda	F	Significanca
P1	.99155	2.224	.1371
P2	.85327	44.88	.0000
P3	.93877	17.02	.0000
P4	.89096	31.94	.0000
P5	.90030	28.90	.0000
P6	.87432	37.52	.0000
P7	.75646	84.03	.0000
P8	.97376	7.033	.0085
P9	.99186	2.142	.1445
P10	.96031	10.79	.0012
P11	.97569	6.502	.0113
P12	.95320	12.81	.0004
P13	.91438	24.44	.0000
P14	.92234	21.97	.0000
P15	.95990	10.90	.0011
P16	.99265	1.933	.1656
P17	.99245	1.985	.1600

Literatura:

Anderson, Benedict: Nacija: zamišljena zajednica, Zagreb : školska knjiga, 1990

Eriksen, T. H., Ethnicity and nationalism : anthropological perspectives, London, Boulder, Co.: Pluto Press, 1993

Genorio, Rado, Kladnik Drago, Olas Ludvik, Repolusk Peter: Narodnostno mešano območje v Prekmurju, Geographica Slovenica, 16, 1985

Giles, H (ed.): Language, Ethnicity and Intergroup Relations, Academic Press, London, New York, San Francisco, 1977

Hafner-Fink, Mitja: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, Razprave in gradivo, Ljubljana, 1993, št. 28.

Južnič, Stane: Identiteta, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, knjižna zbirka Teorija in praksa, 1993

Komac, Miran: Narodnostna identiteta, Razprave in gradivo, Ljubljana, št. 19, 1986

Knudsen Anne: European Ethnic and Linguistic Minorities in Social Anthropological Perspective, v : Večjezičnost na evropskih mejah - Primer Kanalske doline (ur. Šumi in Venosi), SLORI - sedež Kanalska dolina, 1996.

Mejak, Renata: Čezmejni stiki prebivalcev Lendave s sosednjo Madžarsko, Razprave in gradivo, Ljubljana, št. 28, 1993

Munda Hirnök, Katarina: Javna občila na narodnostno mešanem območju v Lendavi, Razprave in Gradivo, Ljubljana, 1993, št. 28.

Nečak Lük, Albina: Dvojezična vzgoja in izobraževanje v Prekmurju - predstavitev modela, Vzgoja in izobraževanje v večjezičnem okolju, 1990

Nečak Lük, Albina: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, Razprave in gradivo, Ljubljana, 1993, št. 28.

Nečak Lük, Albina: Medetnični odnosi v sociolingvistični perspektivi, v : Večjezičnost na evropskih mejah - Primer Kanalske doline (ur. Šumi in Venosi), SLORI - sedež Kanalska dolina, 1996.

Smith, Anthony, D.: Nations and nationalism in a global era, Cambridge : Polity Press, 1995

Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodnostne skupnosti v Republiki Sloveniji, Razprave in gradivo, Ljubljana, 1992, št. 26-27

Sumarni pregled rezultatov "Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, februar 1992

Zupančič Jernej, Repolusk Peter: Narodnostno mešano območje občine Lendava in nova državna meja, Dela, št. 10, Ljubljana, 1993

Summary

Analysis of ethnic vitality of Hungarians in Lendava

The estimation of different factors can help us define the vitality of an individual ethnic community. Giles suggests classification of ethnic vitality according to three clusters of variables: the status, demographic and institutional ones. It should be considered that the vitality of an ethnic community is a dynamic phenomenon; together with interethnic relations it is affected by changes of the socio-political and economic situation.

The inhabitants of the territory of Prekmurje have in the past faced a number of dramatic changes which have affected their ethnic status. The first major change occurred in 1919 when the Hungarian ethnic community, with the annexation of Prekmurje to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes acquired a minority status. During the occupation in WWII they regained some of the rights which they had been entitled to as a majority nation. Then there was a period of calm up to the beginning of the 1990s. After 1991, in Slovenia as well as in Hungary many socio-political and economic reforms have been taking place. The gaining of independence, the emergence of independent state of Slovenia, the transition from one-party system to the democratic one newly defined the relations between the two states and thereby the concern for ethnic minorities.

The present article is an attempt to show, by analyzing data collected by the field work questionnaire in Lendava in 1991, and the questionnaire by post in 1994, the standpoints of inhabitants of the ethnically mixed territory regarding their own as well as the other ethnic community, and their changing over the time.

Our aim is to present to what extent and in which direction the standpoints of these two ethnic communities were altered as regards the status of the minority (Hungarians) in comparison to that of the majority (Slovenes). The basic finding is as follows: differences in the standpoints (as regards the status, demographic and institutional variables) between the two ethnic communities do exist - the perceptions on the part of Slovenes have changed in particular.

MEDČASOVNA ANALIZA SPREMLJANJA MEDIJEV SLOVENSKE NARODNE MANJŠINE V MONOŠTRU

Katarina Munda Hirnök

Mediji (časopisi, radijske in televizijske oddaje) narodne manjšine, večinskega naroda in matičnega naroda so nepogrešljiva sestavina v življenju sleherne manjšine, saj informirajo manjšine in vsebujejo informacije o njih. V pestrosti teh ponudb imajo svoje specifično mesto manjšinski mediji, ki (lahko) imajo pomembno vlogo pri ohranjanju in razvijanju jezika in kulture narodne manjšine.

V prispevku bomo primerjali in analizirali rezultate pogostosti spremljanja medijev slovenske narodne manjšine v Monoštru iz l. 1992 in iz l. 1995. Medčasovna analiza podatkov bo pokazala tiste dejavnike, ki so v teh letih vplivali na uveljavitev slovenskih manjšinskih medijev in s tem seveda tudi na pogostost njihovega spremljanja.

1. Razvoj medijev v letih 1992-1995

Mediji slovenske narodne manjšine v Porabju so: časopis Porabje, slovenska oddaja na radiu Győr in TV oddaja Slovenski utrinki (v nadaljevanju SM).¹

Časopis Porabje. Leta 1991 so časopis Porabje tiskali na šestih straneh v 700 izvodih, l. 1995 že na osmih straneh v 850 izvodih, sedaj pa izhaja v 1000 izvodih. Približno 200 izvodov se razpošilja inštitucijam in določenim posameznikom v Prekmurju in po celi Sloveniji. Ti podatki govorijo v prid temu, da se je štirinajstdnevnik postopoma uveljavil v teh letih. Uredništvu Porabja je uspelo časopis približati ljudem ne le v Monoštru, temveč tudi v slovenskih vaseh Porabja. K temu prispeva tako vsebina kot jezik časopisa (razmerje med knjižno slovenščino in narečjem, posamezni članki občansno v madžarščini), vključevanje člankov pripadnikov slovenske narodne skupnosti in nenazadnje dejstvo, da dobiva časnik vsaka narodnostna družina v Porabju.

Slovenske oddaje na radiu Győr. Poslušnost slovenske oddaje na radiu Győr je bila do l. 1992 (januar) med Slovenci skoraj 100 odstotna. Ker je l. 1992 začel radio Győr (kakor tudi druge radijske postaje na podeželju) oddajati na vzhodni UKV dolžini, je postala slišnost edinega slovenskega radijskega programa zelo omejena, saj ima v Monoštru in okolici le malo ljudi sprejemnik s to valovno dolžino. Predstavniki Slovencev v Porabju ne morejo sprejeti stanja, da so oddaje na frekvenci, ki jo lahko pos-

¹ Podatki o strukturi medijev slovenske narodne manjšine so bili objavljeni l. 1994: Katarina Munda Hirnök, Spremljanje medijev v Monoštru, Razprave in gradivo 29, Ljubljana, 1994-1995, 25-26.

luša le majhno število ljudi, pa tudi tega ne, da je radijska oddaja omejena na trideset minut ob nedeljah dopoldne.

S pogovorom o frekvenci za slovenski radijski program so začeli julija 1. 1995 (panel v Monoštru smo izvedli marca). Spomladi 1. 1996 je bil najprej opravljen pogovor s predstavniki Ministrstev za promet in zveze iz Madžarske in Slovenije. Dogovorjena in mednarodno usklajena frekvenca za radijski oddajnik v Monoštru je 106,6 MHz, frekvenco pa mora še odobriti odbor madžarske radiotelevizije. Projekt sta podprla tudi premiera R Madžarske in R Slovenije, Gyula Horn in dr. Janez Drnovšek. Vsi ti podatki potrjujejo prepričanje porabskih Slovencev, da s potrditvijo frekvence za slovensko radijsko oddajo ne bo težav. Med tem časom se je s finančno podporo vlade R Slovenije uresničil nakup primernih prostorov v Monoštru (nekdanji prostori otroškega vrtca tovarne svile), ki so sedaj v lasti Zveze Slovencev na Madžarskem. V njih bodo predvidoma prostori za radijski studio. Pri uresnitvi radijske postaje (predvidoma v drugi polovici 1. 1997) čaka tiste, ki se s tem ukvarjajo še veliko zahtevnih nalog (tehničnih in vsebinskih), zato je pomembno sodelovanje in pomoč RTV Slovenije.²

Želja po porabskem radiu je prisotna pri Slovencih v Monoštru in v slovenskih vaseh. Krajša anketa v Slovenskem koledarju 1997 je potrdila, da ljudje pripisujejo bodočemu slovenskemu radijskemu programu velik pomen predvsem pri ohranjanju in razvijanju slovenskega jezika ter narodne identitete. Nezadovoljstvo pri nekaterih anketirancih izvira iz poznanja, da Madžari v Prekmurju že imajo celodnevni madžarski program, torej pričakujejo recipročnost.³

Z uresnitvijo slovenske radijske postaje v Monoštru bodo porabski Slovenci končno dobili tisto, kar imajo manjšine v sosednjih državah (koroški Slovenci, Slovenci v Italiji, gradiščanski Hrvati; Madžari in Italijani v Sloveniji).

Televizijska oddaja Slovenski utrinki. Televizijska oddaja Slovenski utrinki je na drugem programu madžarske televizije dvakrat mesečno po petindvajset minut. Oddaja Slovenski utrinki s svojo dvojezičnostjo (podnapisi) na eni strani informira slovensko manjšino, na drugi strani pa posreduje informacije o manjšini. Glede na to, da je v madžarskih medijih, razen redkih izjem, sorazmerno malo prispevkov o Sloveniji, je zelo pozitivno, da se uredništvo Slovenskih utrinkov odloča za občasne prispevke iz države matičnega naroda. Prav s to oddajo so dobili porabski Slovenci nekaj, kar marsikatera manjšina v Evropi že ima, nekatere pa še ne.

Za nadaljnjo analizo treba povedati naslednje:

Časopis Porabje je bil 1. 1992 (v času raziskave) šele v razvoju (izhaja namreč od februarja 1. 1991). V letih 1992-1995 se je časopis postopoma uveljavil med bralci in je danes nepogrešljiv medij pri informiranju Slovencev.

L. 1992 smo dobili podatke o spremljanju radia Győr, nismo pa dobili podatkov o spremljanju slovenske oddaje na tem radiu. Podatki o spremljanju slovenske oddaje na radiu Győr za leto 1995 bodo predvidoma pokazali nezadovoljivo stanje pri tem mediju.

² Ernest Ružič, Spoštovane poslušalke, cenjeni poslušalci! Oglašamo se na valovni dolžini 106 MHz, 6, Porabje, Monošter, 1996, št. 8, 1; isti: Priprave na slovenski radijski program v Monoštru. Nenadomestljiva vloga radia Slovenija, Porabje, Monošter, 1996, št. 12, 2.

³ Irena Barber, Ka mislite? Kak cenite?, Slovenski koledar 1997, Monošter, 1997, 43-49.

V času raziskave (junij, julij 1992) televizijske oddaje Slovenski utrinki še ni bilo (začetek oddaj je bil oktobra l. 1992). Seveda pa zaradi večplastne vloge televizijske oddaje (informiranje o življenju Slovencev, ohranjanje narodne pripadnosti, negovanje jezika, kulture itd.) lahko sklepamo, da se je ta oddaja v teh letih uveljavila, kar bo verjetno vidno iz povprečnih vrednosti pogostosti spremljanja tega medija.

2. Metodologija

Podatke o spremljanju medijev v Monoštru smo zbrali poleti 1992 in marca 1995. L. 1992 smo anketirali 602 polnoletna prebivalca Monoštra, 428 respondentov je bilo slučajno izbranih, med njimi je 91,5% Madžarov, 7,5% Slovencev in 1% pripadnikov kake druge narodnosti. V vzorcu smo izbrali še 174 oseb, za katere smo predvidevali, da so slovenske narodnosti. Med njimi se jih je 43,1% izreklo za Madžare (v nadaljevanju jih imenujemo "Madžari"), 55,2% za Slovence in 1,7% za pripadnike kake druge narodnostne skupnosti.

L. 1995 smo dobili 129 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov, kar pomeni približno 21%.

V slučajnem vzorcu je bilo 85 respondentov, med njimi je 87,1% Madžarov, 9,4% Slovencev in 3,5% pripadnikov kake druge narodnosti. V skupini "Slovenci" je 44 oseb, med njimi se je 38,6% respondentov izreklo za Madžare, 61,4% pa za Slovence. Če primerjamo narodnostno strukturo med dvema časovnima točkama, lahko ugotovimo, da se kljub relativno majhnemu številu vrnjenih anket narodnostna struktura ni spremenila in zato lahko opravimo zadovoljive primerjave.

Zanimalo nas je, kako pogosto respondenti berejo časopise, poslušajo oziroma gledajo radijske in televizijske oddaje slovenske narodne manjšine v Monoštru.

Pogostost spremljanja medijev smo normirali v zalogo vrednosti od 0 do 10 (0=nikoli, 3,33=redko, 6,66=pogosto, 10=redno).

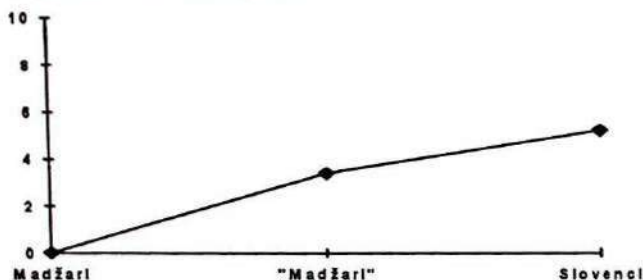
Analizirali smo povprečne vrednosti pogostosti spremljanja SM medijev. Zanimalo nas je, če so razlike v povprečnih vrednostih glede na spremljivko etnična pripadnost signifikantne.

3. Analiza in diskusija

3.1. Pogostost spremljanja medijev slovenske narodne manjšine glede na etnično pripadnost l. 1992

Med SM mediji imamo podatke samo za časopis Porabje.

Graf. 1: Povprečna vrednost pogostosti spremljanja časopisa Porabje 1. 1992 glede na pripadnost etnični skupnosti

Časopis *Porabje* so spremljali Slovenci (5,22) pogosteje kot "Madžari" (3,42), medtem, ko je bila pogostost spremljanja pri Madžarih (0,37) zanemarljiva.

Ker je jezik časopisa knjižna slovenščina s kombinacijo porabskega narečja, je razumljivo, da ta časopis berejo tisti, ki na določeni ravni obvladajo slovenski jezik (bodisi knjižno slovenščino ali porabsko narečje). Zbrani podatki o jezikovnem položaju slovenskega jezika v Monoštru (kjer so anketiranci ocenjevali znanje knjižnega jezika in narečja) govorijo v prid boljšemu poznavanju narečja (32% anketirancev je svoje znanje knjižne slovenščine ocenilo med zelo in srednje dobro, glede znanja slovenskega narečja si je takšno oceno prisodilo približno 70% ljudi).⁴ V to skupino lahko uvrščamo Slovence, ki so se zaradi iskanja vira zaslužka (zaposlitev v monoštrskih tovarnah, predvsem v tovarni svile in v tovarni kos) v šestdesetih letih množično priselili v Monošter. Zaposlovanje v industriji in vključevanje v različna področja družbenega življenja je Slovence prisililo, da so komunicirali v madžarščini. To je dolgoročno privedlo Slovence do nazadovanja rabe slovenskega jezika, in do ene mere celo do opuščanja slovenskega narečja (tudi v družinskem krogu, kar je zlasti vidno pri otrocih) in celo do opuščanja slovenske identitete. Iz povprečne vrednosti pogosti spremljanja SM pri "Madžarih" lahko sklepamo, da so v tej skupini določeni respondenti, ki znajo slovensko, torej se jezikovno še niso popolnoma asimilirali, so se pa opredelili kot Madžari. Pogostost spremljanja časopisa *Porabje* s strani Madžarov je zanemarljiva (0,37), kar je razumljivo, saj se respondenti madžarske narodnosti v preteklosti (ne glede da gre za obmejni prostor) nikoli niso usposabljali v slovenskem jeziku. Medtem, ko je močan vpliv vsestranske vaške tradicije (tudi jezikovne) v preteklosti v *Porabju* pripadnike madžarske narodne skupnosti v mešanih zakonih prisilil, da so se naučili slovensko (saj do neke mere), je v Monoštru prišlo do obratnega procesa.

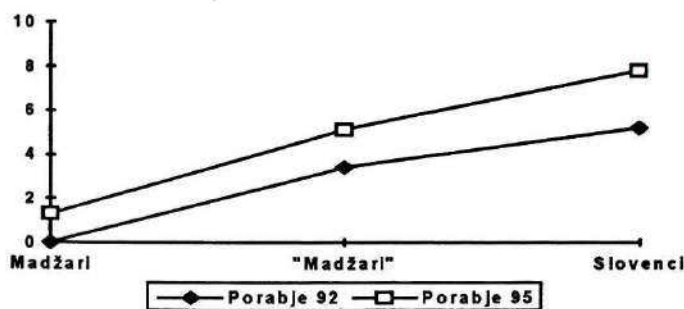
O pozitivnih premikih pri položaju slovenskega jezika v Monoštru, ki so sicer zelo počasni, lahko govorimo šele v zadnjih petih letih. K temu je pripomoglo v prvi vrsti odprtje meddržavnega mejnega prehoda Martinje - Gornji Senik (1. 1991). Z odprtjem mejnega prehoda se je pretok ljudi in informacij povečal, kar je pozitivno vplivalo tudi na rabo slovenskega jezika v javnem življenju in v javnih prostorih (predvsem gostilne, trgovine). K temu je še pripomoglo sodelovanje in stiki s sosednjimi kraji v Prekmurju ter tudi z ostalimi deli v Sloveniji.

⁴ Albina Nečak Lők, O slovenskem jeziku v Monoštru, Slovenski koledar 1995, Monošter, 1995, 80.

Na tem mestu treba poudariti tudi prizadevanja Zveze Slovencev na Madžarskem, ki vsako leto organizira tečaj slovenskega jezika. Razveseljivo je, da število vključenih v različne skupine raste. Med udeleženci je zmeraj več pripadnikov madžarske narodnosti.

3.1.1. Pogostost spremljanja medijev slovenske narodne manjšine glede na pripadnost etnični skupnosti l. 1995

Graf 2: Primerjava povprečne vrednosti pogostosti spremljanja časopisa Porabje glede na pripadnost etnični skupnosti l. 1992 in l. 1995

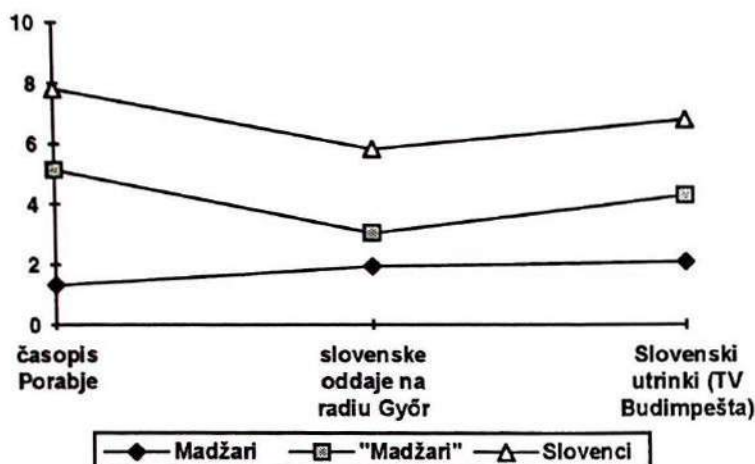

Časopis *Porabje* so l. 1995 spremljali Madžari med nikoli in redko s tendenco k redko (1,31), "Madžari" med redko in pogosto s tendenco k redko (3,42) Slovenci pa med pogosto in redno s tendenco k redno (7,81).

Primerjalni podatki med časovnima točkama kažejo, da se je v treh letih povprečna vrednost pogostosti spremljanja spremenila v pozitivno smer pri vseh obravnavanih etničnih skupnostih (najmanj pri Madžarih). Ti rezultati so pogojeni z razvojem štiri-najst dnevnika.

Iz teh podatkov se da razbrati, da zanimanje za informiranje v slovenskem jeziku v krogu Slovencev narašča (in s tem tudi narodna identiteta). Podatki o spremljanju slovenskih manjšinskih medijev s strani večinskega naroda kažejo na boljše poznavanje in hkrati priznavanje slovenske narodne manjšine v Monoštru.

Graf 3: Povprečna vrednost pogostosti spremljanja medijev slov. manjšine glede na etnično pripadnost.

Slovenske oddaje na radiu Győr spremljajo Madžari med nikoli in redko s tendenco k redko (1,94), "Madžari" ravno tako med nikoli in redko s tendenco k redko (3,05), Slovenci pa med redko in pogosto s tendenco k pogosto (5,83). Če primerjamo povprečne vrednosti pogostosti spremljanja slovenske oddaje na radiu Győr in časopisa Porabje, vidimo, da so te vrednosti pri "Madžarih" in pri Slovencih sicer nižje, v bistvu pa glede na nastale spremembe l. 1992, ne izražajo zaskrbljujoče stanje.

Televizijsko oddajo Slovenski utrinki spremljajo Madžari med nikoli in redko s tendenco k redko (2,09), "Madžari" med redko in pogosto (4,28) s tendenco k pogosto, Slovenci pa med pogosto in redno s tendenco k pogosto (6,79).

Povprečne vrednosti pogostosti spremljanja kažejo, da Madžari Slovenske utrinke spremljajo pogosteje kot časopis Porabje in slovenske oddaje na radiu Győr, kar je razumljivo, saj podnapisi omogočajo, da to oddajo v celoti razumejo. Slovenci spremljajo Slovenske utrinke sicer pogosto, toda manj kot časopis Porabje. Na pogostost spremljanja pravgotovo vpliva čas oddaje. Slovenske utrinke predvajajo vsako drugo sredo ob 14.30 na 1. programu madžarske televizije, ponovitev oddaje je v soboto ob 8.45 na drugem programu. Lahko sklepamo, da čas oddaje ni najbolj primeren. Ta termin velja tudi za druge manjšine na Madžarskem, saj so manjšinske oddaje na madžarski televiziji (drugi program) združene v širšem sobotnem dopoldanskem času.

Rezultati preizkušanja statističnih hipotez potrjujejo, da pripadnost etnični skupnosti vpliva na pogostost spremljanja vseh slovenskih manjšinskih medijev v Monoštru.

4. Sklep

Primerjalni podatki o pogostosti spremljanja medijev slovenske manjšine v Porabju kažejo določene pozitivne premike v obravnavanem medčasovnem obdobju (1992-1995). Analiza podatkov kaže, da pogostost spremljanja slovenskih manjšinskih medijev v Monoštru narašča ne le pri Slovencih (pri njih najbolj), ampak tudi pri "Madžarih" in Madžarih.

Ne glede na pozitivne premike bo treba pripadnikom slovenske narodne manjšine v prihodnjih letih vložiti še veliko truda za izboljšanje razmer na področju informiranja.

Pri časopisu Porabje bo morda treba razmišljati o tedenskem časopisu. Tako bi se časopis pogosteje pojavljal med bralci in bi prinašal bolj sveže informacije. Čeprav drži ocena, da dobiva časnik vsaka porabska družina, bi kazalo storiti še kaj za njegovo uveljavitev v širšem madžarskem prostoru in v Prekmurju.

Z realizacijo slovenskega radia v Monoštru (predvideno za l. 1997) bodo Slovenci v Porabju končno dobili svoj radio in s tem premostili trenutne težave, ki izvirajo iz sprememb frekvence, ki je ne more skoraj nihče poslušati.

Televizijska oddaja Slovenski utrinki odslikava življenje med manjšino in z občasnimi prispevki informira gledalce o življenju v Sloveniji. Zanimivi bi bili tudi občasni prispevki iz življenja manjšin v drugih državah (npr. Madžari in Italijani v Sloveniji, Slovenci v Avstriji, Italiji itd.). Televizijska oddaja s svojo dvojezičnostjo omogoča, da jo lahko spremljajo tudi ljudje v enojezičnih okoljih, obenem pa opozarja na obstoj te male manjšine na obrobju države.

Manjšinski mediji so le del v celoti obveščanja narodnostne skupnosti. Pomembno vlogo imajo tudi mediji iz države matičnega naroda in seveda mediji okolja (večinskega naroda), v katerem živi narodnostna skupnost. Vsebinska analiza pogostosti spremljanja medijev države matičnega naroda in večinskega naroda pa zahteva nadaljevanje obdelave podatkov.

Medčasovna analiza podatkov o spremljanju medijev slovenske narodne manjšine v Porabju potrjuje, da so sedanje razmere v Porabju boljše kot l. 1992. Viden je očiten napredek, ne manjka pa tudi nalog, na katere smo opozorili v tem prispevku.

Literatura

Albina Nečak Lük, Mass media and the promotion of the minority languages, Minority languages and mass communication, Ljubljana 1987.

Albina Nečak Lük, O slovenskem jeziku v Monoštru, Slovenski koledar, Monošter, 1995, 78-84.

Ernest Ružič, Spoštovane poslušalke, cenjeni poslušalci! Oglašamo se na valovni dolžini 106,6, Porabje, Monošter, 1996, št. 8, 1.

Ernest Ružič, Priprave na slovenski radijski program v Monoštru. Nenadomestljiva vloga radia Slovenija, Porabje, Monošter, 1996, št. 12, 2.

Katarina Munda Hirnők, Spremljanje medijev v Monoštru, RIG 29 - 30, Ljubljana, 1994-1995, 25-33.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgotthárd.

Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenskem etničnem prostoru. Nosilka Albina Nečak Lük. Sumarni pregled, Ljubljana, 1993, 105 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgott-hárd. Pismo 1995. Raziskovalni projekt Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Sumarni pregled rezultatov, Ljubljana, 1995, 62 str.

Summary

Period analysis of the media usage on the part of Slovene national minority in Monošter/Szentgotthard

In the analysis of data regarding the frequency of the media usage on the part of Slovene national minority in the Porabje the following should be stressed: in 1992 the newspaper Porabje was in its initial phase; in 1992 we acquired data on the popularity of the Radio Győr, but not the data concerning the popularity of the Slovene programme broadcasted by this radio; the TV show Slovenski utrinki /Slovene Sketches had not started yet at the time. That is why we could only compare and analyze results of the research between two time points (1992, 1995) with the newspaper Porabje, while with the other two media we could only analyze results of the 1995 research.

Average values of the media popularity with the Slovene national minority in Monošter/Szentgotthard were analyzed according to one variable - ethnic adherence. The results indicate that the average value of the Porabje newspaper's popularity between the two time points increased with all the dealt with ethnic communities (the most with Slovenes and the least with Hungarians). These results are related to the improvement of the paper appearing twice a month.

Slovene programmes on the Radio Győr are rather popular with Slovenes, and less so with Hungarians and "Hungarians". These results are basically not unfavourable, regarding the changes having occurred in 1992 (in 1992 Radio Győr started broadcasting on the ultra-short frequency modulation which imposed serious limitation upon its audibility).

The TV show Slovene Sketches is not very popular with Hungarians, more so with "Hungarians" and the most with Slovenes.

The data indicate that the situation in the field of information spreading in the Porabje is nowadays better than a few years ago, though there are still several tasks to be performed (the newspaper would benefit from becoming a weekly; a Slovene radio in Monošter/Szentgotthard should be established; the TV show Slovene Sketches should include reports from the life of minorities in other states, etc.).

MEDČASOVNA PRIMERJALNA ANALIZA ČEZMEJNIH STIKOV IN PERCEPCIJ PREBIVALCEV MONOŠTRA O MADŽARSKI IN SLOVENIJI

Renata Mejak

I. Medčasovna analiza čezmejnih stikov prebivalcev Monoštra s sosednjo Slovenijo

Uvodna pojasnila

Raziskava "Medčasovna analiza čezmejnih stikov in pogledov prebivalcev Monoštra na sosednjo Slovenijo" je sestavina projekta "Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthárd/Monošter" in hkrati del mednarodnega projekta "Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (primerjalna analiza elementov narodnostne identitete na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske)".¹ Projekt je zasnovan kot longitudinalna in primerjalna raziskava.

Pričujoča raziskava preučuje čezmejne stike prebivalcev Monoštra v dveh časovnih točkah, in sicer v letu 1992 in v letu 1994. Tovrstni metodološki pristop utemeljujejo zgodovinske spremembe, ki potekajo sicer sočasno, vendar pa tudi nekoliko različno, na Madžarskem in v Sloveniji. Podatke o čezmejnih osebnih stikih prebivalcev Monoštra s sosednjo Slovenijo smo zbrali s pomočjo vprašanj o frekvenci čezmejnih potovanj in o namenu potovanj v Slovenijo.

Podatki za prvi del raziskave (vzorec A) so bili zbrani junija in julija 1992 v Monoštru s pomočjo anketnega vprašalnika na reprezentativnem vzorcu prebivalcev Monoštra. Zbiranje podatkov so opravili anketarji, ki so bili za to delo usposobljeni na posebnem seminarju. Razgovori na terenu so potekali v slovenskem in madžarskem jeziku. Respondenti so se sami izbirali jezik pogovora z anketarjem.

V letu 1992, ko so potekali intervjuji s prebivalci Monoštra so na Madžarskem nastajale prve izkušnje z večstrankarsko parlamentarno demokracijo, s tržnim gospodarstvom in z uveljavljanjem pravne države.

V življenju prebivalcev obmejnega kraja Monoštra in celotnega Porabja je predstavljalo neovirano prestopanje državne meje eno od najbolj evidentnih pozitivnih demokratičnih sprememb. Neomejene možnosti za čezmejne stike s Slovenijo (h krep-

¹ Projekt poteka od leta 1989 na Inštitutu za narodnostna vprašanja, vodja projekta je prof. dr. Albina Nečak Luk.

tvi teh stikov je bistveno prispevalo odprtje novega meddržavnega mejnega prehoda v Porabju² in z Avstrijo so bistveno spremenile podobo Monoštra, ki se je iz dokaj puščobnega in zaspanega obmejnega mesta spremenil v živahno trgovsko in turistično mesto.

Podatki za drugi del raziskave (vzorec B) so bili pridobljeni s pomočjo pisne ankete (vsebovala je izbor najpomembnejših vprašanj iz obširne ankete iz leta 1992 in nekaj novih aktualnih vprašanj), ki so jih anketiranci sami izpolnili. Vrnjenih je bilo 129 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov (t.j. približno 21 %).

Kljub relativno nizkemu številu vrnjenih anket je mogoče opraviti zadovoljive primerjave med dvema časovnima točkama, ker ni prišlo do sistematičnih izkrivljanj, glede na demografsko strukturo respondentov (etnična pripadnost, starost, izobrazba).

V času druge meritve (leta 1995) je bilo že očitno, da je tranzicija na Madžarskem (t.j. prehod iz prejšnjega socialističnega sistema v sodobno politično, pravno in gospodarsko ureditev, po vzoru razvitih evropskih držav) dolgotrajen in zahtev proces, ki prinaša prebivalstvu nepričakovane težave in številne odrekanja.

Težave prehoda v tržno gospodarstvo so prizadele tudi prebivalce Monoštra (najbolj razvidne oblike teh težav so nezaposlenost, visoka inflacija, zmanjšanje pravic iz zdravstvenega in socialnega varstva, uvedba šolnin, spošni padec življenjskega standarda, itd.). Te pojave so nedvomno, v večji ali manjši meri, občutili tudi naši respondenti v Monoštru.

Tabela 1: Narodnostna struktura respondentov.

leta 1992	MADŽARI %	"MADŽARI" %	SLOVENC %	DRUGI %
Vzorec A N = 602	65,1 N = 392	12,5 N = 75	21,3 N = 128	1,2 N = 7
Vzorec B N = 129	57,4 N = 74	13,2 N = 17	27,1 N = 35	2,3 N = 3

Iz tabele 1 je razvidno, da so respondenti razvrščeni v naslednje kategorije po etnični pripadnosti:

MADŽARI - homogena skupina respondentov, ki so se opredelili kot Madžari,

"MADŽARI" - po določenih kazalcih smo predvidevali, da so respondenti te skupine slovenskega porekla,

SLOVENC - respondenti, ki so se opredelili kot Slovenci, ali kot Slovenci in Madžari hkrati, ali kot Vendi,

DRUGI - v to kategorijo so zajeti maloštevilni Nemci, Romi in respondenti, ki se niso narodnostno opredelili.

² Novi mejni prehod Martinje-Gornji Senik je bil odprt leta 1992.

Prebivalci Monoštra in obiskovanje sosednje Slovenije

Podoba o Slovenij, Slovencih in o življenju čez mejo je nastajala pri prebivalcih Monoštra iz različnih virov (osebne izkušnje, radijske in TV oddaje, časopisi, knjige, kulturne prireditve, pripovedovanje drugih o Sloveniji, itd.). Med različnimi viri (v okviru naše raziskave so anketiranci ovrednotili 14 različnih virov) so prebivalci Monoštra najpomembnejšo vlogo pri oblikovanju pogledov na sosednjo državo, namenili neposrednim osebnim izkušnjam, ki so jih pridobili z živim stikom z življenjem in ljudmi v Sloveniji.

Do enakih ugotovitev smo prihajali tudi v okviru preučevanj čezmejnih stikov prebivalcev Lendave, ki so prav tako na prvo mesto postavili osebne stike in izkušnje pri oblikovanju podobe o sosednji Madžarski.

Kljub sorodnosti pogledov na pomen osebnih izkušenj pri spoznavanju sosednje dežele, so bile razmere v minulih desetletjih za prebivalce Monoštra pri navezovanju čezmejnih osebnih stikov, docela različne kot možnosti Lendavčanov.

Znano je, da je hladnovojna napetost po letu 1948, poleg številnih negativnih posledic, presekala in za daljše obdobje zavrla naravno povezovanje in sodelovanje obmejnih krajev ob Rabi in Muri. V 60. letih so se razmere postopno izboljševale ob meji, vendar intenzivneje šele v 70. letih. Docela neovirani in spontani dvostranski stiki med Madžarsko in Slovenijo (v 60. in 70. letih je bil pogostejši obmejni promet iz Slovenije na Madžarsko, v obratni smeri je bilo potovanje povezano s številnimi administrativnimi zapletmi) so se utrdili šele v letu 1989, ko so Madžari podrli žične ovire ob svoji meji in dopustili dostop v obmejne kraje Porabje brez posebnih dovolilnic.

Pomemben preobrat v življenju prebivalcev ob slovenski - madžarski meji nastane z odprtjem meddržavnega mejnega prehoda Martinje - Gornji Senik leta 1992. S tem so se tudi za prebivalce Monoštra znatno izboljšale možnosti za čezmejna potovanja in za oživitvev stikov s sosednjo Slovenijo (oddaljenost Monoštra do novega mejnega prehoda je le 18 km).

Promet med Slovenijo in Monoštrom se odvija z osebnimi prometnimi sredstvi, javni promet z avtobusi še ni vpostavljen, ker po predvidevanjih (in na podlagi nekaterih minulih izkušenj) ne bi bil donosen. Sedanje slabe prometne povezave še vedno zmanjšujejo možnosti prebivalcev obmejnih krajev v Prekmurju in v Porabju za pogostejše stike in za boljše medsebojno spoznavanje.

Tabela 2: Odgovori na vprašanje Kako pogosto obiskujete sosednjo Slovenijo v dveh časovnih točkah.

(Leta 1991 N = 602, leta 1995 N = 129)

Pogostost obiskov	leto	MADŽARI %	"MADŽARI" %	SLOVENCİ %	DRUGI+ b.o %	SKU PAJ %
večkrat v tednu	1992	0,5	0,0	2,3	0,0	0,8
	1995	1,4	0,0	2,9	0,0	1,6
večkrat na mesec	1992	3,6	2,7	10,2	0,0	4,8
	1995	2,7	0,0	8,6	0,0	3,9
2-3 krat na leto	1992	24,5	45,3	36,7	28,6	29,7
	1995	29,7	41,2	34,3	33,3	32,6
naključno	1992	46,7	37,3	41,4	42,9	49,9
	1995	52,7	47,1	45,7	33,3	49,6
nikoli	1992	24,7	14,7	9,4	28,6	20,3
	1995	13,5	11,8	8,6	33,3	12,4

Iz razpredelnice je razberemo, da so se respondenti v večjem številu razvrstili le v tri kategorije, in sicer v obeh časovnih točkah (t.j. leta 1992 in 1995):

1) Najštevilnejša je skupina, ki potuje v Slovenijo naključno. V tej skupini prednjačijo Madžari, ostali respondenti ("Madžari", Slovenci in Drugi) zaostajajo za njimi.

2) Drugo najštevilnejšo skupino sestavljajo respondenti, ki potujejo 2 - 3 krat letno v Slovenijo. Najštevilnejši so v tej skupini "Madžari" in Slovenci.

3) V tretjo najštevilnejšo kategorijo so se uvrstili respondenti, ki nikoli ne potujejo v Slovenijo. Največ je v tej skupini pripadnikov skupine Drugi (28,6 in 33,3 %) in Madžarov (24,7 in 13,5 %). Slovenci so se le v manjšem številu uvrstili v skupino, ki nikoli ne obišče sosednjo državo Slovenijo.

Ko primerjamo tri najštevilnejše kategorije z vidika dveh časovnih obdobj (leta 1992 in 1995) ugotovimo, da število potovanj (2 - 3 krat letno in naključno) narašča, hkrati pa število respondentov, ki nikoli ne potujejo v Slovenijo upada (leta 1992 je bilo skupno število respondentov, ki nikoli niso obiskali Slovenije 20,3 %, v letu 1995 pa le 12,4 %).

Nedvomno je porast števila potovanj v Slovenijo v zadnjih letih povezano z neovi-ranim prestopanjem državne meje, z odprtjem mejnega prehoda v Porabju in z dobrimi sosedskimi odnosi med Slovenijo in Madžarsko. Vendar so nekateri zaviralni dejavniki (kljub prehodu v demokratični parlamentarni sistem na Madžarskem), ki nevpodbudno vplivajo na pretok ljudi čez mejo, še vedno prisotni (pomanjkanje javnega prevoza, gospodarske težave na Madžarskem, relativna oddaljenost od mejnega prehoda od Monoštra, itd.).

Etnična pripadnost obiskovalcev Slovenije kaže, da glede števila obiskov prednjačijo Slovenci (v okviru kategorije "večkrat na mesec" je leta 1992 korelacija 2.8) in "Madžari" (leta 1992 je v okviru kategorije "2 - 3 krat na leto" korelacija 2.5).

Na podlagi teh podatkov sklepamo, da na pogostost čezmejnih potovanj prebivalcev Monoštra, vzpodbujevalno vpliva razumevanje slovenskega jezika ali domačega narečja, kakor tudi sorodstvene in prijateljske vezi med prebivalci obmejnih krajev Slovenije in Madžarske.

Madžari manj pogosto obiskujejo Slovenijo (verjetno tudi zaradi komunikacijskih težav), hkrati med njimi najdemo največ oseb, ki še nikoli niso bili na obisku v Sloveniji (korelacija je leta 1992 v tem primeru 2.0).

Razvrstitev respondentov po starosti kaže, da starost respondentov ne vpliva izrazito na število potovanj v Slovenijo. Pomembnejše razlike med številom potovanj in starostnimi skupinami ne nastopajo. Opazni pa so trendi, naraščanja števila potovanj v Slovenijo zlasti pri srednji generaciji (od 30 - 50 let), pri mladih do 30 let kakor tudi pri starejših (nad 50 let) prebivalcih Monoštra.

Ko povežemo število obiskov z izobrazbeno strukturo respondentov ugotovimo, da z višjo stopnjo izobrazbe narašča tudi število potovanj v Slovenijo.

Primerjave števila čezmejnih osebnih stikov prebivalcev dveh obmejnih mest Monoštra in Lendave kažejo, da so Lendavčani v pogledu potovanj na Madžarsko izrazito v prednosti, (številni med njimi potujejo večkrat mesečno in večkrat tedensko v sosednjo Madžarsko) in le redki posamezniki še niso nikoli obiskali Madžarske.³ Prebivalci Monoštra močno zaostajajo za Lendavčani, saj potujejo manj pogosto v Slovenijo (največkrat naključno, večkrat mesečno pa le v manjšem številu, večkrat tedensko pa le izjemoma posamezniki), hkrati pa so med njimi v znatnem številu respondenti, ki še niso bili nikoli na obisku v sosednji Sloveniji (v letu 1995 le 1,8 % anketiranih Lendavčanov nikoli ni bilo na Madžarskem, v istem letu pa kar 12,4 % anketiranih prebivalcev Monoštra še nikoli ni bilo na obisku v Sloveniji).

Sklepamo, da ima, poleg posebnih zgodovinskih okoliščin (neovirano prehajanje državne meje je omogočeno prebivalcem šele nekaj let), neugodnih gospodarskih razmer na Madžarskem, pomemben vpliv na frekvenco potovanj tudi geografska lega Monoštra. Relativno oddaljenost slovensko - madžarskih mejnih prehodov od Monoštra (Gornji Senik - Martinje je oddaljen od Monoštra 18 km, Hodoš - Bajánsénye pa 30 km) in odsotnost večjega mestnega naselja v bližini slovensko - madžarske meje, lahko predstavlja oviro za prebivalce Monoštra pri odločanju za potovanja v Slovenijo.

Geografska lega mesta Lendave je glede potovanj Lendavčanov na Madžarsko znatno ugodnejša (madžarsko - slovenska meja je oddaljena od središča mesta le 3 km, v bližini meje na madžarski strani pa se nahaja hitro se razvijajoče trgovsko - turistično mesto Lenti, ki privablja številne obiskovalce čez mejo).

Pri presojanju pomena geografskih okoliščin na število čezmejnih potovanj prebivalcev Monoštra, ne smemo prezreti dejstva, da se v neposredni bližini Monoštra nahaja mednarodni mejni prehod (Rábafüzes - Heiligenkreutz), ki zaradi enostavnega dos-

³ Podrobneje o tem Renata mejak, Čezmejni stiki prebivalcev Lendave s sosednjo Madžarsko, Razprave in gradivo 28, INV Ljubljana 1995, stran 65-86.

topa ustreza interesom številnih obiskovalcev iz Monoštra. O tem priča vsakodnevni gost potniški promet v obe smeri na madžarsko - avstrijski meji.

Namen potovanj prebivalcev Monoštra v Slovenijo

Anketirani prebivalci Monoštra so lahko izbirali (leta 1992 in 1995) med desetimi različnimi cilji potovanj v Slovenijo. Izbirali so lahko več odgovorov.

Izsledki o namenu potovanj naših respondentov v Slovenijo pomembno dopolnjujejo zbrane podatke o številu potovanj v Slovenijo.

Tabela 3: Odgovori na vprašanje o namenu obiskov v Sloveniji v dveh časovnih točkah.

(Leta 1992 N = 602 Leta 1995 N = 129)

Namen potovanja	leto	MADŽARI %	"MADŽARI" %	SLOVENCİ %	DRUGI + b.o %	SKU PAJ %
obisk sorodnikov	1992	11,7	37,2	51,6	57,1	23,9
	1995	14,9	35,3	51,4	66,7	28,7
prijatelji, znanci	1992	18,9	20,0	38,3	0,0	22,9
	1995	21,6	23,5	22,9	0,0	21,7
nakupo.	1992	56,6	56,0	56,3	14,3	56,0
	1995	48,6	52,9	42,9	33,3	47,3
gostinski lokali	1992	2,6	5,3	6,3	0,0	3,7
	1995	2,3	0,0	0,0	0,0	2,3
šport	1992	19,6	9,3	14,8	14,3	17,3
	1995	10,8	23,5	14,3	0,0	13,2
knjigarne	1992	0,3	1,3	2,3	0,0	0,8
	1995	2,7	0,0	0,0	0,0	1,6
kulturne prireditve	1992	11,0	8,0	12,5	14,3	11,0
	1995	6,8	11,8	11,4	0,0	8,5
pokopališča	1992	1,8	8,0	3,9	0,0	3,8
	1995	1,4	5,9	5,7	0,0	3,1
zdravstv. ustanove	1992	0,3	2,7	0,8	0,0	0,7
	1995	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kopališča	1992	9,7	9,3	7,0	0,0	9,0
	1995	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Med desetimi cilji so respondenti, ne glede na etnično pripadnost, v največjem številu navedli kot cilj potovanj v Slovenijo nakupovanje, in sicer v obeh časovnih točkah (leta 1992 in 1995).

Odgovori anketiranih zrcalijo realno stanje, t.j. v ospredju zanimanja so raznovrstni nakupi, ob tem pa prihajajo do veljave še drugi interesi, kot je obiskovanje sorodnikov, prijateljev, znancev, šport, itd.

Iz podatkov razberemo, da je bilo nakupovanje anketirancev v letu 1992 intenzivnejše kot v letu 1995. Sklepamo, da so vzroki za nazadovanje na tem področju poslabšane gospodarske razmere na Madžarskem (porast nezaposlenosti, inflacija, rast življenjskih stroškov, nizka kupna moč prebivalstva, itd.)

Drugo pomembnejše mesto v vsebinski strukturi potovanj v Slovenijo zavzemajo obiski sorodnikov. Najpogosteje obiskujejo sorodnike v Sloveniji (Prekmurju) Slovenci in "Madžari". Vendar obiskovanje sorodnikov ni omejeno le na Slovence in na respondente s slovenskim poreklom ("Madžari"). Podatki kažejo, da ima tudi skupina, ki se legitimira kot Madžari sorodstvene vezi v Prekmurju. V letu 1995 je 14,9 % respondentov iz te skupine obiskalo sorodnike v Sloveniji.

Na podlagi dokaj pogostih obiskov sorodnikov v Sloveniji sklepamo na željo respondentov po ohranjanju in negovanju skupnih tradicij, sorodnih kulturnih vzorcev, družinskih in jezikovnih vezi.

Dobre sosedske odnose prebivalcev ob slovensko - madžarski meji dokazujejo razmeroma pogosti obiski prijateljev in znancev v Sloveniji. Iz podatkov razberemo, da imajo vsi respondenti, ne glede na etnično pripadnost, prijatelje in znance v Sloveniji.

Med ostalimi cilji potovanj v Slovenijo je vredno omenbe še šport (v obiskovanju športnih prireditev prednjačijo v letu 1992 Madžari, leta 1992 pa zlasti "Madžari" in Slovenci) in obiskovanje kulturnih prireditev. Za kulturno dogajanje izkazujejo več zanimanja "Madžari" in Slovenci, t.j. respondenti, ki z razumevanjem slovenskega jezika nimajo (oziroma nimajo večjih) težav.

Kljub nekoliko večjemu zanimanju "Madžarov" (11,8 % v letu 1992 in 11,8 % v letu 1995) in Slovencev (12,5 % v letu 1992 in 11,4 % v letu 1995) v primerjavi z Madžari (11,0 % v letu 1992 in 6,8 % v letu 1995) ugotavljamo, da so te številke nevzpodbudne in hkrati tudi zaskrbljujoče. Primerjave z respondenti Madžari in Slovenci iz Lendave izkazujejo bistveno večje zanimanje za kulturno dogajanje v sosednji Madžarski. Leta 1992 je 41,5 % Madžarov in 21 % Slovencev vključilo v program obiska Madžarske, različne kulturne vsebine (bodisi obiske kulturnih prireditev, bodisi obiske kulturnih ustanov, kot so muzeji, razstave, itd.).

Še manj vzpodbudno sliko kot obiskovanje kulturnih prireditev in ustanov nam ponujajo podatki o obiskovanju knjigarne v Sloveniji. V letu 1995 zapažamo pri "Madžarih" in Slovencih, popolno odsotnost obiskovanja knjigarne. Knjigarne v Sloveniji je leta 1995 obiskalo le nekaj Madžarov (2,7 %).

Na splošno so znani vzroki tega pojava (izjemno visoke cene knjig in publikacij v Sloveniji v primerjavi z Madžarsko in težave z razumevanjem slovenskega knjižnega jezika, dokaj nizka izobrazbena struktura naših respondentov, v letu 1992 je imelo 14 % respondentov VIS/VIS izobrazbo, v letu 1994 pa 10,3 %), ki po svoje konkretizirajo odtrganost in odtujenost respondentov od slovenskega kulturnega prostora. Vendar

visoke knjigotržne cene ne bi smele imeti odločilnega vpliva na obisk knjigarn. Znano je, da obiski knjigarn niso vedno nujno povezani z nakupom knjig in drugih publikacij. Mnogi obiskovalci knjigarn si le z zanimanjem ogledajo knjižne novosti, za nakup pa se odločijo pozneje, ali pa tudi ne. Ko s tega vidika vrednotimo naše izsledke, se nam ob skromnem zanimanju za kulturne stvaritve v Sloveniji, vsiljujejo dokaj pesimistični zaključki.

V celoti gledano kaže vsebinska usmerjenost potovanj prebivalcev Monoštra v Slovenijo (enako kot obiski Lendavčanov na Madžarskem), da pomembnejše mesto pripada le nakupovanju in obiskovanju sorodnikov, prijateljev ter znancev. V primerjavi z letom 1992 v letu 1995 opažamo tudi na naštetih področjih rahlo nazadovanje števila obiskov. Na poslabšanje plačilnih možnosti obiskovalcev iz Monoštra kaže dejstvo, da so v letu 1995 prenehali obiskovati gostinske lokale, kopališča, knjigarne in zdravstvene ustanove.

Vzpodbude in ovire za potovanja v Slovenijo

Poleg vsebinske strukturiranosti obiskov v Slovenijo so nas še posebej zanimali dejavniki, ki vzpodbujajo ali zavirajo potovanja prebivalcev Monoštra v Slovenijo. Pri tem smo primerjali izsledke iz leta 1992 in 1995 in poskušali ugotoviti, ali so se razlogi za vzpodbude in ovire spreminjali, ali pa se pojavljajo kot konstanta v dveh časovnih obdobjih.

a 4: Odgovori na vprašanje kaj vzpodbuja njihove stike s Slovenijo v dveh časovnih točkah.

(Leta 1992 N = 602 Leta 1995 N = 126)

Vzpodbude	leto	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugi + b.o. %	Skupaj %
Nič	1992	33,7	36,0	23,4	28,6	32,7
	1995	44,6	58,8	51,4	00,0	48,4
Sorodniki	1992	7,7	21,3	27,3	28,6	13,8
	1995	6,8	11,8	25,7	--	12,7
Prijatelji	1992	6,6	10,7	9,4	--	7,6
	1995	13,5	5,9	2,9	--	9,5
Jezik	1992	0,8	1,3	11,7	--	3,2
	1995	18,9	5,9	5,7	--	13,5
Šport	1992	/	/	/	/	/
	1995	1,4	11,8	11,4	--	5,6
Turizem	1992	10,2	10,7	3,9	--	8,8
Bližina mejnega prehoda	1992	/	/	/	/	/
	1995	14,2	5,9	2,9	--	10,3

Povezanost s Slovenijo	1992	5,9	1,3	5,5	--	5,1
	1995	/	/	/	/	/
Službeni stiki	1992	1,8	--	2,3	--	1,7
	1995	/	/	/	/	/
Drugo	1992	8,7	4,0	7,0	14,3	7,8
	1995	/	/	/	/	/

Vprašanje je bilo odprtega tipa, respondenti so samostojno oblikovali svoje odgovore, ki smo jih v okviru obdelave razvrstili na podlagi frekvenc v posamezne skupine. Odgovori anketiranih se v dveh časovnih točkah nekoliko razlikujejo (leta 1995 se srečujemo z nekaterimi novimi vzpodbudami, nekatere navedbe iz leta 1992 pa so respondenti v letu 1995 opustili), zato prihaja do nekaterih manjših vsebinskih razlik med odgovori v letu 1992 in 1995.

Iz tabele 4 razberemo, da so (v obeh časovnih točkah) najštevilnejši respondenti, ki jih nič ne vpozbuja k obisku Slovenije, oziroma tisti, ki na vprašanje niso odgovorili (32,7 % leta 1992 in 48,4 % v letu 1995).

Ko analiziramo odgovore respondentov te skupine z vidika njihove etnične pripadnosti je na dlani ugotovitev, da je število Slovencev in oseb s slovenskim poreklom ("Madžari"), ki so izbrali odgovor "nič ne vzpodbuja", oziroma sploh na vprašanje niso odgovorili (zlasti v času druge meritve), zelo visoko.

Primerjave z respondenti iz Lendave kažejo docela drugačno podobo, kjer je interes za navezovanje stikov z Madžarsko in njenimi ljudmi na znatno višji stopnji. Leta 1991 je le 6,3 % Madžarov iz Lendave izjavilo, da jih nič ne vzpodbuja za obiskovanje Madžarske⁴ (vprašanje o vzpodbudah Lendavčanov za obiskovanje sosednje Madžarske leta 1994 nismo ponovili zato podatkov nimamo na voljo).

Pomanjkanje vzpodbud za čezmejne stike pojasnjujemo z zgodovinskimi okoliščinami (dolgoletna zaprtost in izoliranost Porabja od sosednje Slovenije in Avstrije), ki so onemogočale oziroma zavirale vzpostavljanje osebnih stikov s sosedi. Celó danes v demokratičnem političnem sistemu nastopajo številne ovire (zlasti težave, ki nastajajo ob prehodu na tržno gospodarstvo na Madžarskem in v zvezi s tem slabši materialni položaj anketirancev iz Monoštra), ki nevpodbudno delujejo na stike s soseditvom. Objektivno oviro za pogostejše stike s Slovenijo predstavlja za respondente iz Monoštra tudi oddaljenost od mejnega prehoda s Slovenijo, odsotnost večjih trgovsko-turističnih središč v bližini slovensko-madžarske meje v Porabju in skromna jezikovna kompetenca respondentov iz Monoštra pri številnih respondentih gre za popolno nepoznavanje slovenskega jezika).

Med pozitivnimi odgovori na vprašanje o vzpodbudah za potovanje v Slovenijo vzemajo leta 1992 in 1995 sorodniki (zlasti pri respondentih Slovencih in "Madžarih") in prijatelji (število Madžarov, ki so navezali prijateljstva onstran meje je znatno višje kot število Slovencev).

⁴ Renata Mejak, Medčasovna analiza čezmejnih stikov in pogledov Lendavčanov na sosednjo Madžarsko, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1995, stran 35.

Izsledki o dejavnikih, ki vzpodbujajo stike s Slovenijo, kažejo, da Slovence in Madžare s slovenskim poreklom ("Madžari") bolj vzpodbujajo konkretni individualni cilji potovanja kot so sorodniki, znanci, prijatelji, mnogo manj pa zahtevnejši cilji potovanja kot so matični narod, kulturna in jezikovna povezanost s Slovenci in Slovenijo, itd. Pomanjkanje vzpodbud za stike z matičnim narodom korenini v skromnih materialnih možnostih Slovencev (in "Madžarov") iz Monoštra, hkrati pa tudi v dolgoletni informativni, jezikovni in kulturni odtrganosti od matičnega naroda. Življenje v različnih političnih in gospodarskih razmerah, zlasti pa pospešeni asimilacijski procesi po drugi svetovni vojni, so v veliki meri oslabili narodno zavest Slovencev v Monoštru in v Porabju na sploh.

Kljub preteklim in sedanjim težavam s katerimi so se in se tudi danes soočajo Slovenci v Porabju nas preseneča nizko mesto, ki so ga respondenti (Slovenci in Slovenci s slovenskim poreklom) namenili jeziku kot vzpodbujevalcu potovanja v Slovenijo. Podatki kažejo celo na paradoksalni položaj. Leta 1992 je 11,7 % Slovencev izbralo jezik kot vzpodbudo za potovanja v Slovenijo. Leta 1995 je le 5,7 % Slovencev posredovalo enak odgovor. Hkrati pa se je zelo povečalo število Madžarov, ki so ocenili jezik kot vzpodbudo za potovanja v Slovenijo (0,8 % leta 1992 in 18,9 % v letu 1995). Predvidevamo, da obisk številnih turistov iz Slovenije v Monošter ustvarja potrebo po razumevanju slovenskega jezika.

Odprije mejnega prehoda v Slovenijo v bližini Monoštra (Martinje - Gornji Senik) vpliva vzpodbujevalno za čezmejne stike na nekatere respondente, vendar tudi v tem primeru bolj na Madžare (14,2 %) kot na Slovence (2,9 %).

Posamezni opisni odgovori, ki so netipični (zapisani so le v 1-2 primerih in razvrščeni v skupino Drugo) razgrinjajo široko paleto posameznikovih vzpodbud za potovanje v Slovenijo (n.pr. turizem v Sloveniji, povabilo za nastop v pevskem zboru, delovanje kulturnih skupin, poceni gorivo, morje, mentaliteta Slovencev, lepi kraji, mesta in vasi, izmenjava mnenj s slovenskimi učitelji, dobro plačano delo, mir in prijateljstvo, materinščina, poštene ljudje, ki radi pomagajo, slovensko madžarsko prijateljstvo).

Analiza odgovorov z vidika starostne in izobrazbene strukture respondentov ne kaže v obeh časovnih točkah, pomebnjših značilnosti.

Tabela 5: Odgovori na vprašanje kaj ovira vaše stike s Slovenijo v dveh časovnih točkah.

(Leta 1992 N = 602 Leta 1995 N= 129)

ovire	leto	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugo +b.o %	Skupaj %
nič	1992	30,9	38,9	50,0	57,1	36,2
	1995	18,9	17,6	14,3	23,3	17,5
jezik	1992	0,5	--	--	--	0,3
	1995	12,2	23,5	2,9	--	11,1
slabo finančno stanje	1992	4,3	2,7	5,5	--	4,3
	1995	9,5	--	8,6	--	7,9

slabe prometne zveze	1992	1,8	2,7	--	--	1,5
	1995	8,1	--	11,4	--	7,9
carina	1992	0,3	--	--	--	0,2
	1995	/	/	/	/	/
vojna	1992	5,9	1,3	2,3	--	4,5
	1995	/	/	/	/	/
negotov polit. položaj v SLO	1992	2,3	1,3	1,6	--	2,0
	1995	/	/	/	/	/

Iz razpredelnice razberemo, da so v največjem številu respondenti, ki jih nič ne ovira pri obiskovanju Slovenije. Med ovirami, ki so jih respondenti navedli v večjem številu v obeh časovnih obdobjih so zlasti: slabo materialno stanje respondentov (bolj izrazito v letu 1994 kot v letu 1992), pomanjkanje prometnih povezav (respondenti opozarjajo, da ni rednih avtobusnih povezav s Slovenijo, sami pa nimajo osebnih avtomobilov) in jezikovne težave obiskovalcev iz Madžarske v Sloveniji.

Leta 1992 je zanemarljivo nizko število (0,3 %) respondentov navedlo jezikovne težave kot oviro za potovanja v Slovenijo. Leta 1995 je število oseb, ki jim težave z jezikom ovirajo stike s Slovenijo bistveno naraslo (v skupini Madžarov od 0,5 % v letu 1992 na 12,2 % v letu 1995, zlasti pa pri "Madžarih", in sicer od 0,0 % v letu 1992 na 23,5 % v letu 1995).

Ti podatki navajajo na sklep, da se je število respondentov (zlasti v skupini "Madžari"), ki imajo težave z razumevanjem slovenskega jezika, v časovnem obdobju 1992 - 1995, povečalo.

Strukturiranost ovir za potovanje v Sloveniji se je od prve do druge meritve (od 1992 do 1995) dokaj spremenila. Nekatere ovire, ki so jih leta 1992 respondenti navajali (vojna, negotov politični položaj v Sloveniji, carina), v letu 1994 niso bile več aktualne.

Posamezni respondenti so kot oviro navajali še starost, bolezen, draginjo v Sloveniji, pomanjkanje časa, vojno v Bosni, gospodarsko različnost Slovenije in premalo mejnih prehodov.

Razvrstitev odgovorov po starosti respondentov kaže, da je v letu 1992 za mlade do 30 let največja ovira slaba prometna povezanost s Slovenijo (korelacija 2.7). Za srednjo generacijo (31 - 50 let) predstavlja največjo oviro pomanjkanje časa (korelacija 2.4), starejše nad 50 let najbolj ovirajo zdravstvene težave (korelacija 2.8) in slab materialni položaj (korelacija 1.7).

Število respondentov, ki še nikoli niso obiskali Slovenije se sicer zmanjšuje z boljšo povezanostjo Porabja s Slovenijo (po letu 1992).

Na podlagi zbranih podatkov v dveh časovnih točkah o čezmejnih stikih respondentov iz Monoštra lahko sklenemo, da se število potovanj v času 1992 - 1995 ni bistveno spremenilo. Pogostejše obiskovanje Slovenije (večkrat v tednu, večkrat na mesec) predstavljajo le izjemo. Večina respondentov potuje v Slovenijo le naključno. Pomembnejših vzpodbud za potovanje v Slovenijo ni, le manjši del respondentov navaja kot

dejavniki vzpodbude sorodnike, prijatelje, jezik, bližino mejnega prehoda, šport in turizem. Med ovirami za potovanje v Slovenijo najpogosteje navajajo jezik, slabo finančno stanje in slabe prometne povezave Monoštra s Slovenijo.

II. Medčasovna primerjalna analiza percepcij prebivalcev Monoštra o Madžarski in Sloveniji

Uvodna pojasnila

V okviru raziskave o medetničnih odnosih v slovenskem etničnem prostoru, pomembno mesto pripada preučevanju percepcij in stališč prebivalstva na stičnih območjih, in sicer do lastne etnične skupnosti, matičnega naroda in narodne manjšine.

Preučevanje zajema širok spekter eksplicitnih in implicitnih kazalcev etnične identitete in dejavnikov, ki po percepciji naših respondentov vplivajo na premike v etnični pripadnosti.⁵

V pričujoča medčasovna analiza se usmerja le na percepcije respondentov, ki s primerjanjem stanja na nekaterih področjih na Madžarskem in v Sloveniji razkrivajo zlasti:

- infomiranost respondentov iz Monoštra o Sloveniji in o življenju v Sloveniji,
- percepcije, stališča in vrednotenja prebivalcev Monoštra o politični ureditvi, o življenjskem standardu, kulturni razvitosti, socialnem varstvu, človekovih pravicah in zaščiti narodnih manjšin na Madžarskem in v Sloveniji,
- trdnost oziroma spremenljivost percepcij o Sloveniji v dveh časovnih točkah (1992 in 1995).

Primerjanje in ocenjevanje stanja na nekaterih izbranih področjih političnega, socialnega in družbenega življenja na Madžarskem in v Sloveniji je zahtevalo od respondentov določen miselni napor s katerim so aktivirali svoje percepcije, ki so nastajali v daljšem časovnem razdobju o Sloveniji. Oblikovanje pogledov o deločni državi, njeni politični in socialni ureditvi ter o njenih prebivalcih je daljši, kompleksen in dinamičen proces (prvi elementi tega procesa nastajajo že v otroštvu v družinskem okolju), ki je podvržen dopolnjevanju in tudi spreminjanju. V primerjalni analizi smo želeli slediti spremembam, ki so nastajali v percepciji respondentov iz Monoštra o Madžarski in Sloveniji v razgibanem obdobju 1992 -1995.

Naši raziskovalni izsledki o dejavnikih oblikovanja percepcij o Sloveniji kažejo, da je za prebivalce Monoštra, ne glede na etnično pripadnost, najpomembnejši vir osebna izkušnja, t.j. neposreden stik z življenjem sosednje dežele.

Neposredne izkušnje prebivalcev Monoštra s Slovenijo lahko na splošno ocenimo, na podlagi podatkov o obiskovanju Slovenije v letih 1992 in 1994, kot dokaj skromne. Večina respondentov le poredko oziroma naključno, t.j. manj kot enkrat na leto (49,9 % v letu 1992 in 49,6 % v letu 1995) ali nikoli ne obiše Slovenije (v letu 1992 je bilo število le-teh 20,3 %, v letu 1995 pa 12,4 %).

⁵ Podrobneje o tem v študiji Albine Nečak Lük, Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, Razprave in gradivo, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1993, stran 12.

Sklepamo, da ima pri primerjavah posameznih področij na Madžarskem in v Sloveniji, poleg neposrednih izkušenj, velik pomen še zlasti družinsko okolje, šola, mediji (ki vedno bolj oblikujejo javno mnenje in naklonjenost oziroma nenaklonjenost osebam, skupinam, narodom in državam), knjige, pripovedovanje drugih, stiki z obiskovalci iz Slovenije, različna gostovanja kulturnih in umetniških skupin iz Slovenije, itd.

Pomembno mesto pri nastajanju podobe o določeni državi in njenih prebivalcih pripada tudi bilateralnim odnosom med državama, kakor tudi medsebojno sodelovanje (na političnem, gospodarskem, kulturnem področju) in zavzemanju skupnih stališč o pomembnih vprašanih mednarodne politike (skupna prizadevanja za včlanitev v evropsko skupnost, partnerstvo za mir, itd.).

Glede Slovenije in Madžarske ugotavljamo, da so sporočila o Sloveniji v madžarskih medijih (in o Madžarski v slovenskih medijih) pozitivna, prav tako so tudi bilateralni odnosi med državama, dosegli kvalitetno raven, t.j. medsebojne odnose ne bremenijo odprti in nerešeni problemi.

Kompleksno področje o percepcijah prebivalcev Monoštra na sosednjo Slovenijo smo poskušali zajeti v vprašanih, ki so zahtevale od respondentov primerjave in presojanje stanja na določenih področjih družbenega življenja na Madžarskem in v Sloveniji, in sicer o pravno političnem sistemu, življenjskem standardu, socialni varnosti, kulturni razvitosti, človekovih pravicah in zaščiti narodnih manjšin.

Odgovori na vprašanja, ki zajemajo oceno in primerjavo stanja na navedenih področjih, niso bila lahka in enostavna. Od respondentov so odgovori zahtevali kritične primerjave in refleksije o Sloveniji in Madžarski, kakor tudi aktiviranje kognitivnih, afektivnih in vrednostnih sestavin percepcij o lastni državi in sosednji Sloveniji.

Preučevanje pogledov in stališč prebivalcev Monoštra na sosednjo Slovenijo je zasnovano na načelih panelnih raziskav (isti anketiranci, enaka vprašanja in enaka notranja struktura vzorca v dveh časovnih točkah). Taka zasnova nam omogoča spremljanje dinamike pogledov v longitudinalni dimenziji.

Pravno politični sistem Madžarske v primerjavi s slovenskim

Za respondente je odločanje za odgovor o pravno političnem sistemu Slovenije in Madžarske predstavljalo zahtevno nalogo. Predpostavljali smo, da imajo anketiranci nekaj elementarnega znanja o ustavno pravnih temeljih madžarske in slovenske države, hkrati pa smo si obetali, da so prelomne politične spremembe v Sloveniji, vzbudile nekaj pozornosti in zanimanja pri naših respondentih iz Monoštra.

Točnih podatkov o stopnji poznavanja osnov pravno političnega sistema obeh držav nimamo. Vendar nekateri podatki posredno kažejo na šibko poznavanje nekaterih temeljnih pravnih dokumentov. V okviru raziskave smo uspeli identificirati nekatere elemente pravne kulture naših respondentov, ko smo ugotovili, da pretežna večina respondentov, na vprašanje kateri pravni dokumenti določajo pravice narodnih manjšin

na Madžarskem, ni znala navesti niti enega tovrstnega dokumenta.⁶ Le redki posamezniki so v svojih odgovorih navajali ustavo, zakon o lokalni samoupravi (iz leta 1990) in v času prve meritve že nastajajoči zakon o pravicah narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem (sprejet leta 1993).

Na podlagi teh podatkov smemo sklepati, da je poznavanje dokumentov, ki urejajo ustavno politično ureditev države, na nizki ravni. Iz te ugotovitve hkrati sledi, da je poznavanje pravno politične ureditve sosednjih držav (v našem primeru Slovenije) na enako nizki, oziroma na še nižji ravni.

Že ob koncipiranju vprašanja o primerjavi pravne politične ureditve obeh držav smo predvidevali, da odgovori respondentov ne bodo temeljili na pretežno kognitivnih elementih spoznavnega proces, temveč na lastnih izkušnjah, predstavah, osebnih doživetij in konkretnih stikih anketiranih z institucijami pravnega in političnega sistema na Madžarskem in v Sloveniji. Pravzaprav smo prav to želeli: poglobljati se v percepcije respondentov in ne meriti stopnjo poznavanja pravno političnega sistema obeh držav.

Leta 1992, ko smo izvedli prve meritve v Monoštru se je nova pravna in politična ureditev (nastajanje pravne dežele in večstrankarske parlamentarne demokracije) na Madžarskem šele začela utrjevati. Sklepamo, da so bile izkušnje respondentov o novi pravno politični ureditvi v letu 1992 še maloštevilne in negotove, hkrati pa so bili spomini na blokovsko delitev in na večdesetletno socialistično družbeno prakso še zelo živi.

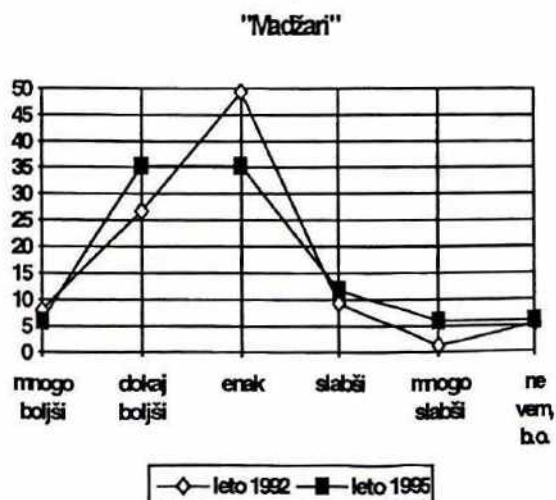
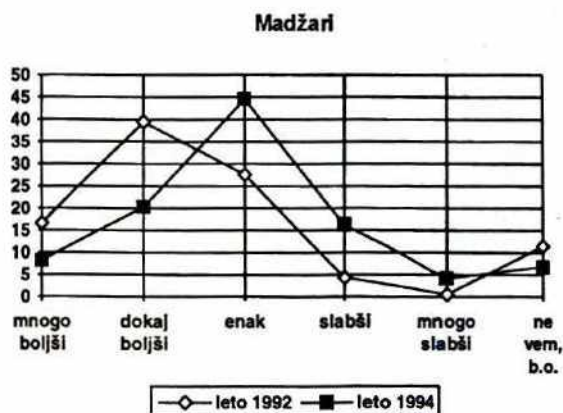
Do leta 1995, v času naše druge meritve v Monoštru, so respondenti že nabrali nekoliko več izkušenj o značilnostih in funkcioniranju novega pravno političnega sistema. Zato menimo, da so respondenti v letu 1995 že imeli na voljo boljše izhodišča za primerjavo in oceno novih pravno političnih sistemov v Sloveniji in na Madžarske.

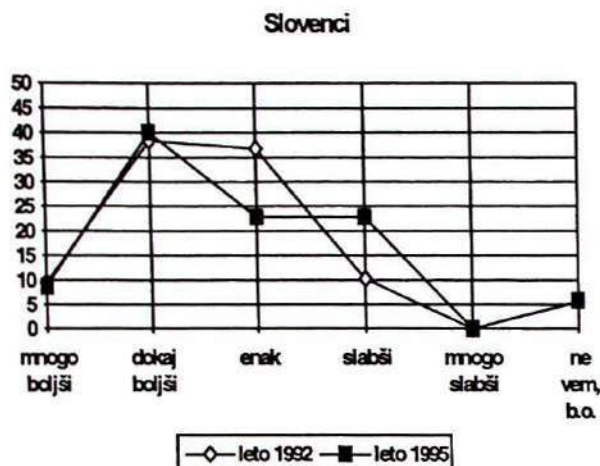
Ne glede na premike, ki so nastajali v izkušnjah in spoznanjih anketirancev o pravno političnih sistemih Slovenije in Madžarske, ostaja dejstvo, da vprašanje sega na področje o katerem so anketiranci malo (ali nič) razmišljali, ker ta tematika presega raven njihove vsakodnevne komunikacije. Vprašanje je anketirance pravzaprav prisililo, da so svoja latentna spoznanja in izkušnje o pravo politični ureditvi Madžarske in Slovenije aktivirali in vsebinsko strukturirali.

⁶ Leta 1992 je 51 % anketiranih prebivalcev Monoštra izjavilo, da te pravne dokumente ne poznajo, 42,3 % anketiranih pa sploh ni odgovorilo na vprašanje (Medetnični odnosi in narodna oidentiteta v mestu Szentgotthard/Monošter, sumarni pregled rezultatov, INV, Ljubljana 1993).

Graf 1: Na vprašanje, ali je madžarski pravno politični sistem v primerjavi s slovenskim, boljši, enak, ali slabši, so respondenti v dveh časovnih točkah odgovorili tako:

(leta 1992 N=602; leta 1995 N=129, odgovori so izraženi v odstotkih)

Iz grafov, ki prikazujejo odgovore respondentov v dveh časovnih točkah razberemo naslednje značilnosti:

1) Največ respondentov se je odločilo leta 1992 in 1995 za odgovore "dokaj boljši" in "enak", vendar so v letu 1992 respondenti v večjem številu izbrali odgovor "dokaj boljši" (37,2 %) kot v letu 1992 (27,9 %).

Analiza odgovorov z vidika etnične pripadnosti respondentov kaže, da so se Madžari, v okviru prve meritve (1992) v znatno večjem številu odločili za odgovor "dokaj boljši", kot v času druge meritve (1995).

Pri "Madžarih" opazamo nasprotno trende, leta 1995 so v znatno večjem številu izbrali odgovor "dokaj boljši" (35,3 %) kot v letu 1992 (26,7 %). Podobne premike v odgovorih "dokaj boljši" opazamo tudi pri Slovencih, vendar pa so razlike v dveh časovnih točkah manjše (38,3 % v letu 1992 in 40,0 % v letu 1995).

2) V primerjavi z letom 1992 se je v letu 1995 znatno povečalo število respondentov (ne glede na etnično pripadnost), ki so v letu 1995 izbrali odgovor "slabši". Sočasno pa se je zmanjšalo število respondentov, ki so izbrali odgovor "mного boljši".

3) Le manjše število respondentov je v dveh časovnih točkah je izbralo odgovor "mного slabši" (0,5 % in 3,1 %). V nekoliko večjem številu (9,6 % in 6,2 %) so se uvrstili respondenti v skupino "ne vem", ali pa med tiste, ki sploh niso odgovorili na vprašanje. Menimo, da je bilo za te respondente vprašanje prezahtevno, zato so se raje izognili odgovoru.

Razvrstitev odgovorov po starostni strukturi anketirancev kaže na tendence, da s starostjo narašča število boljše ocen o pravno političnem sistemu Madžarske.

Odgovori respondentov o pravno političnem sistemu Madžarske in Slovenije iz leta 1992 in 1995, razvrščeni po izobrazbeni strukturi anketirancev, na splošno ne kažejo bistvenih razhajanj. Do opaznejših razlik prihaja le pri odgovoru "dokaj boljše" (leta

1992 in 1995), ker so se za ta odgovor v večjem številu odločali respondenti z osnovno, poklicno in srednjo šolo, kot pa respondenti z VIS/VIŠ izobrazbo.

Medčasovna analiza odgovorov o primerjavah med madžarskim in slovenskim pravno političnim sistemom je pokazala, da je največ respondentov vztrajalo pri stališču iz leta 1992 v skupini, ki je izbrala odgovor "enak".

Najbolj se je zmanjšala skupina, ki je leta 1992 izbrala odgovor "mnogo boljši" (pri tem odgovoru je vztrajalo tudi leta 1995 le 11,8 % respondentov).

Spremenljivost stališč ugotavljamo tudi med anketiranci, ki so leta 1992 izbrali odgovora "dokaj boljši" in "slabši". Pri meritvi leta 1995 je le 28,0 % ponovno izbralo odgovor "dokaj boljši" in le 23,1 % je vztrajalo pri odgovoru "slabši" tudi v letu 1995.

Meritve v drugi časovni točki dokumentirajo spremenljivost odgovorov respondentov. Sklepamo, da nestabilnost odgovorov korenini v manjšem zanimanju respondentov za ta vprašanja, delno tudi v skromnem poznavanju tematike (na Madžarskem in v Sloveniji) zlasti pa v bolj izostreni kritičnosti v letu 1995.

Na podlagi odgovorov respondentov, pridobljenih v dveh časovnih točkah, povzemamo naslednje sklepne ugotovitve:

1) Iz nekaterih posredno pridobljenih podatkov iz leta 1992 smo ugotovili, da je poznavanje strokovnih podlag za oblikovanje odgovorov na vprašanje o pravno političnem sistemu Madžarske in Slovenije, na nizki ravni. Za številne respondente je bilo to vprašanje dokaj zahtevno, zato so pri primerjavah prevladovala pretežno subjektivne percepcije in osebni emocionalni kriteriji.

2) Največ respondentov je v obeh časovnih točkah izbralo odgovora "dokaj boljši" in "enak", vendar se je število respondentov, ki so leta 1995 menili, da je pravno politični sistem Madžarske slabši od slovenskega, znatno naraslo.

3) Ocene respondentov (zlasti Madžarov) so bile na splošno v letu 1992 znatno ugodnejše kot v letu 1995.

Primerjava odgovorov medčasovne analize Lendavčanov in prebivalcev Monoštra kaže na podobne tendence. Oboji (t.j. respondenti iz Monoštra in iz Lendave) so v obeh časovnih točkah, kljub kritičnim stališčem nekaterih respondentov, dokaj naklonjeno ocenili pravno politični sistem lastne države. Razhajanja so le v dejstvu, da so respondenti iz Monoštra v obeh časovnih točkah, v večjem številu kot Lendavčani, bolj naklonjeno ocenjevali pravno politični sistem svoje dežele (Madžarske), hkrati pa v znatno manjšem številu v primerjavi z Lendavčani ocenili, da sta pravno politična sistema Madžarske in Slovenije "enaka".

Kritične ocene o pravno političnem sistemu Madžarske (zlasti v letu 1995) navajajo na sklep, da so respondenti v Monoštru pri svojih odgovorih vsebinsko preseгли okvire pravno političnega področja in so v svoje ocene in primerjave vnašali poglede in izkušnje iz drugih področij (zlasti s področja gospodarstva in socialne politike na Madžarskem) kjer se je položaj v obdobju tranzicije znatno izostril in za številne prebivalce Monoštra tudi poslabšal.

Objektivno gledano se je stanje na področju pravno politične ureditve v obeh državah, z uvedbo parlamentarne demokracije (v začetku 90. let) in s približevanjem evropskim pravnim in političnim rešitvam, nedvomno napredovalo in demokratiziralo. Kaže, da naši respondenti, zaradi poslabšanih socialno - ekonomskih razmer na Madžar-

skem, izboljšav in demokratičnih sprememb na pravno političnem področju, niso v ustrezni meri upoštevali.

Na splošno pa je mogoče, na podlagi podatkov medčasovne analize skleniti, da so v večjem številu, tako Lendavčani, kot tudi in prebivalci Monoštra, spreminjali svoje poglede do pravno političnega sistema lastne in sosednje dežele.

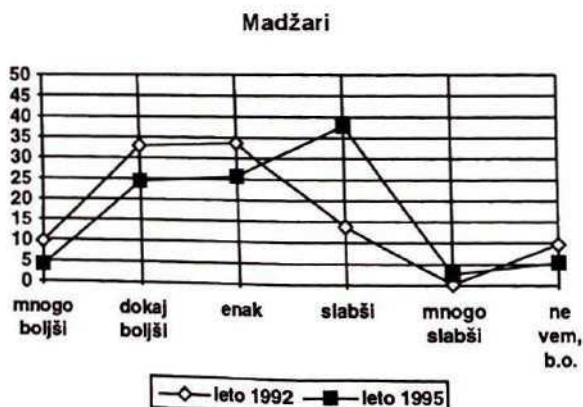
Življenjski standard na Madžarskem v primerjavi s slovenskim

Življenjski standard prebivalcev na Madžarskem so naši respondenti primerjali in ocenjevali na podlagi lastnih izkušenj (pridobljenih ob obiskih v Sloveniji) in izkušenj drugih (pripovedovanje sorodnikov, prijateljev in znancev o Sloveniji). Percepcije o življenjskem standardu v Sloveniji so bistveno dopolnjevala tudi informacijska sredstva, zlasti televizija in radio.

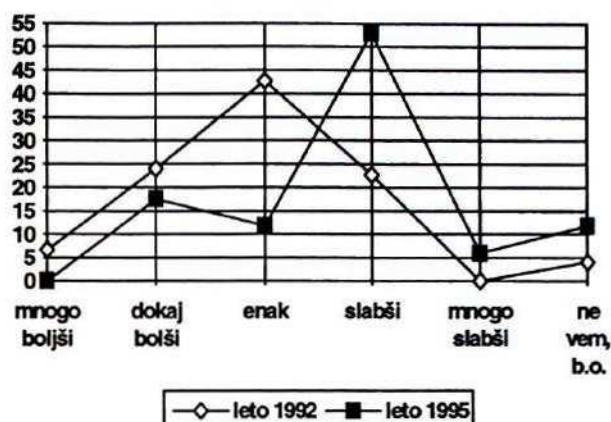
Ocenjevanje in primerjanje življenjskega standarda prebivalcev Slovenije in Madžarske za večino respondentov (zlasti za tiste, ki so večkrat obiskali Slovenijo) ni predstavljalo zahtevnejše naloge. Le za manjšo skupino respondentov (predvidevamo, da ta skupina le površno pozna razmere v Sloveniji) je bilo primerjanje življenjskega standarda v Sloveniji in na Madžarskem težavnejše. Zato so se anketiranci te skupine v obeh časovnih točkah odločali, za odgovor "ne vem", ali pa na vprašanje sploh niso odgovorili.

Graf 2: Odgovori na vprašanje, ali je življenjski standard na Madžarskem v primerjavi s standardom v Sloveniji, boljši, enak, ali slabši, v dveh časovnih točkah izraženi v odstotkih.

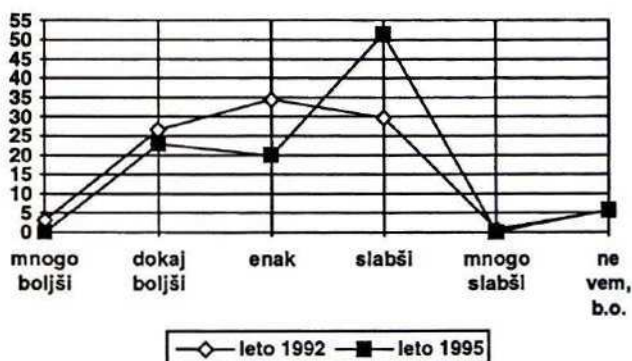
(leta 1992 N=602; leta 1995 N=129)

"Madžari"

Slovenci

Na podlagi nekaterih pokazateljev (o skromnejšem poznavanju temeljnih dejstev o Sloveniji posredno pričajo na primer tudi odgovori respondentov o spremljanju in poznavanju slovenskih množičnih medijev)⁷ sklepamo, da naši respondenti v Monoštru manj poznajo življenjske razmere v Sloveniji kot Lendavčani razmere na Madžarskem. Pri svojih primerjavah in ocenah so se respondenti opirali zlasti na svoje subjektivne izkušnje na poročanja slovenskih in madžarskih informacijskih sredstev o Sloveniji, kakor tudi na posredne vire (n.pr. pripovedovanje drugih), ki pa se pogosto ne ujemajo z objektivnimi merili življenjskega standarda.

⁷ Podrobneje o tem Katarina H. Munda, Spremljanje medijev v Monoštru, Razprave in gradivo 29-30, INV Ljubljana, stran 28.

Iz odgovorov respondentov o življenjskem standardu v Sloveniji (v dveh časovnih točkah) lahko povzamemo naslednje bistvene ugotovitve:

1) Že na prvi pogled je iz grafa razvidno, da so se respondenti za skrajni oceni "mnogo boljši" in "mnogo slabši" življenjski standard na Madžarskem (v primerjavi s slovenskim) odločali, v obeh časovnih točkah, le v manjšem številu.

Večina respondentov se je opredelila za odgovore "dokaj boljši", "enak" in "dokaj slabši". Zlasti je izstopa dejstvo, da se je število respondentov, ki so leta 1992 življenjski standard na Madžarskem ocenili kot "dokaj boljši", v letu 1995 zmanjšalo (leta 1992 30,4 %, leta 1995 22,5 %). Hkrati pa je leta 1995 znatno naraslo število respondentov, ki so madžarski življenjski standard v primerjavi s slovenskim, ocenili kot slabši (leta 1992 18,4 %, leta 1995 kar 44,2 %).

2) Skupina respondentov je zaradi nepoznavanja življenjskih razmer v Sloveniji izbrala odgovor "ne vem" (leta 1992 kar 28,6 %), ali pa na vprašanje sploh ni odgovorila (leta 1995 se je 33,3 % anketiranih uvrstilo v to skupino).

V primerjavi z lendavskimi izsledki o življenjskem standardu so opredelitve za odgovor "ne vem" ali "b.o." v Monoštru, zelo visoke in tudi nevzpodbudne. V Lendavi se je v skupino brez odgovora leta 1991 uvrstilo le 0,5 %, leta 1994 pa 1,7 % anketirancev. Te primerjave na svoj način zrcalijo različnost političnega, gospodarskega in socialnega okolja Monoštra in Lendave, zlasti večdesetletno izolacijo in zaprtost Porabja in tradicionalno odprtost in prehodnost državne meje v Lendavi kar je omogočilo respondentom iz Lendave pogosto obiskovanje in spoznavanje življenjskega standarda na Madžarskem.

Iz zbranih podatkov povzemamo, da so bile prvotne ocene o življenjskem standardu na Madžarskem (leta 1992) bistveno ugodnejše kot v času druge meritve (leta 1995). To pomeni, da se je število pozitivnih ocen precej znižalo, hkrati pa so občutno narasli odgovori "slabši", nekoliko pa tudi odgovori "mnogo slabši".

Podobne trende opazamo tudi pri respondentih iz Lendave⁸, ki so prav tako bolj kritično ocenjevali življenjski standard na Madžarskem v času druge meritve (leta 1994) kot prvotno v letu 1991.

Vendar primerjava obeh medčasovnih analiz (Lendava - Monošter) o vprašanju življenjskega standarda kaže, da se je v Lendavi, v času druge meritve (1994) izostrila predvsem kritičnost Slovencev do življenjskega standarda na Madžarskem. Respondenti Madžari iz v Lendave, so kljub nekaterim vidnim znamenjem zniževanja življenjskega standarda širših slojev na Madžarskem (naglo zviševanje cen življenjskih potrebščin, zaostajanje dohodkov prebivalcev za rastjo inflacije, padanje kupne moči prebivalstva, itd.), večinoma ohranili svoje prvotne pozitivne percepcije o standardu na Madžarskem.

Ocene Lendavčanov se v glavnih potezah ujemajo z ocenami prebivalcev Monoštra, ki v znatno večjem številu kot leta 1992 menijo (ne glede na etnično pripadnost), da je življenjski standard na Madžarskem slabši kot v Sloveniji.

3) Ocene o življenjskem standardu na Madžarskem z vidika etnične pripadnosti respondentov se bistveno ne razhajajo. Leta 1992 so vsi respondenti (Madžari,

⁸ Dr Renata Mejak, Medčasovna analiza čezmejnih stikov in pogledov Lendavčanov na sosednjo Madžarsko, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1995, stran 23.

“Madžari” in Slovenci) zelo ugodno ocenili življenjski standard na Madžarskem v primerjavi s slovenskim. V času druge meritve (v letu 1995) pa se je podoba o življenjskem standardu na Madžarskem, pri vseh treh etničnih skupinah, bistveno spremenila, in sicer na slabše.

Razvrstitev odgovorov po starosti respondentov kaže, da so starejši nad 50 let, (ki imajo, kot smo ugotovili šibkejšo osebnost s Slovenijo, ali pa sploh nimajo nobenih stikov) leta 1992 v večjem številu izbirali odgovore “dokaj boljši” in tudi “mnogo boljši” kot pripadniki mlajše in srednje generacije. Ocene anketiranih o življenjskem standardu na Madžarskem, razvrščeni po izobrazbi respondentov izkazujejo, da so leta 1992 respondenti z dokončano osnovno šolo, poklicno in srednjo šolo, pogosteje izbirali odgovor “dokaj boljši” kot respondenti z nedokončano osnovno šolo in z VIŠ/VIS izobrazbo.

V letu 1995 so odgovor “dokaj boljši” izbirali v večjem številu respondenti s poklicno izobrazbo (korelacija 2.4), respondenti z VIS/VIS izobrazbo so tudi v letu 1995 v večjem številu izbirali odgovor “slabši”.

S pomočjo panelne raziskave smo ugotovili pri respondentih iz Monoštra veliko fluktuacijo stališč o ravni življenjskega standarda na Madžarskem v obdobju 1992 - 1995.

Odgovor “mnogo boljši” ni izbral dvakrat (leta 1992 in leta 1995) nobeden od respondentov.

Pri oceni “dokaj boljši” je vztrajalo v obeh časovnih točkah 37,9 % respondentov, nekoliko manj jih dvakrat izbralo oceno “enak”, in sicer 28,6 %.

Pri oceni “slabši” je vztrajalo 38,6 % respondentov tudi leta 1995. Za kategorijo “mnogo slabši” ni nihče vztrajal ob drugi meritvi leta 1995.

Na spremembo stališč respondentov v obdobju 1992 - 1995 so vplivali številni objektivni in subjektivni dejavniki, med drugim tudi razpoloženje anketiranih v času izvedbe intervjujev. Nedvomno je področje življenjskega standarda potrjeno nenehnim nihanjem in spremembam, zato so tudi percepcije o tem področju nestabilna in pod vtisom različnih (tudi posredno pridobljenih in včasih nezanesljivih) informacij.

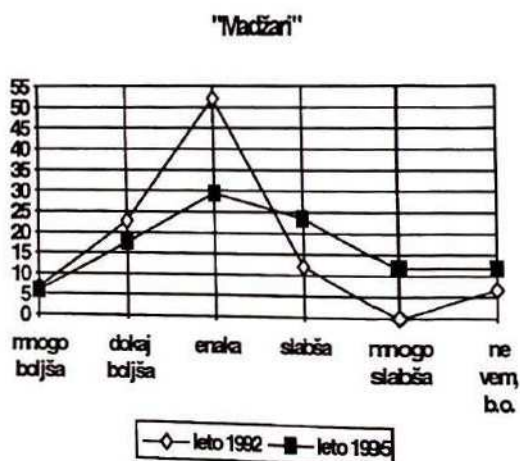
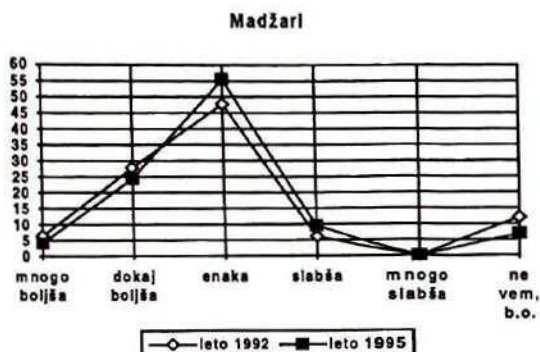
Najbolj opazna stalnica obeh medčasovnih analiz (Lendava, Monošter) se kaže v percepciji večine respondentov, da se je življenjski standard sosednje dežele od prve meritve poslabšal (tako mislijo respondenti iz Lendave o življenjskem standardu na Madžarskem in respondenti iz Monoštra o življenjskem standardu v Sloveniji). Poleg nekaterih opaznih sorodnosti med izsledki v Lendavi in Monoštru, nastopajo tudi številne razlike. Med najbolj pomembno razliko med ocenami Lendavčanov in prebivalcev Monoštra lahko štejemo dejstvo, da primerjave naših respondentov iz Monoštra temeljijo na pomanjkljivi in površni informiranosti o življenju v Sloveniji (o tem pričča več izsledkov v raziskavi, kot n.pr. skromno število potovanj, nepoznavanje slovenskih nacionalnih praznikov, nizek prag zanimanja za medije, ki posredujejo informacije o Sloveniji, itd.). Informiranost Lendavčanov o Madžarski (zaradi različnih zgodovinskih okoliščin) je bistveno bogatejša in točnejša.

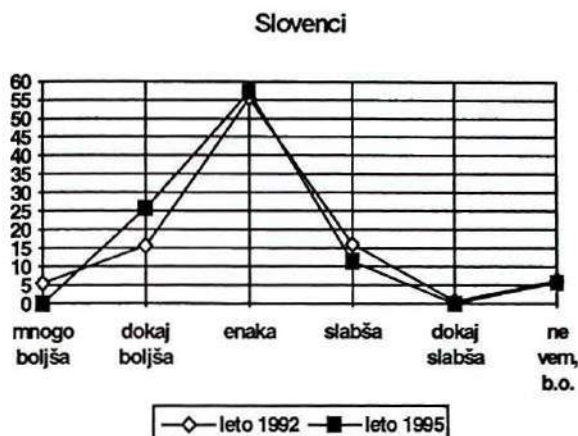
Kulturna razvitost Madžarske v primerjavi s Slovenijo

Spremljava ocen respondentov o kulturni razvitosti Slovenije in Madžarske v dveh časovnih točkah kaže le na nekatere premike manjšine v vrednotenju tega področja od 1992 - 1995.

Graf 3: Na vprašanje, ali je Madžarska v primerjavi s Slovenijo na področju kulturne razvitosti boljša, enaka ali slabša so respondenti odgovorili tako:

(Leta 1992 N= 602 Leta 1995 N= 129, odgovori so izraženi v odstotkih)

Z upoštevanjem števila potovanj prebivalcev Monoštra v Slovenijo (le redki respondenti obiskujejo Slovenijo pogosteje, t.j. večkrat v tednu ali večkrat na mesec) smemo sklepati, da so primerjave respondentov o kulturni razvitosti Slovenije pretežno nastajali na podlagi prisotnosti slovenske kulture v Monoštru in v širši okolici in manj v neposrednim stikom s kulturnimi stvaritvami v Sloveniji. To pomeni, da so primerjave o kulturni razvitosti Madžarske in Slovenije nastajale na spoznavanju in doživljanju slovenske kulture, ki je bila dosegljiva v Monoštru in v širšem porabskem prostoru (gostovanja kulturno umetniških skupin iz Slovenije v Porabju, podoba Slovenije, ki jo ustvarjajo množični mediji, informacije o Sloveniji v šoli, pripovedovanje drugih o kulturnih dogodkih v Sloveniji, itd.)

Iz naših izsledkov izhaja, da so neposredni kontakti prebivalcev Monoštra s slovensko kulturno ustvarjalnostjo izredno skromni (v nasprotju z izsledki v Lendavi leta 1991 kjer so stiki prebivalstva z madžarsko kulturo dokaj pogosti), saj je le 8,5 % respondentov iz Monoštra navedlo, da imajo njihovi obiski v Sloveniji tudi kulturno vsebino (obiskovanje kulturnih prireditev in kulturnih ustanov v Sloveniji).

Zbrani podatki o obiskih prebivalcev Monoštra potrjujejo misel, da je podoba o slovenski kulturi nastajala pri naših respondentih predvsem na temelju elementov slovenske kulture, ki je prisotna in dosegljiva v Porabju.

Veliko oviro pri spoznavanju slovenske kulturne ustvarjalnosti predstavlja neznanje slovenskega jezika pri prebivalcih Monoštra. Izjave anketiranih v okviru intervjujev v Monoštru leta 1992⁹ potrjuje domnevo, da je razumevanje slovenskega jezika (zlasti knjižnega) na nizki stopnji, zlasti pri respondentih pripadnikih skupine Madžari (83,4 % Madžarov je leta 1992 izjavilo, da slovenskega knjižnega jezika "ne poznajo", 2,0 % govori "zelo slabo", in le 0,3 % in 1,3 % respondentov je odgovorilo, da govorijo "zelo dobro" in "precej dobro"). Podatki o poznavanju slovenskega narečja so za odtonek

⁹ Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthárd/Monošter, Sumarni pregled rezultatov, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, januar 1993, stran 71.

boljši (2,0 % Madžarov trdi, da obvladajo slovensko narečje, vendar kar 78,1 % Madžarov je izjavilo, da slovenskega narečja ne pozna.¹⁰

Iz teh podatkov izhaja, da so pri respondentih Madžarih, pogledi na slovensko kulturo nastajali na pretežno osiromašenih (skrajno reduciranih) temeljih slovenske kulturne ustvarjalnosti. Ocene respondentov (zlasti Madžarov) o razvitosti slovenske kulture so nastajali predvsem na dostopnih oblikah ljudske kulture in izročila (folklorni plesi, narodna glasba, pevski zbori in podobno) in na podlagi občasnih poročil o Sloveniji v madžarskih medijih.

Nekoliko boljšo možnost seznanjanja s slovensko kulturo imajo zaradi poznavanja (razumevanja) slovenskega jezika prebivalci Monoštra slovenskega porekla (skupina "Madžari") in Slovenci.

Ugotovitve, da je spoznavno polje naših respondentov o slovenski kulturi skromno dimenzionirano, potrja tudi visoko število odgovorov "ne vem" oziroma "b.o." v letu 1992. Podatki za leto 1995 so nekoliko boljši, število odgovorov "ne vem" se je nekoliko zmanjšalo, in sicer od 10,5 % na 7,0 %.

Ko primerjamo odgovore o kulturni razvitosti Madžarske v primerjavi s Slovenijo iz leta 1992 in leta 1995 ugotavljamo (enako kot smo tudi za področje življenjskega standarda), da ni bistvenih razhajanj med odgovori iz leta 1992. Rašel premik zasledimo le pri odgovoru "enaka" (od 49,7 % na 51,2 %) kar pomeni, da se je v kategorijo "enaka" uvrstila večina odgovorov respondentov v obeh časovnih točkah.

Pri vseh drugih odgovorih razvrščenih po etnični pripadnosti respondentov zapažamo večja ali manjša nihanja, in sicer:

1) Kulturno razvitost Madžarske ocenjujejo kot "mnogo boljšo" v primerjavi s slovensko le maloštevilni respondenti, in sicer Madžari in "Madžari". Med Slovenci ni nobenega, ki bi izbral ta odgovor v letu 1995.

2) Slovenci so menili v letu 1995 v znatno večjem številu kot leta 1992 (15,6 % in 25,7 %), da je kulturna razvitost Madžarske "dokaj boljša" od slovenske.

3) Za odgovor "slabša" so se v letu 1995 odločali v večjem številu zlasti Madžari in "Madžari", število Slovencev se je v tej skupini leta 1995 nekoliko zmanjšalo.

4) Za odgovor "mnogo boljša" se je odločilo le nepomembno število respondentov (0,2 % v letu 1992 in 1,6 % v letu 1995) Ta odgovor so v obeh časovnih točkah izbirali le Madžari in "Madžari", med Slovenci in Drugimi nobeden ni izbral ta odgovor.

Razvrstitev odgovorov po starostni strukturi respondentov kaže, da so vse starostne skupine najpogosteje, v obeh časovnih točkah, izbirali odgovore "enaka" (49,7 % leta 1992 in 51,2 % v letu 1995) in "dokaj boljša" (24,3 % leta 1992 in 24,0 % leta 1995).

Za vse ostale alternative so se respondenti odločali v obeh časovnih točkah le v manjšem številu. Odgovore "mnogo boljša" so izbirali mladi do 30 let, in sicer leta 1992 6,8 %, leta 1995 2,3 % (korelacija je 2.1). Starejši nad 50 let so v nekaterih pri-

¹⁰ Primerjava z izsledki raziskave "Medetnični odnosi in narodna identiteta v Lendavi/Lendva" (Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1992, sumarni pregled rezultatov, stran 63) razgrinja veliko razliko med respondenti v Lendavi in Monoštru glede poznavanja (razumevanja) jezika narodne manjšine in stopnje usposobljenosti za recepcijo njihove kulture. Med respondenti Slovenci v Lendavi 31,1 % ne pozna, 25,9 % srednje dobro obvlada, 7,8 % pa precej dobro obvlada (v veliki meri tudi po zaslugi dvojezičnega šolstva) madžarski jezik.

merih izbrali odgovor "mnogo slabša" (korelacija je 2.6) in "dokaj slabša". Med mladimi do 30 let in med srednjo generacijo (31 - 50 let) nobeden ni izbral odgovora "mnogo slabša".

Na splošno je opazna tendenca tudi pri razvrstitvi odgovorov po starostni strukturi respondentov, da so bile primerjave v korist Madžarske leta 1992 nekoliko ugodnejše kot leta 1995.

Razvrstitev odgovorov po **izobrazbeni strukturi** respondentov kaže, da :

- respondenti z nedokončano osnovno šolo sploh niso odgovorili na vprašanje o kulturni razvitosti Madžarske in Slovenije (sklepamo, da je bilo vprašanje za to skupino respondentov, prezahtevno),

- respondenti z dokončano osnovno šolo, poklicno in srednjo šolo so najpogosteje izbrali odgovor "enako" v obeh časovnih točkah,

- so respondenti z VIŠ/VIS izobrazbo izbrali največkrat odgovora "enaka" in "dokaj boljša" (korelacija je 2.0),

- število respondentov, ki so izbrali odgovor "ne vem" (to so predvsem osebe z nedokončano osnovno šolo) je bilo v času prve meritve razmeroma visoko (10,3 %), v času druge meritve se je število odgovorov v tej skupini že nekoliko zmanjšalo (7,0 %).

Izsledki iz leta 1995 kažejo, da je pri svojih stališčih iz leta 1992 vztrajalo največ respondentov, ki so leta 1992 izbrali odgovor "enaka" (26,4 %). Leta 1995 so se v to skupino preusmerili tudi nekateri drugi respondenti, ki so od prve meritve spremenili svoja stališča. Na podlagi teh sprememb se je znašlo v tej skupini leta 1995 največ respondentov (51,2 %). Odgovor "dokaj boljša" je dvakrat izbralo 29,9 %, odgovor "slabša" pa 41,2 % respondentov. Za odgovor "ne vem" se je dvakrat odločilo dokaj visoko število respondentov (11,1 %).

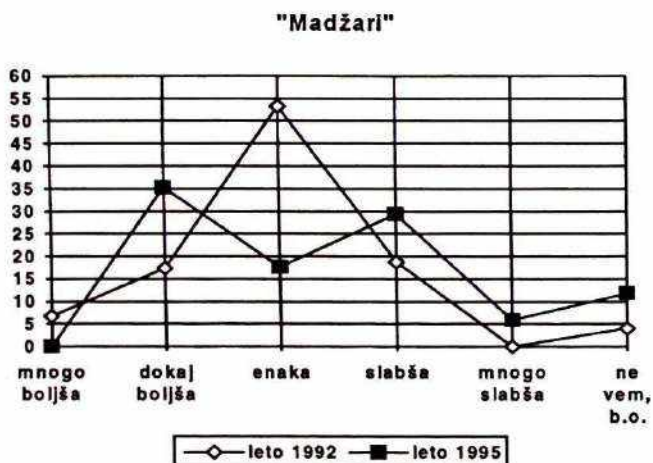
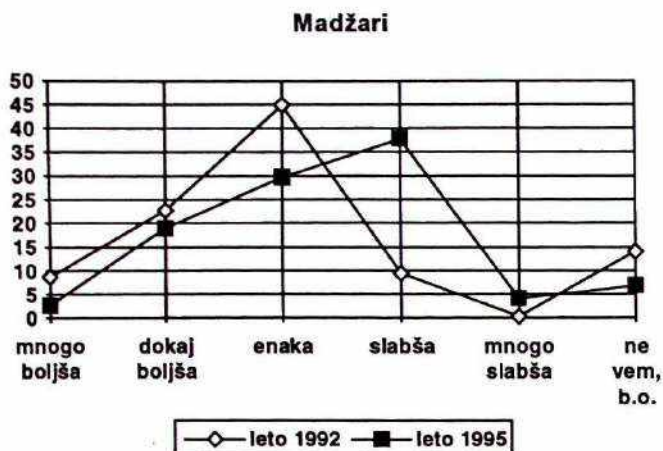
Na splošno ne zapažamo dramatičnih sprememb v odgovorih respondentov o kulturni razvitosti Madžarske v primerjavi s Slovenijo. To pomeni, da so opazni le nekateri manjši premiki v pogledih, večina respondentov je potrdila svoj odgovor iz leta 1992 tudi v letu 1995.

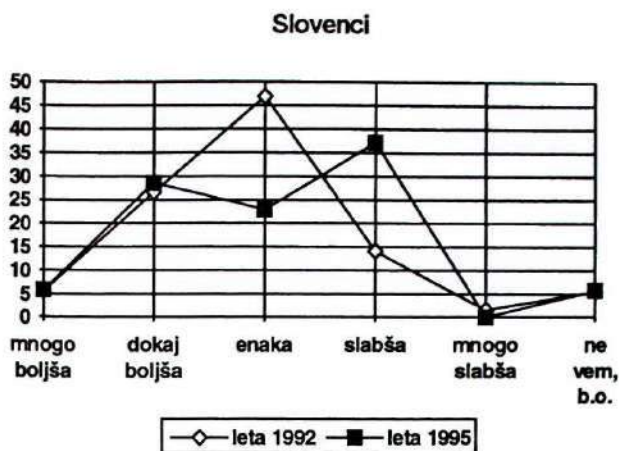
Na podlagi naših izsledkov ugotavljamo, da kljub težavam (zlasti jezikovnih) se seznanjanje s slovensko kulturo, rahlo izboljšuje. V primerjavi z letom 1992 smo v letu 1995 v primerjavi z letom 1992 le zapazili nekoliko boljše informiranost o slovenski kulturi in nekoliko manjše težave pri primerjavah in ocenjevanjih razvitosti slovenske in madžarske kulture. Sklepamo, da je ta rahel, komaj opazen napredek, posledica spremenjenih razmer v zadnjih letih. Zlasti so k napredku prispevali neovirani in raznovrstni čezmejni stiki med prebivalci obmejnih področij, kakor tudi večja prisotnost slovenske kulture v Porabju v zadnjem času.

Socialna varnost na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo

Primerjanje stanja na področju socialne varnosti na Madžarskem in v Sloveniji (v dveh časovnih točkah leta 1992 in 1995) kažejo, da so se pogledi in ocene respondentov tudi na tem področju dokaj spremenile.

Graf 4: Nastale spremembe ponazarjajo odgovori respondentov na vprašanje "Ali je socialna varnost na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo boljša, enaka ali slabša". (Leta 1992 N= 602 Leta 1995 N= 129, odgovori so izraženi v odstotkih)

Za področje socialne varnosti je značilno (podobno kot za področje življenjskega standarda), da so respondenti na splošno stopnjo socialne varnosti na Madžarskem v letu 1992, ugodneje ocenili kot v letu 1995.

V celoti gledano so se odgovori v obeh časovnih točkah najmanj spreminjali v okviru alternative "dokaj boljša" (22,6 % v letu 1992 in 23,3 % v letu 1995), znatno pa se je zvišalo število odgovorov "slabša" (od 11,6 % na 37,2 %).

Razmerja znotraj kategorije "enaka" so se v dveh časovnih točkah znatno spremenila. Primerjava odgovorov iz leta 1992 in 1995 kaže, da je leta 1995 bistveno manjše število respondentov izbralo odgovor "enaka" (leta 1992 46,3 %, leta 1995 pa je le 25,6) respondentov. V največji meri so svoja stališča iz leta 1992 v tej skupini spremenili "Madžari", sledijo jim Slovenci in Madžari.

Podatki kažejo, da je leta 1995 znaten del respondentov preusmeril svoje odgovore v kategorijo "slabša".

Preusmeritev odgovorov v kategorijo "slabša" je na sploh značilnost meritev v letu 1995. Povečanje števila odgovorov "slabša" je za področje socialne varnosti na Madžarskem v letu 1995 izrazito (kar 37,2 % anketirancev se je odločilo za ta odgovor v letu 1995). Najbolj kritični so ocenjevali stanje na Madžarskem Madžari (9,4 % v letu 1992 in 39,8 % v letu 1995), sledili so jim Slovenci (14,1 % v letu 1992 in 37,1 % v letu 1995) in "Madžari" (18,7 % v letu 1992 in 29,4 % v letu 1995).

Sklepamo, da so spremembe v pogledih respondentov na socialno varnost na Madžarskem povezane z ukinjanjem številnih ugodnostina socialnem področju. V zadnjih letih so na Madžarskem zaradi težav, ki jih povzročata prestrukturiranje gospodarstva, ukinitvi ali zmanjšali nekatere pridobitve, ki jih je bilo deležno prebivalstvo, na socialnem področju v prejšnjem socialističnem sistemu (bistveno so se zmanjšale proračunske postavke za socialni transfer na Madžarskem).

Ta pojav, t.j. slabšo oceno socialne varnosti v času druge meritve, smo ugotavljali tudi v Lendavi vendar v znatno manjšem obsegu kot pri meritvah v Monoštru. V času

druge meritve je v Lendavi izbralo odgovor "slabša" 24,1 %, v Monoštru pa znatno višje število respondentov (t.j. kar 37,2 %).

Pri ocenjevanju socialne varnosti na Madžarskem (podobno kot pri predhodnih vprašanih medčasovne analize) so kategorijo "mnogo slabša" izbrali le maloštevilni respondenti, vendar v primerjavi z letom 1992 je tudi število teh odgovorov nekoliko višje (0,5 % v letu 1992 in 3,9 % v letu 1995).

Število respondentov, ki niso odgovorili na vprašanje o socialni varnosti na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo, ali pa so se odločili za odgovor "ne vem", ni zamenljivo (11,3 % leta 1992 in 7,0 % leta 1995). Sklepamo, da gre v teh primerih za osebe, ki ne poznajo ali slabše poznajo razmere v Sloveniji in so se zato izognili odgovoru.

Vprašanje poznavanja razmer v Sloveniji (kar je nujen pogoj za izpeljavo primerjav med Madžarsko in Slovenijo) nastopa tudi pri drugih respondentih, ki so sicer odgovorili na vprašanje in ocenili stopnjo socialne varnosti na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo. Sklepamo, da odgovori izražajo impresije in percepcije respondentov, ki so si jih pridobili iz neposrednih ali posrednih virov o stopnji socialne varnosti na Madžarskem in v Sloveniji. Ob primerjavi odgovorov iz leta 1992 in 1995 (kjer so jasno razvidni trendi v negativno smer) nastaja vtis, da so delno vplivale na odgovore respondentov informacije o stanju na področju socialne politike v Sloveniji (kjer je socialna varnost v primerjavi z madžarskimi rešitvami znatno ugodnejša).¹¹

Odgovori respondentov razvrščeni po starostni strukturi respondentov kažejo, da so mladi do 30 let v večji meri ugodneje ocenili socialno varnost na Madžarskem kot srednja generacija in starejši nad 50 let.

Pomembnejših povezav med **izobrazbeno strukturo** in odgovori o socialni varnosti na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo, nismo zasledili. Na splošno so vse izobrazbene skupine v letu 1995 v manjšem številu izbirale odgovor "enaka" in v večjem številu "slabša". Respondenti z nedokončano osnovno šolo pa večinoma sploh niso odgovorili na vprašanje (sklepamo, da so bile zahtevane primerjave za njih pretežke).

Na podlagi primerjav odgovorov iz leta 1992 in 1995 lahko sklenemo, da so respondenti v dveh časovnih točkah bistveno spremenili svoje poglede, in sicer pretežno v negativno smer.

Spremembo v stališč respondentov, poleg primerjave odgovorov iz leta 1992 in 1995, nazorno kažejo tudi podatki panelne raziskave s katero smo ugotavljali število enakih odgovorov o socialni varnosti na Madžarskem in v Sloveniji v dveh časovnih točkah, in sicer v letu 1992 in 1995.

Podatki panelne raziskave potrjujejo, da je kritičnost respondentov do socialne varnosti na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo naraščala, zlasti v času od prve do druge meritve. Kaže, da so alarmantna opozorila madžarskih javnih občil o veliki socialni stiski na Madžarskem in tudi v Monoštru (zlasti neaktivnega prebivalstva kot so mladostniki, brezposelni, upokojenci in starostniki brez vsakršnih dohodkov, kakor tudi številnih prebivalcev s kvalifikacijo, ki se preživljajo le iz svojih izredno skromnih prejemkov) dobila svoj odmev tudi v odgovorih respondentov iz Monoštra.

¹¹ Mišljene so ugodnosti, ki jih uživajo državljani Slovenije na področju zdravstvenega in socialnega varstva, izobraževanja, kakor tudi na področju pokojninskega sistema.

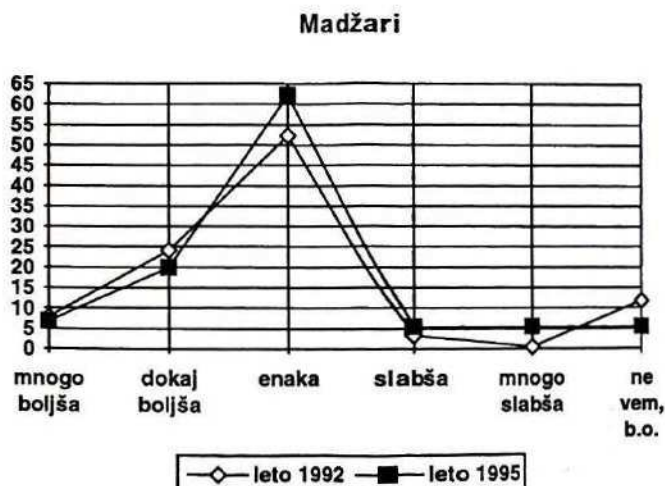
Človekove pravice na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo

Z uvajanjem parlamentarne demokracije in s procesom vključevanja Madžarske v evropske integracijske procese (po letu 1989) so na področju varstva človekovih pravic nastale številne pozitivne spremembe, ki jih lahko označimo kot zgodovinske.

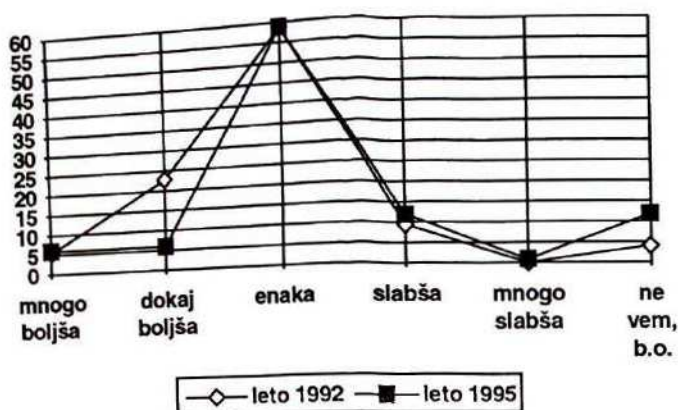
Zanimalo nas je, kako se v percepcijah respondentov odražajo prelomne spremembe na področju varstva človekovih pravic. Na podlagi svojih izkušenj na Madžarskem, (ki so bile v preteklosti bistveno drugačne kot izkušnje ljudi v Sloveniji) so respondenti primerjali in ocenili stanje na področju varstva človekovih pravic na Madžarskem in v Sloveniji, in sicer v letih 1992 in 1995, t.j. v času, ko se je teorija in praksa na tem področju v obeh državah znatno zbližala, na nekaterih področjih pa se celo izenačila.

Graf 5: Na vprašanje, ali je Madžarska v primerjavi s Slovenijo na področju človekovih pravic boljša, enaka ali slabša so respondenti odgovorili tako:

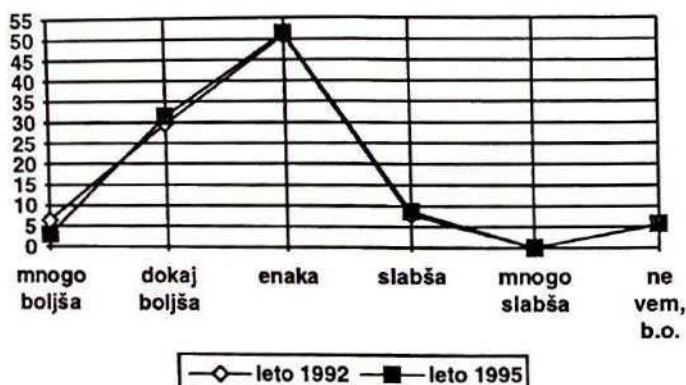
(Leta 1992 N= 602 Leta 1995 N= 129, odgovori so izraženi v odstotkih)

"Madžari"

Slovenci

Podatki raziskave iz leta 1992 kažejo, da so respondenti iz Monoštra že v času prve meritve zaznali razlike med prakso preseženega političnega sistema na področju varstva človekovih pravic in novimi demokratičnimi tokovi na Madžarskem, ki je uveljavljala višjo stopnjo zaščite na tem področju. Demokratične spremembe na Madžarskem in skupno zavzemanje Slovenije in Madžarske po vključevanju v evropske integracijske procese, so zbližale in na mnogih področjih poenotile teorijo in prakso varstva človekovih pravic v obeh državah.

Podatki iz leta 1995 pravzaprav dokumentirajo dejstvo, da so bile na Madžarskem v času druge meritve že vpostavljenе temeljne institucije demokracije, njihovo utrjevanje in funkcioniranje pa so naši respondenti osebno zaznavali in doživljali.

Te spremembe so po našem mnenju vplivale na ocenjevanja stanja človekovih pravic na Madžarskem in v Sloveniji. Podobne izkušnje na področju človekovih pravic na Madžarskem in v Sloveniji (v skladu z evropskimi normami) so se postopoma utrjevale v zavesti respondentov, ki so v času druge meritve leta 1995, pri svojih primerjavah in ocenah izhajali že iz izkušenj, nastalih v demokratični državni ureditvi.

Odgovori razvrščeni po etnični pripadnosti respondentov kažejo, da leta 1992 ni bilo bistvenih razlik v pogledih Madžarov, "Madžarov" in Slovencev v okviru kategorij "mnogo boljša", "dokaj boljša" in "enaka".

Razlike v ocenah respondentov nastopijo leta 1995, zlasti v kategoriji "dokaj boljša" med Madžari, "Madžari" in Slovenci. Respondenti iz skupine Madžari so v manjšem številu kot leta 1992 izbirali odgovor "boljša" (24,2 % - 19,9%).

Zlasti pa presenečajo negativni trendi, ki so nastale v okviru skupine "Madžarov" v času 1992 - 1995. Ta skupina je bistveno spremenila svoje poglede na varstvo človekovih pravic na Madžarskem, (leta 1992 so respondenti te skupine izbrali odgovor "dokaj boljša" v večjem številu t.j. 22,7 %, leta 1995 pa le 5,9 %). Predvidevamo, da je ta skupina respondentov svoje ocene o človekovih pravic na Madžarskem zasnovala na nekaterih subjektivnih težavah vsakdanjega življenja in ne na objektivnih pokazateljih stanja na tem področju.

Respondenti skupine Slovenci so v času druge meritve (leta 1995) izbrali odgovor "dokaj boljša" v približno enakem številu kot leta 1992 (29,7 % in 31,4 %). To pomeni, da so med vsemi respondenti najmanj spreminjali svoje poglede na varstvo človekovih pravic.

Respondenti pripadniki skupine Madžari in "Madžari" so pretežno svoje odgovore preusmerili v kategorijo "enaka" (od 52,3 % na 62,2 %), večina Slovencev pa je vztrajala tudi leta 1995 pri odgovoru "dokaj boljša". Skladno s to odločitvijo Slovencev ni prišlo do pomembnejših premikov v okviru kategorije "enaka" v času druge meritve v Monoštru.

Pri odgovorih "slabša" je prišlo do manjših sprememb, pripadniki vseh treh etnij so se leta 1995 v nekoliko večjem številu odločali za ta odgovor.

Podobno kot pri predhodnih vprašanjih naše raziskave so se nekateri respondenti tudi pri vprašanju o človekovih pravicah, odločali za odgovor "ne vem" oziroma sploh niso odgovorili na vprašanje. Sklepamo, da je bilo to vprašanje za, sicer maloštevilno, vendar ne nepomembno skupino, vsebinsko prezahtevno, zlasti za Madžare (bolj v letu 1992 kot v letu 1995) in "Madžare" (ta skupina pa je leta 1995 v večjem številu izbrala odgovor "ne vem" ali "b.o." kot v letu 1992). Pri Slovencih ne zaznamo podobnih nihanj v okviru odgovorov "ne vem". Podatki kažejo, da se je obeh časovnih točkah uvrstilo v skupino "ne vem" oziroma "b.o." približno isto število respondentov Slovencev (5,5 % in 5,7 %).

Ko primerjamo naše izsledke iz leta 1995 o pogledih respondentov iz Monoštra o zaščiti človekovih pravic na Madžarskem, s pogledi Lendavčanov iz leta 1994 o zaščiti človekovih pravic na Madžarskem, ugotavljamo podobne trende. Enako kot v Monoštru so bili tudi v Lendavi respondenti v svojih ocenah o stanju človekovih pravic v sosednji državi, bolj kritični v času druge kot prve meritve. To pomeni, da so se pogledi respondentov spreminjali v obeh državah v obdobju 1991 - 1995. Kriteriji pri ocenjevanju stanja človekovih pravic v sosednji državi so se izostrili (zlasti pri respon-

dentih iz Lendave, nekoliko manj pa pri respondentih iz Monoštra). Kljub večji kritičnosti prevladujejo respondenti v lendavskem in monošterskem vzorcu, ki menijo, da je stanje človekovih pravic v obeh državah enako (leta 1994 je v Lendavi tako menilo 59,7 %, v Monoštru pa leta 1995 59,4 % respondentov).

Razvrstitev odgovorov po starostni strukturi respondentov kaže naslednje značilnosti:

- vse starostne skupine so v obeh časovnih točkah najpogosteje (zlasti še leta 1995) izbrali odgovor "enaka",

- mladi do 30 let so v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami leta 1995 pogosteje izbirali odgovor "mnogo boljša",

- za odgovore "slabša" in "mnogo slabša" so se v obeh časovnih točkah odločali v večjem odstotku pripadniki srednje in starejše generacije kot mladi do 30 let (leta 1995 je 3,7 % mladih, 8,3 % starih med 31 - 50 let in 7,8 % starejših nad 50 let, izbralo odgovor "slabša"),

- pri odgovoru "ne vem" prevladujejo leta 1995 mladi do 30 let (10,0 %) in stari nad 50 let (9,8 %), pripadnikov srednje generacije, ki so kot kažejo predhodni izsledki raziskave boljše informirani o stanju človekovih pravic v Sloveniji (zaradi pogostejših osebnih stikov s Sloveniji), ne najdemo v skupini "ne vem".

Odgovori razvrščeni po **izobrazbeni strukturi** respondentov kažejo, da so respondenti pretežno, ne glede na izobrazbeno raven, izbirali v obeh časovnih točkah odgovor "enaka". Kljub tej splošni ugotovitvi izsledki kažejo, da so respondenti s srednjo in VIS/VIŠ izobrazbo številnejši v kategoriji "enaka" kot respondenti z nižjo izobrazbo (z nedokončano osnovno šolo, osnovno in poklicno šolo), ki so v večjem številu izbirali odgovora "mnogo boljša" in "boljša".

Večina respondentov, ki so se odločili za odgovor "ne vem" ima nepopolno ali osnovnošolsko izobrazbo (korelacija pri osnovnošolski izobrazbi je 2.0). Sklepamo, da je bila tematika o človekovih pravicah za skupino respondentov z nižjo izobrazbeno stopnjo, prezahtevna.

V politično, gospodarskem in kulturno razgibanem obdobju od naše prve do druge meritve (1992 - 1995) so nekateri respondenti spreminjali svoja prvotna stališča o stanju človekovih pravic na Madžarskem in v Sloveniji. Del respondentov je ohranil svoja prvotna stališča o tem vprašanju iz leta 1992.

Podatki medčasovne analize kažejo, da je kljub različnim individualnim kriterijem, po katerih so ocenjevali respondenti stanje na področju človekovih pravic v Sloveniji, največ respondentov, v obeh časovnih točkah, izbralo odgovor "enaka". Pri vseh drugih odgovorih lahko zapazimo v času druge meritve večja ali manjša nihanja.

Odgovore naših respondentov v Monoštru je v nemajhni meri usmerjala tudi njihova etnična pripadnost, ki je praviloma hrati tudi implicirala boljše oziroma slabše poznavanje razmer v Sloveniji. Na splošno ugotavljamo, da so Slovenci in "Madžari", ki so imeli boljšo podlago za primerjanje stanja na področju varstva človekovih pravic v Sloveniji kot Madžari, so ocenili stanje v Sloveniji, bolje kot Madžari.

Podatki naše raziskave kažejo, da so imeli Madžari slabša izhodišča (nepoznavanje ali slabše poznavanje slovenskega jezika, šibkejši čezmejni stiki s Slovenijo, nepoznavanje razmer v Sloveniji, itd.) za spremljanje in objektivno presojanje razmer na področju človekovih pravic v Sloveniji.

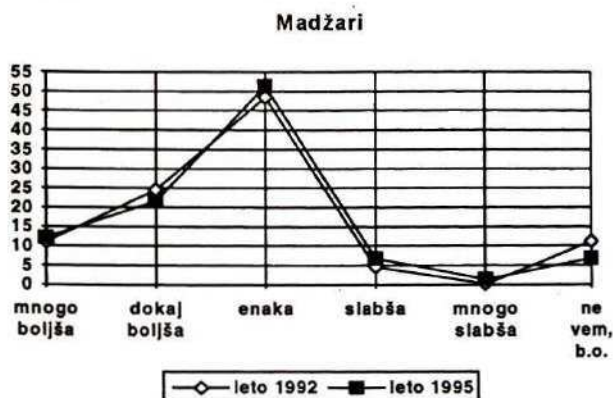
Ne glede na nekatere razlike v presoji respondentov, izsledki iz leta 1995 kažejo, da so se razlike med Slovenijo in Madžarsko na področju človekovih pravic (te razlike so bile izrazito značilne za pretekla desetletja), zmanjšale. Trende zблиževanja pogledov respondentov na področju varstva človekovih pravic v Sloveniji in na Madžarskem (več kot polovica respondentov meni, da je stanje na tem področju v obeh državah "enaka"), in skupna prizadevanja obeh držav po uskladitvi z evropskimi normami, zrcalijo v letu 1995 tudi odgovori respondentov.

Zaščita narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo

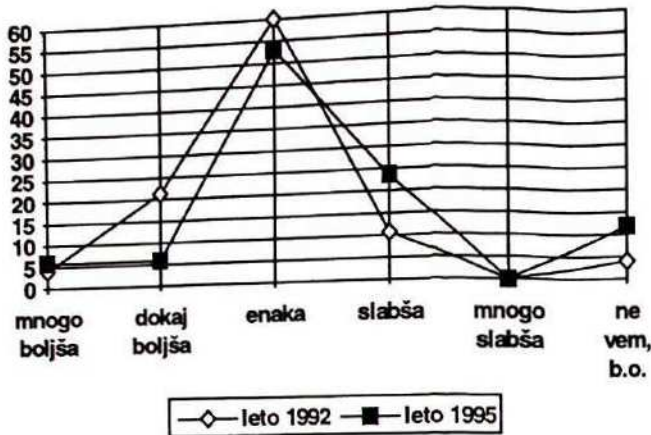
Podobno kot področje človekovih pravic so respondenti tudi zaščito narodnih manjšin na Madžarskem (v primerjavi s Slovenijo) ocenjevali na podlagi svojih percepcij, osebnih izkušenj in empiričnih pokazateljih odnosa večinskega naroda do narodnih manjšin na Madžarskem in v Sloveniji.

Graf 6: Zaščito narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo so respondenti iz Monoštra v dveh časovnih točkah ocenili tako:

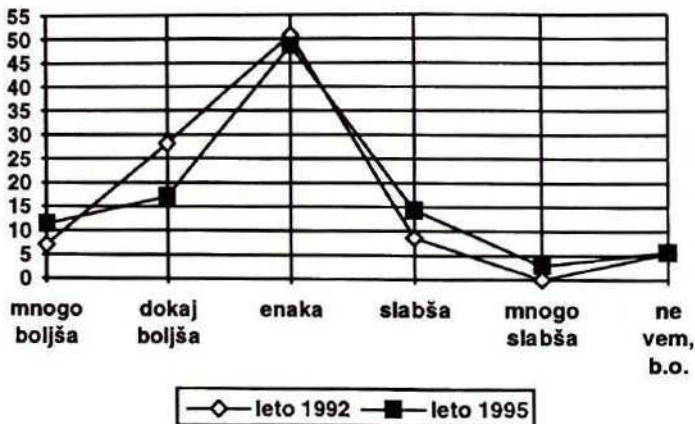
(Leta 1992 N= 602 Leta 1995 N= 129, odgovori so izraženi v odstotkih)

"Madžari"

Slovenci

Nekateri posredni izsledki raziskave osvetljujejo seznanjenost respondentov s pravno regulativo zaščite narodnih manjšin na Madžarskem. Ti izsledki omogočajo sklep, da so respondenti svoje primerjave oblikovali zlasti na izkustvenih in afektivnih temeljih in le v manjši (lahko bi celo trdili, da le v neznatni) meri na spoznavnih (racionalnih)

izhodiščih kot so pravni dokumenti, ki urejajo oziroma obravnavajo zaščito narodnih manjšin na Madžarskem in v Sloveniji.¹²

Podatki o nepoznavanju pravnih dokumentov navajajo na sklep, da so za večino respondentov, referenčno bazo za ocenjevanje in primerjanje stanja na področju varstva narodnih manjšin na Madžarskem in v Sloveniji, predstavljala vidna znamenja praktičnega uresničevanja manjšinske politike (kot so zlasti dvojezični napisi, radijske in televizijske oddaje v jeziku narodne manjšine, položaj manjšinskega jezika v šoli, kulturno življenje manjšine, položaj in delovanje narodnostnih organizacij).¹³ Na področju praktičnega uresničevanja manjšinske politike na Madžarskem zaznavamo po letu 1989 nekatere pozitivne premike (ustanovitev Zveze Slovencev na Madžarskem, izhajanje samostojnega časnika "Porabje", nekoliko povečan RTV program v slovenskem jeziku) vendar ne še v optimalnem obsegu.

Izsledki naše raziskave razkrivajo, da je velik del respondentov iz Monoštra zadovoljen z obsegom varstva slovenske narodne manjšine na Madžarskem, preostali respondenti pa sploh niso seznanjeni s to problematiko (le-ti na vprašanje sploh niso odgovorili ali pa so se vprašanju izognili z odgovorom "ne vem").

Podatki zbrani o šibkem poznavanju zaščite narodnih manjšin na Madžarskem omogočajo sklep, da respondenti iz Monoštra položaj narodnih manjšin v Sloveniji, še slabše poznajo. V preteklosti je bilo, zaradi zgodovinskih okoliščin, obiskovanje Slovenije zelo redko, prodor informacij o Sloveniji v Porabje pa je bilo selekcionirano in po obsegu izredno skromno dimenzionirano. Posledice dolgoletne izolacije od sosednje države Slovenije se zrcalijo v odgovorih naših respondentov. Naši izsledki kažejo, da je tudi še v letu 1992 in v letu 1995 (t.j. že nekaj let po odpravi administrativnih ovir za prestopanje državne meje) poznavanje položaja narodnih manjšin v Sloveniji in za zanimanje za to problematiko na sploh na izredno nizki stopnji.¹⁴ Zaradi navedenih okoliščin pri številnih respondentih se ni izoblikovala celovita podoba o zaščiti narodnih manjšin v Sloveniji.

O pogledih respondentov na varstvo narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo, lahko sklepamo na podlagi zbranih podatkov, da mnogi respondenti o teh vprašanih sploh ne razmišljajo, ali pa menijo, da so vprašanja povezana z narodnimi manjšinami, v celoti ustrezno rešena.

Vzroke za takšno stanje (t.j. šibko zanimanje in poznavanje položaja narodnih manjšin na Madžarskem lahko poskušamo pojasniti z dejstvom, da skrb za reševanje vsakdanjih ekonomskih in socialnih problemov v zaostrenih gospodarskih razmerah na Madžarskem izjemno angažira fizične in psihične potenciale respondentov in odriva

¹² Leta 1992 je v okviru vprašanja "Ali Vam je znano, kateri pravni dokumenti določajo pravice narodnih manjšin (narodnosti) na Madžarskem", le 6,9 % vprašanih navedlo dokument, ki določa pravice narodnih manjšin na Madžarskem. Na vprašanje ni odgovorilo 30,2 % respondentov, odgovor "ne poznam" je izbralo kar 56,9 % respondentov. Razvrstitev odgovorov na to vprašanje je bilo v času druge meritve (leta 1995) podobna kot leta 1992.

¹³ Na vprašanje o obsegu pravnega varstva slovenske narodne manjšine na Madžarskem je leta 1992 od skupnega števila vprašanih 43,7 % odgovorilo, da je v celoti zadovoljivo, 24,8 % respondentov pa je izbralo odgovor "ne vem".

¹⁴ O tem pričajo na primer podatki naše raziskave iz leta 1992, ko je na vprašanje o obsegu pravnega varstva Madžarov v Prekmurju izbralo odgovor "ne poznam" kar 48,2 % respondentov iz Monoštra.

nekatera zahtevnejša (med njimi tudi zaščito narodnih manjšin) in manj konkretna vprašanja na periferna interesna področja zanimanja posameznika.

Podatki o poznavanju pravne zaščite narodnih manjšin na Madžaskem in v Sloveniji navajajo na sklep, da afektivni elementi predstavljajo pri večini respondentov osrednjo sestavino percepcij o zaščiti narodnih manjšin na Madžarskem in v Sloveniji.

Iz odgovorov zbranih v dveh časovnih točkah in razvrščenih po etnični pripadnosti respondentov razberemo naslednje značilnosti:

1) Največ respondentov (Madžarov, "Madžarov" in Slovencev) je na vprašanje, ali je po Vašem mnenju Madžarska v primerjavi s Slovenijo na področju zaščite narodnih manjšin boljše, enaka ali slabša, izbralo odgovor "enaka" (leta 1992 50,3 %, leta 1995 51,2 %).

Leta 1995 je v primerjavi z letom 1992 več Madžarov in Slovencev odločilo za odgovor "enaka", hkrati pa se je zmanjšalo število "Madžarov" v letu 1995, ki so izbrali odgovor "enaka" (od 60,0 % na 52,9 %).

2) V letu 1995 so respondenti zaščito narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo v manjšem številu ocenili z "dokaj boljše" kot leta 1992 (24,8 % in 17,8 %). Opazen padec odgovorov "dokaj boljše" zasledimo v letu 1995 zlasti pri "Madžarih" in tudi pri Slovencih, le v manjši meri pa pri Madžarih.

3) Razmerja v okviru odgovora "mnogo boljše" so v času druge meritve le neznatno spremenila, in sicer v pozitivno smer za Madžarsko (od 9,1 % na 11,6 %) saj je leta 1995 nekoliko več anketirancev menilo, da je zaščita narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo "mnogo boljše". V času druge meritve je več Slovencev spremenilo svoje poglede na zaščito narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo (leta 1992 je odgovor "mnogo boljše" izbralo 7,0 %, leta 1995 pa 11,4 %). Na spremenjene, bolj optimistične poglede pri nekaterih Slovencih so verjetno vplivala pričakovanja v zvezi z udejanjanjem Zakona o zaščiti narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem, ki je bil sprejet v madžarskem parlamentu leta 1993.

4) V primerjavi z letom 1992 je leta 1995 nekaj več respondentov (pripadnikov vseh treh etničnih skupnosti) menilo, da je zaščita narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo "slabša". V največjem številu so spremenili svoje poglede "Madžari" in Slovenci, ki so v znatno večjem številu kot leta 1992 menili, da je zaščita narodnih manjšin na Madžarskem "slabša" kot v Sloveniji.

Odgovori razvrščeni po starosti in izobrazbeni stopnji respondentov ne izkazujejo signifikantnih povezav. Zapaziti je le trend (v času druge meritve), da število respondentov z VIS/VIŠ izobrazbo, ki so menili, da je leta 1995 zaščita narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo "dokaj boljše", znatno padla.

Izsledki panelne raziskave potrjujejo trende, ki so bili zaznavni že v odgovorih respondentov, razvrščeni po etnični pripadnosti, starosti in izobrazbi, in sicer spreminjanje pogledov na zaščito narodnih manjšin na Madžarskem.

Primerjava odgovorov iz Monoštra z izsledki v Lendavi o vprašanju zaščite narodnih manjšin na Madžarskem in v Sloveniji kaže, da respondenti iz Lendave zelo kritično ocenjujejo stanje na področju zaščite narodnih manjšin na Madžarskem.

Respondenti iz Monoštra, ki so zaradi zgodovinskih okoliščin slabše informirani o zaščiti narodnih manjšin v Sloveniji in tudi na Madžarskem, so manj kritični v svojih

ocenah kot Lendavčani, vendar tudi pri njih opazamo naraščanje kritičnosti o zaščiti narodnih manjšin na Madžarskem.

V celoti gledano rezultati druge meritve kažejo, da so respondenti leta 1995 zaščito narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo, bolj kritično ocenjevali kot v času prve meritve leta 1992. Te premike lahko pojasnimo z večjo odprtostjo Porabja in z nekoliko boljšo informiranostjo Porabcev o Sloveniji v zadnjih letih.

Sklepne ugotovitve

Medčasovna primerjalna analiza je osvetlila nekatere pomembne strukturne elemente percepcij respondentov iz Monoštra o Madžarski in Sloveniji.

Respondenti so v dveh časovnih točkah (leta 1992 in 1995) primerjali stanje na Madžarskem in v Sloveniji na področjih:

- pravno politične ureditve,
- življenjskega standarda,
- kulturne razvitosti,
- socialne varnosti,
- človekovih pravic,
- zaščite narodnih manjšin.

Pričujoča študija temelji na spoznanju, da je oblikovanje percepcij o določeni državi in njenih prebivalcih kompleksen in dinamičen proces, ki je podvržen dopolnjevanju in tudi spreminjanju. Odločilno vlogo pri nastajanju percepcij o sosednji državi in njenih prebivalcih imajo izkušnje (nastale že v dobi otroštva in v kasnejšem življenju), predstave, motivacijsko stanje, razpoloženje in interesi posameznika.

Zaradi znanih zgodovinskih okoliščin (dolgoletna zaprtost in izoliranost Porabja od sosedov) je spoznavna baza, potrebna za izpeljavo primerjav med Madžarsko in Slovenijo pri mnogih respondentih, zelo skromna. To dejstvo nas pri vrednotenju raziskovalnih izsledkov ni motilo, ker ni bil naš namen merjenje znanja respondentov o posameznih področjih, ki jih zajema študija.

Naš namen je bil preučiti, kako se respondenti, z vidika dveh časovnih točk, opredeljujejo v svojih primerjavah o Madžarski in Sloveniji, hkrati pa pridobiti tudi podatke o spremenljivosti oziroma nespremenljivosti njihovih pogledov o obravnavanih vprašanih.

Podatke o stopnji spremenljivosti percepcij respondentov so nam posredovali izsledki panelne raziskave, ki so omogočile vpogled (v času druge meritve) v število respondentov, ki so v dveh časovnih točkah spremenili svoje poglede oziroma izbrali enak odgovor kot v času prve meritve stališč (t.j. leta 1992). Primerjava izsledkov raziskave iz leta 1992 in 1995 je potrdila, da so respondenti spreminjali svoje poglede o Madžarski in Sloveniji.

Kvantitativna analiza izsledkov iz leta 1992 in 1995 kaže, da je na splošno (kljub nekaterim pozitivnim ocenam) kritičnost respondentov do stanja na posameznih področjih Madžarskem v primerjavi s Slovenijo, v času druge meritve, izredno povečala. Te ugotovitve veljajo za področje pravno politične ureditve, zlasti pa za področji življenjskega standarda in socialne varnosti. Na teh dveh področjih so na Madžarskem nastale

v času od 1992 do 1995 (zaradi gospodarskih težav povezanih s prehodom na tržno gospodarstvo) številne spremembe, ki so prizadele življenjski standard in socialno varnost velikega dela prebivalstva.

Primerjave med Madžarsko in Slovenijo v letu 1995 na sploh zrcalijo poslabšano stanje na področju življenjskega standarda in socialne varnosti na Madžarskem. Nastale težave na gospodarskem in socialnem področju so številni respondenti v času druge meritve povezali s spremembo pravne političnega sistema v državi. Posledica te povezave so številnejše kritike pravne politične ureditve Madžarske v primerjavi s Slovenijo.

Večjih sprememb percepcij na področju kulturne razvitosti na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo nismo ugotovili. Približno polovica respondentov je leta 1992 in 1995 menila, da je stanje na obeh področjih na Madžarskem in v Sloveniji enako.

Pogledi respondentov o kulturni razvitosti Madžarske v primerjavi s Slovenijo so se pretežno oblikovali na podlagi prisotnosti in dosegljivosti slovenske kulture v Porabju, zlasti v Monoštru. Veliko oviro za spoznavanje slovenske kulture predstavlja za večino respondentov iz Monoštra neznanje slovenskega jezika (zlasti knjižnega) jezika.

Primerjave o varstvu človekovih pravic na Madžarskem in v Sloveniji kažejo, da velik del (približno polovica) respondentov meni, da je stanje na tem področju v obeh državah enako. Pri preostalih se je kritičnost leta 1995 v primerjavi z letom 1992 nekoliko povečala. Etnična pripadnost je praviloma tudi na tem področju usmerjala odgovore respondentov. Razen nekaterih posamičnih primerov, na splošno ugotavljamo, da so Slovenci in "Madžari", ki so boljši poznavalci razmer v Sloveniji, povoljnejše ocenjevali stanje na področju varstva človekovih pravic v Sloveniji kot Madžari.

Podobne ugotovitve veljajo tudi za področje varstva narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo. Kljub temu, da tudi za to področje polovica respondentov (v dveh časovnih točkah) meni, da je zaščita narodnih manjšin v obeh državah enaka, se je leta 1995 kritičnost ostalih respondentov do stanja na tem področju na Madžarskem, dokaj izostrila.

Nastale premike v pogledih respondentov pojasnjujemo z večjo odprtostjo Porabja in z večjo možnostjo pridobivanja osebnih izkušenj o življenju v Sloveniji od leta 1989 naprej.

Izsledki raziskave z vidika **etnične pripadnosti respondentov** kažejo, da so med najbolj kritičnimi ocenjevalci področja zaščite narodnih manjšin na Madžarskem (v primerjavi s Slovenijo) "Madžari" in Slovenci, ki so v primerjavi z ostalimi respondenti boljši poznavalci stanja v Sloveniji (pogostejši stiki s Slovenijo, boljše jezikovne kompetence, večje zanimanje za dogajanje v Sloveniji). Poznavanje razmer na področju varstva človekovih pravic v Sloveniji je usmerjalo kritične primerjave "Madžarov" in Slovencev o stanju na Madžarskem.

Starostna in izobrazbena struktura respondentov na splošno ni vplivala signifikantno na odgovore respondentov. Opazni so le trendi, ki nakazujejo, da so mlajši respondenti (s pogostejšimi stiki s Slovenijo) s srednjo in višjo izobrazbo, boljši poznavalci stanja na vseh področjih primerjav.

Na percepcije o Madžarski in Sloveniji je bolj kot starost in izobrazba, vplivala etnična pripadnost respondentov.

Primerjave respondentov iz Monoštra so pogosto izhajale (v nasprotju z primerjavami Lendavčanov) iz pomanjkljivih in površnih informacij o življenju v Sloveniji. O tem pričajo številni raziskovalni izsledki kot so: skromno število obiskov v Sloveniji, nepoznavanje slovenskih nacionalnih praznikov, nizek prag zanimanja za medije, ki posredujejo informacije o Sloveniji, visoko število odgovorov "ne vem" (odgovori "ne vem" so se sicer ob drugi meritvi nekoliko zmanjšali) na anketna vprašanja, ki primerjajo Madžarsko in Slovenijo na nekaterih, za posameznikovo življenje pomembnih področjih.

Ugotovili smo, da je percepcije in primerjave o Madžarski in Sloveniji v znatni meri usmerjala etnična pripadnost respondentov, ki je hkrati že implicirala boljše ali slabše poznavanje razmer v Sloveniji in večjo ali manjšo objektivnost primerjav.

Medčasovna primerjalna analiza je omogočila vpogled v neposredno dojetje in doživljanje relacij, kvalitet in nekaterih predmetnih kompleksov, ki nastajajo v percepcijah respondentov iz Monoštra o Madžarski in Sloveniji. Zbrani izsledki prispevajo k pojasnitvi dileme, ali ali sta si, po pojmovanju respondentov, Madžarska in Slovenija daleč vsak sebi in docela različni državi, ali pa obstajajo številna medsebojna stičišča in podobnosti, ki omogočajo ne le brezkonfliktne sosedske odnose, temveč tudi tvorno sodelovanje in mirno sožitje. Naša raziskava kaže, da so se respondenti na splošno opredelili v svojih primerjavah za bližino in podobnost Madžarske in Slovenije. Le maloštevilni odgovori respondentov reflektirajo prepričanje o velikih razlikah med Madžarsko in Slovenijo. Tovrstni odgovori so bili praviloma povezani z nepoznavanjem življenja v sosednji Sloveniji in s pomanjkljivo izobrazbo respondenta.

Priloga:

Tabela 1: Ali je madžarski pravno politični sistem v primerjavi s slovenskim, boljši, enak ali slabši? (leta 1992 N=602; leta 1995 N=129)

	leto	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugi + b.o %	Skupaj %
mnogo boljši	1992	16,6	8,0	9,4	0,0	13,8
	1995	8,1	5,9	8,6	0,0	7,8
dokaj boljši	1992	39,5	26,7	38,3	0,0	37,2
	1995	20,3	35,3	40,0	33,3	27,9
enak	1992	27,6	49,3	36,7	28,6	32,2
	1995	44,6	35,	22,9	33,3	37,2
slabši	1992	4,3	9,3	10,2	42,9	6,6
	1995	16,2	11,8	22,9	33,3	17,8
mnogo slabši	1992	0,5	1,3	0,0	0,0	0,5
	1995	4,1	5,9	0,0	0,0	3,1
ne vem + b.o	1992	11,5	5,3	5,5	28,6	9,6
	1995	6,8	5,9	5,7	0,0	6,2

Tabela 2: Ali je življenjski standard na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo, boljši, enak ali slabši? (leta 1992 N=602; leta 1995 N=129)

	leto	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugi + b.o %	Skupaj %
mnogo boljši	1992	9,7	6,7	3,1	0,0	7,8
	1995	4,1	0,0	0,0	0,0	2,3
dokaj boljši	1992	32,9	24,0	26,6	28,6	30,4
	1995	24,3	17,6	22,9	0,0	22,5
enak	1992	33,7	42,7	34,4	14,3	34,7
	1995	25,7	11,8	20,0	0,0	21,7
slabši	1992	13,8	22,7	29,7	28,6	18,4
	1995	37,8	52,9	51,4	66,7	44,2
mnogo slabši	1992	0,3	0,0	0,8	0,0	0,3
	1995	2,7	5,9	0,0	33,3	3,1
ne vem + b.o	1992	9,7	4,0	5,5	28,6	8,3
	1995	5,4	11,8	5,7	0,0	6,2

Tabela 3: Ali je kulturna razvitost Madžarske v primerjavi s Slovenijo boljša, enaka ali slabša? (leta 1992 N=602; leta 1995 N=129)

	leto	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugi + b.o %	Skupaj %
mnogo boljši	1992	6,4	6,7	5,5	0,0	6,1
	1995	4,1	5,9	0,0	0,0	3,1
dokaj boljši	1992	27,8	22,7	15,6	0,0	24,3
	1995	24,3	17,6	25,7	33,3	24,0
enak	1992	47,7	52,0	55,5	28,6	49,7
	1995	55,4	29,4	57,1	0,0	51,2
slabši	1992	6,1	12,0	16,1	28,0	9,3
	1995	9,5	23,5	11,4	66,7	13,2
mnogo slabši	1992	0,0	0,0	0,8	0,0	0,2
	1995	0,0	11,8	0,0	0,0	1,6
ne vem + b.o	1992	12,0	6,7	6,3	42,9	10,5
	1995	6,8	11,8	5,7	0,0	7,0

Tabela 4: Ali je socialna varnost na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo boljša, enaka ali slabša. (leta 1992 N=602; leta 1995 N=129)

	leto	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugi + b.o %	Skupaj %
mnogo boljši	1992	8,7	6,7	5,5	0,0	7,6
	1995	2,7	0,0	5,7	0,0	3,1
dokaj boljši	1992	22,7	17,3	26,6	0,0	22,6
	1995	18,9	35,3	28,6	0,0	23,8
enak	1992	44,9	53,3	46,9	42,9	46,3
	1995	29,7	17,6	22,9	0,0	25,6
slabša	1992	9,4	18,7	14,1	14,3	11,6
	1995	37,8	29,4	37,1	66,7	37,2
mnogo slabši	1992	0,3	0,0	1,6	0,0	0,5
	1995	4,1	5,9	0,0	33,3	3,9
ne vem + b.o	1992	14,0	4,0	5,5	42,9	11,3
	1995	6,8	11,8	5,7	0,0	7,0

Tabela 5: Ali je Madžarska v primerjavi s Slovenijo na področju človekovih pravic boljše, enaka ali slabša? (leta 1992 N=602; leta 1995 N=129)

	leto	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugi + b.o %	Skupaj %
mnogo boljši	1992	7,9	5,3	6,3	0,0	7,1
	1995	6,8	5,9	2,9	0,0	5,4
dokaj boljši	1992	24,2	22,7	29,7	14,3	25,1
	1995	19,9	5,9	31,4	0,0	17,8
enak	1992	52,3	58,7	50,8	28,6	52,5
	1995	62,2	58,8	51,4	100,0	59,7
slabša	1992	3,3	9,3	7,8	28,6	5,0
	1995	5,4	11,8	8,6	0,0	7,0
mnogo slabši	1992	0,5	0,0	0,0	0,0	0,3
	1995	5,4	0,8	0,0	0,0	3,0
ne vem + b.o	1992	11,7	4,0	5,5	28,6	9,6
	1995	5,4	11,8	5,7	0,0	6,2

Tabela 6: Ali je zaščita narodnih manjšin na Madžarskem v primerjavi s Slovenijo boljše, enaka ali slabša? (leta 1992 N=602; leta 1995 N=129)

	leto	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugi + b.o %	Skupaj %
mnogo boljši	1992	11,0	4,0	7,0	0,0	9,1
	1995	12,2	5,9	11,4	33,3	11,6
dokaj boljši	1992	24,5	21,3	28,1	14,3	24,8
	1995	21,6	5,9	17,1	0,0	17,8
enak	1992	48,5	60,0	50,8	42,9	50,3
	1995	51,4	52,9	48,6	66,7	51,2
slabša	1992	4,6	10,7	8,6	14,3	6,3
	1995	6,8	23,5	14,3	0,0	10,9
mnogo slabši	1992	0,3	0,0	0,0	0,0	0,2
	1995	1,4	0,0	2,9	2,9	1,6
ne vem + b.o	1992	11,2	4,0	5,5	28,6	9,3
	1995	6,8	11,8	5,7	0,0	7,0

Literatura:

Flisar Dragan, Slovenci v Porabju, Obzorja maribor, 1973

Hoffmann M. Lendvay J.A nemzetképek vizsgálatának elméleti és módszertani problémái, Tanulmányok, XVIII, 12.szám, Belső kiadvány, Budapest 1986

Horvátok, Szerbek, Szlovénok Magyarországon, Országos idegennyelvű könyvtár, Budapest 1991

Hirnők Munda Katarina, Spremljanje medijev v Monoštru, Razprave in gradivo 29-30, Ljubljana, 1994-95

Kozar Mukič Marija, Slovensko Porabje, Ljubljana- Szombathely 1984

Madžari in Slovenci - sodelovanje in sožitje ob jugoslovanski-madžarski meji, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987

Mejak Renata, Medčasovna analiza čezmejnih stikov in pogledov Lendavčanov na sosednjo Madžarsko, Dokumentacija Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1995

Maučec J. in Novak V, Slovensko Porabje, Slovenski knjižni zavod OF v Ljubljani 1945

Nečak Lük Albina, Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, Razprave in gradivo 28, INV, Ljubljana 1993

Nečak Lük Albina, Jezik in etnična pripadnost v Porabju, Razprave in gradivo 29-30 INV Ljubljana 1994-95

Stipkovits Ferenc, Porabski Slovenci, Celldömölk 1, Szentgotthárd, Szombathely 1981

Summary

Period comparative analysis of trans-border contacts and perceptions of the inhabitants of Monošter/Szentgotthard regarding Hungary and Slovenia

The period analysis of cross-border contacts of the inhabitants of Monošter with the neighbouring Slovenia studies, in two time points (in the year 1992 and 1995), the frequency of visits to Slovenia. The number of visits did not change essentially between 1992 to 1995. More frequent visits to Slovenia are an exception, the majority of respondents travelling to Slovenia only occasionally, mostly for shopping and visits to relatives and friends.

The comparative period analysis studies some significant structural elements of perceptions of respondents from Monošter regarding Hungary and Slovenia. Respondents compared, in two time periods (1992 and 1995), the situation in Hungary and in Slovenia in the fields of legal political regulation, the standard of living, the degree of cultural development, social security, human rights and protection of national minorities.

The study confirmed the theory that the shaping of perceptions on a certain state and its inhabitants is a complex and dynamic process, subject to completion and modifications. The data on the degree of variability of respondents' perceptions were drawn from the results of the panel research, which provided grounds for the insight into the variability or stability of the viewpoints concerning Hungary and Slovenia in individual fields of research.

The analysis of findings from 1992 and 1995 indicates that respondents frequently changed their viewpoints on Hungary and Slovenia. In the time of the second opinion poll, the critical attitude on the part of respondents regarding the situation in individual spheres of public life in Hungary was greatly increased as compared to Slovenia.

It was ascertained that perceptions and comparisons concerning Hungary and Slovenia depended to a large degree upon the ethnic appurtenance of respondents, which already implied a better or poorer knowledge on the conditions in Slovenia, as well as a higher or lower degree of objectivity of comparisons.

In general, respondents in their comparisons expressed the opinion that Slovenia and Hungary were similar in many ways. Respondents emphasizing big differences between Hungary and Slovenia were few.

PROJEKT:

**ETNIČNA DIMENZIJA INTEGRACIJSKIH
PROCESOV V PLURALNIH DRUŽBAH TER
UPRAVLJANJE IN RAZREŠEVANJE
KONFLIKTOV**

Mitja Žagar:

Evolving Concepts of Protection of Minorities. International and
Constitutional Law

Petra Roter:

Razvoj mednarodnopravnega varstva manjšin od 17. stoletja do obdobja
Društva narodov

EVOLVING CONCEPTS OF PROTECTION OF MINORITIES

International and Constitutional Law*

Mitja Žagar

I. Introduction

Studying ethnic relations and protection of (ethnic) minorities I have learned that there are no simple and clear-cut answers. The discussion on the regulation and management of ethnic relations (including conflicts) and protection of minorities is by its nature complex and often contradictory. A general consensus in political and scholarly discussions on ethnicity, ethnic policy and protection of minorities seems to be impossible. This (by itself) is no problem in a pluralistic and democratic setting where all different views can be presented and heard thereby offering a necessary basis for a democratic decision-making process.

This paper presents my views on the regulation and management of ethnic relations and protection of (ethnic) minorities based on results of a six-year research. It reflects also my moral and political position that knowledge, awareness and acceptance of (cultural) diversity, understanding, toleration and cooperation should become the leading principles for the regulation and management of ethnic relations and protection of minorities. These principles constitute the basis of the proposed "positive concept of protection of minorities."

Evolution of concepts of protection of (ethnic) minorities has been a slow and often painful process conditioned by historical development and the current situation (in different historical epochs) in the world and within different countries. A general trend in this evolution has been the introduction of new rights and widening of existing rights of minorities, but it was often interrupted. Set-backs and regressions in this general trend characterized this evolution almost as much as positive developments.

The chosen topic defines also the structure of this paper. The framework is determined by the contemporary world, more precisely by facts, processes and factors that determine ethnic relations, protection of minorities and ethnic situation within different countries and within the international community. The framework is further determined by the used definitions of key phenomena. The presentation of historic

* (Prepared for the Second Pan European Conference in International Relations - European Consortium for Political Research, Paris, 13-16 September 1995)

development of protection of minorities within international and constitutional law shows main historic trends and the attitude of (nation)states. This is important for the exploration of different concepts of protection of minorities that have been developed, and for the prediction of the future development. Recent developments in Slovenia are chosen to illustrate these theoretical concepts.

I. Framework: the contemporary world

Taking into account the complexity and interdependence of the contemporary world there are several characteristics, factors and processes that condition ethnic relations and influence the protection of (ethnic) minorities. It is almost impossible to make an all-inclusive list, but the nature of this paper forces us to single out a few characteristics and factors that (in our view) impact on ethnic relations and protection of minorities the most.

I.1. Ethnic pluralism and myth of ethnic homogeneity

Migrations and communication with other groups played a crucial role in the history of humanity. When two (or more) previously isolated groups first met they discovered their world(s) and culture(s) were not the only ones. The concept of foreigners who did not belong to their specific group and culture was born. In addition to previously known (social) differentiations of people within a certain group a new division appeared: **WE/US** (members of our group) and **THEY/THEM** (members of other, foreign groups). A new type of a group identity¹ developed that led to formation of ethnic groups based especially on common language and culture. Ethnic identity was slowly becoming the strongest collective identity and different ethnic groups started to define their ethnic borders. Members of individual ethnic groups usually saw the "territory and population within their ethnic borders" as ethnically (and culturally) homogenous regardless of the actual situation. The concept of ethnic homogeneity was a powerful force that helped build common collective identity in the territory of a certain state; it has been an important element of political ideologies that unified and mobilized population of nation-states based on the notion that a certain state (country) belonged to its (ethno-)nation.² This concept of ethnic homogeneity was often

¹The yard-stick of this group identity became several and various - actually existing or perceived - differences among existing groups and their members. Foreigners and especially their culture(s) were often perceived as a potential danger to a specific identity of a certain specific group and therefore feared.

²A **nation** is "a stable, historically developed community of people with a territory, (specific) economic life, distinctive culture, and language in common". (Webster's New Universal Unabridged Dictionary. Deluxe Second Edition. Dorset & Baber, USA, 1983: p. 1196.) The existence of a specific "national identity" shall be added to a definition: the consciousness and will of an individual shall exist to be a member of a certain nation, and an individual shall be recognized by other members of such an ethnic community as its member. (E.g. SCHLESINGER, 1987) The formation of **modern nations** or **ethno-nations** was possible with the introduction of capitalism (capitalist mode of production) and is a historical product of a specific historical epoch of capitalism. The emergence of modern nations as specific ethnic communities was often conditioned on the existence of nation-states, and sometimes *vice versa*. (See e.g. GELLNER, 1983: 6-7, 53-58)

connected with nationalism and used by nationalist movements and politicians.³ (E.g. GELLNER, 1983: 1; SMITH, 1991: 49-98) The **myth of (ethnic) homogeneity** was born: it was and often still is believed to be true. Constitutions and political systems of almost all modern nation-states have been built and are still based on this myth.⁴

I do not believe that absolute ethnic homogeneity has ever really existed in the modern history. At least a minimal level of ethnic plurality has existed as a result of a specific historic development of different regions⁵ even in countries that have been traditionally perceived as ethnically homogenous nation-states.⁶ **Ethnic and cultural pluralism is the reality of the contemporary world.** Furthermore, a general trend in the Twentieth Century is an increasing ethnic and cultural diversity. (E.g., AMBROSIUS, HUBBARD, 1989: 28-42, 84-86) Intensified communication, (economic) cooperation and interdependence in the world, developed transportation and increased mobility of population are some key factors further contributing to such a trend.

I.2. Nation-state

The concept of the nation-state has been shaped simultaneously with the process of formation of modern (ethno)nations in the very specific historical development in Europe from sixteenth and seventeenth century on.⁷ It was in this context that the state

³As the political ideology and principle, nationalism demands that members of a certain nation have "the political duty... to the polity which encompasses and represents... (this) nation." This political duty "overrides all other public obligations, and in extreme cases (such as wars) all other obligations of whatever kind." In this context, nationalism is the most demanding form of ethnic or group identification. (HOBBSAWM, 1990: 9) Nationalism, by definition, is exclusive and/or hegemonist, and is usually hostile to others. Being based on the idea of national unity, nationalism is incompatible with pluralism and democracy. Nationalism demands that every member of a nation fights for "national interests" and generally sees other interests - that may differ from "officially" proclaimed "national interests" - as undesirable; individuals, groups and political parties who advocate other interests are often called "national traitors" and nationalist movements try to eliminate them, if only they feel strong enough.

⁴Moreover, children in schools are still taught this myth and mass-media are presenting it to their audience in almost all countries in the world. Even in the cases, where ethnic plurality is recognized constitutionally and legally and this fact is accepted by the official politics and politicians they often see the existing ethnic plurality more a problem than a normal situation or even a comparative advantage.

⁵Factors of such specific historic developments were e.g., natural disasters including climate changes, diseases and famine, economic underdevelopment and hardship, faster economic development of certain regions, administrative changes in the territory and borders of nation-states, wars, etc.

⁶E.g., France was often cited as a typical example of the homogenous "(one)nation-state." In reality it was and still is an internally diverse multi-ethnic society. Ethnic plurality of its population (especially if immigrant population is included) is substantial and is further increasing. This was - even more - so in the period of the creation of French "nation-state" and nation (ethno-nation) in the 16th and 17th Century: regional and specific ethnic identities of the population of different regions were at that time much stronger than the newly invented French identity. (E.g. FOUGEYROLLAS, 1968)

⁷The main turning point in the process of formation of modern states from the perspective of the international community and relations was the (Peace) Treaty of Westphalia of 1648 which laid foundations of the status of states in the international community and principles of relations among them.

acquired its ethnic identity and content, and became the nation-state.⁸ The state is understood as a specific mean or even the only mechanism that can realize certain national interests of nations as specific ethnic communities.⁹ The majority of modern states were established and are still perceived as nation-states of certain nations - we could say "*one-nation-states*." (E.g., MACARTNEY, 1934: 192-211; SETON-WATSON, 1977) This concept could be explained by a simple equation: "*State = nation = people*". (HOBSBAWM, 1990: 23)

It is important to note that definitions of a (nation-)state in international law does not include its ethnic dimension and nature. (E.g. OPPENHEIM/LAUTERPACHT, 1948; STARKE, 1989) Article I of The Montevideo Convention on Rights and Duties of States (of 1933) provides the classic legal definition of states as persons of international law: "*The State as a person of international law should possess the following qualifications: a) permanent population; b) defined territory; c) government; and d) capacity to enter into relations with other states.*"

Although the notion and concept of a "*one-nation-state*" could be considered unrealistic and even obscure in the plural ethnic reality of the modern world, nothing indicates the possible abolition of this concept in the near future. There has been a certain evolution in the concept and practice of existing nation-states especially with regard to protection of minorities and democratization, if we compared them to the classic model and historical practice. But the very notion that the nation-state should be primarily a tool to realize certain national interests of a dominant (ethno)nation, often at the expense of other distinct communities in a state hasn't been seriously challenged and/or substantially changed. (MANN, ed., 1990) Such a notion and the rather romantic understanding of the concept and principle of state sovereignty play an important role in politics as well - especially in the formulation of "national policies." (E.g. SETON-WATSON, 1977) The importance of ethnic factors and elements in politics should not be underestimated; among others, the afore mentioned practice could effect and even block processes of integration at the international level.

From the perspective of ethnic relations and conflicts, a modern nation-state could be observed as a generator of nationalism in some states. (GELLNER, 1983: 3-5; HOBSBAWM, 1990: 9-12) This has to do with the already mentioned fact that the ethnic composition of population is to a certain extent plural in all existing states, although they are mostly still perceived as "*one-nation-states*". Such a concept of the "*one-nation-state*" state could generate conflicts between ethnic communities that dominate the state and ethnic groups that don't want to accept such domination.

⁸The fact that the process of formation of modern nation-states in Europe went hand in hand with the process of formation of modern European nations has produced and still is reflected in a terminological problem in some languages. The same term "nation" is used to describe a specific ethnic community as was mentioned afore (Footnote 2) and a state as specific social organization and structure. In order to avoid misunderstandings in this article, the term "nation" is used only in the context of ethnic community.

⁹It is important to note that a state is not just a form of organization of a society, but as Max Weber pointed out, a state is (above all) an agency within society which possesses a monopoly over legitimate violence. (e.g. WEBER, 1922 and 1989) On the other hand, a modern state in European tradition of the twentieth century became also a service of its citizens that shall provide certain social infrastructure and assure realization of certain needs (e.g. education, social security, health care and service, etc.).

Distinct ethnic communities that are unhappy with arrangements within the existing states often seek a solution in the secession and creation of nation-states of their own.¹⁰

I.3. International community

States are the only (full) persons of international law and constituent parts of the international community. As mentioned states are usually still perceived as (ethnic) states of their respective nations based on the concept of "*(one)-nation-state*". Today's International Community can, therefore, be defined as the **international community of (one)nation-states**. (E.g.: DEUTCH, 1970: 22-24; SMITH, 1986) Nation-states are the most important subjects and actors in international relations and processes. In this context states play a crucial role in the development of international law and its principles. They determine also the (historic) evolution of international protection of (ethnic) minorities.

Legal regulation of ethnic relations and protection of (ethnic) minorities and ethnic policy are considered internal affairs by all states. States are reluctant to accept any kind of limitations and/or standards that international community and law might impose on them in this context. They are often blocking proposed new developments in international protection of ethnic minorities. Nevertheless international law managed to develop certain recognized **minimal international standards for the protection of minorities** - at least traditional ethnic minorities.

States often ignore these international standards when it comes to their ethnic policy and legislation. Their constitutions and legislation, based on the classic model and concept of the *one-nation-state*, usually fail to recognize officially even the very existence of ethnic and cultural diversity. Only a few countries chose to introduce an adequate protection of (ethnic) minorities. States still tend to underestimate the importance of ethnic relations and tensions for the stability and development of modern societies. I would argue that constitutions, legislation and ethnic policies of many nation-states that had failed to recognize ethnic and cultural pluralism have contributed to the escalating ethnic conflicts that are tearing apart several nation-states and today's world.¹¹

The international community, media and especially international public (opinion) could play an important role in promoting rights of minorities and new approaches in ethnic policy of states. There is a need to inform people about multi-ethnic and multi-cultural nature of modern societies: all advantages and possible problems of increasing ethnic diversity should be presented. It will take an enormous effort to overcome the uneasiness and fear of people regarding ethnic plurality. Media and international

¹⁰This is conditioned by the fact that also minorities in the existing states perceive the "*(one)nation-state*" as the only proper tool to realize national interests of a dominant (ethno)nation - in this case their own interest. (e.g. KELLAS, 1991; STAVENHAGEN, 1990) It is frightening that, although they are deprived distinct communities in the existing states, their nationalist policy usually treats (possible) future ethnic minorities in their state as a problem and does not pay much attention to the future status and protection of these minorities.

¹¹The list of countries that experienced violent ethnic conflict in the recent past includes among others: some parts of the former Yugoslav federation and Soviet Union, East Timor, Honduras, Iraq, India, Middle East (Israel, Lebanon), Nicaragua, Northern Ireland, Spain (the Basque country), Sri Lanka, Tibet, Turkey, etc.

public are especially important for the promotion of the concept and ideology of (equal) cooperation that seem to be the basis of good ethnic relations in an ethnically plural environment.

Reactions and protests of international public against violations of rights of ethnic minorities and immigrants can be a powerful factor in the process of formulation of ethnic policy of a state. Public pressure for the collective international humanitarian intervention in the case of gross and systematic violation of human rights might (at least in some cases) deter governments from such a practice.

1.4. Human rights

Human rights are nowadays usually described as the basis of modern democracy and the central issue (content) of democratic constitutions.¹² In this context modern constitutions proclaim basic principles of universality (universal nature) of human rights, and equality before law. Adequate realization and protection of human rights could be defined as the main constitutional goals in modern *democracies/poliarchies*. (DAHL, 1971)

There is a general agreement that protection of ethnic minorities is an important segment of human rights. We could observe the evolution of protection of minorities as a specific process within the historic development of human rights. Protection of ethnic minorities in the context of human rights is a central theme of this article.

1.5. Pluralism, democracy, and conflicts

Experts on democracy consider that the existence of pluralism is a necessary precondition of democracy.¹³ They stress that limitations of pluralism based on the concept of enforced (social, political) monolithism and unity are incompatible with modern democracy. They underline that no majority shall have an unlimited power in a democratic system in order to preserve and protect democracy in a long term: Always there have to be democratic mechanisms and procedures to challenge an existing political majority. Modern constitutions acknowledged this problem and different limitations of a simple majority rule have been introduced in political systems to

¹²Modern constitutional history can be observed as the process of growth and development of human rights in the last two centuries; among the most important dimensions of this process have been the inclusion of new categories of people (including certain communities and groups) as subjects of human rights, development and expansion of already existing ones, and the introduction of several new rights. (BLAUSTEIN, SIGLER, ed., 1988) Traditional personal, civil and political rights have been supplemented with the development of economic, social and cultural ones; collective human rights have been added to traditional individual ones (although some still reject the concept and even very existence of collective rights, e.g. MACHAN, 1989). The process of development of human rights is also a result of a constant interweaving of (internal) constitutional development in individual countries (states) with development in international law. (GIBSON, 1991; Human Rights in International Law: Basic texts, 1992; LUTZ, HANNUM, BURKE, eds., 1989)

¹³Pluralism is in this context often understood as political pluralism and reduced to the existence of several political parties that represent different political options. Nevertheless we should stress that pluralism in modern societies is a much broader phenomenon that exists in all spheres (economy, politics, culture, ethnic structure, etc.) of our life.

prevent abuse of democratic principles and institutions. (e.g., DAHL, 1989; SARTORI, 1987)

On the other hand the existence of pluralism in a certain society inevitably generates conflicts. If we took the example of political pluralism there are conflicts among different political programs and options. Conflicts are therefore normal phenomena in a democratic society. The main function of modern political systems should be to manage and resolve these conflicts in a democratic way. Democratic procedures and institutions should prevent their escalation into violent conflicts. Democratic political systems should provide (social) infrastructure and channels for the expression, coordination, harmonization and realization of different politically expressed and organized interests. I would describe **political systems as mechanisms for the management and resolution of all conflicts deriving from the existence of different interests.**

In this context it might seem surprising that the fear of conflicts is one of the most powerful factors in the contemporary politics, but the universally accepted concept of the "(one)nation-state" provides a specific perspective. Based on this concept political systems are designed as homogenous, symmetrical, coherent, and hierarchical systems that should provide mechanisms and rules for a democratic decision-making process usually understood as the "system of simple majority rule".¹⁴ In this context, conflicts and even the possibility of conflicts are seen as very dangerous destructive forces in a society that can destroy its political system.¹⁵

Especially politicians from dominant nations often prefer to perceive their countries as ethnically homogenous "(one)nation-states" of titular nations. From their perspective the very existence of ethnic pluralism in a certain society is a severe problem. They see ethnic pluralism as an obstacle in building a viable and effective "political majority". Namely, ethnic pluralism can contribute to the additional fragmentation of a certain electorate; ethnicity might be used as a powerful basis for political mobilization and it is often used in politics.¹⁶ Furthermore, these politicians

¹⁴In such a system all decisions would be made by a majority without taking into account interests of the opposition. The opposition would be made marginal and powerless regardless of its size, without any possibility to challenge the majority. It is often forgotten that certain limitations of a "simple majority rule" are necessary to prevent the abuse of "democratic institutions and procedures" for the introduction of dictatorship. These limitations should provide at least the basic protection of minorities and protect the opposition from the (sometimes even psychical) elimination by a majority that once won elections. (BOBBIO, 1989)

¹⁵All potentially positive and creative dimensions of conflicts have been neglected, and all negative and potentially destructive dimensions of social conflicts have been stressed. Social conflicts have been declared undesirable, dangerous and destructive, and we all were taught to fear them. Political systems have not developed adequate mechanisms for the management and resolution of potential social conflicts; nothing has been done to use the stimuli, and creative and constructive dimensions of social conflict in improving and developing of political systems and their segments. The ideological basis of most present democratic political systems has been the ideology of competition and individualism rather than the ideology of inclusion and cooperation. This is reflected in the existing socialization and education of people. Cooperation is being underestimated, although cooperation can often enable better results than individual competition; several problems cannot even be solved without cooperation. Nevertheless, political systems have not developed adequate procedures and instruments for the cooperation on specific projects and formation of temporary (non-party) "issue coalitions".

¹⁶Especially the role of nationalism should be stressed in this context. As mentioned, nationalism is incompatible with plural democracy. It is not unusual that some politicians of the dominant ethnic group following their own

fear ethnic pluralism, because they see it as a source of possible ethnic conflicts in a certain society. (HOROWITZ, 1985; MONTEVILLE, ed., 1990) This fear has been further increased by recent disintegration of some states because of ethnic conflict.¹⁷

I.5.1. Constitutional democracy

All modern states declare themselves **constitutional democracies**. Democracy is in this context declared as both the principle and goal.¹⁸ As the constitutional principle it determines the nature of a political system, designs its structure and democratic procedures, and provides guidelines for their functioning. In this context it is often described as majoritarian democracy, but modern democracy would be better defined as **limited majority rule**. The rule of (simple) majority is in democratic constitutions limited by democratic procedures, limited terms, human rights, rights and protection of minorities, and different systems of checks and balances, etc. (LIJPHART, 1984; SARTORI, 1986; VANHANEN, 1990) The constitutional goal deriving from this principle is to assure functioning of the democratic system and to protect the democratic nature of a certain political system and society. An important precondition in this context is the "institutionalization of democratic institutions and procedures" in the constitutional/legal system; it defines the framework of modern democracy, assures the stability of the political system and functioning of democratic institutions in a long term; (BARBER, 1984: 117-311)

The **rule of law** (Rechtstaat) is a central principle that assures coherence and functioning of constitutional/legal systems in the modern world. The internal coherence of the legal system is assured by its hierarchical structure based on the principle that lower legal norms should comply with higher ones, and that all legal norms should be in compliance with the constitution. The principle of the rule of law assumes also that the political system, all its institutions, legal persons and individuals follow and apply all relevant legal provisions. One of the main goals of modern constitutions is to assure the realization and functioning of constitutional/legal systems

nationalist policy deny or want to abolish the very existence of ethnic pluralism in a certain society. At the same time, the existence and fear or hatred of "others" is used to mobilize followers and to enforce monolithism and ethnic union within their ethnic group; those individuals and associations within their own group who question or refuse to defend and promote "national interests" formulated by a nationalist movement or government are declared national traitors and risk expulsion. (e.g. GELLNER, 1983; HOBSBAWM, 1990; KELLAS, 1991; SETON-WATSON, 1977)

¹⁷The dismantling of the former Soviet Union and Yugoslavia, and the division of the former Czechoslovakia are these recent cases; the developments in the former Soviet Union and Yugoslavia have shown how violent a process of dismantling of a state could be.

¹⁸In this context, I underline that democracy became the prevailing political ideology that influenced constitutions in the last two centuries: even those constitutions and regimes, that were and/or are considered undemocratic by most scholars and the common public opinion, usually proclaimed themselves democratic ones. Societies and political systems are constantly changing, and there are no permanent and absolute yardsticks to measure democracy: What was considered to be democratic a few decades ago may be considered undemocratic by today's standards. On the other hand, in contemporary world even the most totalitarian and authoritarian regimes have adopted a few democratic provisions and features that a century or few decades ago seemed to be too radical and unrealistic in the most democratic countries of the time. (DAHL, 1989; LIJPHART, 1984; SARTORI, 1986; VANHANEN, 1990)

in practice. In this context, different mechanisms are being developed to prevent any violation of legal and constitutional provisions by states and their institutions. Every political system, its institutions, and every public and state agency are bound and limited in their functioning by the constitution and legal regulation. To prevent violations of legal provisions by individuals and legal persons different institutions, such as the judicial system, public prosecution and police (repressive mechanisms), have been developed. Modern constitutional/legal systems carefully and precisely regulate and limit competencies, procedures and functioning of these institutions to assure and protect rights of individuals, groups and legal persons. (KELSEN, 1945 and 1970).

Constitutional/legal systems usually define which important decisions have to be made or changed, only if a certain qualified majority exists in order to protect some basic interests of minorities and (political) opposition. Protection of minorities, their participation in decision-making, and the required level of consensus about some central issues could be considered important yard-sticks of the development of democracy in a certain modern society. (SARTORI, 1987: 24-25, 30-31) Regardless of that, it is often still believed that the protection of distinct communities, special (collective) rights of minorities, and some other limitations of a "simple majority rule" are unnecessary complications in everyday life and in the functioning of political systems.¹⁹

I.5.2. Modern constitutions

As mentioned practically all states in the contemporary world officially claim that they are constitutional democracies. (E.g., ELSTER, SLAGSTAD, eds., 1988; GREENBERG, KATZ, OLIVIERO, WHEATLEY, eds., 1993) Their constitutions define the structure and functioning of their political systems. Constitutions proclaim some basic legal and political principles that lay foundations and determine the nature of a certain society. Constitutions regulate relations between citizens and their states (governments); they determine and guarantee human rights and liberties, and should provide for their realization. (BETH, 1962: 2-20; BOBBIO, 1987: 138-156; KELSEN, 1945, and 1951: 272-276)

The constitution is a set of rules: It is a legal document, more precisely, the basic law (norm) on which the whole legal and political system of a certain state is built. Hierarchically, it is the highest norm in a legal pyramid. Usually, constitutions are written documents²⁰ adopted in a special procedure by parliaments (legislative bodies),

¹⁹Such an opinion is usually advocated by nationalists, xenophobes and (neo)fascists, but with the growing economic and social problems in different countries it is becoming more and more appealing to the broader public. Foreigners and "others" are an easy target, a scape-goat that can be blamed for every problem; fear and hatred of foreigners and "all others" (different) is successfully used for the political mobilization of members of a certain ethnic group. (E.g. STROSS, 1992; VEEN, LEPSZY, MNICH, 1993)

²⁰But not every state has its written constitution: such exceptions are United Kingdom (due to the specific historic development of British constitutionalism) and Israel (because of theological/religious and ideological reasons). Both states, though, have their hierarchically built legal system based on some basic constitutional norms that among others define their political system, democratic institutions and procedures of decision-making.

special constitutional conventions or by the popular vote in the constitutional referendum.²¹

Constitutions differ from country to country, and these differences are often substantial. Additionally, the nature, content and interpretation of a certain constitution are changing with time in the context of specific historic circumstances and development; these changes may be formal by adoption of amendments or a new constitution, but often they are just consequences of a new legal and/or political interpretation of the existing text in a new social and political situation. If the constitutions were initially mostly the act (law) of the state and government, they have been becoming more and more the act (law) of people focussed on human rights, liberties and democratic participation of people.

One should not forget that constitutions are always also political and ideological documents.²² The act of adoption and proclamation of a new constitution is an important political event in the history of every country: it is the result of different political processes and usually of certain political compromises in a certain historical epoch. Every constitution expresses and promotes, at least to some extent, the prevailing ideology in a certain society at the time of its creation; it contains certain political views and ideals of its creators. There is a mutual influence because every constitution is conditioned by contemporary social and political processes and situations; however, after its adoption a constitution, in many ways, influences and conditions these processes.

1.6. Welfare state: state as a service of its citizens

A state as a service of its citizens is a relatively new concept and constitutional principle, based on democratic principles and ideology. Although this principle is universally accepted, there are several different interpretations of its content. The understanding of this principle in a certain country (state) conditions the formulation of specific goals. There is a general agreement in interpreting this principle that the people should freely elect their representatives, and thereby influence and control the political system. In the past, the state was used by the ruling elite as an instrument to

In both states there were (and still are) numerous initiatives to prepare and adopt a new written constitution which so far have failed to assure sufficient political and public support.

²¹ In the U. K. there are no special procedures provided for the adoption of a document of a constitutional nature: due to the nature of the British constitution the parliament can adopt such a document in a regular legislative procedure. On the other hand, the constitutional referendum as the final act of the adoption of a new constitution or constitutional amendments - which is in some countries obligatory (e.g. Switzerland) - is usually combined with the special constitutional procedure in the parliament or constitutional convention.

²² These two dimensions of constitutions are usually not even mentioned in official documents, media and (official or recommended) textbooks used in schools to teach and indoctrinate pupils and students about the constitution and political system of a certain country.

control and subdue its people.²³ The development of democracy should have assured democratic control of the people over the state.²⁴ Constitutional/legal systems have provided numerous institutions and procedural rules that should assure the realization of legally recognized interests of the people - especially citizens of a certain state. A state is expected also to perform other functions for the benefit of its citizens. Traditionally, a state has provided defense of a country, maintenance of law and order, functioning of financial and economic system, and the basic infrastructure of economy and life (e.g. irrigation, roads, bridges, ports, etc.). In the process of development some new important functions of a state have been added regarding the basic infrastructure (e.g. railways, airports, other communication systems, energy supply, etc.), labor regulation and protection (labor law), education, health, medical and social care, housing, protection of environment, protection of ethnic minorities and realization of their rights, etc. Sometimes governments of modern states provide these functions directly, but often they are involved only indirectly by the adoption of necessary legislation (regulation) and assuring (additional) finances.²⁵ The objectives, nature and extent of these functions and activities of a state are very different from country to country and from field to field, but they always demand a certain level of involvement of a state in the redistribution of wealth to assure at least a minimal level of services for those who wouldn't be able to afford them otherwise. These functions and services of a state are usually referred to as a concept of the **welfare state** which differs substantially from country to country;²⁶ (E.g. GOULD, 1993; HANSEN, ed., 1993; KOLBERG, ed., 1992; MISHRA, 1990) Although there is no general consensus I would argue that the concept of welfare state should include also the obligation of states to guarantee the realization and protection of rights of ethnic minorities.

II. Ethnic minority: working definition

When we discuss protection of ethnic minorities we should underline that there is no generally accepted definition of the term "ethnic minority". Existing legal documents that regulate protection of ethnic minorities at the national level in individual countries or at the international level have also avoided this issue for a number of reasons. (E.g., BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1995: 25-29)

²³ Most often, a state was perceived as an instrument of rule of a sovereign ruler, usually a hereditary monarch.

²⁴ If the people (voters) are not satisfied with the performance of elected representatives, at least they have the choice to elect other candidates and/or parties in the next elections.

²⁵ Several functions are being provided by different contractors that can be public and/or private companies and institutions. Legislation usually guarantees equal access to their services for every citizen, regulates their activities, and provides control over their operations. Although customers (tax-payers) are often required to pay a certain contribution, a state (government) provides at least some finances from the budget to assure stability, equal accessibility and certain standards (quality) in providing of these services.

²⁶ So far, development led to increasing (the extent of) the **welfare state**; different groups, associations, labor organizations, and political movements have participated in this process by demanding rights and improved working conditions, education, (some and later on universal) health care and social security, additional care for handicapped, etc. Although it was traditionally often rejected in the context of american individualism, demands for health care reform and some other proposals to introduce different elements of the welfare state (known mostly from Europe) are being expressed and supported also in the U.S.

Nevertheless there is a certain agreement that international law, constitutions and/or national legislation of individual states provide minimal standards and guarantee specific status, rights and protection only for (persons belonging to) **traditional ethnic or national minorities**.²⁷

It is extremely difficult to build a necessary consensus about the politically sensitive and tricky issue of the acceptable definition of "ethnic minority". Nevertheless there were a few attempts to develop such a definition. Article 1 of the proposal for the Additional Protocol to the European Convention on Human Rights for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, concerning persons belonging to national minorities defines a **national minority** as "a group of persons in a state who: (a) reside on the territory of that state and are citizens thereof; (b) maintain long-standing, firm and lasting ties with that state; (c) display distinctive ethnic, cultural, religious or linguistic characteristics; (d) are sufficiently representative, although smaller in number than the rest of the population of that state or of a region of that state; (e) are motivated by a concern to preserve together that which constitutes their common identity, including their culture, their traditions, their religion or their language".²⁸ Although it is unlikely that this definition in the proposal of the additional protocol prepared by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe will be accepted by the entire international community any time soon, it indicates certain newer trends in the theory of international law. The cited definition is obviously based on the often cited definition by Professor Francesco Capotorti who describes (ethnic) minority as a group:

- ... numerically inferior to the rest of the population of a state;
- in a non-dominant position;
- whose members – being nationals of the state – possess ethnic, religious or linguistic characteristics differing from those of the rest of the population; and
- show, if only implicitly, a sense of solidarity, directed towards preserving their culture, traditions, religion or language".²⁹ (CAPORTORTI, 1991: 96)

The above definitions are very useful. They include both objective and subjective (main) criteria, but they try to avoid theoretical and political issues that might cause disputes among states involved in the creation of international legal documents. For

²⁷ In this context, a **traditional ethnic minority** (typical national minority) could be defined as a part of the nation that as a specific (distinct) and formed ethnic community (group) lives in a territory outside the borders of its "mother" (one)nation-state. Members of (persons belonging to) a certain ethnic minority are citizens of a state where they live. Such a situation is usually a consequence of a specific historic (especially political/administrative) development in a certain region. As an additional criterion, the autochthonous settlement of such an ethnic minority is often required. (See also, PETRIČ, 1977: 89-104)

²⁸ This text that still does not have any legal force is cited from the Article 1 of the proposal for the additional protocol to the Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms, concerning persons belonging to national minorities, in Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights, adopted on 1 February 1993. See also: "Report on an additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights", 1993: 4-5

²⁹ Professor Capotorti drafted this definition as the Special Rapporteur of the United Nations Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities in 1979. Subsequently, this or any other definition was not adopted by the Sub-Commission that finally decided that no definition of the term "minority" was necessary for the continuation of its work. (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1995: 27)

the purpose of my research I developed more complex and detailed working definitions - fully aware of the fact that as such they could not be used in legal documents. Nevertheless they proved helpful in my research and to a certain extent also in political processes regarding protection of ethnic minorities in Slovenia.

Drawing on the above mentioned definitions I would suggest the following general definition of the "*ethnic or national minority*":

(a) An ethnic/national minority is a specific and formed - distinct - group of persons.

(b) It is (usually) numerically smaller than the rest of the population of a state,³⁰ and

(c) as a distinct community in a non-dominant position within a society.

(d) Persons belonging to this distinct community are citizens of the state on which territory they reside.³¹

(e) They possess ethnic, religious, cultural and/or linguistic characteristics differing from those of the rest of the population of the state.

(f) They developed a distinct (ethnic) identity and are motivated to preserve together their common identity, religion, culture, traditions and language.

(g) Such a community became an ethnic minority as a consequence of a specific historic (political and administrative) development in the territory/region of their traditional settlement.³² (ŽAGAR, 1995: 334)

When we speak of "*typical traditional ethnic/national minorities*" I would add the following additional elements to the general working definition:

(h) An ethnic/national minority as a distinct community autochthonously lives in a certain territory of its traditional settlement.³³

(i) An ethnic minority culturally and ethnically belongs to a "*mother-nation*" that has a nation-state of its own. A nation-state of a *mother-nation* is usually a neighboring country to the country of citizenship of persons belonging to an ethnic minority.³⁴

(j) An ethnic/national minority has several (cultural, social, economic, political) links with a *mother-nation* and its nation-state. Protection of ethnic minorities and

³⁰ In some cases we could speak of a certain distinct group as a "social minority" even if it represents a numerically superior group within a society when such a group is in a non-dominant position and/or oppressed. In such cases a numerically inferior group in power usually (mis)uses a nation-state and its mechanisms of repression to rule and suppress numerically superior groups. A situation in the South African Republic during the era of apartheid could be mentioned as a typical example.

³¹ This is the main characteristic that differentiates between persons belonging to ethnic minorities and (im)migrants. Immigrants usually do not have citizenship of a country where they reside - usually with the legal status of resident aliens.

³² There are also ethnic minorities whose members (persons belonging to these distinct communities) live dispersed on the whole territory or several regions of a state. Jewish communities in European and American cities could be mentioned as examples of such minorities.

³³ Autochthonous settlement does not indicate only a considerable duration of the settlement of a distinct ethnic community on a certain territory, but underlines also its active role and integration in the society (its contribution to culture, social and economic life, etc. of a certain territory/region).

³⁴ The terms "*mother-nation*" and "*nation-state of the mother-nation*" refer to nations (ethnic communities) and states with which certain ethnic minorities share a common origin or heritage, language, culture, historic development and/or ethnic identity.

cooperation between a minority and its mother-nation could become important issues in bilateral relations between a country of citizenship of persons belonging to a certain ethnic minority and a nation-state of their *mother-nation*.³⁵ (ŽAGAR, 1995: 334-335)

On the other hand, persons belonging to an "atypical traditional ethnic/national minority" also live autochthonously as a distinct community on a certain territory of their traditional settlement, but they do not have their *mother-nation* outside the borders of the country of their citizenship or, at least, their *mother-nation* does not have a nation-state of its own.³⁶

Listing main criteria different definitions of traditional ethnic/national minorities usually underline the importance of autochthonous (traditional) settlement or (more precisely) the duration of the settlement of a distinct ethnic community on a certain territory. The problem is that a decision to declare a distinct community a traditional ethnic/national minority is always subjective and has several implications. As mentioned law provides special protection only for (persons belonging to) traditional ethnic minorities. This is why states often refuse to recognize such a status to different distinct communities. A decision to recognize a distinct ethnic community officially as a traditional ethnic minority is always a political decision.

Scholars are trying to find more objective criteria to determine when a certain distinct ethnic community becomes a traditional ethnic/national minority. In the case of the *World Directory of Minorities* (1990: xiv), for example, a decision was made to include all include minority groups who live permanently in a certain territory for at least two generations (40 to 50 years).³⁷

V. Historic evolution of protection of ethnic minorities in international and constitutional law: a brief review

Ethnic minorities as we know them today are consequences of the formation (emergence), development and existence of modern nation-states and borders among

³⁵ In this context I would like to stress that these (cultural, linguistic, educational, social, economic, etc.) links, contacts and cooperation of ethnic minorities with their mother-nations and nation-states of their mother-nations have to be peaceful and should not infringe the principles of territorial integrity and sovereignty of states.

³⁶ Some authors argue that atypical traditional ethnic minorities should be treated as equal constituent nations of states where they live regardless of their size in order to assure their equality. (Namely, nation-states as the only full persons of international law are the main advocate of specific ethnic interests of their respective nations within the international community.) This would, of course, require the (constitutional, political) transformation of several existing (one)nation-states where they live to multi-national-states. (BUČAR, 1994: 5)

³⁷ If we decided to take the duration of the settlement on a certain territory (e.g., 40-50 years) as a central criterion in the definition of ethnic minorities, we could encounter a certain problem in cases of old immigrant communities. In some cases we might find the second or third generation of immigrants who were born in the country of their permanent residence but are still citizens of the country of origin of their parents or predecessors. There could be different reasons why they do not have citizenship of the country of their permanent residence (e.g., laws on citizenship/nationality, tradition, ownership of property in the country of origin of their parents, etc.). (E.g., BOCKSTAEL, FEINSTEIN, 1991) In any case, immigrants who are not citizens of the country of their residence are excluded from political process (even if they are the third generation in a certain country), and they could not get the status and protection guaranteed for persons belonging to traditional ethnic/national minorities.

them.³⁸ Protection of minorities evolved simultaneously with the evolution of the international community and nation-states in a slow and often painful process. This historical process of the evolution of protection of ethnic minorities could be divided into three main phases:

- (1) from the Peace Treaties of Westphalia of 1648 to WW I;
- (2) from WW I to WW II; and
- (3) after WW II.

V.1. From the peace treaties of westphalia to ww i

The Peace Treaties of Westphalia of 1648 are considered a historic turning-point in the formation of modern nation-states, and they also marked the beginning of the first phase of modern development of rights of religious and ethnic minorities. These treaties introduced the principle of freedom of conscience and religion and established the obligation of states to grant toleration and self-government to distinct religious communities.³⁹ (BARON, 1985: 3) Different international agreements and treaties signed in the Seventeenth and Eighteenth Century in Europe contained similar provisions on status and protection of religious minorities.⁴⁰

The Congress of Vienna of 1815 rearranged the international community after the Napoleonic Wars. It brought a new development also regarding protection of minorities. In addition to religious minorities the final document for the first time mentioned an ethnic minority, the Poles who lived (as ethnic minorities) in three victorious empires after the division of Poland. The high contracting parties, Austria, Prussia and Russia agreed to grant certain ethnic rights to Poles who lived under their jurisdiction. The Poles, subjects of respective states, were promised new institutions necessary for the preservation of their culture and ethnicity in accordance with the political judgement of respective governments. (PETRIČ, 1977: 25) Although an ethnic minority was mentioned, the final document clearly did not establish any kind of its adequate protection. It failed to determine (at least) minimal binding standards and

³⁸ Population in border-regions has been traditionally ethnically plural (mixed). It is impossible to design national borders that would not leave at least a minimal number of persons belonging to a certain nation outside the borders of their nation-state. On the other side, a certain number of persons who live on the territory of a certain state do not belong to the "titular" nation of this nation-state. In both cases, if they are citizens of the country where they reside permanently they should be given status and protection guaranteed for (persons belonging to) traditional ethnic minorities.

³⁹ These principles replaced the previously existing principle "*cuius regio, eius religio*" that determined the religion of the population on a certain territory by the religion of its ruler. The Peace Treaties of Westphalia ended the 30-year religious war and proclaimed the new principle of freedom of conscience and religion. These treaties reshaped the existing international community. States, the high contracting parties recognized the existence of religious minorities and stipulated to grant a certain level of (initially religious and later also local) self-government to Protestants in catholic states and to Catholics in protestant states. (BARON, 1985: 3) Certain international documents (treaties) that guaranteed religious freedom existed also before and had paved the way for the Peace Treaties of Westphalia. We could mention the Peace Treaty of Vienna of 1609 that guaranteed religious freedom to Protestants (protestant minority) in Transylvania. (PETRIČ, 1977: 24)

⁴⁰ We could mention The Oliva peace of 1660, the treaties of Nijmegen (1678), Rijswijk (1697) and Vienna (1815). Important is also The Paris Peace of 1763 between France and United Kingdom on the protection of Catholics in Canada. (PETRIČ, 1977: 25)

adequate international safeguard mechanisms for protection of ethnic minorities. Additionally, the final document did not even mention all other ethnic communities - nations and minorities - who lived in the existing empires.⁴¹ All these weaknesses led some authors to a conclusion that the Congress of Vienna actually ignored to address the problem of ethnic relations and protection of minorities. (PETRIČ, 1977: 25)

The evolution of protection of ethnic minorities slowly progressed in the Nineteenth Century. Historic developments in the Balkan peninsula were especially important for the evolution of protection of religious minorities. European powers forced Turkey to sign a number of international documents and agreements that dealt also with the protection of religious minorities in Turkey.⁴² The treaties of Paris (1856) and Berlin (1878) demanded from Turkey to guarantee religious freedom and equality to its Christian subjects regardless of their religion or race. Different international documents guaranteed religious freedom and equality to minorities (in this case mostly Moslems) also in other newly established states in the Balkans. These documents did not regulate or even explicitly mention the problem of protection of ethnic minorities. (PETRIČ, 1977: 25-27)

WW I was a historic turning-point that ended the first phase of the historic evolution of protection of minorities. The progress was slow and often partial. The main characteristics of this phase were:

(i) Protection of minorities was limited only to religious minorities. It was especially concerned with religious freedom and equality. In some cases it included also certain level of religious and local self-government. It was only in one case that the protection of an ethnic minority was explicitly mentioned.

(ii) Protection of minorities was proclaimed by international agreements and documents, but there was no international mechanism that would have assured the realization of existing provisions. The realization of rights of minorities was usually left to individual sovereign states themselves.

(iii) Existing provisions on protection of minorities were very seldom realized in the practice.

(iv) There was no specific constitutional protection of ethnic minorities, except for a general proclamation of equality and in some cases, prohibition of discrimination on the ground of race or religion.

⁴¹ All existing European empires of the time were actually multi-ethnic empires but they usually failed to recognize this fact officially. Diverse ethnic communities who lived in these empires in the time of formation of modern European nations considered themselves "imprisoned" in the existing empires, and described these empires as "jails of nations". (E.g., PETRIČ, 1977: 25)

⁴² European powers in this case forced Turkey into certain concessions regarding its subjects - citizens belonging to different Christian religions. This was the reflection of unequal position of different states (in this case Turkey and, later, newly established Balkan states) within the international community. European powers were not willing to give up on their sovereignty (as they considered their ethnic minorities their internal affairs), and accept an international regime that would guarantee generally binding minimal standards of protection of minorities.

V.2. From ww i to ww ii

WW I marked the beginning of the **second phase** in the evolution of protection of minorities that ended with WW II. The issues of the right of peoples to self-determination and protection of ethnic, linguistic and religious minorities were raised already during WW I. New principles started to emerge in this context that were further developed after WW I, especially within the League of Nations. In this context we should mention Peace Treaties after WW I that bound the states defeated in the war to respect certain rights of minorities.⁴³ Also new states that emerged in Europe after WW I as the consequence of the realization of the principle of self-determination of peoples, agreed to grant certain rights and special protection to ethnic, religious and linguistic minorities. The documents that guaranteed these rights of minorities were (unilateral) declarations of states and treaties within the League of Nations, or bilateral agreements between states. Provisions of these documents mostly followed the concept of protection of minorities developed by the mentioned Peace Treaties. (PETRIČ, 1977: 28-49)

Professor PETRIČ (1977: 37-38) lists the following nine (groups of) rights of minorities that had been guaranteed to persons belonging to ethnic minorities by the mentioned international documents in this phase:

(1) The right to the citizenship of the state where persons belonging to a certain ethnic minority live. In some cases when the administrative status of a certain territory was changed, the inhabitants were given the right to opt for a citizenship of their choice;

(2) the right to life, liberty of person, and freedom of religion;

(3) the right to equality before law, and equality in civil and political rights;

(4) the right to equal access to public services and offices, honors and functions, and equality at (professional) work;

(5) the right to establish, manage and maintain their religious and social associations and institutions, schools;

(6) the right to free use of their language;

(7) the right to use their language before courts;

(8) the right to education in their language in primary schools in the communities where a considerable proportion of persons belonging to a minority live. The official language of a state should also be taught compulsory;

(9) the right to adequate participation on public finances for educational, religious and similar purposes in the communities where a considerable proportion of persons belonging to a minority live.

In addition to general rights, the above list included some "special" rights of persons belonging to ethnic minorities (listed from 5 to 9). The realization of some of these rights (7-9) demanded an active obligation of states where minorities lived. (PETRIČ, 1977: 38)

⁴³ See e.g. the treaties of: Saint-Germain with Austria of 10 September 1919 (Art. 54-60); Neuilly with Bulgaria of 29 November 1919 (Art. 49-57); Trianon with Hungary of 4 June 1920 (Art. 54-60); Sevres with Turkey of 10 August 1920 (Art. 37-45).

On 22 October 1920, the Council of the League of Nations adopted the special report on **Protection of Linguistic, Racial or Religious Minorities**, known also as the **Tittoni's Report**. Based on this report a few resolutions of the Council on the "right to petition" were adopted that established a special procedure for petitions of linguistic, racial and religious minorities. These petitions enabled minorities to point out cases of violations of rights of minorities established by international law, and put pressure on the state that violated their rights. The right to petition was guaranteed to individuals belonging to these minorities, groups of persons belonging to these minorities, and to minorities as collective communities represented by their representatives. These petitions were reviewed by special "minority committees" of three members, appointed by the president of the Council. These committees usually tried to find a compromise solution in such cases in cooperation with respective states. Of some 500 petitions reviewed by special minority committees, 14 petitions were discussed also by the Council of the League of Nations. (PETRIČ, 1977: 43-44)

The second phase brought also new developments in the constitutional protection of minorities. In addition to general provisions on equality (before law), religious freedom, and prohibition of discrimination on the ground of race or religion, new constitutions included provisions that guaranteed certain special rights and protection for (persons belonging to) ethnic minorities. In this context we shall mention especially the Constitution of the Russian Socialist Federal Soviet Republic of 1918,⁴⁴ the German (Weimar) Constitution of 1919,⁴⁵ and the Constitution of the Estonian Republic of 1920. The Estonian Constitution established the highest standards for protection of racial, ethnic and religious minorities. It guaranteed the right of

⁴⁴ Article 2 of the Constitution of the Russian Socialist Federal Soviet Republic of 1918 proclaimed that the Russian Soviet Republic was established on the basis of free union of free nations, as a federation of national Soviet Republics. Article 11 reads: "Soviets of regions with special usages and national characteristics of their own may unite in autonomous regional unions, governed (like all other regional unions which may be formed) by regional Congresses of Soviets and their executive organs." (BLAUSTEIN, SIGLER, ed. 1988: 341, 343)

⁴⁵ The "Weimar" Constitution of the German Reich of 1919 contains provisions relevant for the protection of minorities in the Part II "Fundamental Rights and Duties of Germans". Article 113 (Section I. The individual) reads: "Sections of the population of the Reich speaking a foreign language may not be restricted, whether by way of legislation or administration, in their free racial development; this applies specially to the use of their mother tongue in education, as well as in questions of internal administrations and the administration of justice." Section III of the Part II of the constitution regulated "Religion and Religious associations" (Art. 135-141). It guaranteed that all inhabitants of the Reich enjoyed "full liberty and conscience" (Art. 135). It also declared that there is no official state Church, the freedom of association and internal self-government was guaranteed to all religious bodies (Art. 137). "Sundays and holidays recognized by the State shall remain under legal protection as days of rest and spiritual improvement" (Art. 139) "Religious bodies have the right of entry for religious purposes into the army, hospitals, prisons, or other public institutions, so far as is necessary for the conduct of public worship and religious ministrations, but any form of compulsion is forbidden" (Art. 141) Article 149 of Section IV. "Education and Schools" regulated religious instruction:

"Religious instruction is a regular subject in schools, with the exception of undenomination (secular) schools. The giving of such instruction shall be regulated in accordance with legislation upon schools. Religious instruction shall be given in accord with the principles of the religious body concerned, without prejudice to the right of State supervision.

The giving of religious instruction and the undertaking of spiritual duties are subject to the declared assent of the teacher; participation in religious instruction and in religious rites and ceremonies is subject to the declared assent of the person responsible for the religious education of the child.

The theological Faculties in the Universities shall continue to be maintained." (BLAUSTEIN, SIGLER, ed. 1988: 376, 379-380, 381-382)

minorities to establish their autonomous institutions for the preservation and development of their culture and language. The constitution regulated the official use of their language in districts where the majority of the population was not Estonian, and in dealings with central authorities.⁴⁶ Unfortunately this constitution had never been fully implemented and realized in its fifteen years of existence. Even formally it lasted only until 1935, when it was suspended by military dictatorship that also abolished all political parties. (BLAUSTEIN, SIGLER, ed. 1988: 337-398) In this context it has to be stressed that most modern constitutions in the 1990s still have not achieved standards of protection of minorities set by the Estonian Constitution of 1920.

We could list the following main characteristics of the second phase of the historic evolution of protection of minorities:

(i) The concept of protection of minorities expanded and included also protection of racial, ethnic and linguistic minorities in addition to religious minorities. "Special" rights of persons belonging to ethnic, racial, linguistic and religious minorities were added to the general concept of human rights.

(ii) Protection of minorities was regulated by international agreements and documents, within and outside the League of Nations as the central institution at the level of international community. The Peace Treaties after WW I were central documents in this context that served as the basis for all other documents.

⁴⁶Chapter II. "Constitutional Rights of Estonian Citizens" of the Constitution of the Estonian Republic, adopted by the Constituent Assembly on the 15th June 1920, contained the following provisions important for the protection of minorities:

Article 6. "All citizens of the Republic are equal before the law. Public privileges or prejudices derived from birth, religion, sex, social position, or nationality may not exist. In Estonia there are no legal class divisions or titles."

Article 11. "In Estonia there is a freedom of religion and conscience. No person may be obliged to perform any religious act, to be a member of any religious association, or to pay public taxes for the benefit of any such association.

Every Estonian citizen may freely practise the rites of his religion, provided they are not contrary to public order or morality.

The religious belief or political opinions of any citizen may not be pleaded in justification of any offence, or of the nonfulfillment of civic duties.

There is no state religion in Estonia."

Article 20. "Each Estonian citizen is free to declare to what nationality he belongs. In cases where personal determination of nationality is impossible, the decision shall be taken in the manner prescribed by law."

Article 21. "Racial minorities in the country have right to establish autonomous institutions for the preservation and development of their national culture and to maintain special organizations for their welfare, so far as it is not incompatible with the interests of the state."

Article 22. "In districts where the majority of the population is not Estonian, but belong to a racial minority, the language used in the administration of local self-governing authorities may be the language of that minority, but every citizen had the right to use the language of the state in dealings with such authorities. Local self-governing bodies which use the language of a racial minority must use the national language in their communication with governmental institutions, and with other local self-governing bodies which do not make use of the language of the same racial minority."

Article 23. "Citizens of German, Russian or Swedish nationality have the right to address the central administration of the State in their own language. The use of these languages in the Courts, and in dealings with the local administration of the State and of self-governing bodies, shall be the subject of detailed regulation by special laws." (BLAUSTEIN, SIGLER, ed. 1988: 391-393)

When the Estonian Constitution of 1920 spoke about racial minorities this term meant racial, ethnic, religious or linguistic minorities in accordance with the existing practice.

(iii) The second phase marked the beginning of modern constitutional protection of minorities, and set certain standards by adopting some solutions from the existing international documents and practice. Most constitutions, based on the concept of (one)nation-states, did not include provisions on protection of minorities.

(iv) There was no adequate and efficient mechanism at the international level or within individual states that would assure the realization of existing protection of minorities.

(v) There were several problems in the realization of "special" rights of persons belonging to minorities and protection of minorities provided by international law and a few constitutions.

V.3. After WW II

WW II marked the beginning of the third phase in the historic evolution of protection of ethnic minorities that brought intense and dynamic development of human rights, including "special" rights and protection of minorities. The horrors of WW II, and the need to replace the international system of the League of Nations that collapsed at the beginning of WW II intensified the concern with human rights when the system of the United Nations (UN) was being conceived and built. Human rights are remaining the central issue in the whole post-WW II period.

V.3.1. The UN

The UN played central role in the evolution of human rights and protection of minorities after WW II. The Charter of the UN calls for the promotion and encouragement of "*respect for human rights and for fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language or religion*" (Art. 1/3.), and declares that friendly relations among nations should be based "*on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples*" (Art. 1/2.), but does not mention protection of minorities directly. Nevertheless the above provisions set the direction of the future development. Also the Universal Declaration of Human Rights (GA Res. 217 A (III) of 10 December 1948), as the basis of the post-WW II system of human rights, failed to mention the protection of ethnic minorities explicitly.⁴⁷ But it provided for the infrastructure that enabled the future development of protection of minorities. It proclaimed the principle of equality and liberty, and forbade all forms and acts of discrimination.

The problematic of ethnic minorities and related issues have been discussed in different bodies and branches of the UN including General Assembly, especially when

⁴⁷This was a reflection of a general trend that existed already during WW II that national minorities were not mentioned in international documents, including the Charter of the UN. At the same time there was a severe problem that manifested in the exodus of ethnic minorities, especially German minorities in different parts of Europe. This problem was ignored because it was thought that it would be extremely difficult to assure peaceful co-existence of these minorities with the rest of the population in several regions. The decisions of the Potsdam Conference actually confirmed the obligatory removal of German minorities from some European states. (PETRIČ, 1977: 52)

some concrete problems appeared (e.g., Palestine, former Italian colonies, Eritrea, South Tirol, etc.). In this context, the UN paid special attention to the prevention of different forms and practices of discrimination, and to the right of peoples to self-determination in the process of decolonization. This led to the adoption of numerous documents - resolutions, declarations, conventions.⁴⁸ (See e.g., *Human Rights: A Compilation of International Instruments*, 1994: 1-139)

Being aware of the importance of human rights for modern world, the Economic and Social Council (ECOSOC) at its first session established the Commission on Human Rights (ECOSOC Res. 5 (I) of 16 February 1946) that was required, among others, to prepare reports and suggestions on Human Rights, including protection of minorities. The Commission on Human Rights at its first session in 1947 established the UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, that became a central body for the discussions on international protection of minorities. Its success in drafting documents and searching of general consensus was often rather limited,⁴⁹ but it constantly stressed the importance of protection of minorities and the need to establish adequate mechanisms for protection by international documents. The Sub-Commission initiated and prepared a number of studies on protection of minorities and on (prevention of) discrimination that played an important role in the development of international law and theory.

Among numerous UN documents and decisions on human rights, I would like to mention a few ones that deal with rights of minorities explicitly, and that I consider especially important in the context of the historic evolution of protection of ethnic minorities:

(a) The resolution "The Fate of Minorities" (GA Res. 217 C (III) of 10 December 1948) was adopted by the UN General Assembly on the initiative of a few member-states that were dissatisfied by the fact that the Universal Declaration of Human Rights had not included provisions on rights and protection of minorities. The resolution stressed that the UN could not ignore the problem of (special) rights and protection of minorities. It underlined the complexity and sensitivity of this issue that required that specific solutions be found for every specific case.

(b) The **International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)** (GA Res. 2200 A (XXI) of 16 December 1966; entered into force on 23 March 1976) that together with the **Universal Declaration of Human Rights and International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights** constitutes The International Bill of Human Rights. In addition to general provisions on human rights and their protection, the ICCPR establishes a special protection of minorities in Article 27:

"In those states in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language."

⁴⁸ This issue can be observed also from the broader perspective in the context of the prevention of all different forms, acts and practices of discrimination that includes e.g., violations of rights of women, children, cases of slavery, servitude, forced labor and similar institutions and practices. (*Human Rights: A Compilation of International Instruments*, 1994: 145-242)

⁴⁹ As it was mentioned in the case of searching for an agreement on the definition of minorities.

The ICCPR defines rights of minorities only as individual rights, and does not establish an active obligation of states to assure the realization of these rights. Nevertheless, these rights of minorities defined by the ICCPR definitely became "*ius cogens*" in international law after the document entered into force.

(c) The Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (GA Res. 47/135 of 18 December 1992) declares the obligation of states to "*protect the existence and the national or ethnic, cultural, religious and linguistic identity of minorities within their respective territories*" and to "*encourage conditions for the promotion of that identity*" by the adoption of appropriate legislative and other measures. (Art. 1) The declaration lists special rights of persons belonging to minorities in Article 2:

1. Persons belonging to national or ethnic, cultural, religious and linguistic minorities (hereinafter referred to as persons belonging to minorities) have the right to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, and to use their own language, in private and in public, freely and without interference or any form of discrimination.

2. Persons belonging to minorities have the right to participate effectively in cultural, religious, social, economic and public life.

3. Persons belonging to minorities have the right to participate effectively in decisions on the national and, where appropriate, regional level concerning the minority to which they belong or the regions in which they live, in a manner not incompatible with national legislation.

4. Persons belonging to minorities have the right to establish and maintain their own associations.

5. Persons belonging to minorities have the right to establish and maintain, without any discrimination, free and peaceful contacts with other members of their group and with persons belonging to other minorities, as well as contacts across frontiers with citizens of other States to whom they are related by national or ethnic, religious or linguistic ties."

It is important that the dual, both individual and collective, nature of minority rights is recognized directly by this declaration: "*Persons belonging to minorities may exercise their rights, including those set forth with the present Declaration, individually as well as in community with other members of their group, without any discrimination*" (Art. 3.1.).

The declaration further elaborates obligations of states with regard to special rights and protection of minorities (Art. 4-8), and stresses the obligation of the UN bodies, agencies and other organizations of the UN to "*contribute to the full realization of the rights and principles set forth in the present Declaration, within their respective fields of competence*" (Art. 9).

UN declarations are not considered directly binding legal documents in international law, but they set forth legal principles that might become "*ius cogens*" through the practice of states and the international community. (E.g., STARKE, 1989) The Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities reflects the present situation and main trends of development of rights and protection of minorities. The lack of consensus and the reluctance of states to accept obligations regarding rights and protection of minorities played

important roles in drafting this document. Because of lack of consensus there is no definition of minority, but the declaration points out the dual - individual and collective nature of the rights of minorities. Although in many ways imperfect, this declaration represents a major development and establishes an international (legal) system for the protection of minorities.

(d) Representatives of 171 states adopted by consensus **The Vienna Declaration and Programme of Action of the World Conference on Human Rights** on 25 June 1993. Paragraph 19 of this document reaffirms "*the obligation of states to ensure that persons belonging to minorities may exercise fully and effectively all human rights and fundamental freedoms without any discrimination and in full equality before the law in accordance with the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities.*" (World Conference on Human Rights..., 1993: 34-35) This document confirmed the concept and principles set forth by the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, and indicated the direction further development of protection of minorities within the UN. This document could be considered also a confirmation of the existence of a new universal international legal system of protection of minorities.

Iv.3.2. The Council of Europe, Conference/Organization on Security and Cooperation in Europe, European Communities/Union, bilateral and multilateral treaties

The issues of special rights and protection of minorities are addressed also by different regional international organizations, bilateral and multilateral agreements. In this context, this article focusses on the situation and development in Europe.

The most important institution in this context is the **Council of Europe** with a broad range of activities in the field of human rights. Central documents are the European Convention on Human Rights of 4 November 1950⁵⁰ and the European Social Charter of 18 October 1961.⁵¹ "*The two treaties establish lists of rights which must be guaranteed to everyone within the jurisdiction of the member States. They are accompanied by collective supervision and guarantee procedures at European level.*" (Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe, 1995: 3) The two documents did not establish any special rights and protection of minorities, but they laid the foundations of the European system of Human Rights that is constantly developing.

As an international treaty, the European Convention on Human Rights has slowly evolved (by adoption of additional Protocols) since its entry into force. It has become probably the strongest and most effective human rights treaty there is. The convention

⁵⁰ This convention was concluded in Rome by representatives of then 15 signatory governments, and entered into force in 1953. The official title of this document is: The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe, 1995: 5)

⁵¹ The European Social Charter was signed in Turin (Italy) and came into force on 26 February 1965. This document "was conceived as the counterpart to the European Convention on Human Rights in the social field. It aims to guarantee effective exercise of nineteen fundamental social rights." (Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe, 1995: 20)

has been voluntarily accepted by all Council of Europe's member states that have also accepted the compulsory jurisdiction of the European Court of Human Rights (Art. 46) as well as the right of individual petition (Art. 25) (*Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe*, 1995: 5) From the perspective of protection of minorities we should mention Article 14 that prohibits any form discrimination in exercise of human rights and fundamental freedoms guaranteed by this treaty.

Several recommendations and decisions of the Parliamentary Assembly⁵² and the Committee of Ministers, and also the declaration of the Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe at the Vienna summit conference (8-9 October 1993) define the future direction of development of protection of minorities in Europe, and suggest different activities in this context. They set also basic standards of protection that have been followed in drafting international legal documents. The Committee of Ministers established in this context the Ad Hoc Committee for the Protection of National Minorities (CHAMIN) in November 1993. The CHAMIN, consisting of experts designated by each of the member states, drafted the **framework Convention for the Protection of National Minorities** that was adopted by the Committee of Ministers on 10 November 1994. The framework Convention was opened for signature on 1 February 1994 and will enter into force upon ratification by twelve member states. It will become the first legally binding multilateral document devoted to the protection of national minorities in general. (*Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe*, 1995: 46-47) The provisions of the framework Convention lay down principles in the following areas:

- non discrimination;
- promotion of effective equality;
- promotion of the conditions regarding the preservation and development of the culture and preservation of religion, language and traditions;
- freedoms of assembly, association, expression, thought, conscience and religion;
- access to and use of media,
- linguistic freedom:
 - use of the minority language in private and in public as well as its use before administrative authorities;

⁵²The Parliamentary Assembly adopted its first recommendation on the rights of minorities in October 1990 (Recommendation 1134 (1990)). Florence BENOÎT-ROHMER and Hilde HARDEMAN underline that it "stressed that 'respect for the rights of minorities and persons belonging to them is an essential factor for peace, justice, stability and democracy' (Art. 4). The recommendation explicitly indicated that 'the special situation of a given minority might justify special measures in its favour', and that 'minorities should be allowed to have free and unimpeded peaceful contacts with citizens of other states with which they share a common origin or heritage, without, however, infringing the principle of the territorial integrity of States' (Art. 10). In addition, the recommendation stipulated that national minorities should have the right 'to be recognized as such by the States in which they live'; 'to maintain and develop their culture'; 'to maintain and develop their own educational, religious and cultural institutions'; and 'to participate fully in decision-making about matters which affect the preservation and development of their identity and the implementation of those decisions' (Art. 11). Accordingly, the Assembly called on the European states concerned 'to commit themselves to guarantee the protection as well as the possibility of the effective exercise of the rights of national minorities and persons belonging to them'; 'to make all the necessary legislative, administrative, judicial and other measures to create favourable conditions to enable minorities to express their identity, to develop their education, culture, language, traditions and customs'; and 'to abstain from pursuing policies aimed at forced assimilation of national minorities' (Art. 13)." (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 11)

- use of one's own name;
- display of information of a private nature;
- topographical names in the minority language;
- education:
 - learning of and instruction in the minority language;
 - freedom to set up educational institutions;
- transfrontier contacts;
- international and transfrontier cooperation;
- participation in economic, cultural and social life;
- participation in public life;
- prohibition of forced assimilation." (*Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe*, 1995: 47)

The CHAMIN continues its work on the second part of its mandate, the drafting of an additional protocol to the European Convention on Human Rights containing individual rights in the cultural field. Its work should be completed by the end of 1995. (*Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe*, 1995: 48)

We should mention also the **European Charter for Regional or Minority Languages** adopted in June 1992 and opened for signature by member states on 5 November 1992 that will come into force upon the ratification by five member states. This Charter recognizes the right to use a regional or minority language in private and public life as an inalienable right. It stresses the importance of the principles of democracy and cultural diversity, and lays down objectives and principles to be respected by member states in the protection and promotion of regional or minority languages. In this context it proposes also concrete measures in the fields of: "education, courts of law, administrative authorities and public services, the media, cultural facilities and economic and social life." (*Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe*, 1995: 48)

All different activities of the Council of Europe concerning rights and protection of minorities take place at three complementary levels:

"- Establishment of machinery for the prevention and peaceful solution of minority problems (observation, consultation, conciliation, arbitration or any other appropriate steps);

- Devising confidence-building measures, aimed at improving mutual acquaintance and understanding with a view to peaceful coexistence; and

- Standard-setting." (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 12)

The Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), as the broadest framework of cooperation in Europe that included also the USA and Canada, has paid special attention to rights and protection of national minorities since its creation in 1975. This issues became even more important after the collapse of the Communist regimes in Central and Eastern Europe. They remain in the focus of its attention also after its transformation into **the Organization on Security and Cooperation in Europe (OSCE)**.

Expressing the position of the CSCE on rights and protection of minorities The **Helsinki Final Act of 1975** declares that:

"participating States on whose territory national minorities exist will respect the right of persons belonging to such minorities to equality before the law, will afford

them the full opportunity for the actual enjoyment of human rights and fundamental freedoms and will, in this manner, protect their legitimate interests in this sphere." (Helsinki Final Act, Principle VII of the "Declaration on Principles Guiding Relations between Participating States, para. 4)

This document was an important development in the concept of protection of minorities. The participating states stipulated that they would not only tolerate rights of minorities but would afford conditions for their full realization and actual enjoyment. This direction and concept, based on an active obligation of states to assure the enjoyment and realization of rights of minorities, have been followed also in all further documents of the CSCE/OSCE.

The minority question was one of the main items on the agenda at the Copenhagen Conference on the Human Dimension in June 1990. The position of the CSCE on this issue is elaborated in the Part IV of the **Copenhagen Document**. The minority question could be resolved only in a democratic way following the principles of tolerance, respect of human rights and fundamental freedoms, rule of the law and equality before the law. It stresses the role of the non-governmental organizations (NGO), especially the Human Rights Community, for the promotion of tolerance, cultural diversity and protection of minorities. The states confirm the importance of the respect of rights of persons belonging to national minorities in the context of Human rights for peace, justice, stability and democracy in the participating states. (Para. 30) The document declares the obligation of participating states to *"adopt, where necessary, special measures"* to assure the right of *"persons belonging to national minorities to exercise fully and effectively their human rights and fundamental freedoms without any discrimination and in full equality before the law"* (Para. 31). Persons belonging to national minorities have the right *"freely to express, preserve and develop their ethnic, cultural, linguistic or religious identity and to maintain and develop their culture in all aspects"*, without being afraid of forceful assimilation. In addition to this right they are granted a number of specific rights, which they could exercise both individually and in community. These special rights include the right: to use their mother tongue in private and public; to establish and maintain educational, cultural and religious institutions, organizations and associations; to profess and practice their religion; to establish and maintain internal and cross-frontier contacts; to disseminate, have access to and exchange information in their mother tongue in private and in public; to establish and maintain NGO, and to participate in international NGO and associations (Para. 32). States are required to create *"adequate opportunities"* for persons belonging to national minorities for instruction of, or in, their mother tongue. Their mother tongue should be used before public authorities *"whenever possible and necessary"* (Para. 34) They have the right to participate in public life, especially in issues important for the preservation and development of their identity. States *"note the efforts undertaken"* to create conditions for the development of ethnic, cultural, linguistic and religious identity of minorities *"by establishing, as one of the possible means to achieve these aims, appropriate local or autonomous administrations corresponding to the specific historical and territorial circumstances of such minorities and in accordance with the policies of the State concerned"* (Para. 35). States condemn totalitarianism, racial and ethnic hatred, antisemitism, xenophobia and all forms of discrimination, in this context especially stressing the problems of

Roma/Gypsies. The document lists different ways and means to fight those problems that include: effective measures to prevent treats to or possible violence against individuals and groups based on national, racial, ethnic or religious discrimination and hatred, including antisemitism; effective measures to promote mutual understanding and tolerance, especially in the fields of education, culture and information; the right of individual to effective remedies; adoption and accessibility for individuals and states of international mechanisms and instruments to fight the problem of discrimination (Para. 40).

The political, rather than legal and binding, character of the Copenhagen Document of 1990 allowed the inclusion of this broad list of minority rights. The participating states in this context adopted solutions and commitments, that they would have never agreed to include in legally binding treaties and documents. The adoption of this document was the most important standard setting achievement within the CSCE. Discussions, especially at a CSCE Expert Meeting on National Minorities in 1991, and attempts to develop measures and mechanisms to improve the implementation of CSCE commitments concerning minorities have failed to produce adequate results. (See e.g., BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 6)

Since 1990, the CSCE/OSCE has shifted its emphasis towards the field of conflict prevention and early warning. In this connection we should mention the further elaboration and development of the **Vienna Human Dimension Mechanism of 1989** at the Moscow Conference on the Human Dimension of September-October 1991 and the Helsinki Follow-up meeting of March-July 1992, and especially the creation of the post of a CSCE High Commissioner on national minorities at the Helsinki Summit in July 1992. (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 6-7)

The Vienna Human Dimension Mechanism set up a specific guaranteeing mechanism for the human dimension, that was intended to be applicable also to questions regarding national minorities. This mechanism involved four phases:

- *A request for information addressed by a CSCE member state to another member state on questions relating to the human dimension;*
- *Bilateral meetings between the states concerned, to discuss those problems and possible action to be taken;*
- *In event of a deadlock in the negotiations, the case could then be referred to the CSCE states; and lastly*
- *The follow-up to the case might give rise to discussion at meetings of the Conference on the Human Dimension.*" (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 7)

The Copenhagen Conference considered that the procedure needed to be speeded up. The Moscow Conference introduced *"the further possibility of requesting the state in question to agree to invite a mission of experts to address a particular, clearly defined question on its territory relating to the human dimension of the CSCE"*. If a state considers a problem in a certain state a serious treat to the fulfillment of the provisions of the CSCE human dimension, it *"may, with a support of at least nine other participating states, initiate a procedure whereby a group of rapporteurs is set up. In the event of refusal, the state may with the support of at least five other participating states, request the establishment of a mission of CSCE rapporteurs"*. The rapporteurs, chosen from a list of independent experts, formulate comments that may be discussed by the Committee of Senior Officials (CSO) which decides what further

action should be taken. These changes replaced the principle of consensus (previously existing in the Vienna Mechanism) that was blocking in some cases the resolution of crisis situation. (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 8)

The Helsinki Follow-up Meeting further improved the conflict-prevention and crisis-management mechanisms within CSCE. It strengthened the role of the Committee of Senior Officials (CSO), that might *"in the most serious cases decide on the need for concerted action by the CSCE. Fact-finding missions and missions of rapporteurs may also be set up at the request of the Committee of Senior Officials or the Consultative Committee of the Conflict Prevention Centre, to prevent or manage crisis situations."* (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 8-9)

In addition to these general mechanisms on human dimension, the **CSCE High Commissioner on National Minorities** is a specific early-warning instrument for the prevention of conflicts that involve national minorities at the earliest possible stage. An intention is to identify the underlying causes of tensions, and try to resolve them before they escalate. The CSCE High Commissioner should provide early warning, and *"activate mediation procedures when tensions involving national minorities seem to develop in such a way as to threaten peace and stability in the region"*. (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 9) The Decisions of the CSCE Helsinki Summit, however, prohibit the High Commissioner to involve with tensions that have violently escalated (Section II, Art. 5b). A mandate of the High Commissioner in a particular case is established by the CSO. (Section II, Art. 7) Such a decision of the CSO is adopted by consensus, which gives the CSCE/OSCE member states the possibility to block actions by the High Commissioner. This is especially important due to the fact that the High Commissioner's offices can be invoked not only by CSCE/OSCE member states but also by associations and NGOs representing the minorities concerned (Section II, Art. 26). The CSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights provides the assistance to the High Commissioner in his/her work (Section I, Art. 23). The CSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights is also in charge of managing the CSCE Human Dimension Mechanism. (See e.g., BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 9)

Mr. Max van der Stoep, a human rights campaigner and former Dutch Foreign Minister, was appointed the first CSCE/OSCE High Commissioner on National Minorities on 15 December 1992, and the office was immediately activated. His efforts and involvement can be evaluated as a constructive contribution to a better mutual understanding. Being successful in reducing tensions by mediation and confidence-building activities, this office might evolve into an useful international mechanism for the prevention, management, reduction and resolution of ethnic tension and conflict. (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 9-10) Furthermore, the creation of the office of the CSCE/OSCE High Commissioner on National Minorities offered a common ground for cooperation in promoting human rights and protection of minorities in Europe. There has already been some cooperation with the Council of Europe in carrying out the functions of the CSCE/OSCE High Commissioner on National Minorities.

The role of the European Communities/European Union (EC/EU) in the field of rights and protection of ethnic minorities has increased after the collapse of the Communist regimes in Central and Eastern Europe. The role of the EU in this filed

seems likely to further increase considering the prospects of the expansion of the EU in the future.

The EC/EU has failed to create a binding legal instrument on the protection of rights of (ethnic) minorities so far, and it is unlikely that such a document will be adopted any time soon. The reluctance of some member states to adopt such a document and accept new obligations in this context does not seem to decrease.

Nevertheless, the issue of human rights has become increasingly important for the EC/EU since the adoption of a Declaration on Respect for the Fundamental Rights of Citizens of the European Communities in April 1977. Respect of human rights and, in this context rights of minorities, has become an important issue in relations of the EC/EU with third countries. Based on the criteria and recommendations in the Badinter report of the EC Expert Commission, conditions for the recognition of new democracies by the EC/EU include the respect and adequate protection of rights of ethnic and national groups and minorities in accordance with the commitments subscribed to in the framework of the CSCE/OSCE. After 1992 clauses of explicit suspension in the event in the event of the partner failing to uphold human rights and fundamental freedoms, including minority rights, are included in the association and cooperation agreements that the EC/EU concludes with the states of Central and Eastern Europe. (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 16-17)

The European Parliament adopted a number of resolutions concerning the protection of regional and minority languages and cultures in the EC/EU in the 1980s and 1990s, but no legally binding documents were adopted. The chairmen of the European Parliament Committee on Legal Affairs and Citizens' Rights, Graf Stauffenberg and Mr. Alber, drafted a proposal of an European "Charter of Rights of Ethnic Groups" in the beginning of the 1990s. The proposed charter includes both individual and collective minority rights, and calls for the introduction of the principle of reciprocity between member states in this field (Art. 27). The proposal calls upon the governments of the EC/EU member states to include at the next Intergovernmental Conference on the Amendment of Treaties (in 1996) in the Treaty on European Union the rights of ethnic groups and their members along the lines suggested by the draft charter. Provisions on the rights of minorities in the EU would thereby become a part of basic Community/Union Law. Taking into account the lack of support for the proposal (report on an European "Charter of Rights of Ethnic Groups") in the European Parliament Committee on Legal Affairs and Citizens' Rights and the reluctance of some EU member states regarding the rights and protection of minorities, the Committee decided to give priority to other matters. After *de facto* abandonment of the report before the European elections of 1994, procedures have to be started afresh under the new legislature. (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 17-18)

A draft Pact on Security and Stability in Europe, the so-called Balladur Plan of June 1993, was accepted by the European Council as a basis for possible "Joint Action" in the framework of the Common Foreign and Security Policy. According to the Balladur Plan a pan-European Conference on Peace and Stability in Europe with the participation of the EC/EU member states and countries of Northern, Central and Eastern Europe would be convened under aegis of the EU:

"This conference should result should result in the signature of a European Pact, consisting of a whole series of bilateral agreements between the countries concerned,

in which problems relating to borders and minorities would be solved on a case-by-case basis. The main objective of the pact would be 1) to reaffirm the principles concerning frontiers and minorities adopted earlier in the framework of other European organisations, in the first place the CSCE, and implement these principles 'in the countries whose relations are not yet stabilised by membership in one of the main European political bodies'; and 2) to organise and coordinate the action of the existing institutions involved in order to assure the best possible guarantee for the observance and implementation of these principles (para. 2)." (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 19)

This plan has been later replaced by a more modest and pragmatic approach to a certain extent conditioned also by the new situation resulting from the enlargement of the EU in 1995.

There are also different **subregional initiatives** addressing specific problems regarding minority rights and protection of minorities in a certain region. In response to existing problems in the Baltic region, the Council of Baltic Sea States (CBSS) decided in March 1993 to establish the office of a CBSS Commissioner for Human Rights and Minority Questions. Within the framework of the Central European Initiative (CEI) there was an initiative to adopt a special Convention on National Minorities, but no final decision has been taken so far. (See e.g., BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 21-22)

An important instrument for the regulation of rights and protection of minorities are **bilateral and multilateral agreements (individual international agreements)** concluded by states concerned, and **unilateral declarations** by individual states. Such agreements usually deal with a specific minority situation in a certain state or in two neighboring states, and clearly set out the respective obligations of each of the parties. Being better adapted to the specific historical, cultural, ethnic, economic and political context, they provide a highly comprehensive regime of protection for the minorities to which they refer. Among such agreements we could mention e.g.:

- the Gruber-Gasperi Agreement of 1946 (annexed to the Peace Treaty of 10 February 1947) between Austria and Italy that guarantees a range of minority rights and a broad autonomy to the German-speaking (Austrian) minority in South Tirol;
- The quadripartite memorandum of agreement, so-called London Memorandum, concerning the Territory of Trieste, signed by the governments of Italy, the United Kingdom, USA and Yugoslavia on 5 October 1954 that guaranteed the preservation of ethnic character and free cultural development to the "Yugoslav ethnic group" in the area under Italian administration and the "Italian ethnic group" in the area under Yugoslav administration. The London Memorandum was replaced by the Treaty of Osimo of 1976 between Italy and Yugoslavia, that was after its disintegration replaced by Slovenia and Croatia (as successor states). According to Article 8 of the Treaty of Osimo the equal level of protection of minorities should not decrease under the level guaranteed by the London Memorandum, and all already adopted protective measures should be maintained.
- agreement between the Federal Republic of Germany and Denmark of 1955 that protects their respective minorities in the provinces along their frontier, and guarantees them a number of minority rights. (Each government made an unilateral declaration to its parliament committing itself to respect the agreement.)

- a number of bilateral agreements concluded after the collapse of Communist regimes and disintegration of multiethnic states in Central and Eastern Europe, e.g., treaties on neighborhood relations that Germany concluded with Poland (in 1991), Hungary (in 1992) and with Czechoslovakia (in 1992); treaties between Hungary and Ukraine (of 1991), Hungary and Slovenia (1992), etc.

V.3.3. Constitutions

Constitutions seldom recognize the existence of ethnic pluralism very, but even when they do they tend to establish different legal regimes (arrangements) and status for different types of distinct ethnic communities. It is rather unusual that a state would be constitutionally defined as a multi-national state, and that different ethnic communities would be proclaimed as having an equal ethnic basis of this state;⁵³ in such a case, a constitution has to provide for mechanisms and rules that assure equal status and protection of such ethnic communities.⁵⁴

Following developments in international law, some constitutions recognize the existence of ethnic minorities and provide certain special minority rights.⁵⁵ Special rights of ethnic minorities should assure the existence and development of ethnic minorities, their distinct language, culture and identity, establishment and functioning of their own associations and organizations, and their participation in the process of decision-making within the political system.⁵⁶ If we compared international law with constitutions and national legislation, concepts of protection of minorities in international documents are often more elaborated, and international standards of protection of minorities are higher than standards in constitutions and/or national legislation of most modern nation-states. (E.g. BARON, 1985; BROLMANN, LEFEBER, ZIECK, eds., 1992; THORNBERRY, 1990; WHITAKER, ed., 1984)

In accordance with international law, constitutions that include special provisions on minority rights, usually guarantee only specific status, rights and protection of **traditional ethnic or national minorities**.

The rights and protection of ethnic minorities are paid special attention in some new constitutions in the states of Central and Eastern Europe that were adopted after the collapse of the Communist regimes (e.g., Slovenia, Croatia, Macedonia, the Czech Republic, etc.).

⁵³ As this is the case with e.g. the Constitution of the Swiss Confederation and Belgium, and constitutions of the former Yugoslav federation (e.g. The Constitution of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia of 1974).

⁵⁴ This includes issues such as equality of languages, scripts, adequate representation in institutions of political systems which can assured by proportional representation and/or minimal quotas, etc.

⁵⁵ In the view of some critics, (special) rights of minorities should be abolished. They think that these special rights create unacceptable legal discrimination, and thereby constitute a violation of the principle of "absolute (formal) equality of everybody before law". (MACHAN, 1989)

⁵⁶ As mentioned, the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National, Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (A/RES/47/135) urges states to "protect the existence and national or ethnic, cultural and religious identity of minorities within their respective territories" and "encourage conditions for the promotion of that identity" by the adoption of "appropriate legislative and other measures". (Article 1)

V.3.4. General characteristics of the third phase

The third phase of the historic evolution of protection of minorities was the most dynamic so far. We could list the following main characteristics of this phase:

(i) The concept of human rights has further developed in this phase, which influenced also rights and protection of ethnic minorities. Some new special rights have emerged, and a dual, both individual and collective, nature of minority rights is slowly being recognized.

(ii) Rights and protection of minorities are regulated by a number of international documents, with the UN playing a central role in the development of the international law. The new concept of rights and protection of minorities has slowly been established by new international documents. Besides binding treaties and international agreements, there are also legally nonbinding documents (resolutions and declarations) that might become *ius cogens* based on the practice of the international community and states. So far, there is often just a political commitment of states to respect provisions of these documents.

(iii) The reluctance of governments of modern states that at least subconsciously still perceive their countries as ethnically homogenous "one-nation-states", has often slowed or even blocked further development of the protection and rights of minorities in international law. Due to the reluctance and opposition of some states, it is rather unlikely that already existing international standards of protection of minorities will be translated into national legislation of these states anytime soon.

(iv) Although there was a certain progress in the field of constitutional protection of minorities, most constitutions, still on the concept of (one)nation-states, did not include special provisions on rights and protection of minorities. Some newer constitutions did follow international standards of minority rights and protection of minorities, but standards of constitutional protection are still mostly lower than existing international standards. This gap is to a certain extent bridged by legislation in some countries, but unfortunately is this legislation often inadequate.

(v) Different mechanisms at the international level (mostly within existing international global and regional organizations) or within individual states that should assure the realization of rights and protection of minorities are being established. Beside the protection of rights before the courts within the state, different international institutions and courts exist that can be addressed to in the case of violation of minority rights also by individuals and minority organizations/associations.

(vi) There are still several problems in the realization of "special" rights of persons belonging to minorities and protection of minorities provided by international law and constitutions. This is sometimes conditioned also by the "ethnic policy" of states that fails to recognize the very existence of ethnic pluralism within their borders.

V. Theoretical concepts, models and trends of development

Regarding the nature and concepts of the rights and protection of ethnic minorities there are several theoretical and political disputes. As a consequence, it has not been

possible to formulate a generally accepted definition of an ethnic/national minority that is a central social phenomenon in this context.

Some disputes derive from different understanding of human rights and their nature in general, but several problems derive from a specific nature of minority rights. Namely, minority rights could be defined as specific/special rights of persons belonging to ethnic/national minorities in addition to traditional universal rights and fundamental freedoms.

The concept of special rights of (ethnic) minorities has often been disputed; some authors and politicians reject even the very existence of special minority rights. Critics insist on an absolute formal equality of everybody before law. In their view, special rights are an unacceptable legal discrimination and violation of the principle of equality of everybody before the law.⁵⁷ (MACHAN, 1989)

Among those authors who accept the existence of (special) rights of minorities, there are several differences regarding their understanding and the interpretation of the concept and nature of these rights. Nevertheless, international law, official documents of most states and the majority of scholars recognize their existence and importance. (CAPOTORTI, 1991; GYURCSÍK, 1993)

The aim of "special" minority rights is to assure equality of rights and opportunity for distinctive individuals and groups who are objectively in a less favorable position in a certain society and would not be able to realize their constitutional rights without these special rights. Although some authors deny the very existence of collective rights (e.g. MACHAN, 1989), I think that rights of minorities have a dual nature - they are at the same time both collective and individual rights.⁵⁸ If we analyze rights of ethnic minorities in their complexity, we can discover that as collective rights they belong to ethnic minorities as distinct communities, and as individual rights they belong to every member of a certain ethnic minority.⁵⁹ (VAN DYKE, 1985: 14-15, 44-45)

Nevertheless, rights of minorities are usually still perceived as individual rights of members of certain distinct ethnic communities, although the concept of collective rights has become more acceptable. In this context, constitutions and most international documents provide mostly for protection and rights of persons (individuals) belonging to ethnic minorities.⁶⁰ There are only a few international

⁵⁷ They reject the concept of, so called, "positive discrimination" as a mean to achieve equality of socially deprived individuals and especially groups in a society (by the introduction of special rights), claiming that this is just a cover for inequality and legally introduced discrimination that destroys the basic principle of equality.

⁵⁸ Some authors use the phrase "rights of minorities" in the context of "equality of rights and opportunity for individuals belonging to minority groups", and the phrase "minority rights" to refer "to the rights of minority peoples (as groups - *M.Ž.*) who wish... to cultivate their own culture and control their schools, welfare agencies, and other communal institutions." (BARON, 1985: 3-4) In this study, I use both term as synonyms.

⁵⁹ E.g., the right to education in languages of minorities, about culture and history of these minorities is realized as a collective right of a certain minority by establishing of an adequate autonomous educational system and programs; as an individual right it is realized by giving the possibility to attend a bi-lingual school or educational program in the language of a certain minority to individual members of this minority.

⁶⁰ E.g. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National, Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (A/RES/47/135) adopted by the General Assembly of the United Nations on December 18th, 1992 defines rights of persons belonging to minorities mostly as individual rights, although it stresses that "(p)ersons belonging to minorities may exercise their rights, including those set forth with the present Declaration, individually as well as in community with other members of their group, without any discrimination." (Article 3/1.)

documents and constitutions that explicitly define rights of minorities also as collective rights of these distinct ethnic communities.⁶¹

V.1. Concepts of protection of ethnic minorities

Following Jellinek's classification of human rights,⁶² one could describe the prevailing practice in the world as the "negative concept of protection of minorities". In this context, states usually do not interfere with the rights of ethnic minorities which are considered individual rights of members of a certain minority. The state reacts and protects them only when they are (directly) violated; an individual member of the ethnic minority and in some cases minority organizations (associations) can sue violators before the court and request that the state prevents further violations.⁶³

On the other hand we know, that modern states influence directly or indirectly almost every aspect of our lives; they play a crucial role in the realization and protection of human rights in the contemporary world. The importance of modern states for the introduction, realization and protection of rights of ethnic minorities is even greater - taking into account specificity of these rights, and the objective situation of minorities in a certain (ethnically) plural society. This was the reason why the "positive concept(s) of protection of ethnic minorities" has been developed as a theoretical model. If the rights of "negative status" entitle their subjects only to the protection of the state in cases these rights are violated by the someone else, the rights of "positive status" entitle their subjects to demand certain action from the state to realize them. Taking into account this division, the "positive concept of protection of ethnic minorities and their members" means a special obligation of the state to act in

⁶¹ E.g. the Constitution of the Republic of Slovenia (of 1991) defines the rights of traditional ethnic minorities as collective and individual rights of autochthonous ethnic communities and their members. (E.g. Article 65) It is interesting to mention, that the Constitution of the Republic of Slovenia (of 1991) on the initiative of representatives of ethnic minorities in the Constitutional Commission replaced the term "ethnic/national minority" with the term "autochthonous ethnic communities" to avoid the possible negative connotations of the term "minority".

⁶² Based on the status, Georg Jellinek classified human rights into four groups:

- **rights of negative status:** the state should not interfere unless they are violated (basic rights and liberties of an individual, e.g. personal rights, privacy, etc.);
- **rights of positive status:** an individual, usually the citizen has the right to demand a certain activity by the state (cultural, social and economic rights);
- **rights of active status:** political rights and liberties, that enable democratic participation of a citizen;
- **rights of passive status:** the state (society) can demand that an individual citizen performs certain public functions (e.g. an obligation to perform an elected or public function). (JELLINEK, 1963: 86f)

An obligation of the state exists to prevent and punish the violation of a certain right, but in some cases state acts only on a request of an individual or a group whose rights were violated. Although some still claim that only an individual can be a subject of human rights so there can be no violation of collective rights, it has become broadly accepted that certain rights are in their nature (also) collective and that also these rights can be (and often are) violated.

⁶³ Constitutional/legal systems of some states might establish an obligation of the state to prevent violations of human rights as a general principle which applies also for rights of ethnic minorities; such provisions can be in some cases interpreted as the obligation of the state to undertake certain preventive activities before the actual violation takes place.

order to assure the realization of special rights of ethnic minorities and their members. The "positive concept" in the constitution and legislation:

(i) establishes minorities (as distinct communities) and their members (as individuals) as active and equal subjects in a plural society and its political system, and provides for their participation and decisive role in political decision-making;

(ii) requires active role of a state in protection and realization of (special) rights of minorities. The very fact that the state would not act would establish a violation of the constitution and law by the state and its moral and legal responsibility for consequences. (ŽAGAR, 1992a: 10-11)

Based on the "positive concept of protection of minorities" constitutional/legal systems should, among others, include the following obligations of a state: to prepare and adopt an appropriate legal regulation of rights of minorities that assures their realization and protection; to guarantee realization of these rights, prevent their violations and establish appropriate mechanisms for the prosecution of their possible violators;⁶⁴ to provide for necessary (pre)conditions and infrastructure for the realization of (special) rights of minorities and their members especially in the education, culture, publishing, etc.⁶⁵

As mentioned, this concept has been developed mostly as a theoretical model; however, some of its elements have been fragmentally introduced in legal systems and in practice of some states.⁶⁶

V.2. Ethnic policy of states

States always underline that ethnic policy and legislation, including the issues of ethnic relations and minority protection, belong to internal affairs of every individual states. Nevertheless, ethnic policy of modern states has several implications in dimensions. There are several internal and external factors that condition and shape the formulation of ethnic policy of a certain state.

Ethnic policy is in its internal dimension extremely important for democratic development of modern ethnically plural societies. Ethnic tolerance and high level of

⁶⁴ An obligation of the state to actively prevent violations by its preventive activities shall be established in this case. In this context different additional mechanisms (such as special commissions and inspections, "ombudsman" offices, participation of minorities and special procedures of decision-making, etc.) shall be introduced in order to prevent violations of the special rights of minorities.

⁶⁵ In order to make the realization of some of special rights of minorities possible, a state should: provide funds to establish and develop special educational systems for the members of minorities and to assure their functioning; provide special regime of import taxes for books and other materials needed to preserve and develop national identity and culture of minorities and their members; assure additional funds for functioning of cultural and other ethnic institutions if a certain minority is not able to finance them itself, etc.

⁶⁶ Some elements of this concept have been introduced in legal systems and in political practice in Canada, Slovenia, and the former Yugoslavia. Some other states might sometimes use certain elements of a "positive concept" in their minority policy - mostly in the field of education of members of minorities (in their own language in order to preserve and develop their distinctive culture). This concept is advocated by members and representatives of ethnic minorities, some organizations (associations) of ethnic minorities, and some experts and scholars; but it is often not accepted well by (official representatives of) states and different politicians - especially members of nationalist political parties.

protection of ethnic minorities are elements of social stability and contribute to strengthening of social pluralism and democracy.

In its external dimension ethnic policy, first, influences bilateral relations with neighboring countries with regard to protection of traditional ethnic minorities and also immigrant communities; in this context states often use the principle of reciprocity. States use the issue of protection of ethnic minorities (and immigrants) in other countries to strengthen their position in negotiations, especially if there are historical, cultural, ethnic, linguistic and social connections and similarities involved.⁶⁷

The external dimension of ethnic policy has also its global dimension which determines the position and treatment of a certain state in the international community. Ethnic policy and protection of minorities are still considered to be internal affairs of each state, other states and the international community might address these issues and request the implementation and/or fulfillment of certain minimal standards in the context of human rights.⁶⁸ These issues may become an important criterion for the international recognition of individual states, and an important item on the agenda in negotiations on succession of the former states.⁶⁹

V.3. Political difficulties in the formulation of ethnic minority policy and legislation

When it comes to the formulation of ethnic minority policy and legislation, states encounter several political difficulties. It is necessary to address some politically sensitive issues that could often increase tensions in a certain country, and sometimes, because of the strengthening political polarization, also endanger political stability. These issues are, e.g.:

⁶⁷ In this cases states of "mother-nations" of respective ethnic minorities feel their responsibility for the position and protection of these minorities.

⁶⁸ Severe violations of these rights and mistreating of ethnic minorities and immigrants have sometimes provoked critical reactions and condemnation of a certain state by different international fora and other states; there has often been some pressure by media and international public to react in such cases, but very seldom some concrete diplomatic and political actions of the international community have been taken. In a few cases, continuing and severe violations of rights of minorities provoked the international community to actually intervene in a certain state in order to prevent further violations. Such a collective international intervention coordinated by the UN took place regardless of the opposition of the government of the respective state (e.g. no-fly zone in Iraq); these actions were described as the "(International) humanitarian intervention" which is a rather new and contradictory concept in international law.

⁶⁹ The issue of the protection of ethnic minorities was stressed by the international community in the case of the Yugoslav crisis. The satisfactory level of the constitutional/legal protection of ethnic minorities was put up by the European Community (on the basis of the report of the international expert consultative commission led by Badinter) as one of the main preconditions to recognize officially the independence of newly established states - former Yugoslav republics. This position and criterion was supported officially also by the U.S. government, and was applied in the context of the formal international recognition of the independence of the former republics of the Soviet Union.

- **Multicultural approach or integrationalism:** Key concepts in integrationalist approach "are equality and non-discrimination, with the implication that minority rights are seen as exclusively individual rights, and that special rights for members of minorities are easily regarded as discriminating for member of the majority. In the multicultural approach, emphasis is on positive measures, preserving group identity, and group participation in the country's life on all levels; in this approach, minority rights are considered to be necessarily group rights". (BENOÎT-ROHMER, HARDEMAN, 1994: 33) The main characteristic of the multiculturalist approach is the recognition of dual, both individual and collective nature of minority rights.

- **The problem of official recognition** of ethnic pluralism and the existence of ethnic minorities by the state is usually very sensitive political problem that can contradict e.g., the officially declared concept of the one-nation-state. That is why several states, *inter alia* France, Greece, and Turkey, refuse to recognize the existence of ethnic minorities in their domestic legal order. By denying the existence of ethnic minorities, they also refuse to apply provisions and standards set down by the international law. Some states admit the existence of ethnic minorities implicitly. A number of states recognize the existence of ethnic minorities explicitly, and provide them certain legal minority protection. Also in these cases the issue of the official recognition and determination of legal status is extremely important for every minority group, because it defines the concept and nature of its minority protection.

- States often express their fear that numerous calls of ethnic minorities (and other distinct communities) for **territorial and functional autonomy** might conflict with **the principle of sovereignty of states**. On the other hand, minorities and their members stress the importance of autonomy of minorities for the preservation and development of their identity and culture. States and minorities often hold different views also of the autonomy of minorities in establishing and maintaining their contacts and cooperation "across frontiers with citizens of other States to whom they are related by national or ethnic, religious or linguistic ties" (Art. 2, Para. 5 of the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 1992), and the possible negative effects of such a cooperation on sovereignty of the state of citizenship of members of minorities.

- **The principle of territorial integrity and the right to self-determination:** International law provides that "all peoples have the right of self-determination" by the virtue of which "they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development." (Art.1, Para.1 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and of the International Covenant on Civil and Political Rights) We can distinguish an internal self-determination to freely chose a government and/or to increase autonomy within an existing nation-state from an external self-determination that leads to the creation of a new independent and sovereign state.⁷⁰ In the European tradition, we could define the right of peoples to self-determination as a collective right of nations. In principle it should be realized as

⁷⁰ In this context, we should differentiate the following options: (i) **internal self-determination** by: (a) devolution and increasing autonomy of local government; (b) regional autonomy; (c) creating a federal state system; and (ii) **external self-determination** by: (a) secession (of a certain region or part of territory of a formerly existing state); (b) partition or division of a state; (c) by dismantling a state.

the right of the population living in a certain territory by the plebiscite (referendum); the participation in the plebiscite should be assured to everyone in the territory who has a right to vote. The decision shall be made by the majority of the total population in the territory and not only by the majority of members of a certain nation. When it comes to national (ethnic), linguistic or religious minorities they should be normally entitled only to an internal self-determination. Only in extreme cases when the very existence of a certain national minority is endangered it might be entitled to an external self-determination. (GYURCSÍK, 1993: 20-25)

V.4. Models of protection and participation of minorities in individual states⁷¹

As mentioned, minorities always request that their adequate participation is guaranteed in the political life and decision-making processes in order to ensure the preservation and development of their distinctive ethnic identity, culture, religion and/or language. In addition, minorities usually underline that an adequate participation could be assured only if a certain level of (territorial and/or functional) autonomy of minorities exists.

States respond to these requests in different ways by implementing chosen models of political system and participation of ethnic minorities in political process. There are several different concepts and models of political systems and of protection and participation of ethnic minorities - some of them are used in the practice while the others are mainly theoretical models. Regarding political participation of minorities, we can define (for the purpose of this study) the following groups of political systems and models of participation of minorities:

(i) No special mechanisms of participation of minorities exist within a political system: Political systems of a large majority of states can be listed in this group. We could differentiate two different types of states in this context:

- states whose constitutions do not contain any special rights of ethnic minorities;
- states whose constitutions list some special rights of minorities, but their constitutions and legal systems don't provide any mechanisms that would guarantee and/or carry out the protection of ethnic minorities and their participation in the decision-making processes in a political system.

If we focused on the participation of minorities as distinct communities in decision-making processes within a political system of such states, we find out that there aren't any special constitutional/legal provisions that would guarantee the presence of special representatives of minorities in the parliament and/or any other similar institution. A member of a certain minority could be elected only if he or she wins the general elections - as every other member of parliament (MP). However, this MP doesn't have a special status and competencies as a representative of a certain minority.

(ii) Special protection and representatives of minorities in the parliament exist, but there are no special mechanisms to assure the influence of these minorities on decision-making: In these cases constitutions do not guarantee only rights of persons belonging to minorities and sometimes collective rights of ethnic minorities, but assure

⁷¹ More about different models see e.g. PALLEY, 1982/1978: 11-19; ŽAGAR, 1994 & 1990: 180-397.

also a special system of representation in the parliament or similar legislative body. On the other hand, there are no special constitutional/legal mechanisms that would enable the MPs or specific bodies representing minorities to effectively influence adopting of decisions and realize specific interests of minorities.

The existing electoral law could offer different solutions, systems and models that should assure the guaranteed representation of minorities in the legislative body.⁷² Such possibilities are e.g.:

- to shape some electoral districts (units) so that members of a certain ethnic minority represent a majority of voters in these districts;⁷³

- to establish special (functional) electoral systems for the members of a certain minority, regardless where they live and possibly regardless their number. In this cases, Mps, who are representing a certain minority, are elected only by members of this minority;⁷⁴

- to introduce a territorial - regional or federal - division of a state which respects ethnic structure of a population (electorate), where every territorial unit has a certain number of MPs (possibly in a special chamber of territorial units). A special requirement could be that the ethnic structure of the "delegation" (MPs) of a certain federal/regional unit reflects ethnic structure of its population. Territorial units, where members of minorities live, could have a special autonomous status that provides the better realization of special rights of minorities. Additional provision could assure the minimal representation of minorities and distinct communities in legislative bodies,⁷⁵ etc.

The consequence of the introduction of any of the mentioned solutions is an (relative) over-representation of minorities or smaller units in the parliament. In view of many scholars taking into account actual situation of minorities in plural societies, such an over-representation is necessary in order to assure their adequate

⁷²For more detailed information about different electoral systems and their effects see, e.g., in Manfred J. HOLLER (ed.), 1987: 283-404, and especially chapters by: Geoffrey ROBERTS, "Representation of the People: Aspects of the Relationship between Electoral and Party systems in the Federal Republic of Germany and the United Kingdom, pp. 283-301; Tatu VANHANEN, "What Kind of Electoral Systems for Plural Societies? India as an Example", pp. 303-315; Lawrence LEDUC, "Performance of the Electoral System in Recent Canadian and British Elections: Advancing the Case for Electoral Reform", pp. 341-358; Kenneth KOFORD, Linda HECKERT, "Determinations of the Number of Legislative Parties: Evidence from Postwar France", pp. 371-380.

⁷³The electoral law could provide also an additional mechanism to provide the representation of minorities if this model is introduced: namely, the law could require a certain obligatory percentage of candidates - among all candidates who are running the elections - be members of a certain minority.

⁷⁴Such a model, that was introduced e.g., at the first multi-party general election in Slovenia in 1990, guaranteed that only members of minorities themselves (regardless where they live) elected their MPs. Polling stations for these MPs are usually located in the region where a certain minority traditionally lives. An additional protection of the interests of minorities, if such a model is introduced, could be a guarantee that a certain number of representatives is elected regardless the number of voters who are members of a certain minority. Such solutions would be in accordance with the basic principle that the rights of minorities and their members should be guaranteed regardless their number.

⁷⁵This model could be combined with the former two: namely, electoral units in a certain territorial unit of a state could be shaped in a way that in some of them voters, who are members of a certain minority, represent a majority of voters; if such a solution would not guarantee an appropriate representation of minorities a special (functional) electoral system for the representatives of minorities could be introduced.

representation in the parliament, although it may represent certain deviation from a proportional electoral system in states where it is introduced. (LIJPHART, 1977: pp. 38-41)

(iii) Besides special protection and adequate representation of minorities, the constitutional/legal system guarantees special mechanisms and procedures that could assure the influence of these minorities on decision-making and realization of their specific interests: According to existing constitutional/legal regulation, such special mechanisms and procedures could be applied by MPs representing minorities or different minority institutions/bodies who are legally authorized to use these special procedures and mechanisms in decision-making.

Among different procedures and mechanisms that could assure adequate influence of minorities on decision-making, I would mention the following:

(a) MPs, who are representing minorities, could ask to postpone debate and decision-making in the matters that are important for the realization of special constitutional rights of minorities; such a postponement (a kind of conditional or procedural veto) should enable additional time to debate these matters and to find the best solutions;

(b) MPs, who are representing minorities, are legally authorized so they could ask (in accordance with legal provisions) for the use special procedures in the parliament or approval in a referendum to decide on matters that are relevant for the realization of special constitutional rights of minorities. In some cases, a special (e.g. two-third or three-quarter qualified) majority may be required in the parliament to adopt a decision. In some, the most important matters (even) a decision by a consensus may be foreseen by the constitution or/and an approval in a referendum may be required by the constitution (e.g., in Switzerland).⁷⁶ Special procedures that require a special (qualified) majority or a consensus could be described as a kind of a minority veto, that assures that decisions especially important for rights of minorities could not be taken without an approval of representatives of minorities; (LIJPHART, 1984: pp. 29-30, 35-36, 189-191)

(c) a (theoretical) model of asymmetrical decision-making offers a mechanism that enables distinct communities to adopt only those decisions that do not contradict their special interests. The decisions that would not be accepted by a certain distinct community, should not be obligatory for this community. Nevertheless, such decisions and documents that would be adopted in the parliament, would be obligatory for everybody else. The constitution has to list all cases and matters when the asymmetrical model of decision-making could be used. The constitution and legislation shall exactly define the procedure for the application of this model, and how a certain issue should be regulated in accordance with specific interests of the distinct communities that chose to use the asymmetrical model. (ŽAGAR, 1990: pp. 337-397)

⁷⁶ Such special procedures and adoption of decisions by special majorities are especially important in the process of constitution-making. The fact, that the constitution could be changed only in a special procedure and by a special majority, shall guarantee the stability and existence of constitutional rights of minorities and their position in the society. In some cases a public initiative of citizens to put forward proposals for legislation or to require an approval of a law or decision by a parliament in a referendum (such as in Switzerland) may be very important.

V.5. Trends of development

If we analyzed a list of principles and minority rights that are set down by international documents, such as the framework Convention for the Protection of National Minorities (See e.g. *Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe*, 1995: 47), and compared it with documents from previous phases of historic development of minority rights and protection, we could easily establish a general historical trend. Although there were some set-backs and even reverse trends, the evolution was characterized by gradual expansion of existing rights and introduction of new minority rights. Rights of minorities became an important segment of human rights.

Nevertheless, states are reluctant in introducing or increasing (special) rights even for traditional ethnic (national), religious, cultural and linguistic minorities. (BARON, 1985; BROLMANN, LEFEBER, ZIECK, eds., 1992; GALÁNTAI, 1992; THORNBERRY, 1990; WHITAKER, ed., 1984) States advocate their position claiming that the introduction of new special rights of minorities would be (very) costly, and would cause delays and additional complications in the functioning of their political systems.

International law established some general principles and standards of Human rights and rights of minorities that are considered one of the important criteria of modern democracy. Nevertheless, minority policy and protection of ethnic minorities have been generally considered internal affairs of every individual state; states have traditionally rejected any interference in these issues from abroad. They often didn't feel obliged to adopt and assure rights and standards developed by international law. It was and still is most of all the political decision of individual states whether to accept and realize these rights and standards or not. Although there was a recognition that the obligation of states to protect ethnic minorities was established by the international law, there was hardly anything done against countries that violated it.

It is a very new development that the international community actually reacts at least in some cases: the UN introduced "non-fly zones" in Iraq and Bosnia-Herzegovina to protect ethnic minorities and prevent genocide; protection of ethnic minorities was listed by the European Community as one of conditions for the official international recognition of the new states emerging from the dismantling Yugoslavia, etc. But still it seems that the International Community and its main powers react only occasionally when it seems convenient; limited practical results of such attempts and general lack of determination to execute proclaimed principles and policies put their credibility at stake. (KOCH, 1993:3-5)

We could expect that further development of protection and rights of ethnic minorities will be slow both at national and international level; it will take some time and efforts of minorities before several states will be willing to accept and translate already existing international standards of protection of ethnic minorities into their national law and ethnic policy. At the same time we could hope that at least some rights that international law and national legislation provide for traditional ethnic

(national) minorities will be granted to other distinct communities and minorities.⁷⁷ (ŽAGAR, 1990: 292-294)

VI. Rights of immigrants and immigrant communities⁷⁸

Demographic situation and ethnic structure of population in a certain territory are changing in time. Mobility of population and migrations are important factors of these changes - both in emigrant and immigrant societies. Modern technologies and better mobility of people have resulted in increased migrations and ethnic diversity.⁷⁹ New immigrants and their communities are changing traditional ethnic structure; these processes are intense especially in more developed regions and countries. New distinct communities are being created. Old and new communities meet and influence each other; new dynamics are transforming the nature and culture of such an environment. Although these new communities in many ways resemble traditional ethnic minorities, states differ them and treat them differently; they define individual members of immigrant communities officially as **immigrants** or **migrant workers** which determines their legal status.

If at least a few constitutions and legal systems provide different arrangements and mechanisms of protection and participation of traditional ethnic minorities (e.g. PALLEY, 1982: 6-19; ŽAGAR, 1992 & 1992a), there is practically no protection for (new) immigrants and immigrant communities. These immigrants came to countries of their current residence relatively recently, although in some case two, three or more generations ago; they are usually not citizens of a country of their current residence, and therefore do not have rights based on citizenship of this country.⁸⁰ As individuals immigrants without a citizenship have a legal status of aliens or resident aliens, and they enjoy basic human rights that belong to any person regardless of citizenship; as distinct communities their existence is legally not recognized at all. There are a few developments in different international documents (e.g. EC/EU, ILO) and law that are establishing at least some basic protection and social security of migrant workers. Although there is a belief that a protection similar to that of traditional ethnic/national minorities should be provided for immigrants and immigrant communities as new ethnic minorities, it is very unlikely that such a development is possible soon due to

⁷⁷ E.g., new standards of protection of migrant workers and immigrant communities are being developed (at international level especially within European Community/Union). Some questions in this context include problems of integration in immigrant community, citizenship and political participation of migrants at least at local level, special collective rights of migrant communities as groups to enable them preserve their culture and identity, etc. (See e.g. *Community and Ethnic Relations in Europe...*, 1991)

⁷⁸ A part of this text was published in: ŽAGAR, 1995a: 245.

⁷⁹ These migrations are mostly conditioned by economic and/or political factors. From individual perspective, people usually decide to emigrate, because they hope they can live better in a new immigrant society. In addition, there are several refugees driven from their homes by natural disasters and wars.

⁸⁰ This means that they do not have rights of citizens and especially political rights; thereby, they are basically excluded from political life. They can get these rights only if they become citizens of a country of their residence, which in some cases is extremely difficult.

objections of most nation-states.⁸¹ A problem in this context is also they usually live scattered in the territory of the state of immigration; additionally, in larger economic centers there are often members of several diverse immigrant communities with their specific (sometimes conflicting) cultures, needs and interests.

If an immigrant became a citizen of a state of immigration (where he/she resides) by naturalization, he/she as an individual acquires usually all rights that the constitution and legislation of a certain state provide and guarantee to its citizens. As mentioned, states do not recognize officially the existence of distinct immigrant communities and do not provide any special mechanisms of protection of these communities and their members; the fact that an individual becomes a citizen changes nothing in this context. Nevertheless, immigrants with citizenship have all political rights; they can participate in the political process, and try to influence decisions important for the preservation and development of the distinct identity, culture and life of their immigrant communities.⁸²

VII. The case of Slovenia⁸³

The Constitution of the Republic of Slovenia was adopted by its parliament in December 1991.⁸⁴ This happened after the independence of the republic had already been achieved in the practice, a few days before the already announced official international recognition of independence and sovereignty of Slovenia by the EC took place.⁸⁵ The adoption of the constitution followed the process of its drafting that took

⁸¹ See e.g. Community and Ethnic Relations in Europe: Final Report of the Community Relations Project of the Council of Europe, Council of Europe / Conseil de l'Europe, MG-CR(91) 1 final E, January 1993.

⁸² In case of some international integrations, there are some attempts to create a special legal regime for citizens of member states who live in other member states; in this context, they should have the right to participate in local elections and in elections of their local/regional representatives at the level of the international integration (e.g. European Union). (E.g. MEEHAN, 1993)

⁸³ The following text is mostly taken from: ŽAGAR, 1995a: 246-249.

⁸⁴ The Constitution of the Republic of Slovenia of December 23, 1991, Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 33/1991. The official english translation: Constitution of the Republic of Slovenia, Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 1992.

⁸⁵ The adoption of the Basic Constitutional Charter and proclamation of independence and sovereignty of Slovenia (Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 33/1991. The official english translation: Constitution of the Republic of Slovenia, Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 1992.) on June 25th, 1991 triggered the intervention of the federal army (Yugoslav People's Army) in Slovenia. This was the beginning of the "Ten Days War" in which the federal army failed to take over international border crossings (that were after 1974 controlled by a republic police) due to the successful resistance of Slovenia. This war was followed by the Brioni Agreement (signed on July 7th, 1991) that provided for a six-month period in which the future arrangements in the former Yugoslavia were to be negotiated. Based on the decision of the Presidency of the SFRY the last federal soldier left Slovenia on October 26th, 1991. On January 15th, 1992 the EC countries officially recognized the independence and sovereignty of Slovenia after the six-month period expired and no viable solution was achieved by negotiations.

more than two years,⁸⁶ in which all the important issues - including protection of ethnic minorities in Slovenia - were discussed.⁸⁷

Based on principles proclaimed by the Declaration on Intents of the Assembly of the Republic of Slovenia and the Basic Constitutional Charter on the Independence and Sovereignty of the Republic of Slovenia, the consensus was reached that the level of the protection of ethnic minorities should not have decreased in comparison with the level of protection of ethnic minorities guaranteed by the amended Constitution of the Republic of Slovenia of 1974. In this context, the "positive concept of protection of ethnic minorities" was enacted by the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991 to a large extent.⁸⁸ The Constitution recognizes also dual nature of (special) rights of ethnic minorities. They are defined as collective and individual rights of "*autochthonous ethnic communities and their members*." As collective rights they belong to ethnic minorities as distinct communities; as individual rights they belong to every member of a certain ethnic minority. Concerning their nature, some of the rights are realized mostly as collective rights while others are realized mostly as individual rights.

The Constitution of the Republic of Slovenia of 1991 followed the mentioned common practice and provided only for protection of autochthonous traditional national minorities. Taking into account the initiatives of the representatives of ethnic minorities in the Constitutional Commission, the constitution with the term "*ethnic community*" to avoid the possible negative connotations of the use of the term "minority".⁸⁹ (ŽAGAR, 1992a: 8)

There are several provisions of the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991 that are important for the protection of ethnic minorities. Article 5 provides the constitutional framework of the "positive concept" of the protection of minorities by

⁸⁶In a way, this process started in 1989 with the activities on amending of the Constitution of the (Socialist) Republic of Slovenia of 1974 in 1989-1991.

⁸⁷Different concepts of the protection of ethnic minorities were presented and advocated in the Constitutional Commission of the assembly/parliament in the process of drafting. Some members claimed that every kind of special protection of ethnic minorities is incompatible with the main basic principle (of liberal democracy) of equality before law, others suggested to implement an absolute reciprocity taking into consideration the position and rights of Slovene minorities in the neighboring countries, while some advocated that (at least) all existing rights of ethnic minorities, their protection and special position should have been guaranteed constitutionally.

⁸⁸The "positive concept" was developed as a theoretical concept based on the classification of human rights into rights of "positive" and "negative status." The rights of "negative status" entitle their subjects to the protection of the state in cases these rights are violated by the someone else. The rights of "positive status" entitle their subjects to demand certain action from the state to realize them. Taking into account this division, the "positive concept of protection of ethnic minorities and their members" means a special obligation of the state to act in order to assure the realization of special rights of ethnic minorities and their members. The "positive concept" in the constitution and legislation: (i) establishes minorities (as distinct communities) and their members (as individuals) as active and equal subjects in a plural society and its political system, and provides for their participation and decisive role in political decision-making; (ii) requires active role of a state in protection and realization of (special) rights of minorities. The very fact that the state would not act would establish a violation of the constitution and law by the state and its moral and legal responsibility for consequences. (ŽAGAR, 1992a: 10-11)

⁸⁹The term "minority" in everyday's language often refers not only to the quantitative but also to qualitative characteristics of a certain phenomenon. The term "ethnic community" in the constitution is politically more neutral, and in a way underlines active and equal social role and position of these communities. For the same reason, the former Yugoslav and Slovene constitutions (of 1974) and official political practice used the term "nationalities" to replace the term "ethnic minorities."

declaring the active role of the Slovene state in the protection and realization of rights of Italian and Hungarian autochthonous ethnic communities in Slovenia. This article defines also the active role of Slovenia in attending to the welfare of Slovene autochthonous minorities (in the neighboring countries), emigrants and migrant workers, and in promoting their contacts with homeland. Slovene (Slovenian) is declared the official language, but Article 11 enacts that also Italian and Hungarian shall be official languages in those areas where Italian and Hungarian ethnic communities reside.

The main general and special provisions regarding protection and special rights of ethnic minorities are located in Part II. of the Constitution entitled "Human Rights and Fundamental Freedoms". Besides general provisions on equality before law (Article 14), profession of national allegiance (Article 61), the right to use one's own language and script in official dealings and proceedings (Article 62), the Constitution prohibits and incriminates "*all incitement to ethnic, racial, religious or other discrimination, as well as the inflaming of ethnic, racial, religious or other hatred or intolerance*" (Article 63).

Article 64 regulates special rights of autochthonous Italian and Hungarian ethnic communities in Slovenia explicitly stating that they belong to ethnic communities (as collective subjects) and their members (as individuals). They shall have right to use their language and national symbols, to foster economic, cultural, scientific and research activities, their mass media and publishing, and to establish organizations in order to preserve their national identity. Regarding their educational rights, they are entitled to education and schooling in their own languages which includes planing and developing their own curriculae. Statutes shall determine where and how special rights of minorities shall be realized and guaranteed, and also areas in which bilingual education shall be compulsory. The two communities have enjoy the right to foster their contact with their wider ethnic communities and with Italy or Hungary respectively. The Slovene state has the duty to financially and morally support and encourage the implementation of these special rights.

Political participation of both communities at local and national level is guaranteed by the Constitution. In this context, the constitution provides a *minority veto* as an additional mechanism of the protection of minorities in the process of decision-making within political system. (LIJPHART, 1984: 29-30, 35-36, 198-191) Article 64 further states that Italian and Hungarian ethnic communities are guaranteed the right "*to establish autonomous organizations in order to give effect to their rights*". At the request of the autochthonous ethnic communities, these organizations may be authorized by the state to carry out specific functions within the jurisdiction of the state; in such cases the state should provide necessary means and resources.

The Constitution enacts also that all special rights of autochthonous Italian and Hungarian community are guaranteed regardless of the number of members of these two minorities.

Article 65 of the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991 states that "*the status and special rights of Gypsy communities in Slovenia shall be such as are*

determined by statute.⁸⁰ Roma/Gypsies are considered autochthonous ethnic communities (minorities) in Slovenia, although they have no mother state to exercise special connections with it. The specific way of regulation of the status and special status of Roma/Gypsy communities in the Constitution is conditioned by their specific situation and status.⁹¹ The special statute shall establish an adequate protection and status of Roma/Gypsies and their communities in Slovenia; it has to be drafted and adopted with a direct participation of their representatives to assure regulation that will correspond to their actual situation, interests, needs and wishes.

Article 80 in the Section A. "The National Assembly" of Part IV. "The Administration of the State" guarantees that autochthonous Italian and Hungarian communities shall always be represented directly by one deputy each in the National Assembly - a House of Representatives in the republic parliament. This provision actually establishes direct representation and political participation of these minorities in the legislative process at the national level.

VII.1. Immigrants and immigrant communities

Members of other former "Yugoslav nations and nationalities" mostly came to Slovenia as economic immigrants from less developed parts of the former Yugoslavia after World War II, and represent some 10% of population of Slovenia. Some of them were to stay temporarily to economically support their families still living in the republic of their origin, but most of them settled in Slovenia where they also brought or founded their families. Most of them who had a permanent residency in Slovenia applied for Slovene citizenship (by naturalization) and were given it in a special procedure on the basis of Article 40 of the Law on Citizenship.⁹²

⁸⁰The Roma - Gypsy communities live autochthonously in different parts of Slovenia (most of them in the Prekmurje and in the Dolenjska region). Some of them still live traditionally as travelers and traveling craftsmen (especially in the Dolenjska region and some families also in other parts of Slovenia); some of them have changed their style of living and live in the permanent settlements (mostly in Prekmurje). Their economic and social situation is often very difficult, and there are many social problems (unemployment, breaking of the law, etc.). There are some problems especially with the travelling families and their integration in a certain local community, where Roma (because of their specific way of living) are seen as unwanted invaders who disturb the normal life of the local community. It was an important development when the rights of Roma were included for the first time in the Slovene constitution by Amendment LXVII (67) in 1989, and the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991 basically adopted the same text.

⁹¹Roma/Gypsy communities are relatively small and very dispersed in the territory of Slovenia; their way of life and settlement makes their situation very different from other autochthonous ethnic minorities. There is a little or almost no sense of common identity among the members of their communities and not much has been done to develop and promote their specific culture; the level of the education among the members of Roma ethnic communities is low, and yet in the last twenty years there have been some attempts to include their language and culture in the educational programs in primary schools in the local communities where they live. Many problems concerning the education of Roma children were connected with the fact that they didn't speak Slovene language, and that they were not traditionally socialized in a way that would be compatible with the one in schools. There are hardly any forms of cultural, social and political integration of this community, and also some of the existing (mostly cultural) associations find it difficult to cooperate; etc. (E.g., *Romi na Slovenskem*, 1991)

⁹²The Law on the Citizenship of the Republic of Slovenia (Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 1/1991) was adopted in the same session of the republic assembly (on 25 June 1991) when also The basic constitutional charter on the independence and sovereignty of the Republic of Slovenia was adopted. According

As Slovene citizens they enjoy all constitutionally provided human rights and freedoms, among them political rights with the right to assembly and association⁹³ which enables them to establish organizations and cultural in order to prevent, foster and develop their ethnic culture. They also enjoy the right to use their language and script, express and develop their specific ethnic culture; they may freely express their ethnic identity (but should not be forced to do so), and this should not be any factor of their discrimination.⁹⁴

On the other hand, the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991 did not establish any special individual or collective rights of immigrants and their communities. Special rights and protection are guaranteed only to autochthonous typical ethnic minorities. This is in accordance with general practice in the world. The status and position of immigrants in Slovenia is actually better than it is in other countries taking into account that most of them became citizens of Slovenia.

Citizens of the former Yugoslavia and other foreigners who live in Slovenia and are not Slovene citizens, because they did not apply for citizenship or did not fulfill required conditions for naturalization, are in their legal status aliens. If they acquire a permission for permanent residency they may become resident aliens in accordance with law. They enjoy all the rights that the Constitution and legislation provide for foreigners - including the right to cultural association as one of their individual rights.

VII.2. Characteristics of the case of Slovenia

If we compared the (special) rights and protection of ethnic minorities and immigrants in the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991 with international standards and other constitutions, we may conclude that it follows the highest existing standards and even exceeds them with regard to special rights and protection of autochthonous ethnic minorities.

Nevertheless, there may be a few issues and problems that should be addressed in this context.

Constitutional standards need to be translated into laws to be fully applicable, which will take some time. Taking into account economic and social problems in Slovenia and the rise of xenophobia in the world, social conditions may not be the most favorable to actually realize and maybe develop existing level of protection. Some problems in relations with neighboring countries may also have a negative effect, as they strengthen those who advocate the principle of reciprocity in protection of

to Article 39 of this law, everybody who had citizenship of the Republic of Slovenia and SFRY at the time of independence of Slovenia became citizen of the Republic of Slovenia. Article 40 provided for a special procedure for the acquisition of Slovene citizenship (actually, by naturalization) for every citizen of the former Yugoslavia who had a permanent residence and actually lived in the territory of the Republic of Slovenia on 23 December 1990, the day of the Plebiscite, and who applied for the Slovene citizenship within six months after the adoption of this law. More than 170,000 Yugoslav citizens without Slovene republic citizenship applied for and were granted Slovene citizenship in accordance with Article 40. Within six months their applications could have been refused only if their applications were incomplete or if they had participated actively in the aggression against Slovenia (as members of the Yugoslav federal army in the - so called - "Ten Days War").

⁹³ See: Article 42 of the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991.

⁹⁴ See Articles 14, 61 and 62 of the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991.

minorities - which would in the case of Slovenia mean lower standards of protection of minorities in Slovenia.

In addition to the already mentioned problems of Roma, the factors mentioned in these general remarks will influence also the work on the special statute on the status and special rights of Roma/Gypsy communities in Slovenia.

In the context of protection of autochthonous ethnic minorities in Slovenia, we shall add that there are also some other very small autochthonous minorities in Slovenia, e.g. some autochthonous Croats and Serbs, Germans, Austrians, Jews, Vallach, etc. Although the number of members of these communities is very small (all together a few hundreds) and partly because of that, there will be a need to assure their existence, preservation and development of their culture.

With regard to the problem of immigrants who became Slovene citizens, one could expect that there will be some demands to introduce some special collective rights to preserve and promote their specific cultures and assure their direct political participation. Taking into account general social conditions in Slovenia it is not very likely that such requests will be accepted.

There is no doubt that immigrants and distinct immigrant communities in many ways resemble traditional ethnic minorities (that often emerged as a consequence of migrations themselves). But observing from the global perspective it is not likely that similar level of protection will be developed for immigrants. The existing international standards and level of their protection are rather low, and states are rather reluctant to implement even these standards. (E.g. COSTA-LASCOUX, 1990) It is rather unlikely that even some existing standards and solutions in the protection of traditional ethnic minorities will be applied to protect immigrants and their communities; taking into account some recent developments, practice of states, and growing xenophobia in several countries one might fear that the situation and protection of immigrants in these countries might even worsen.

VIII. Conclusion

The protection of minority rights and good ethnic relations are generally accepted as an important element and prerequisite of modern democracy. On the other hand, the existing model and concept of the "(one)nation-state" seems to ignore such a conclusion; there has been no or very little change in the concept of political system of nation-states that is still based on abstract theoretical models built on the presumption of the symmetrical, ethnically homogenous and harmonious society.

In the context of growing ethnic diversity in most environments, there is obviously a need for a new model of the state, ethnically speaking as neutral a "body politic" as possible. Such a state should recognize and promote the existence of ethnic and cultural pluralism. Its political system should be built on the principles of inclusion, tolerance, cooperation, and recognition of ethnic, cultural and social plurality and diversity of its population. A political system should recognize the possibility of different conflicts, and provide channels for expression, coordination and realization of different specific interests. This political system should provide mechanisms for the protection and participation of distinct communities; it should develop also different

institutions, mechanisms and procedures for the prevention and management of possible conflicts (including ethnic conflicts), and offer different peaceful and democratic means and ways for resolution of existing conflicts.

To assure functioning of such a system people have to be informed about the multi-ethnic and multi-cultural structure and nature of their society. They have to know as much of different cultures as possible, and especially they should be taught to acknowledge and respect differences. It is important to create channels and ways of communication and cooperation among different distinct communities that will take into account cultural differences and a specific nature of every individual culture. This includes the creation of informal mechanisms for the management and resolution of conflicts.

I would argue that the ideology of such a system should be human rights, cooperation and democracy, but it has to take into account also different content and nature of these concepts in different cultures present in a certain society; it has to find the common and universal elements of these cultures, and build on consensus and compromise to prevent even the feeling and fear of inequality and domination.

As mentioned, international law plays an important role in the historical evolution of rights and protection of ethnic minorities. Several recent developments and increased standards of protection of minorities have yet to be translated from international law into national legislation of states. Due to the reluctance of some important states, it is likely that the pressure of the international community to introduce the highest existing international standards of protection of minorities in national legislation will be used rather seldom and selectively.

In the context of attention paid to human rights and protection of minorities at the level of the international community and regardless of passivity and opposition of some states, *"a rather comprehensive set of instruments to protect minority rights seems to have been constructed or, at least, seems to be under construction by the international community"* which includes *"the developments in the thinking about the legitimacy of intervention by the international community in the case of gross and systematic violation of human rights"* (KOCH, 1993: 3). These developments will influence constitutions and national legislation of states at least in a long run, and hopefully contribute to better situation of ethnic minorities in the future.

It may be expected, that the *"intervention by the international community in the case of gross and systematic violation of human rights"* will be at least in some cases used also in the future. The decision to apply the collective *"humanitarian"* intervention should be in every case made by the UN in accordance with the Charter, such a solution *"must be applied equally and respect the principle of proportionality"*. There might be a possibility that *"an obligation of international community to intervene when human rights are grossly and systematically violated"* could be developed in international law. (KOCH, 1993: 3, 4)

With regard to the protection of immigrants and distinct immigrant communities that in many ways resemble traditional ethnic minorities, the situation seems to be less optimistic. The existing international standards and level of their protection are rather low, and states are rather reluctant to implement even these standards. (E.g. COSTA-LASCOUX, 1990) It is rather unlikely that some standards and solutions in the protection of traditional ethnic minorities will be applied to protect immigrants and

their communities; taking into account some recent developments, practice of states, and growing xenophobia in several countries one might fear that the situation and protection of immigrants in these countries might even worsen.

The international community, media and especially international public can play an important role in promoting rights of minorities and new approaches in ethnic policy of states. There is a need to inform people about multi-ethnic and multi-cultural nature of modern societies; to overcome the fear of ethnic plurality all advantages and possible problems of increasing ethnic diversity should be presented. Media and international public are especially important factors of the promotion of the concept and ideology of cooperation that seem to be the basis of good ethnic relations in ethnically plural environment.

Reactions and protests of international public against violations of rights of ethnic minorities and immigrants can be a powerful factor in the process of formulation of ethnic policy of a state. Public pressure for the collective international humanitarian intervention in the case of gross and systematic violation of human rights might at least in some cases deter a government from such a practice.

The immediate strategy could be to put the pressure on governments to implement at least mechanisms and standards for the protection of ethnic minorities and regulation of ethnic relations that already exist in the international law and national legislation of different states. Governments should be pressed to sign and ratify international documents that regulate the protection of ethnic minorities and immigrants, to translate them into national legislation, and to increase national standards of their protection at least to the level of international standards. There is a need to change also the education and political socialization of citizens to at least recognize the existence of ethnic and cultural pluralism in a certain state; it is in this context that the importance of good ethnic relations and cooperation need to be promoted.

I believe that the present situation and developments in the world urgently requires development of alternative concepts that will be able to manage ethnically plural reality and assure some social stability necessary for the future democratic development. That is, why I offer a few elements of such an alternative concept in this conclusion.

References:

Michael AKEHURST, *A Modern Introduction to International Law* (1984), Fifth Edition; George Allen and Unwin; London, Boston, Sydney 1984.

Gerold AMBROSIUS, William H. HUBBARD, *A Social and Economic History of Twentieth-Century Europe* (1989), Translated by Feith TRIBE and William H. HUBBARD; Harvard University Press; Cambridge, Mass., London, England 1989.

Benjamin R. BARBER, *Strong democracy: Participatory politics for a new age* (1984), University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1984.

Salo W. BARON, *Ethnic Minority Rights: Some older and newer trends* (1985), The tenth Sacks Lecture delivered on 26th May 1983; Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies; Oxford, England, 1985.

Frederick BARTH, (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries* (1969), Universitetsforlaget; Oslo / Little & Brown; Boston 1969.

Florence BENOÎT-ROHMER, Hilde HARDEMAN, *The Minority Question in Europe: Towards the Creation of a Coherent European Regime* (1994), CEPS Paper No. 55; Centre for European Policy Studies; Brussels 1994.

Loren P. BETH, *Politics, the constitution and the supreme court: An introduction to the study of constitutional law* (1962), Harper & Row Publishers; New York, Evanston, London 1962.

Albert P. BLAUSTEIN, Jay A. SIGLER, ed., *Constitutions That Made History* (1988), Edited, compiled and introduction by: A. P. BLAUSTEIN, J. A. SIGLER; Paragon House Publishers; New York 1988.

Norberto BOBBIO,

- *Democracy and dictatorship: The nature and limits of state power* (1989), Polity Press; Oxford 1989.

- *The future of democracy: A defence of the rules of the game* (1987), Polity Press; Oxford 1987.

Eric BOCKSTAEL, Otto FEINSTEIN, "Ethnic Conflict and Development: A Belgian Case Study" (1991), United Nations Research Institute for Social Development - UNRISD: photocopied paper for the "Workshop on Ethnic Conflict and Development", Dubrovnik (Yugoslavia, Croatia), 3-6 June 1991, 12 p.

Catherine BROLMANN, Rene LEFEBER, Marjoleine ZIECK, eds., *Peoples and Minorities in International Law* (1992), M. Nijhoff; Dordrecht, Boston 1992.

William Rogers BRUBAKER, ed., *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America* (1989), University Press of America; Lenham, MD, Washington, D.C. 1989.

Bojko BUČAR, "Co-operation on Culture and Education and the Problem of Minorities" (1994), photocopied paper for The 6th European Conference of Frontier Regions, Council of Europe, Parliamentary Assembly, Congress of Local and Regional Authorities of Europe, Ljubljana (Slovenia), 13-15 October 1994, 7 p.

Francesco CAPOTORTI, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities* (1991), United Nations; New York 1991.

Jacqueline COSTA-LASCOUX, "Anti-Discrimination Legislation: Belgium, France, Netherlands, Committee of Experts on Community Relations" (1990), (MG-CR (90) 2), (Report prepared by Jacqueline COSTA-LASCOUX), Council of Europe / Conseil de l'Europe, Strasbourg, 9 January 1990.

Bernard CRICK, "Sovereignty" (1972) - in *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 15; **David L. SILLS**, (ed.); The Macmillan Company & The Free Press, New York;

Collier-Macmillan Publishers, London; Manufactured in the USA, Reprint edition 1972 (C 1968), pp. 77-82.

Robert A. DAHL,

- *Democracy and its Critics* (1989), Yale University Press; New Haven & London 1989.

- *Polyarchy: Participation and opposition* (1971), Yale University Press; New Haven, London 1971.

Karl W. DEUTSCH, *Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement* (1970), Archon Books; USA 1970.

John DUGARD, *Recognition and the United Nations* (1987), Hersch Lauterpacht Memorial Lectures; University of Cambridge, Research Centre for International Law, Grotius Publications Limited; Cambridge 1987.

John ELSTER, Rune SLAGSTAD, (eds.), *Constitutionalism and democracy* (1988), Cambridge University Press; Cambridge, New York 1988. (Published in collaboration with Maison des sciences de l'home, Paris.)

Pierre FOUGEYROLLAS, *Pour une France federale - vers l'unite europeenne par la revolution regionale* (1968), Mediations, Editions Denoel; Paris 1968.

Ernest GELLNER (1983), *Nations and Nationalism* (1983), Cornell University Press; Ithaca & London.

Douglas GREENBERG, Stanley N. KATZ, Melanie Beth OLIVIERO, Steven C. WHEATLEY, (eds.), *Constitutionalism and Democracy: Transitions in the Contemporary World (The American Council of Learned Studies Comparative Constitutionalism Papers)* (1993), Oxford University Press; New York, Oxford 1993.

John S. GIBSON, *International Organizations, Constitutional Law, and Human Rights* (1991), Praeger; New York 1991.

Arthur GOULD, *Capitalist Welfare Systems: A Comparison of Japan, Britain and Sweden* (1993), Longman; London, New York 1993.

Iván GYURCSÍK, "The New Legal Ramifications to the Minority Question" (1993), Paper for the 12th Annual Conference of the Institute for EastWest Studies "Minority Rights and Responsibilities: Challenges in a New Europe"; Lake Bled, Slovenia, May 21-23, 1993.

Erik Jorgen HANSEN, ed., *Welfare Trends in the Scandinavian Countries* (1993), M.E. Sharpe; Armonk, N.Y. 1993.

F. H. HINSLEY, *Sovereignty* (1986), 2nd edition, Cambridge University Press; Cambridge 1986.

Eric J. HOBBSBAWM, *Nations and Nationalism since 1789: Programme, Myth, Reality* (1990), Cambridge University Press; Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney 1990.

Manfred J. HOLLER (ed.), *The Logic of Multiparty Systems* (1987), Kluwer Academic Publishers; Dordrecht, Boston, Lancaster 1987.

Donald L. HOROWITZ, *Ethnic Groups in Conflict* (1985), University of California Press; Berkeley, Los Angeles, London 1985.

Human Rights: A Compilation of International Instruments: Volume I (First & Second Part) (1994), Centre for Human Rights, Geneva; United Nations; New York, Geneva 1994.

Human Rights: A continuing challenge for the Council of Europe (1995), Council of Europe Press; Strasbourg 1995.

Human Rights in International Law: Basic texts (1992), Compiled by the Directorate of Human Rights, Council of Europe; Council of Europe Press; Strasbourg 1992.

Georg JELLINEK, *System der subjektiven öffentlichen Rechte* (1963/1905), Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1963. (Reprint of the 1905 edition)

James. G. KELLAS, *The Politics of Nationalism and Ethnicity* (1991), Macmillan; London 1991.

Hans Kelsen,

- *General Theory of Law and State* (1945), Translated by Anders Wedberg; Harvard University Press; Cambridge, Mass. 1945.

- *Opšta teorija prava i države* (General Theory of Law and State) (1951), Izdanje "Arhiva za pravne i društvene nauke"; Beograd 1951.

- *Pure Theory of Law* (1970), Translation from the Second (Revised and Enlarged) German Edition (Reine Rechtslehre) by Max KNIGHT; University of California Press; Berkeley, Los Angeles, London 1970.

Koen KOCH, "Not a Deus ex Machina, but a Baron Von Munchhausen: Some Thoughts About the Instruments of the International Community and Forms of Intervention in the Field of Minority Rights Protection" (1993), Paper for the 12th Annual Conference of the Institute for EasWest Studies "Minority Rights and Responsibilities: Challenges in a New Europe"; Lake Bled, Slovenia, May 21-23, 1993.

Jon Eivind KOLBERG, ed., *The Study of Welfare State Regimes* (1992), M. E. Sharpe; New York 1992.

Arend LJPHART,

- *Democracies: Patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries* (1984), Yale University Press; New Haven, London 1984.

- *Democracy in plural societies: A comparative exploration* (1977), Yale University Press; New Haven, London, 1977.

Ellen L. LUTZ, Hurst HANNUM, Kathryn J. BURKE, eds., *New Directions in Human Rights* (1989), University of Pennsylvania Press; Philadelphia 1989.

C. A. MACARTNEY, *National States and National Minorities* (1934), Oxford University Press; Humprey Milford; London 1934.

- Tibor R. MACHAN, *Individuals and their rights* (1989), Open Court, La Salle, Illinois 1989.
- Michael MANN, ed., *The Rise and Decline of the Nation State* (1990), Basil Blackwell; Oxford, Cambridge (Mass.) 1990.
- Elizabeth M. MEEHAN, *Citizenship and the European Community* (1993), Sage Publications, London, Newbury Park, Calif. 1993.
- Ramesh MISHRA, *The Welfare State in Capitalist Society: Policies of Retrenchment and Maintenance in Europe, North America and Australia* (1990), Harvester Wheatsheaf, New York, London 1990.
- Joseph V. MONTEVILLE (ed.), *Conflict and Peacemaking in Multiethnic Societies* (1990), Lexington Books, Lexington, Toronto 1990.
- (Assa Francis Lawrence). OPPENHEIM, *International Law: A Treatise* (1948), Vol. I. *Peace*, 7th edition edited by: H(ersch). LAUTERPACHT; Longmans, Green and Co.; London, New York, Toronto 1948.
- Claire PALLEY, *Constitutional Law and Minorities* (1982/1978), Report No. 36, *Minority Right Group*, London 1982 (First published in April 1978, reprinted in 1979 and 1982.)
- Ernest PETRIČ, *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin* (The Protection of Ethnic Minorities by the International Law) (1977), Založba Obzorja, Maribor 1977.
- "Report on an additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights" (1993), Rapporteur: Mr. Worms, France Socialist, Parliamentary Assembly, Council of Europe: ADOC 6742. 1403-15/193-2-E, 19 January 1993.
- Romi na Slovenskem (1991), (Special Issue: Roma in Slovenia) - *Razprave in Gradivo* (Treatises and Documents), Št. 25, Inštitut za Narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1991.
- Philip SCHLESINGER, "On National Identity: Some Conceptions and Misconceptions Criticized." (1987), *Social Science Information/Information sur les sciences sociales* (London, Paris), Vol. 26, No. 2, 1987, pp. 219-264.
- Anthony D. SMITH,
- *The Ethnic Origins of Nations* (1986), Basil Blackwell; Oxford 1986.
- *National Identity* (1991), Penguin, Harmondsworth, London 1991.
- Hough SETON-WATSON, *Nations and States* (1977), Methuen; London; or Westview Press, Boulder, Colorado 1977.
- J. G. STARKE, *Introduction to International Law* (1989), 10th edition; Butterworths, London 1989.
- Rudolfo STAVENHAGEN, *The Ethnic Question: Conflicts, Development, and Human Rights* (1990), United Nations University Press, Tokyo, Hong Kong 1990.

Richard STROSS, *Politics against democracy: Right-wing extremism in West Germany (1992)*, Translated from German by Lindsay BATSON; Berg, New York 1992.

Charles D. TARLTON, "Symmetry and asymmetry as elements of federalism: A theoretical speculation" (1965), *The Journal of Politics*, Vol. 27, No. 4., November 1965; pp. 861-874.

Patrick THORNBERRY, *International Law and the Rights of Minorities (1990)*, Clarendon Press, Oxford, England / Oxford University Press, New York 1990.

Vernon VAN DYKE, *Human Rights, Ethnicity, and Discrimination (1985)*, Greenwood Press, Westport, Conn. 1985.

Tatu VANHANEN, *The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980-88 (1990)*, Crane Russak, New York, Bristol, Washington, London 1990.

Hans-Joachim VEEN, Norbert LEPSZY, Peter MNICH, *The Republikaner Party in Germany: Right-wing menace or protest catchcall? (1993)*, *The Washington Papers* 162; Foreword by Karl H. Cerny, Praeger, Westport, Conn. 1993

Max WEBER,

- *The Protestant ethic and the spirit of Capitalism (1989)*, translated by Talcott Parsons, introduction by Anthony Giddens, Unwin Paperbacks, London 1989.

- *Wirtschaft und Gesellschaft (1922)*, bearbeitet von Max Weber, J. C. B. Mohr / P. Siebeck, Tübingen 1922.

Ben WHITAKER, ed., *Minorities: A Question of Human Rights? (1984)*, Pergamon Press, Oxford, New York, Toronto, Sydney, Paris, Frankfurt 1984.

World Conference on Human Rights: The Vienna Declaration and Programme of Action, June 1993 (1993), With the Opening Statement of the United Nations Secretary-General Boutros Boutros-Ghali; UN Department of Public Information; New York 1993.

World Directory of Minorities (1990), Longman international reference, Edited by: Minority Rights Group; Longman, UK 1990 (?).

Mitja ŽAGAR,

- "Ali so Slovenci na Hrvaškem narodna manjšina: Splošna terminološka vprašanja in pravna zaščita" ("Are Slovenes in Croatia a National Minority? General terminology and legal protection") (1995) - in Vera KRŽIŠNIK-BUKIČ, ed., *Slovenci v Hrvaški (Slovenes in Croatia) (1995)*, Inštitut za narodnostna vprašanja (Institute for Ethnic Studies); Ljubljana 1995, pp. 323-353.

- "The Model of Asymmetrical Decision-Making as a Mean of Protection and of Assuring Equal Rights for Ethnic Minorities in Multi-Ethnic (Ethnically Plural) Societies" (1992), *The Journal of Ethno-Development*, Vol. 1, No. 1, Detroit, March 1992, pp. 91-102.

- "Nationality, protection of ethnic minorities and transition to democracy: The case of Slovenia - II.: Ethnic minorities and immigrants" (1995a), *Teorija in praksa (Theory and Practice)*, Vol. XXXII, No. 3-4, Ljubljana 1995, pp. 243-254.

- "Nation-States, their Constitutions and Multi-Ethnic Reality: Do Constitutions of Nation-States Correspond to Ethnic Reality" (1994), *The Journal of Ethno-Development*, Vol. 3, No. 3, Detroit, 1994, pp. 1-19.
- "Position and Protection of Ethnic Minorities in the Constitution of The Republic of Slovenia: Basic information" (1992a), *Razprave in gradivo* (Treatises and Documents), Št. 26-27, Inštitut za Narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1992, pp. 5-20.
- *Sodobni federalizem s posebnim poudarkom na asimetrični federaciji v večnacionalnih državah*, Doktorska disertacija (Modern Federalism and Elements of Asymmetrical Federation in Multi-Ethnic States, Ph.D. Dissertation) (1990), Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Pravna fakulteta, Ljubljana, junija 1990.

Povzetek

*Evolucija koncepta zaščite manjšin:
Mednarodno (javno) in ustavno pravo*

Ta članek je rezultat večletnega raziskovanja pravnega urejanja medetničnih odnosov in v tem okviru zlasti še mednarodnopravnega in ustavnopravnega varstva etničnih manjšin. Podrobneje predstavlja družbeni in zgodovinski okvir, v katerem so nastajale in se uveljavljajo zaščita (etnične) manjšin in njihove posebne pravice, kot specifičen segment celote temeljnih človekovih pravic in svoboščin. V tem kontekstu analizira naravo, vsebino in vlogo države (zlasti nacionalne države kot njene specifične oblike) in mednarodne skupnosti ter njuno prepletanje in soodvisnost. Posebno pozornost namenja odnosu med narodom in (nacionalno) državo ter zgodovinskemu nastanku in opredelitvi etničnih manjšin.

Ob ugotovitvi, da splošno sprejete definicije etnične manjšine ne najdemo, članek ponuja kompleksno delovno definicijo etničnih manjšin in tradicionalnih narodnih manjšin. Članek deli zgodovinski razvoj pravic etničnih manjšin v tri ključne faze ter predstavlja bistvene značilnosti koncepta opredeljevanja in uresničevanja (posebnih) pravic manjšin oziroma njihovega varstva v posameznih obdobjih. Pri tem analizira in ocenjuje tako mednarodnopravno ureditev te problematike kot tudi njeno ustavnopravno ureditev, največ pozornosti pa namenja sedanjemu obdobju. Omenjene tri ključne zgodovinske faze razvoja (koncepta) manjšinskih pravic so:

(i) od Westfalskih mirovnih pogodb (1648) do konca prve svetovne vojne in mirovnih pogodb po njej;

(ii) od prve svetovne vojne do konca druge svetovne vojne;

(iii) obdobje po drugi svetovni vojni.

V nadaljevanju članek obravnava še problematiko urejanja medetničnih odnosov in varstva manjšin v Sloveniji, pri čemer podrobneje predstavlja uveljavljeni t.i. "pozitivni" koncept zaščite manjšin ter ustavnopravno varstvo avtohtonih narodnih manjšin.

RAZVOJ MEDNARODNOPRAVNEGA VARSTVA MANJŠIN OD 17. STOLETJA DO OBDOBJA DRUŠTVA NARODOV

Petra Roter

*All individuals and groups have
the right to be different,
to consider themselves
as different and to be
regarded as such.
(Declaration on race
and racial prejudice,
UNESCO, 1978)*

Uvod

Urejen položaj jezikovnih, verskih, rasnih ali narodnih manjšin je danes med temeljnimi dejavniki miru, stabilnosti in varnosti na nekem območju. Manjšine, ki so subjekti mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, varujejo mednarodnopravna določila, ki jih države izvajajo v notranjepravnih ureditvah. Današnji položaj manjšin je rezultat večstoletnega razvoja instituta manjšinskega varstva.

V tem prispevku bomo podrobneje predstavili mednarodne dokumente, ki vključujejo tudi določila o varstvu manjšin. Pri tem se bomo omejili na zgodnejši razvoj manjšinskega varstva - na obdobje do druge svetovne vojne, ki je v literaturi o manjšinah predstavljeno precej bolj površno kot razvoj varstva manjšin po drugi svetovni vojni oziroma v okviru Združenih narodov. Menimo namreč, da je poznavanje varstva manjšin zanimivo tako za razumevanje razvoja dogodkov v mednarodni skupnosti kot tudi današnjega položaja nekaterih manjšin.

Pravice manjšin so bile v mednarodnih dokumentih omenjene prvič že v 17. stoletju. Vse do začetka 19. stoletja so države zagotavljale pravice le verskim manjšinam, šele sklepni dokument dunajskega kongresa omenja tudi pravice narodne manjšine. Vendar je tudi to določilo le izjema in narodne manjšine dobijo ustrezno varstvo šele v obdobju Društva narodov. Prva svetovna vojna je tudi sicer pomembna prelomnica v razvoju manjšinskega varstva. Prav zato bomo govorili o dveh obdobjih - pred in po prvi svetovni vojni - razvoja varstva manjšin. Tretjega obdobja - torej časa po drugi

svetovni vojni - ne bomo podrobneje predstavljali, nakazali bomo le poti nadaljnega razvoja varstva manjšin.

Na osnovi pregledanih mednarodnih dokumentov (večinoma mednarodnih mirovni- nih pogodb) bomo skušali pokazati, da se je del mednarodnega prava, ki zadeva manjšine, progresivno razvijal.

1. Obdobje pred prvo svetovno vojno

1. 1. Varstvo verskih manjšin v 17. in 18. stoletju¹

Čeprav je bila že za prekinitev tridesetletne vojne (1618-1648) potrebna vsaj ma- jhna stopnja verske potrpežljivosti, sta šele westfalski mirovni pogodbi iz leta 1648 vključevali načeli svobode vesti in veroizpovedi. "Posameznikom augsburške veroiz- povedi ... se zagotovi svoboda veroizpovedi v javnih cerkvah ob določenih urah in tudi na njihovih domovih..." (čl. XXVIII.; MPT/I:16²) "vsem uslužbencem in vojakom obeh strani ter njihovim ženam, otrokom in dedičem se naj vnovič zagotovi svoboda vesti" (čl. XLIII.; MPT/I:20). Obe načeli sta nadomestili pred westfalsko pogodbo veljavno načelo "*cuius regio, eius religio*"³, ki je določalo versko pripadnost podložnikov po vladarjevi veri. Westfalski pogodbi tako pomenita ne le temeljni kamen v razvoju sodobne mednarodne skupnosti, ki še danes temelji na suvereni enakosti držav,⁴ ampak tudi mejnik v razvoju varstva manjšin. Države so bile poslej namreč prisiljene zagotavljati strpnost do različnih verskih skupnosti - Nemčija na primer do katoliške in protestantske. Države pogodbenice so se namreč obvezale, da bodo izvajale mirovna določila "brez razlik glede vere" (čl. CXXIII.; MPT/I:46).

Podobna določila o varstvu verskih manjšin je vseboval že dunajski mir iz leta 1609,⁵ po westfalskih pogodbah pa še drugi mednarodni sporazumi. Kot prvega omen- jamo sporazum med Poljsko in Švedsko o zaščiti katoliške manjšine v protestantski Švedski. Državi sta ga podpisali leta 1660 v Olivi (The Oliva Peace) (Erler, 1931:72-77). Sporazum je zagotavljal versko svobodo tudi katolikom v Latviji.

V 17. stoletju so številni sporazumi med evropskimi vladarji, sklenjeni po končanih vojnah, vsebovali določila o verski svobodi oziroma nediskriminaciji glede veroiz- povedi. Določila so se posebej nanašala na ozenulja, ki so pripadla državi z versko

¹ Manjšinsko varstvo bomo preučevali od sredine 17. stoletja - torej od taktat, ko je nastala tudi sodobna med- narodna skupnost, kakršna obstaja še danes. Nekateri raziskovalci manjšin so pisali tudi o obdobju pred letom 1648 (na primer: Krstitch, 1924).

² Določila o varstvu manjšin, ki jih vključujejo mednarodne pogodbe, bomo navajali po *Major Peace Treaties of Modern History 1648-1967*, vol. I-IV. (Israel, ur., 1967). Navedke bomo označevali z MPT, rimsko številko volumna in stranjo navedka.

³ To načelo ("kdor vlada, naj določa tudi vero") je bilo sprejeto leta 1555 v Augsburgu po verskih vojnah med katoličani in protestanti.

⁴ O pomenu westfalskega miru in sprememb, ki jih je prinesel, glej Walker (1893:55, 76-78, 90-91) in Braubach (1948).

⁵ Versko svobodo je zagotavljal pripadnikom protestantske manjšine v Transilvaniji (Petrič, 1977:24).

manjšino.⁶ Tako sta versko svobodo katolikov na ozemljih, ki so pripadla protestantskim državam, vsebovala sporazuma, podpisana v Nijmegnu (1678) in Rijswiku (1697)⁷ (Petrič, 1977:24-25). Francija in Holandija sta v sporazumu iz Nijmegna zapisali, da "ohranjata katoliško vero ... v Maastrichtu" (čl. IX.; MPT/I:130). Tudi pogodba iz Utrechta (1713) med princeso Ano in Ludvikom XIV. je "prebivalcem v krajih, ki jih bo skladno s pogodbo odstopil najbolj krščanski kralj, zagotavljala pravico odselitve v roku enega leta ... Toda tistim, ki bodo ostali, bo zagotovljena svoboda veroizpovedi" (čl. XIV.; MPT/I:210). Določila so se nanašala⁸ na otoke Newfoundland - torej so versko svobodo zagotavljala kanadskim Francozom.

Položaj katoliških Kanadčanov je pol stoletja kasneje urejevala tudi pariška mirovna pogodba (1763). Vladarji Francije, Španije in Velike Britanije so se dogovorili za zaščito verskih pravic za francosko katoliško manjšino v Kanadi. "Britansko Veličanstvo soglaša, da se prebivalcem Kanade zagotovi svoboda katoliške vere ... in da lahko francoski prebivalci ali drugi nekdanji podložniki najbolj katoliškega kralja kadarkoli zapustijo Kanado in prodajo svoje premoženje." (čl. IV.; MPT/I:308-309) Za ohranjanje katoliške vere in za svobodo protestantske vere v Šleziji sta se v pogodbi iz Hubertsburga istega leta (1763) dogovorila tudi pruski kralj in kraljica Madžarske in Češke (čl. XIV.; MPT/I:334).

Urejevanje položaja pripadnikov druge vere je bilo posebej aktualno pri prvi delitvi Poljske konec 18. stoletja. Poljsko, ki je v tej delitvi izgubila tretjino ozemlja, so si delile Rusija, Prusija in Avstrija. Poljska je izgubila Galicijo, Zahodno Prusijo in še nekaj mest, ostanek pa je postal odvisen od Rusije. V precepu med pravoslavno in katoliško vero je torej aktualnost verskega vprašanja razumljiva. Poljska in Rusija sta se v pogodbi iz Varšave (1773) dogovorili, da bosta "varovali posest in imetje rimokatolikov v provincah, ki bodo s to pogodbo pripadle njenemu imperialnemu Veličanstvu [ruski cesarici, op. P. R.]" (čl. V.; MPT/I:367). Za zagotavljanje reda in miru na Poljskem "njeno imperialno Veličanstvo zagotavlja ... spravo s pripadniki uniatske religije ter s protestanti, kalvinisti in luteranci" (čl. VII.; MPT/I:368). Dve leti kasneje sta se Poljska in Rusija dogovorili še za poseben instrument, s katerim sta dopolnili člen VII. iz pogodbe med državama (1773). Posebni instrument, ki ima status pogodbenih določil, urejuje položaj verskih manjšin. Državi sta protestantske in uniatske plemiče izključili iz poljskega in litvanskega senata in ministrstva, "da bi tako preprečili neenotnost poljskega naroda" (čl. I./1; MPT/I:383). "Protestantsko in uniatsko plemstvo ima pravico biti voljeno v skupščino, vendar je število omejeno na največ tri za vsako provinco." (čl. I./2; MPT/I:383-384) Odpravi se *judicii mixti*, s čimer se "njeno Veličanstvo cesarica vseh Rusov strinja pod določenimi pogoji: ob praznikih lahko protestanti ali uniati svojce pokopljejo le ali zelo zgodaj zjutraj ali pa po končanih katoliških obredih; protestanti lahko zvonijo v cerkvah le z nereligioznimi nameni,

⁶ Mi sicer uporabljamo termin *verska manjšina*, čeprav pogodbe iz 17. in 18. stoletja, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju, govorijo le o katoličanih in protestantih oziroma o katoliški in protestantski veri in še ne izrecno o manjšinah.

⁷ Britanski in francoski kralj William III. in Ludvik XIV., ki sta podpisala pogodbo, sta "tistim, katerih premoženje je bilo zajeto v vojni, zagotovila vrnitev premoženja ... ne glede na veroizpoved" (čl. VI.; MPT/I:155).

⁸ Skladno s členom XIII. (MPT/I:209-210).

vendar se to nanaša le na cerkve, ki jih bodo šele zgradili; o ločitvah - če je eden od zakoncev katoličan, drugi pa protestant - naj odloča katoliški konzistorij" (čl. I./3; MPT/I:384).

Tudi Poljska in Avstrija sta se v varšavski pogodbi o delitvi Poljske (1773) zavezali, da bo "protestantom, kalvinistom in luterancem ter uniatom v provincah, predanih s to pogodbo, zagotovljen status quo za njihovo posest in imetje ter državljanske pravice z ozirom na religijo ... Kraljevo in apostolsko Veličanstvo ne bo nikoli uporabilo suverenih pravic za spreminjanje statusa quo protestanske, kalvinistične in luteranske ter uniatske religije v teh deželah [Madžarski in Češki, op. P. R.]" (čl. V.; MPT/I:380).

Dokumenta o drugi (1793) in tretji (1795) delitvi Poljske med Rusijo in Prusijo ne vsebujeta posebnih določil o varstvu manjšin. Vendar pa lahko kljub vsemu na osnovi mednarodnih pogodb ob prvi delitvi Poljske sklepamo, da so se države pogodbenice zavedale vprašanja verskih manjšin, ki so ga tudi vključile v pogodbe. Toda ob upoštevanju dejstva, da so verske manjšine nastale kot posledica kupovanja podpore evropskih držav v zameno za dodelitev ozemlja (in z njim tudi verskih manjšin), manjšinsko varstvo nikakor ni bilo prvo vprašanje, ki so ga skušale države urediti v zgoraj omenjenih pogodbah. Pogodbe iz 17. in 18. stoletja tudi ne vključujejo načela nediskriminacije, kakršnega poznamo danes in ki med drugim prepoveduje tudi versko diskriminacijo. Vsa določila iz mednarodnih dokumentov, sprejetih v 17. in 18. stoletju, se nanašajo na točno določene vernike (največkrat gre za katolike ali protestante), ki jim je tako zagotovljen ali *status quo* ali pa pravica, da zapustijo ozemlje, na katerem so postali verska manjšina. Kot smo že omenili, ti dokumenti še ne omenjajo 'manjšin', ampak se določila nanašajo na 'protestante, katolike, uniatske vernike' in podobno. V nobeni mednarodni pogodbi niso omenjene narodne manjšine ali pripadniki kakega naroda.

1. 2. Varstvo (narodnih) manjšin

Šele v 19. stoletju se mednarodnopravnim določilom o varstvu verskih manjšin pridruži tudi varstvo narodnih manjšin. Kot bomo videli, manjšine v tem času še niso bile subjekt mednarodnega prava - bile so le objekt določenega (delnega) varstva. Takšno delno varstvo so narodne manjšine dobile v mednarodnem redu, ki se vzpostavlja po napoleonskih vojnah na dunajskem kongresu.⁹ Sklepni akt dunajskega kongresa je prvi dokument, ki ne govori le o verskih manjšinah, ampak vsebuje tudi določbe o narodnih manjšinah.

"Poljakom, ki so podložniki Rusije, Avstrije in Prusije, bodo zagotovljeni predstavnštvo in nacionalne institucije, ki naj zagotovijo ohranitev njihove narodnosti v skladu s

⁹ Shod predstavnikov evropskih držav je bil na Dunaju od septembra 1814 do junija 1815. Glavni namen kongresa je bil učrvstiti nov družbeni red in uničiti pridobitve francoske revolucije. Na njem se je rodila sveta alijsa, ustanovili so prvo mednarodno organizacijo (Mednarodna komisija za plovbo po Renu), močno se je spremenil politični zemljevid Evrope. Tako je Rusija dobila dele Poljske, Prusija poznansko Vojvodino, del Saške, švedsko Pomorjansko, Vestfalijo, Porenje, Avstrija Ilirske province, Lombardijo, Benečijo, Tirolsko, Vorarlberg in Trst, Nemčija se je formirala kot slabo povezana konfederacija štirih mest in 34 držav, Holandija in Belgija sta se združili v Nizozemsko, Švica je postala nevtralna, Anglija je dobila Malto, Cejlon, Mauritius, spet je bila vzpostavljena papeška država.

politično presojo vsake od vlad držav, katere podložniki so." (čl. I.; MPT/I:520) Sklepni akt dunajskega kongresa je zagotavljal poljskemu narodu nacionalna obeležja in politične ustanove na teritorijih, razdeljenih med velike sile - Poljaki so po delitvi Poljske konec 18. stoletja kot narodne manjšine namreč živeli v Rusiji¹⁰, Prusiji in Avstriji. Na dunajskem kongresu pa so evropske sile razpravljale tudi o položaju Hebrejcev¹¹ v Nemčiji. Turčija se je obvezala, da zaščiti kristjane na osnovi verske, rasne in etnične nediskriminacije. Zanimivo je tudi določilo o zagotavljanju pravic v svobodnem mestu Frankfurt. "Za institucije bo veljalo načelo popolne enakosti pravic različnih sekt krščanske vere. Enakost pravic vključuje vse državljanske in politične pravice" (čl. XLVI.; MPT/I:543).

Stranke pogodbenice so tako razpravljale o narodnih in o verskih manjšinah, vendar so versko nediskriminacijo omejile le na krščanstvo,¹² narodne pravice pa samo na poljsko narodno manjšino oziroma manjšine, čeprav je bila večina držav v začetku 18. stoletja večnacionalnih. Vendar tudi Poljakom niso jasno določile pravic, njihovo predstavnost in institucije pa so tudi izrecno omejile na presojo vsake od držav, v katerih so manjšine živele.

•••

V 19. stoletju so se prebudila nacionalna gibanja po vsej Evropi, podjarmljeni narodi pa so izražali želje po ustanavljanju svojih nacionalnih držav. Pri tem so imeli v mislih ideal, ki ga lahko zapišemo kot formulo 'en narod - ena država'. Vendar pa kljub takšnim idejam nove meje niso povsod oklepale vsega naroda. Kjer ni bilo mogoče ustanoviti homogene nacionalne države, so nastale narodne manjšine oziroma "problem narodnih manjšin je nastal v sporu med idealom homogene nacionalne države in realnostjo etnične heterogenosti" (Avramov, 1980:243). Tudi po pomladi narodov so se pokazale številne razpoke - jasno je postalo, da nacionalna vprašanja niso rešljiva le s politično emancipacijo. Socialni in nacionalni konflikti so se vnovič pojavili v Italiji in Nemčiji - državah, ki sta se šele oblikovali. Opozarjamo na primer na napetosti med Dansko in Nemčijo zaradi Schleswig-Holsteina. Danska je ozemlje in z njim tudi nemško manjšino dobila z dunajsko pogodbo, sklenjeno leta 1864 med Dansko, Avstrijo in Prusijo. Edina pravica manjšin, zapisana v pogodbi, je pravica opcije. 'Novi' danski državljani so dobili pravico, da se v šestih letih po pogodbi odločijo, ali bodo ostali na Danskem ali pa bodo državo zapustili (čl. XIX.; MPT/I:621). To pa je mnogo premalo, da bi lahko govorili o kakšnem varstvu nemške manjšine na Danskem.

¹⁰ Že istega leta je ruski car Aleksander I. Poljakom v Rusiji podelil liberalno ustavo, s katero jim je zagotovil upravo avtonomijo (Krstitch, 1924:173).

¹¹ To vprašanje je bilo rešeno s pariško pogodbo leta 1856.

¹² Vendar pa takšna omejitev ni bila predvidena za bazelsko škofijo. "Prebivalci škofije Bazel ... imajo v kantonih Bern in Bazel brez razlik glede vere (ki pa se mora ohranjati v sedanjem stanju) enake politične in državljanske pravice." (čl. LXXVII.; MPT/I:554) Določilo je torej kljub vsemu imelo 'varnostni mehanizem'.

1. 3. Reševanje 'vzhodnega vprašanja'

Kljub nekaterim prej omenjenim sporazumom z določili, ki so se nanašala na pripadnike manjšin na Zahodu, se je težišče mednarodnega urejanja manjšinske problematike v 19. stoletju pomaknilo proti Vzhodu (Petrič, 1977:25-27). Padanje moči Turčije in posledično večji interes velikih sil za to območje je namreč potisnilo vzhodno vprašanje v ospredje evropske diplomacije po letu 1850. Širjenje evropskih sil proti Vzhodu je pomenilo spreminjanje meja in nastajanje novih manjšin, česar so se velesile tudi zavedale, saj skoraj ni mednarodnega dokumenta, ki ne bi vključeval tudi določil o manjšinah. Pravice verskih manjšin so bile zaradi izrinjanja muslimanske Turčije iz Evrope še posebej pereče. Že zdaj pa opozarjamo, da so se evropske sile pod masko skrbi za kristjane vmešavale v notranje zadeve Turčije, kar gotovo ni pripomoglo k boljšemu položaju pripadnikov manjšin - zaradi česar naj bi pogodbe sploh vključevale določila o varstvu manjšin. Tako imenovano vzhodno vprašanje so evropske sile urejevale s številnimi sporazumi že od konca 17. stoletja (karlovški l. 1699, požarevski mir l. 1718, beograjski mir l. 1739, mirovni sporazumi oziroma pogodbe v Kučuk-Kajnardžiju l. 1774, Alikonaku l. 1779, Svištovu l. 1791, Jašiju l. 1792, Bukarešti l. 1812, Odrinu l. 1829, Carigradu l. 1833, Parizu l. 1856, Svetem Štefanu l. 1878, Berlinu l. 1878, Carigradu l. 1879, Luzani l. 1912, Londonu l. 1913, Bukarešti l. 1913, Carigradu l. 1913 in Atenah l. 1913).

V nadaljevanju bomo skušali nazorneje prikazati, kako so v nekaterih mednarodnih dokumentih države uredile manjšinsko vprašanje.

Sveti rimski cesar, avstrijski nadvojvoda in otomanski cesar so s karlovško pogodbo (1699) sklenili, da "v imenu vere in običajev krščanske religije skladno z liturgijo rimokatoliške cerkve otomanski cesar potrjuje vse privilegije in pravice v svojem cesarstvu ... vključno s pravico vernikov zgoraj omenjene religije, da lahko obnovijo in popravijo cerkve ter izvajajo obrede ... Avstrijskemu monarhu bo dovoljeno, da posreduje cesarskemu dvoru vse zadeve, ki se nanašajo na vero in krščanske romarske poti" (čl. XIII.; MPT/II:878). Zagotovilo otomanskega cesarja o ohranjanju verskih pravic kristjanov tudi v bodoče vsebujeta tudi požarevska pogodba iz leta 1718 (čl. XI.) in beograjska pogodba iz leta 1739. Vendar se člen IX. slednje ne nanaša na vse vernike, ampak le na krščanske menihe. Tudi beograjska pogodba vsebuje določilo, da je sveti rimski cesar pristojen za verska vprašanja (čl. IX.; MPT/II:902) - torej se sme vmešavati v notranje zadeve otomanskega cesarstva.

Določila o verskih manjšinah vsebuje tudi pogodba, sklenjena med ruskim in otomanskim vladarjem v Kučuk-Kajnardžiju leta 1774. "Cesarski dvor zagotavlja varstvo krščanske vere in cerkva ter dovoljuje imperialnemu sodišču Rusije, da zastopa zadeve cerkve v Carigradu in njenih vernikov." (čl. VII.; MPT/II:917) "Vsem subjektom ruskega imperija je dovoljeno obiskati sveto mesto Jeruzalem in druga pomembna mesta ... Rusko cesarstvo predaja cesarskemu dvoru besarabska mesta, Moldavijo ... pod določenimi pogoji: [med drugim] cesarski dvor nikakor ne bo preprečeval krščanske vere in ne bo nasprotoval gradnji novih in obnovi starih cerkva." (čl. VIII.; MPT/II:917) Podobna zagotovila so cesarskemu dvoru naložili tudi za otoke v Egejskem morju (čl. XVII.).

O turških kristjanih so evropske velesile govorile že na dunajskem kongresu 1814-15, a so njihov položaj mednarodnopravno uredile šele v pariški mirovni pogodbi (med

Veliko Britanijo, Francijo, Otomanskim cesarstvom, Sardinijo in Rusijo) po krimski vojni leta 1856. Sultan se je obvezal, da bo "v nenehni skrbi za blaginjo svojih podložnikov izdal odlok, s katerim bo brez razlik glede vere ali rase skušal izboljšati njihov položaj in ki bo odražal njegovo radodarnost do krščanske populacije ... O odloku se bo [sultan] skladno s svojo suvereno voljo pogovoril s pogodbenimi strankami. Pogodbene stranke cenijo takšno komunikacijo, ki omenjenim silam ne daje pravice vmešavanja v notranje zadeve njegovega Veličanstva [sultana]" (čl. IX.; MPT/II:949). V pariški pogodbi je poleg vere kot možnega vzroka diskriminacije omenjena tudi rasa, česar doslej pri pregledu mirovnih pogodb še nismo opazili. Države pogodbenice so si - kot smo videli - po eni strani pridržale pravico sodelovati pri vsebini sultanovega odloka, po drugi strani pa so razglašale nevmešavanje v notranje zadeve.

Pogodba iz Svetega Štefana, sklenjena med ruskim in otomanskim cesarjem leta 1878, določa, da bo Bolgarija avtonomna kneževina s krščansko vlado (čl. VI.). Posebej pa jo omenjamo zaradi člena VII.. Ta namreč določa, da je treba "na območjih, kjer z Bolgari živijo tudi Turki, Grki, Vlahi ali drugi, primerno upoštevati pravice in interese teh populacij ob volitvah in pri pripravi zakonov" (čl. VII.; MPT/II:964).¹³ Ob branju takšnega določila se takoj zastavlja vprašanje, kaj je to 'primerno' upoštevanje pravic in interesov in katere so pravice, ki jih imajo manjšine. Hkrati pa opozarjamo tudi na zadržanost držav oziroma vladarjev pri priznavanju narodnih manjšin. V pogodbah so namreč vse prej kot 'manjšine' omenjene le 'populacije'.

Pri preučevanju razvoja varstva manjšin nikakor ni mogoče prezreti berlinskega kongresa¹⁴ leta 1878. Na njem so se evropski predstavniki dogovorili o neodvisnosti Romunije, Srbije in Črne gore, Bolgarija je nekaj ozemlja izgubila, kongres pa je 'izključil' Turčijo iz Evrope. Berlinska pogodba na več mestih vsebuje določila o varstvu manjšin. "Različna verska prepričanja in veroizpovedi ne morejo biti vzrok za diskriminacijo pri priznavanju državljskih in političnih pravic, zaposlovanju, pridobitvi funkcij in časti, poklica..." - takšna določila v skladu z berlinsko pogodbo veljajo v Bolgariji (čl. V.; MPT/II:978), Črni gori (čl. XXVII.; MPT/II:985-986), Srbiji (čl. XXXV.; MPT/II:989), Romuniji (čl. XLIV.; MPT/II:992) in v Otomanskem cesarstvu, ki bo tudi "ohranjalo versko svobodo" (čl. LXII.; MPT/II:996-997). Države so za prebivalce na novo priključenih ozemljih predvidele pravico opcije. To so imeli Muslimani, in sicer na ozemljih, ki so postala del Črne gore (čl. XXX.; MPT/II:988) ali del Srbije (čl. XXXIX.; MPT/II:991). Turčija je morala na kongresu sprejeti reforme v dobro Armencev. "Cesarski dvor se obveže, da bo takoj izvedel izboljšave in reforme, ki jih zahtevajo province, kjer živijo Armenci, ter da bo zagotavljal varnost pred Čerkezi in Kurdi." (čl. LXI.; MPT/II:996)

Z berlinsko mednarodno pogodbo so tako v več državah zagotovili verske pravice in enakopravnost državljanov - ne glede na njihovo versko pripadnost. Iz pogodbenih določil, ki zadevajo varstvo manjšin, je očitno, da je morala Turčija sprejeti največ

¹³ Glej še člen XXII., ki govori o pravicah ruskih menihov (MPT/II:971).

¹⁴ Na kongresu so Velika Britanija, Avstro-Ogrska, Francija, Nemčija, Italija, Rusija in Turčija podpisale berlinsko pogodbo - o ureditvi vzhodnih zadev.

obveznosti. Vendar pa tudi berlinska pogodba ne vključuje nikakršnega mehanizma za reševanje sporov ali za ukrepe v primeru nespoštovanja določil o varstvu manjšin.

O spoštovanju muslimanske manjšine v Bolgariji in bolgarske v Turčiji sta se v carigrajski mirovni pogodbi leta 1913 dogovorila otomanski cesar in bolgarski kralj. Novi bolgarski državljani so se lahko odločili, ali bodo ostali bolgarski državljani ali pa bodo vnovič postali otomanski. "Tisti, ki so zdaj v manjšini, se lahko v štirih letih pridružijo večini." (čl. VII.; MPT/II:1024)¹⁵ "Muslimanski bolgarski državljani na celotnem bolgarskem ozemlju imajo enake državljanske in politične pravice kot državljani bolgarskega izvora. Priznavata se jim svoboda vesti in svoboda veroizpovedi. Muslimanske običaje naj se spoštuje." (čl. VIII.; MPT/II:1024-1025) Državi sta se tudi dogovorili, da naj imajo "bolgarske skupnosti v Turčiji enake pravice kot druge krščanske skupnosti v Otomanskem cesarstvu" (čl. IX.; MPT/II:1025) in da bodo v Otomanskem cesarstvu "spoštovali pravice cerkvenega osebja" (čl. IX.; MPT/II:1025-1026).

Carigrajska pogodba pomeni hkrati korak naprej pri mednarodnopravnem varstvu manjšin. Aneks II. k carigrajski pogodbi namreč (prvič) ureja vprašanje šolanja pripadnikov manjšin. Kraljeva vlada se je obvezala, da bo "na svoje stroške ustanovila osnovne in srednje muslimanske šole ... v katerih bo pouk potekal v turščini, učenci pa se bodo morali učiti tudi bolgarščino" (čl. VII.; MPT/II:1031-1032).

Zadnja mirovna pogodba, ki jo omenjamo med mednarodnimi dokumenti, ki so urejali položaj manjšin na Vzhodu, je atenska, sklenjena med otomanskim cesarjem in grškim kraljem leta 1913. Ker je Grčija pridobila nekaj ozemlja, je v pogodbi zapisano, da prebivalci na teh ozemljih "postanejo grški državljani s pravico izbire otomanskega državljanstva ... v treh letih" (čl. IV.; MPT/II:1040-1041). Tistim, ki bodo ostali grški državljani, pa bo "zagotovljeno spoštovanje življenja, posesti, časti, vere in običajev ... in enake državljanske in politične pravice, kot jih imajo drugi grški državljani" (čl. XI.; MPT/II:1043-1044). Tretji protokol govori o šolanju pripadnikov manjšin. Vendar je Grčija sprejela mnogo manjše obveznosti kot Bolgarija s carigrajsko pogodbo oziroma njenim aneksom. Grčija se je obvezala, da bo priznavala [ne pa tudi na primer ustanavljala ali kako drugače pomagala pri razvoju manjšinskega šolstva] zasebne muslimanske šole, v katerih bo pouk potekal v turščini z obveznim učenjem tudi grškega jezika. V prej omejenem protokolu je tudi zapisano, da bo kraljeva grška vlada na svoje stroške v glavnem mestu zgradila mošejo.

•••

Evropske sile so v 19. stoletju izkoristile usihajočo moč Turčije. V številnih (mirovnih) pogodbah so spreminjale turške meje, kar je pomenilo hkrati tudi nastajanje manjšin. Tem so države sicer zagotavljale določene pravice, vendar pa smo pri pregledu mednarodnih dokumentov videli, da so se države pogosto vmešavale v notranje zadeve Turčije in da varstvo manjšin ni bila želja držav, v katerih so manjšine živele, ampak močnejših sil, ki so narekovele besedila mednarodnih pogođb. Jasno so imela takšna določila potem le malo možnosti tudi za dejansko izvajanje oziroma uresniče-

¹⁵ "V tem času muslimanskim bolgarskim državljanom na novo priključenih ozemljih ne bo treba služiti vojske niti plačevati vojaškega davka." (čl. VII.; MPT/II:1024)

vanje - še posebej ob upoštevanju dejstva, da pogodbe niso predvidevale nikakršnih mehanizmov za primere kršitev pravic manjšin in njihovih pripadnikov.

1. 4. Varstvo manjšin v neevropskem svetu

Imperializem in z njim povezana želja po osvajanju ozemelj sta bila vzrok za širjenje evropskih sil v neevropski svet. Mednarodne pogodbe (največkrat mirovne) so vsebovale tudi nekaj določil o varstvu manjšin v neevropskem svetu.

V pogodbi iz Tien-Tsina (1856) sta se britanska kraljica in kitajski cesar dogovorila, da bodo "kitajske oblasti varovale krščansko vero (protestantsko ali rimokatoliško) in njene vernike" (čl. VIII.; MPT/II:1068). O prepovedi diskriminacije so se Velika Britanija, Avsto-Ogrska, Belgija, Danska, Francija, Nemčija, Italija, Nizozemska, Portugalska, Rusija, Španija, Švedska, Norveška, Turčija in Združene države pogovarjale tudi na berlinski konferenci (o Afriki) leta 1885. V prvem poglavju sklepnega dokumenta berlinske konference, ki vsebuje deklaracijo o svobodni trgovini v porečju Konga, je zapisano, da bodo "vse sile, ki na tem območju izvajajo suverene pravice ali vpliv, skrbale za ohranjanje domorodnih plemen ... Brez razlik na osnovi veroizpovedi ali naroda bodo varovale verske, znanstvene ali dobrodnele institucije ... Domačinom sta zagotovljena svoboda vesti in verska strpnost. Svobodno in javno lahko opravljajo religiozne obrede, gradijo poslopja v religiozne namene in organizirajo verske misije" (čl. VI.; MPT/II:1086-1087).

Če smo v prejšnjem podpoglavju že opazili znake pozitivnega varstva manjšin, ko se država obveže (oziroma je k temu prisiljena), da bo storila nekaj (na primer ustanovila šolo) v dobro manjšin, sta se prej omenjena mednarodna dokumenta od takšnega pristopa močno oddaljila. Kljub vsemu pa sta pomembna, ker so bila tudi takšna zagotovila v času osvajanja neevropskih ozemelj redka. Države so vse prej v pogodbah zapisovale načelo nediskriminacije po narodnosti - razumljivo, saj so tako pravice svojih državljanov izenačile s pravicami domačinov.¹⁶ Vendar pa takšna določila seveda ne sodijo v okvir preučevanja manjšinskega varstva.

...

S prvo svetovno vojno se je končalo prvo obdobje razvoja varstva manjšin. Institut varstva manjšin se je razvijal počasi in postopoma. Za to obdobje je bilo značilno naslednje (Žagar, 1995:14; Petrič, 1977:28):

1) Varstvo manjšin je bilo večinoma omejeno le na verske manjšine. Države so zagotavljale versko strpnost, ki jo je ponekod dopolnjevala še zahteva oziroma zagotavljanje enakopravnosti.

2) Ni bilo mednarodnega mehanizma, ki bi zagotavljal izvajanje obvez, zato je bilo to prepuščeno posameznim državam. V nekaj primerih so si države pogodbenice zadržale pravico vmešavanja v notranje zadeve, kar je položaj le še bolj zapletlo.

¹⁶ Glej na primer člene LIV., CVII. in CIX. alžirske konvencije iz leta 1906 (o Maroku).

3) Določila se večinoma niso spoštovala.

Kot smo videli, mednarodni dokumenti iz tega obdobja izrecno še ne omenjajo 'manjšin', čeprav se njihova določila nanašajo na verske in (le izjemoma) tudi na narodne manjšine.

2. Varstvo manjšin v okviru društva narodov

Prva svetovna vojna je pomenila mejnik v razvoju varstva manjšin. Razvoj dogodkov v mednarodni skupnosti in razvoj mednarodnega prava sta namreč vodila tudi do nastanka nekaterih novih določil o varstvu manjšin v mednarodnih dokumentih.

Spomladi leta 1918 je bil sklenjen sporazum Trumbić-Torre. Jugoslovanski in italijanski odbor sta v dogovor vključila spoštovanje načela narodnosti in samoodločbe pri urejanju meja, pravico do ohranjanja jezika in kulture, vendar je Italija sporazum kmalu pozabila (Petrič, 1977:30). Iz istega leta omenjamo tudi mirovno pogodbo med Nemčijo, Avstro-Ogrsko, Bolgarijo, Turčijo in Rusijo, sklenjeno v Brest-Litovsku. Skladno s to pogodbo naj bi se ruske čete umaknile z otokov Åaland, kasneje pa naj bi sklenili tudi poseben dogovor o položaju otokov (čl. VI.). V poddodatku I. k dodatku II. k mirovni pogodbi iz Brest-Litovska so centralne sile in Rusija tudi sklenile, da ne bo razlikovanja med verniki protestantske in židovske vere (določilo je veljalo za pogodbene člene I., III., XII.; MPT/II:1254-1255).

Že med prvo svetovno vojno so se začele razprave o splošni zaščiti manjšin¹⁷ - predvsem kot posledica uveljavljanja načela samoodločbe narodov. Ob koncu vojne so številni narodi v revolucionarnih gibanjih našli pot do svoje svobode. Večnacionalni imperiji (Avstro-Ogrska, Otomanski imperij, Rusija) so razpadli, gibanja za nacionalno emancipacijo pa so dosegla svoj vrh. V takšnih razmerah se je nujno pojavljalo tudi manjšinsko vprašanje. Čeprav se je z razpadom imperijev število pripadnikov manjšin s 50 milijonov zmanjšalo na 20 milijonov, so skladno z določili mirovnih pogodb po vojni nastale tudi številne nove narodne manjšine¹⁸. V nekaterih državah je bil delež manjšinskega prebivalstva glede na celotno prebivalstvo visok.¹⁹

¹⁷ Na več konferencah so razpravljali o pravicah manjšin do ohranjanja svoje kulture in etničnega značaja (Capotorti, 1991:16).

¹⁸ Na primer nemška manjšina na Poljskem, Tirolskem, v Češkoslovaški. Nove madžarske manjšine so s spremembami meja nastale v Romuniji, Češkoslovaški, Jugoslaviji (Capotorti, 1991:17).

¹⁹ Leta 1921 je na Češkoslovaškem živel 50,4 % Čehov in 15,1 % Slovakov. 34,5 % prebivalstva so predstavljale manjšine (od tega 23,4 % Nemci, 5,6 % Madžari). V Litvi je bilo leta 1923 80,6 % Litvancev in 19,4 % manjšin (od tega 7,2 % Židov, 4,1 % Nemcev, 3,0 % Poljakov). Največja manjšina na Finskem je bila leta 1920 švedska manjšina (11,0 % celotnega prebivalstva) (Coakley, 1990:438). V začetku 30. let so na Poljskem prešteli 31,7 % manjšin (15,2 % Ukrajincev, 8,4 % Židov, 3,6 % Nemcev), na Madžarskem je živel 14,7 % manjšinskega prebivalstva (6,5 % Nemcev, 5,6 % Židov, 1,7 % Slovakov), v Romuniji 29,3 % (10,0 % Madžarov, 5,3 % Židov, 4,7 % Nemcev, 4,1 % Ukrajincev, 1,0 % Rusov). V Jugoslaviji je manjšinam pripadalo 21,8 % prebivalstva (5,0 % so predstavljali Nemci, Bolgari 5,0 %, 3,9 % Madžari, 3,7 % Albanci, 1,7 % Turki, 1,5 % Romuni), v Bolgariji 12,1 % (8,8 % Turki, 1,6 % Romuni), v Albaniji 22,3 % (7,8 % Srbi, 6,6 % Romuni, 6,0 % Turki, 1,8 % Grki). V Grčiji je v začetku 30. let živel 14,6 % manjšinskega prebivalstva (od tega 4,4 % Turkov, 3,2 % Bolgarov, 3,2 % Romunov, 2,0 % Albancev, 1,6 % Židov). Največji delež manjšinskega prebivalstva med omenjenimi državami je imela Turčija. V tej državi so manjšine predstavljale kar 40,8 % vsega prebivalstva (12,5 % Bolgari, 15,0 % Grki, 8,3 % Armenci, 5,0 % Židi) (Junghann, 1931:33-42).

V nadaljevanju pregleda razvoja varstva manjšin bomo podrobneje predstavili nekatere mednarodne pogodbe iz obdobja po prvi svetovni vojni - torej v času Društva narodov.

Tretji del versajske mirovne pogodbe (1919) - politična določila za Evropo - izrecno urejuje položaj nekaterih narodnih in verskih manjšin v Evropi. Pravico izbire državljanstva in stalnega bivališča so dobili pripadniki nemške manjšine v Belgiji (čl. 37). Prebivalcem Posarja versajska pogodba zagotavlja možnost odločanja o suverenosti (čl. 49 in 59). "Pod nadzorom komisije pa bodo prebivalci [Posarja] obdržali lokalne skupščine, verske svoboščine, šole in jezik." (čl. 28 aneksa k poglavju IV. dela III.; MPT/II:1307) Alzacijo-Loreno vnovič dobi Francija (čl. 53). "Pravni zastopnik pripadnikov manjšine lahko v njihovem imenu v enem letu zahteva pridobitev francoskega državljanstva." (čl. 2 aneksa k poglavju V. dela III.; MPT/II:1322) - toda "Nemci, rojeni v Alzaciji-Loreni ali s stalnim bivališčem na tem območju, zaradi razloga vnovične priključitve pokrajine k Franciji ne bodo dobili francoskega državljanstva" (ibid, čl. 3; MPT/II:1322-1323). Pripadniki nemške narodne manjšine na ozemlju (Šlezija), ki je s pogodbo pripadlo Češkoslovaški, "bodo *ipso facto* pridobili češkoslovaško državljanstvo" (čl. 84; MPT/II:1325), vendar imajo pravico opcije (čl. 85). Dve leti je versajska pogodba predvidevala tudi za odločanje nekdanjih nemških in 'novih' poljskih državljanov, razen tistih, ki so se na ozemlja, ki so s pogodbo postala poljska, naselili po 1. januarju 1908. Ti bodo lahko postali poljski državljani le s posebnim pooblastilom poljske vlade (čl. 91; MPT/II:1332). Poljska se tudi strinja, da se v pogodbo vključijo določila, ki bodo "zavarovala interese prebivalcev Poljske, ki se od večine razlikujejo po rasi, jeziku ali veri" (čl. 93; MPT/II:1333-1334). Poglavje XI. političnih določil o Evropi ureja položaj mesta Gdansk, ki bo svobodno. Poljska vlada in Gdansk pa se bosta morala dogovoriti še o pogodbi, "da bi tako varovala pred kakršnokoli diskriminacijo v Gdanku" (čl. 104; MPT/II:1340-1341). Nemški državljani v Gdanku bodo z dnem veljavnosti pogodbe postali državljani Gdanska, v dveh letih pa se bodo lahko odločili spet za nemško državljanstvo (čl. 106).²⁰ Podobna zagotovila so v versajski mirovni pogodbi zapisali tudi za prebivalce ozemelj, ki se vrnejo Danski (čl. 112 in 113).

Za razvoj mednarodnopravnega varstva manjšin pa so še posebej pomembne mirovne pogodbe z Avstrijo, Madžarsko, Bolgarijo in Turčijo.²¹ To so namreč prvi mednarodni dokumenti, ki vsebujejo poglavje o varstvu manjšin. 'Varstvo manjšin' je tako prvič izrecno zapisano v mednarodnih pogodbah že kot naslov posebnega poglavja (IV. v mirovni pogodbi z Bolgarijo (čl. 49-57), V. (čl. 62-69) v pogodbi z Avstrijo, VI. (čl. 54-60) v mirovni pogodbi z Madžarsko) v okviru dela III. oziroma kot del IV. (v mirovni pogodbi s Turčijo (čl. 140-151)).

Avstrija, Madžarska, Bolgarija in Turčija so se obvezale, da bodo določila o varstvu manjšin štele za osnovno pravo, ki mu ne morejo nasprotovati ali se vanj vmešavati

²⁰ Pripadnikom manjšin, ki so dobili pravico opcije, pogodba največkrat zagotavlja še dvanajst mesecev časa za preselitev (glej na primer člene 85, 106, 113).

²¹ Mirovne pogodbe so bile podpisane v Saint-Germainu (z Avstrijo, 10. septembra 1919), v Trianonu (z Madžarsko, 4. junija 1920), v Neuillyju (z Bolgarijo, 29. novembra 1919), v Sevresu (s Turčijo, 10. avgusta 1920).

vojaško pravo ali regulative, uradni ukrepi in podobno.²² Vsaka država bo popolnoma spoštovala življenje in svobodo vseh njenih prebivalcev brez diskriminacije glede rojstva, narodnosti, jezika, rase ali vere. Vsem prebivalcem bo zagotovljeno javno ali zasebno izražanje prepričanja, veroizpovedi.²³ Države razglašajo za svoje državljane vse prebivalce, ki imajo na dan, ko začne veljati pogodba, pravico do državljanstva in niso državljani druge države.²⁴ Vsi v posamezni državi rojeni ljudje so *ipso facto* državljani te države.²⁵ Vsi državljani so enaki pred pravom in imajo enake državljanске in politične pravice - ne glede na raso, jezik ali vero. V državah ni omejitev pri uporabi jezikov - v zasebnem življenju, trgovinah, tisku, na javnih zborovanjih.²⁶ Pripadnikom rasnih, verskih ali jezikovnih manjšin je zagotovljeno enako obravnavanje in pravno varstvo kot pripadnikom večine. Prav tako lahko manjšine na svoje stroške ustanovijo, upravljajo in nadzorujejo dobredelne, verske in družbene institucije, šole, izobraževalne ustanove. V svojih institucijah imajo pravico uporabljati svoj jezik in opravljati božjo službo.²⁷ Države bodo poskrbele, da bo pouk v osnovnih šolah na območjih z 'ustreznim številom' pripadnikov manjšin potekal v maternem jeziku manjšine. Rasne, verske in jezikovne manjšine z 'ustreznim številom' pripadnikov bodo upravičene do določenega deleža denarja iz javnih skladov.²⁸

Poleg poglavja o varstvu manjšin pa mirovne pogodbe vsebujejo tudi druga manjšinska določila. Mirovna pogodba z Avstrijo je še posebej pomembna tudi za Slovence. Člen 49 (MPT/III:1554-1555) namreč določa, da se bodo "prebivalci Celovca izrekli o tem, v kateri državi želijo živeti". Celovško območje je bilo razdeljeno na cono 1 (na jugu) in cono 2 (na severu), s pogodbo pa so tudi odločili, da bo plebiscit nadzorovala mešana²⁹ komisija (čl. 50). "Država Srbov, Hrvatov in Slovencev sprejema in se strinja, da se v pogodbo z glavnimi in zavezniškimi silami vključijo določila, nujna za varovanje interesov prebivalcev te države, ki se od večinske populacije razlikujejo po rasi, jeziku ali veri." (čl. 51; MPT/III:1557)³⁰ Koroški Slovenci so po izvedenem plebi-

²² Glej člene 62 (pogodba z Avstrijo), 49 (pogodba z Bolgarijo), 54 (pogodba z Madžarsko) in člen 140 (pogodba s Turčijo).

²³ Takšno zagotovilo je zapisano v členih 63 (pogodba z Avstrijo), 50 (pogodba z Bolgarijo), 55 (pogodba z Madžarsko) in 141 (pogodba s Turčijo).

²⁴ Glej člene 64 (pogodba z Avstrijo), 51 (pogodba z Bolgarijo), 56 (pogodba z Madžarsko).

²⁵ Glej člene 65 (pogodba z Avstrijo), 52 (pogodba z Bolgarijo), 57 (pogodba z Madžarsko).

²⁶ Glej člene 66 (pogodba z Avstrijo), 53 (pogodba z Bolgarijo), 58 (pogodba z Madžarsko) in člen 145 (pogodba s Turčijo). Turška vlada se je tudi obvezala, da bo "v dveh letih po veljavnosti te pogodbe pripravila načrt za organizacijo volilnega sistema, ki bo temeljil na načelu proporcionalnega predstavnštva rasnih manjšin" (čl. 145; MPT/III:2103).

²⁷ S takšnim določilom so se morale strinjati Avstrija (čl. 67), Bolgarija (čl. 54) in Turčija (čl. 147). V mirovni pogodbi z Madžarsko tega člena ni.

²⁸ Členi 68 (pogodba z Avstrijo), 55 (pogodba z Bolgarijo), 59 (pogodba z Madžarsko), člen 148 pogodbe s Turčijo določa le pravico rasnih, jezikovnih ali verskih manjšin (z 'ustreznim številom' pripadnikov) do denarja iz raznih skladov.

²⁹ V komisiji, ki bo odločala z večino, bodo štirje predstavniki Združenih držav, Velike Britanije, Francije in Italije, po eden pa Avstrije (le v conii 2) in Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (le v conii 1) (čl. 50; MPT/III:1555-1557).

³⁰ Enako sta morali obljubiti tudi Češkoslovaška (čl. 57; MPT/III:1558-1559) in Romunija (čl. 59; MPT/III:1559-1560).

scitu³¹ postali narodna manjšina v Avstriji.³² Zanje je torej veljalo varstvo manjšin, zapisano v saintgermainski mirovni pogodbi.³³

Pripadniki vseh manjšin oziroma "vse osebe s pravico državljanstva na ozemlju nekdanje Avstro-Ogrske, ki se od večinskega prebivalstva razlikujejo po rasi in jeziku", so dobili pravico izbire državljanstva in stalnega bivališča - v Italiji, Avstriji, Poljski, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev ali v Češkoslovaški - če je večina prebivalcev v izbrani državi iste rase in govori isti jezik (čl. 80; MPT/III:1565).³⁴

V mirovni pogodbi z Bolgarijo je bila optantska pravica zagotovljena Bolgarom na ozemlju, ki je pripadlo Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (čl. 36), bolgarskim državljanom na bodočem grškem ozemlju (čl. 44). Grčija se je morala strinjati, da se "v pogodbo vnesejo določila o varstvu oseb, ki se od večine razlikujejo po rasi, jeziku ali veri" (čl. 46; MPT/III:1742).

Varovanje pripadnikov rasnih, jezikovnih ali verskih manjšin sta morali Madžarski v trianonski pogodbi obljubiti tudi Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (čl. 44) ter Romunija (čl. 47).

Turčija je morala v sevreski mirovni pogodbi sprejeti posebne koncesije. Zavezniške države so si izrecno pridržale pravico spreminjati določila pogodbe, "če Turčija ne bo izpolnjevala določil te pogodbe ... še posebej tistih, ki se nanašajo na varovanje pravic rasnih, verskih ali jezikovnih manjšin" (čl. 36; MPT/III:2069). Posebna komisija³⁵ bo "v šestih mesecih po veljavi te pogodbe napisala osnutek za shemo lokalne avtonomije za pretežno kurdska območja ... Shema naj vključuje popolno zagotovilo za varstvo rasnih ali verskih manjšin" (čl. 62; MPT/III:2077). Kurdom je bila v mirovni pogodbi celo zagotovljena pravica do neodvisnosti oziroma odcepitve od Turčije. Za njeno izvedbo bi morali v enem letu od datuma veljavnosti mirovne pogodbe na Svet Društva narodov nasloviti zahtevo, s katero bi dokazali, da večina populacije želi neodvisnost od Turčije ... "in če Svet meni, da so ta ljudstva zmožna za takšno neodvisnost in to tudi priporoči, se Turčija s to pogodbo obveže, da bo priporočilo upoštevala in da se bo odpovedala vsem pravicam na teh območjih" (čl. 64; MPT/III:2077-2078).

Nič manjših koncesij ni Turčija sprejela tudi pri Smirni in Armeniji. Smirna bo sicer ostala pod turško suverenostjo, vendar jo bo izvajala Grčija (čl. 69). Ustanovi naj se lokalni parlament z volilnim sistemom, ki bo "zagotavljal proporcionalno predstavnost vsem delom populacije, tudi rasnim, jezikovnim in verskim manjšinam. V šestih mesecih od začetka veljavnosti te pogodbe grška vlada pripravi osnutek volilnega

³¹ Takoj po vojni je bilo vprašanje avstrijskih meja še nerešeno. Wilsonovo načelo o samoodločbi narodov je veljalo tudi za Slovence, čeprav jim ga niso hoteli priznati. Ko pa se je to vendarle zgodilo, so nasprotniki koroških Slovencev sprožili boj za nemško Koroško. Posledica je bil koroški plebiscit, na katerem se je 10. oktobra 1920 več kot polovica (59 %) vseh volilnih upravičencev odločilo za priključitev k prvi avstrijski republiki (Zorn, 1977:46-47).

³² Kot avtohtono prebivalstvo naseljujejo strnjeni prostor štirih političnih okrajev v Republiki Avstriji. Ti okraji so: Šmohor (Hermagor), Beljak (Villach Land), Celovec (Klagenfurt Land) in Velikovec (Völkermarkt).

³³ Vendar pa posamezni raziskovalci (glej na primer Zorn, 1980:6) položaja slovenske manjšine v Avstriji opozarjajo, da določila v glavnem niso bila uresničena.

³⁴ Podobno določilo vsebuje tudi trianonska mirovna pogodba (glej člen 64).

³⁵ Komisijo s sedežem v Carigradu sestavljajo tri države: Francija, Velika Britanija in Italija.

sistema in ga predloži Svetu Društva narodov, ki ga sprejme z večino" (čl. 72; MPT/III:2080-2081). "Parlament lahko v petih letih po veljavnosti te pogodbe [skladno s členom 72] z večino glasov zaprosi Svet Društva narodov, da bi Smirna postala del Kraljevine Grčije. Svet lahko zahteva izvedbo plebiscita." (čl. 83; MPT/III:2083) Turčija je morala priznati neodvisnost Armenije (čl. 88), ki pa "se strinja, da se v pogodbo vključijo določila o varovanju interesov prebivalcev te države, ki se od večinske populacije razlikujejo po rasi, jeziku ali veri" (čl. 93; MPT/III:2088). Vsi pripadniki rasnih manjšin (stari nad 18 let) na ozemljih, ki jih je Turčija izgubila, so dobili pravico opcije (čl. 125).

Že bežno branje določil o varstvu manjšin v mirovni pogodbi s Turčijo in primerjava te pogodbe s preostalimi tremi navaja k sklepu, da je morala Turčija sprejeti največje koncesije v dobro manjšin. Te so v nekaterih primerih dobile pravico do samoodločbe - torej pravico, ki je narodne manjšine danes nimajo. Določila o varstvu manjšin so bila v takih primerih zagotovo že vnaprej obsojena na nespoštovanje.

...

Manjšinske pravice v okviru Društva narodov so bile razen v mirovnih pogodbah zagotovljene tudi v drugih mednarodnih dokumentih, in sicer še v (Petrič, 1977:33-36; Sabelli, 1929:59-61):

- posebnih pogodbah³⁶ s Poljsko (28. junij 1919), Češkoslovaško (10. september 1919), Kraljevino SHS (10. september 1919), Romunijo (9. december 1919) in Grčijo (10. avgust 1920);

- enostranskih deklaracijah ob vstopu v Društvo narodov,³⁷ ki so jih podpisali Albanija (2. oktobra 1921), Litva (12. maja 1922), Latvija (7. julija 1923), Estonija (17. septembra 1923) in Irak (30. maja 1932).

V času med svetovnim vojnama je bilo sklenjenih tudi nekaj dvostranskih pogodb³⁸ in dve konvenciji³⁹, ki so urejale položaj manjšin in njihovih pripadnikov.

V mirovnih pogodbah in drugih mednarodnih dokumentih iz obdobja Društva narodov je navedenih devet vrst manjšinskih pravic: od pravice do pridobitve državljanstva tiste države, v kateri pripadnik manjšine živi, do zaščite življenja, osebne svobode in verskega udejstvovanja; pravica do enakopravnosti pred zakonom, do državljanskih in političnih pravic; pravica do enakopravnega dostopa do javnih služb, funkcij, časti; pravica do ustanavljanja, upravljanja in vzdrževanja svojih verskih in socialnih ustanov, šol; pravica do svobodne uporabe svojega jezika; do ustne in pisne uporabe svojega jezika pred sodišči; pravica, da se na območjih z večjim številom pripadnikov narodne manjšine zagotovi tudi pouk v njihovi materinščini; pravica do udeležbe pri

³⁶ V to skupino lahko uvrstimo tudi pogodbo med Poljsko in Nemčijo (15. maj 1922) in pogodbo med Poljsko in Gdanskom (9. november 1920) (Petrič, 1977:34).

Pogodbe so zavezovale podpisnice, da zagotovijo pravice in interese verskih in narodnih manjšin, če se bo zdelo to velikim silam potrebno.

³⁷ Finska je sprejela obveznosti do švedske manjšine šele po (in ne ob) vstopu v Društvo narodov.

³⁸ Takšne dvostranske pogodbe so na primer sklenile Avstrija in Češkoslovaška (23. avgusta 1920), Poljska in Češkoslovaška (29. novembra 1920).

³⁹ Gre za konvenciji med Grčijo in Bolgarijo (27. november 1919) ter med Turčijo in Grčijo (30. januar 1923).

sredstvih za verske, izobraževalne in druge dejavnosti (Petrič, 1977:37; Brownlie, 1990:565-566).

Manjšinske pravice so torej že v Duštvu narodov dobile *dvojno razsežnost*, saj je bila pripadnikom manjšine zagotovljena enakopravnost z večino v neki državi, kar pomeni varstvo pred diskriminacijo, hkrati pa je imela manjšina že tudi posebne pravice, ki so zagotavljale njen obstoj kot posebne skupnosti.

...

V okviru Društva narodov⁴⁰ se prvič pojavi sistem manjšinske zaščite. Vendar je veljal le za nekatere države. Prvič je določen tudi mehanizem za ugotavljanje kršitev manjšinskih pravic. Poleg pravic manjšin in njihovih pripadnikov so različni instrumenti vsebovali tudi določila o zagotavljanju teh pravic. Takšno jamstvo je bilo dvojno: manjšinske pravice so bile zagotovljene v municipalnem pravu⁴¹, hkrati pa je obstajala tudi mednarodna garancija za njihovo zagotavljanje. Za slednjo je skrbelo Društvo narodov. Države pogodbenice so se namreč zavezale, da "pogodbena določila, ki se nanašajo na osebe, pripadnike rasnih, verskih ali jezikovnih manjšin, predstavljajo mednarodno obveznost, za katero jamči Društvo narodov, ... da lahko članice Sveta Društva narodov opozarjajo na morebitne kršitve določil o varstvu manjšin ... Svet lahko v takih primerih ustrezno ukrepa, ... vsako nestrinjanje o manjšinskih določilih je mednarodni spor, ki ga rešuje stalno mednarodno sodišče" (Capotorti, 1991:19-20).

Pri zagotavljanju pravic manjšin in njihovih pripadnikov je tako imel najpomembnejšo vlogo Svet⁴² Društva narodov, ki je "nastopal kot garant, ki bedi nad izvajanjem določil manjšinskega varstva" (Petrič, 1977:41). Svet je lahko na pobudo ali zahtevo države članice razpravljajal o kršitvah manjšinskih pravic in - kot smo že zapisali - tudi ustrezno ukrepal. Pakt Društva narodov ni jasno razmejil funkcij in nalog Skupščine in Sveta Društva narodov, vendar pa je bila razmejitev pristojnosti pri odločanju o manjšinskih vprašanjih jasna. Vse pristojnosti je imel Svet, ki je o vseh vprašanjih sklepal soglasno. Svet je imenoval visokega komisarja v Gdansku in gladil spore med Gdan-

⁴⁰ Ustanovljeno je bilo po 1. svetovni vojni na versajski mirovni konferenci. Pakt Društva narodov so pripravljali v posebnem komiteju, ki mu je predsedoval T. W. Wilson, od 16. januarja do 13. februarja 1919. Kot prvi del versajske mirovne pogodbe so ga podpisali 28. junija 1919. Veljati je začel 10. januarja 1920 kot samostojen dokument. Čeprav sta drugi in tretji Wilsonov osnutek Pakta predvidevala določila o varstvu manjšin, pa to ni bilo vključeno v končni britansko-ameriški predlog osnutka. Tako potem Pakt Društva narodov ni vseboval določil o varstvu etničnih manjšin. Velika Britanija je namreč menila, "da naj bo vprašanje manjšin rešeno v posebnih pogodbah, ki bodo upoštevale posebne situacije - nekatere manjšine so namreč zahtevale posebno varstvo, druge pa le jamstvo za nediskriminacijo" (Capotorti, 1991:16). Kot smo že videli, so bila manjšinska določila v mirovnih pogodbah in drugih mednarodnih dokumentih res specifična za posamezna ozemlja oziroma za manjšine, ki so tam živele.

⁴¹ Kot smo videli, so morale države sprejeti določilo, da se določila o pravicah manjšin štejejo za osnovno pravo, ki ga ni mogoče spreminjati z drugimi regulativami, uradnimi ukrepi in podobnim.

⁴² Društvo narodov je imelo naslednje organe: Skupščino (njene članice so bile vse države članice Društva narodov), Svet (stalno mesto so imele Francija, Velika Britanija, Italija do l. 1937, Japonska, Nemčija od 10. septembra 1926 do odhoda iz Društva narodov l. 1933, Sovjetska zveza je bila stalna članica od l. 1934 do izključitve 14. decembra 1939; v Svetu pa so bile tudi nestalne države, katerih število se je spreminjalo: od 6 leta 1922 do 11 leta 1936), Sekretariat, kot posvetovalno telo Društva narodov je delovalo Stalno sodišče mednarodne pravice.

skom in Poljsko, imenoval je člane odbora, ki so vodili Posarje in - kot smo videli - je bil pristojen tudi za potrjevanje samoodločbe manjšin. V njegovi pristojnosti so bile odločitve o sankcijah (odpust članice), če ravnanje držav ni bilo v skladu s sprejetimi resolucijami. Ker pa sankcije za posamezne kršitve niso bile točno določene, je Svet lahko le posredoval in uporabljal poti političnega pritiska. Zelo malo sporov o manjšinskem varstvu je prišlo pred stalno mednarodno sodišče v Haagu. Skladno s členom 14 Pakta Društva narodov je imel Svet od sodišča pravico zahtevati svetovalno mnenje - (tudi) v primeru varstva manjšin.⁴³

22. oktobra 1920 je Svet Društva narodov sprejel poročilo⁴⁴ o obsegu določil o varstvu manjšin. Na osnovi tega poročila se je uveljavila pravica pošiljanja peticij, če bi katera država kršila manjšinske pravice in obveze. Predsednik Sveta je imenoval manjše komisije, ki so prispele peticije obravnavale. Ker je bila v sprejetem poročilu pravica opozarjanja na kršenje določil o varstvu manjšin podeljena le članicam Sveta Društva narodov, je ta organ 27. junija 1921 na osnovi usklajene poljsko-češke pobude sprejel dopolnilo k Tittonijevemu poročilu. Po tako sprejetem dopolnilu so pravico pošiljanja peticij državi, ki krši določila mednarodnih dokumentov, dobile tudi nečlanice Društva narodov. Država, ki je prejela peticijo, je morala v treh tednih obvestiti generalnega sekretarja Društva narodov o morebitnih pripombah na njeno vsebino. Če država tega v treh tednih ni storila, so besedilo peticije prejele vse članice Društva narodov. Društvo pa je potem ukrepalo skladno s postopkom, zapisanim že v Tittonijevem poročilu. Sicer pa so o peticiji in pripombah razpravljale članice Društva narodov (Junghann, 1934:76-80). Kasneje je Svet Društva narodov še dopolnil pravico pošiljanja peticij (resoluciji, sprejeti 5. septembra 1923 in 13. junija 1929) (Capotorti, 1991:21-22).

...

Praksa držav ni bila naklonjena manjšinam, saj se je v večini držav z manjšinami pojavljal asimilacijski pritisk (Petrič, 1977:44). To pa pomeni, da sistem manjšinske zaščite v okviru Društva narodov ni bil učinkovit, kar pa že po nekaterih določilih sodeč tudi ni mogel niti biti niti postati. Na prvem mestu je treba podariti, da določila o varstvu narodnih manjšin niso zavezovala vseh držav članic Društva narodov. Iz sistema je bila z izjemo recipročnih obveznosti do Poljske izvzeta Nemčija, izvzeta je bila tudi Italija. "Prav ta primera kažeta na splošno načelo izvzemanja velikih sil in vseh 'zahodnih' držav iz sistema varovanja manjšin, hkrati pa potrjujeta tudi omejevanje mednarodnega nadzora na vzhodne in srednjeevropske države, ki so se soočale z manjšinskimi težavami, za učinkovit upor pa so bile prešibke." (Claude, 1955:17) Nekateri avtorji zato sistem varovanja manjšin ocenjujejo zelo kritično.⁴⁵ Dolžnosti varstva manjšin so torej imele le majhne države, ki so te obveznosti razumele kot omejevanje svoje suverenosti. "Ker mirovna konferenca ni uspela naprtiti splošnih man-

⁴³ "...Sodišče daje o sporih ali vprašanjih, ki jih nanj naslovita Svet ali Skupščina, svetovalna mnenja..." (Pakt Društva narodov, čl. 14)

⁴⁴ *Protection of Linguistic, Racial or Religious Minorities*, oziroma Tittonijevo poročilo.

⁴⁵ "Varstvo manjšin v okviru Društva narodov ne more skriti imperialističnega bistva, kar se kaže v neenakopravnem položaju posameznih držav in v tem, da je varstvo manjšin temeljilo v veliki meri le na zagotovitvi formalne enakopravnosti posameznika." (Petrič, 1977:32)

jšinskih določil tudi Nemčiji in hkrati ni vztrajala, da bi podobna določila sprejele tudi Belgija, Danska, Francija in Italija ..., mednarodno varstvo manjšin ni bilo sprejeto kot osnovno načelo mednarodnega prava, ki bi veljalo tako za velesile kot tudi za šibkejše države, v enaki meri za zahodne ter vzhodne in srednjeevropske države." (Claude, 1955:35-36) Težišče sistema je bilo na pravicah manjšin, njihove obveznosti⁴⁶ so ostale izven pravne ureditve.

Kljub tem pomanjkljivostim pa je vendarle treba ponoviti, da je bilo varstvo manjšin v okviru Društva narodov "korak naprej v smeri mednarodnega varstva posameznika in narodnostnih skupin pred popolno samovoljo državne oblasti" (Petrič, 1977:46). "Režim mednarodnega varstva manjšin po prvi svetovni vojni je boljši od predhodnega položaja zaradi vsebine sprejetih določil ... in - kar je še posebej pomembno - zaradi jamstva Društva narodov [za izvajanje določil o varstvu manjšin]." (Capotorti, 1991:25)

Na osnovi pregledanih dokumentov lahko to podpoglavje strnemo z ugotovitvijo, da pomenijo mednarodni dokumenti in določila o varstvu manjšin vsekakor korak naprej v pravnem urejanju položaja manjšin in njihovih pripadnikov. Kljub vsemu pa tudi takšen progresivni razvoj mednarodnopravnih določil še ni bil izoblikovan do te mere, da države ne bi mogle zlorabljeni pravic manjšin in izzivati notranjega razdora v drugih državah. Manjšinski problem je bil uporabljen tudi kot eden od vzvodov za agresijo, ki je vodila do druge svetovne vojne.

3. Varstvo manjšin po drugi svetovni vojni

Zaradi prej omenjenih pomankljivosti manjšinskega varstva v okviru Društva narodov je bila pred snovalci nove svetovne organizacije odgovorna naloga. In čeprav v Ustanovni listini Združenih narodov manjšine niso posebej omenjene, ta mednarodni dokument zagotavlja načelo nediskriminacije vsem ljudem,⁴⁷ posebna pozornost je namenjena človekovim pravicam in svoboščinam. Manjšinska zaščita je tako prvič vključena v splošni sistem zaščite človeka.

Organizacija Združenih narodov (OZN) se je v prvih desetletjih svojega obstoja pogosto ukvarjala z vprašanjem manjšin, še posebej se je trudila sprejeti definicijo 'manjšine'. Podkomisija OZN za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin je pripravila predlog definicije,⁴⁸ vendar Komisija OZN za človekove pravice tega os-

⁴⁶ Interparlamentarna unija je na XXI. konferenci leta 1923 v Koebenhavnu v Deklaraciji o manjšinah zapisala, da pripadnost manjšini "ne osvobaja državljanov ene države do obveznosti, ki izhajajo iz ustav in zakonov te države" (Avramov, 1980:243).

⁴⁷ Temeljna določba oz. načelo nediskriminacije je zapisana v čl. 1 Ustanovne listine, kjer so navedeni cilji OZN. Čl. 1/3 se glasi: "uresničevati mednarodno sodelovanje s tem, da se rešujejo mednarodni problemi ekonomske, socialne, kulturne ali človekoljubne narave, kakor tudi s tem, da se razvija in spodbuja spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero;" (podčrtala P.R).

Podobno določilo je zapisano v IX. poglavju Ustanovne listine (čl. 55/c).

⁴⁸ Podkomisija OZN je predlog pripravila na svojem tretjem zasedanju od 9. do 27. januarja 1950. Predlog je vseboval naslednja določila (Rights of Minorities; Doc. 6294:8):

a) Manjšina vključuje tiste nedominantne skupine populacije, ki posedujejo ali želijo ohraniti etnične, religiozne ali jezikovne značilnosti, ki se znatno razlikujejo od značilnosti ostale populacije.
b) V takšnih manjšinah morajo biti osebe, ki bodo razvijale manjšinske značilnosti.

nutka ni nikoli sprejela. Komisija OZN za človekove pravice se je leta 1986 odločila⁴⁹, da o definiciji 'manjšine' ne bo več razpravljala. Tako kot že Društvo narodov se tudi Združeni narodi niso uspeli dogovoriti o splošno sprejeti opredelitvi termina 'manjšina'.

Vendar pa je kljub temu nastalo kar nekaj predlogov o opredeljevanju manjšin. Med najbolj znanimi je definicija posebnega poročevalca OZN za manjšinsko problematiko F. Capotortija (1991:7)⁵⁰, ki je manjšine opredelil kot "tiste skupine prebivalstva, ki so številčno manjše od ostalega prebivalstva v državi, so v nedominantnem položaju, so državljani te države in imajo svoje etnične ali jezikovne značilnosti, različne od ostalega prebivalstva, in izkazujejo občutek solidarnosti, usmerjen k ohranjanju lastne kulture, tradicij, jezika."

S človekovimi pravicami (in tako posredno tudi z manjšinskimi pravicami) se ukvarja več organov OZN - Generalna skupščina, Komisija OZN za človekove pravice, njena Podkomisija za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin. Generalna skupščina je konec leta 1992 sprejela edini dokument (za države neobvezujočo deklaracijo), ki neposredno zadeva varstvo manjšin oziroma njihovih pripadnikov. Na univerzalni ravni je tako deklaracija edini dokument, ki govori o posebnih pravicah manjšin.

Mnogo večji napredek pri varstvu manjšin in njenih pripadnikov pa je bil dosežen na regionalni ravni, še posebej v Evropi, kjer se z vprašanjem manjšin ukvarjata zlasti Svet in Evrope in Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE). Od Evropske konvencije o človekovih pravicah⁵¹, ki manjšine omenja le kot eno od možnih vzvodov za diskriminacijo (čl. 14)⁵², je Svet Evrope sprejel še vrsto drugih dokumentov - Evropsko konvencijo za regionalne ali manjšinske jezike, ki zagotavlja spoštovanje in ohranjanje regionalnih ali manjšinskih jezikov, njihovo uporabo v javnosti (še posebej je pomembno šolanje v maternem jeziku), neodvisnost medijev, ki uporabljajo te jezike itd. 1. februarja 1995 je postala odprta za podpisovanja Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin, ki uvaja tudi nečlanicam Sveta Evrope možnost pristopa h konvenciji. Konvencija pomeni nov korak v progresivnem razvoju mednarodnega prava, hkrati pa opozarjamo na člen 30, ki daje vsaki državi pogodbenici možnost, da ob predložitvi ratifikacijskih listin sama določi dele ozemlja (v praksi to pomeni, da določi subjekte manjšinskega varstva), na katerih veljajo določila konvencije.

Posebej se z varstvom manjšin v Evropi ukvarja tudi Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (oziroma prej Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi - KVSE). Določila o varstvu manjšin⁵³ vsebuje že Helsinška sklepna listina⁵⁴ Konference

c) Pripadniki manjšin morajo biti lojalni državi, katere so državljani so.

⁴⁹ Working Group Report. UNDOC E/CN.4/1986/43 (1986).

⁵⁰ Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (E/CN.4/Sub.2/384 Add.5).

⁵¹ Konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (ali krajše Evropska konvencija o človekovih pravicah) so podpisale vlade držav članic Sveta Evrope v Rimu, 4. novembra 1950. Konvencija velja od 3. septembra 1953. Slovenija jo je podpisala (22. maja 1993) in ratificirala (31. maja 1994). Slovenski prevod je objavljen v: Slovenija in Evropska konvencija o človekovih pravicah, Ljubljana, 1993.

⁵² Čl. 14 se glasi: "Uživanje pravic in svoboščin, določenih s to Konvencijo, je zagotovljeno vsem ljudem brez razlikovanja glede na spol, raso, barvo kože, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodnostni ali socialni izvor, pripadnost narodnostni manjšini, lastnino, rojstvo ali kakšne druge okoliščine."

⁵³ Čl. VII Deklaracije o načelih, veljavnih za odnose med državami udeleženkami.

o varnosti in sodelovanju v Evropi. S tem se je "v uradni evropski mednarodnopolitični praksi uveljavilo naziranje, da je odnos držav do narodnih manjšin, narodnomanjšinska problematika torej, bistvena prvina evropske varnosti. ... Sklepna listina vsebuje zavezo držav udeleženk konference, da bodo omogočale in ne samo tolerirale, razvoj kulture narodnih manjšin, s tem pa dejansko omogočale ohranjanje in razvoj njihove narodnostne samobitnosti" (Petrič, 1977:208, 215). Pariška listina za novo Evropo (1990) potrjuje varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin kot eno izmed temeljnih načel KVSE. "Kar je Pariška listina za novo Evropo izražala zelo jedrnato, je širše izraženo v dokumentu, sprejetem na sestanku v Kopenhavnu (5. do 29. junij 1990)." (Thornberry, 1991:30) Manjšinam države udeleženke priznavajo na primer pravico do lokalne ali avtonomne uprave (čl. 35). V okviru te mednarodne organizacije danes deluje visoki komisar za narodne manjšine⁵⁵.

Čeprav so določila o varstvu manjšin v okviru Organizacije za varnost in sodelovanje prej politična kot pa pravna obveza, "zavezujejo države k širokemu spektru dolžnosti do varovanja manjšin, medtem ko standardi Sveta Evrope še niso v celoti izdelani; poleg tega pa je OVSE v prednosti tudi glede članstva - v Svet Evrope je vključenih manj držav" (Thornberry, 1991:30).

...

Varstvo manjšin je danes zagotovljeno z vrsto mednarodnopravnih dokumentov, z vprašanjem manjšin pa se ukvarja več mednarodnih organizacij (Svet Evrope, Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi, Združeni narodi). Pravice manjšin, zagotovljene v mednarodnih dokumentih, so - kljub obvezujoči naravi nekaterih - odvisne od notranjega pravnega reda držav, v katerih manjšine živijo. To pa pomeni, da je učinkovito (mislimo na varstvo pred diskriminacijo in na posebne manjšinske pravice) varstvo manjšin in njihovih pripadnikov še vedno - tako kot je bilo v prejšnjih dveh obdobjih, ki smo jih podrobneje predstavili na začetku - odvisno od volje in pripravljenosti držav, da se najprej z določili mednarodnega prava (konvencije in drugi dokumenti) obvežejo, da bodo manjšinam in njihovim pripadnikom zagotovile tudi posebne pravice, potem pa te obveze v notranjepravnem redu tudi izvajajo.

Zaključek

Že od začetka 17. stoletja, ko so države prvič manjšinam z mednarodnim dokumentom zagotovile verske pravice, v mednarodni skupnosti obstaja zavest o urejevanju položaja verskih, rasnih, jezikovnih in narodnih manjšin. V 17. in 18. stoletju so države mednarodnopravno zagotavljale pravice le verskim manjšinam. Da imajo tudi

⁵⁴ Podpisana je bila 1. avgusta 1975 in formalno ni obvezujoč dokument mednarodnega prava. Nekateri deli so postali mednarodno običajno pravo.

⁵⁵ Institucijo visokega komisarja je uvedel dokument (Challenges of Change), sprejet na srečanju na vrhu v Helsinkih leta 1992.

narodne manjšine pravico ohranjati svojo kulturo, običaje, navade, so bile države pripravljene priznati šele v sklepnem dokumentu dunajskega kongresa. Vendar so takšno pravico priznali le eni - poljski - manjšini, kasneje pa se je izkazalo, da je bila tako zagotovljena pravica prej izjema kot pa začetek razvoja urejanja varstva tudi narodnih manjšin.

Še na začetku 20. stoletja so mednarodni dokumenti zagotavljali predvsem nediskriminacijo na osnovi vere ali rase in šele v okviru sistema Društva narodov mednarodne pogodbe natančneje določajo varstvo narodnih manjšin. Društvo narodov je ponudilo prvi splošni mehanizem varstva manjšin - z mnogimi pomanjkljivostmi. Določila o varstvu manjšin so zavezovala le nekatere države, ni bilo točno predvidenih sankcij v primeru nespoštovanja določil o varstvu manjšin in podobno. Manjšinske pravice pa so že v okviru Društva narodov dobile dvojno razsežnost. Manjšinam je bilo namreč zagotovljeno varstvo pred nediskriminacijo, zagotovljene (vsaj v pogodbah) pa so jim bili tudi posebne pravice, ki manjšini omogočajo, da ohranja in razvija svojo identiteto. Prav zato je prva svetovna vojna ključen mejnik, sistem Društva narodov pa novo obdobje v razvoju varstva manjšin.

Zaradi vključenosti varstva manjšin v splošni sistem varstva človekovih pravic na univerzalni ravni in zaradi razvoja varstva manjšin in njihovih pripadnikov na regionalni ravni govorimo o obdobju po drugi svetovni vojni kot o novem - tretjem obdobju varstva manjšin.

Vsekakor podrobnejši zgodovinski pregled določil o varstvu manjšin navaja k sklepu, da se je ta del mednarodnega prava sčasoma razvijal. Vendar pa smo videli, da je razvoj potekal zelo počasi. Od prvih določil o varstvu manjšin v 17. stoletju so potrebovale države kar dve stoletji, da so prvič priznale pravice tudi narodni manjšini, in tri stoletja, da se je v mednarodnem pravu razvil splošni sistem varstva manjšin. Kljub razvoju varstva manjšin pa države tudi v obdobju Društva narodov še niso uspele določiti tudi učinkovitega mehanizma za izvajanje ukrepov v primerih nespoštovanja pravic manjšin, kar je bil eden od pomembnih vzvodov za izbruh druge svetovne vojne. Takšen mehanizem zaradi osnovnega načela, ki velja v mednarodni skupnosti vse od njenega nastanka v 17. stoletju - suverenosti, ne obstaja tudi v 20. stoletju. Vsekakor pa imajo manjšine in njihovi pripadniki danes na voljo več pravno zagotovljenih možnosti za enakost z večinsko populacijo kot tudi za ohranjanje in razvijanje svojih kulturnih, jezikovnih, verskih in etničnih oziroma narodnostnih posebnosti.

Iz zgodovinskega pregleda določil o varstvu manjšin se lahko naučimo dvoje: države se že od nekdaj zavedajo drugačnosti pripadnikov manjšin in potrebe po ohranjanju te drugačnosti. Neuspeh oziroma njihova nepripravljenost tudi dejansko izvajati s pogodbami zagotovljenih manjšinskih pravic in posledičen razvoj kriznih žarišč pa nas navajata k sklepu, da reševanje takšnih kriznih žarišč slej ko prej postavlja v ospredje nujnost kompleksnejšega pristopa k obravnavanju manjšinskega varstva.

Literatura:

- AKEHURST, Michael** (1991): *A Modern Introduction to International Law*, London, Routledge.
- ANDRASSY, Juraj** (1990): *Medunarodno pravo*, Zagreb, Školska knjiga.
- AVRAMOV, Smilja** (1980): *Medunarodno javno pravo*, Zagreb, Školska knjiga.
- BENKO, Vlado** (1989): *Mednarodni odnosi*, Maribor, Založba Obzorja.
- BRAUBACH, Max** (1948): *Der Westfälische Friede*, Münster, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung.
- BROWNLIE, Ian** (1990): *Principles of Public International Law, Fourth Edition*, Oxford, Clarendon Press.
- CAPOTORTI, Francesco** (1991): *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, New York, United Nations, Human Rights, Study Series 5.
- CERAR, Miro ml.** (1993): *Večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti*, Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- CLAUDE, Inis L.** (1955): *National Minorities: An International Problem*, Cambridge, Harvard University Press.
- COAKLEY, John** (1990): *National minorities and the government of divided societies: A comparative analysis of some European evidence*, *European Journal of Political Research* 18, str. 437-456.
- ČLOVEKOVE PRAVICE** (1988): *Zbirka temeljnih dokumentov*, Ljubljana, Društvo za ZN Slovenije.
- DEVETAK, Silvo** (1989): *Manjine, ljudska prava i demokratija*, Sarajevo, Oslobođenje.
- EDDISON, Elaine** (1992): *Papers on the Theory and Practice of Human Rights (Number 5): The Protection of Minorities at the CSCE*, Colchester, Human Rights Centre.
- ERLER, Georg H. J.** (1931): *Das Recht der Nationalen Minderheiten*, Münster, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung.
- JUNGHANN, Otto** (1931): *Die nationale Minderheit*, Berlin, Zentralverlag.

JUNGHANN, Otto (1934): *Das Minderheitenschutzverfahren vor dem Völkerbund*, Tübingen, Verlag von J. C. B. Mohr.

KRSTITCH, Dragolioub (1924): *Les Minorités, l'Etat et la Communauté internationale*, Pariz, Librairie Arthur Rousseau.

MAJOR PEACE TREATIES OF MODERN HISTORY 1648-1967. Israel, Fred L. (ur.), New York, Chelsea House Publishers, 1967.

MATULOVIĆ, Mimir (1989): *Ljudska prava*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka.

MIALL, Hugh (1994, ur.): *Minority Rights in Europe: the Scope for a Transnational Regime*, London, Pinter Publishers. Uvod, str. 1-6.

MINORITY RIGHTS (1992), Human Rights Fact Sheets, No. 18, New York, United Nations.

OSMANCZYK, Edmund Jan (1990): *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements*, New York, Taylor and Francis.

PETRIČ, Ernest (1977): *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*, Maribor, Založba obzorja.

RIGHTS OF MINORITIES. Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, Doc. 6294.

SABELLI, Luca dei (1929): *Nazioni e Minoranze etniche*, vol. II., Bologna, Nicola Zanichelli.

SIERPOWSKI, Stanislaw (1991): *Minorities in the System of the League of Nations*. V: Smith, Paul (ur.): *Ethnic Groups in International Relations: Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe 1850-1940*, Dartmouth, New York University Press, str. 13-37.

THORBERRY, Patrick (1991): *Minorities and Human Rights Law*. The Minority Rights Group Report 91/3.

VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC (1988), Ljubljana, MK.

WALKER, Thomas Alfred (1893): *The Science of International Law*, London, C. J. Clay and Sons.

VUKAS, Budislav (1978): *Etničke manjine i medunarodni odnosi*, Zagreb, Školska knjiga.

ZAJMI, Gazmend (1988): Some Theoretical Aspects of Relations Between the International Law and Constitutional Law in Their Treatment of National Minorities, *Ethnic Groups Studies*, Ljubljana, SAZU, str. 25-42.

ZORN, Tone (1977): Koroški Slovenci nekdanj in danes; Problem manjšin v jugoslovansko avstrijskih odnosih, Beograd, Jugoslovenska stvarnost, str. 43-51.

ZORN, Tone (1980): Pogled na položaj slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem in Štajerskem in Pogled na položaj slovenske manjšine (narodnosti) v madžarskem Porabju; Manjšine - most med narodi, Ljubljana, Republiški komite za informiranje, str. 5-12 in 23-24.

ŽAGAR, Mitja (1995): Evolving Concepts of Protection of Minorities. Članek, pripravljen za drugo panevropsko konferenco o mednarodnih odnosih, ki je potekala v Parizu od 13. do 16. septembra 1995. 44 strani.

Summary

The Development of the International Legal Protection of Minorities from the 17th Century until the League of Nations' Period

The article analyses the development of minorities' rights as guaranteed by the international documents in the period before and after WW 1. Differences and progressive development of the minorities' protection are specially reviewed. The thesis guiding this research is the progressive development of the institute of the minorities' protection.

The religious minorities' rights had been protected by the international agreements for the first time in the 17th century. The minorities' protection was still limited to the religious minorities in the 17th and 18th centuries. It has not been until the 19th century that the national minorities have also been mentioned by the international document. The rights to existence and special characteristics of national minorities were first recognised at the Vienna Congress in 1815, but they were guaranteed only to one national minority, namely the Polish. The national minorities' protection had therefore not been significant at that time. It was only the League of Nations' system that had guaranteed the protection of national minorities in a wider scope. For the protection of national minorities and progressive development of the institute of minorities' protection, the period after WW 1 is of significant importance. The first general system for the protection of minorities was set up within the League of Nations after WW 1. The protection of minorities had been largely extended (preservation of special - national, religious - characteristics had been added to the non-discrimination clause). The League of Nations' system had, however, lacked the efficient implementation mechanism. On the other hand, the provisions on the protection of the specially national minorities were imposed only to some countries. The reasons for the failure of the minorities' protection were thus inherited in the system itself. The outbreak of the WW 2 can be - to a considerable degree - attributed to the failure of the League of Nations' system of minorities' protection.

PROJEKT:

**SLOVENCİ V PROSTORU NEKDANJE
JUGOSLAVIJE IZVEN SLOVENIJE**

Vera Kržišnik-Bukić: Slovenci v Srbiji in dr. Franc Perko, nadškof
in metropolit beograjski

Matjaž Klemenčič: Slovenci v Hrvaški/Slovenci u Hrvatskoj

SLOVENCİ V SRBIJI IN DR. FRANC PERKO, NADŠKOF IN METROPOLIT BEOGRAJSKI

Vera Kržišnik-Bukić

Uvod.

Pričujoči prispevek o Slovencih v Srbiji ni naravnani v iskanje odgovorov, ki bi omogočili celovitejšo podobo o teh Slovencih v preteklosti in sedanjosti. Gre bolj za odpiranje vprašanj ter začetnih raziskovalnih naporov usmerjenih najprej k bolj površni, tj. zunanji pojavnosti tematike, ki naj bi ji bila sicer namenjena enakopravna in enakovredna obravnava znotraj dolgoročno zastavljenega kompleksnega multidisciplinarnega projekta "Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije". Vsestranske in poglobljene obdelave bodo Slovenci v Srbiji deležni v načrtovani tretji knjigi znanstveno-raziskovalnega dela na omenjenem projektu, ki naj bi se pojavila, predvidoma, na samem začetku novega tisočletja. Bo pojav te knjige nekako sovpadal z izginjanjem predmeta raziskovanja, ki mu bo posvečena? Vprašanje je tukaj namenjeno samo sebi. Kakorkoli, tematika Slovenci v Srbiji izziva, da se niti najmanj ne odlašaja vsaj s kakšno njeno predstavitvijo.

Spremljanje števila Slovencev v Srbiji skozi čas (1) in spremljanje njihove takšne in drugačne prisotnosti v tej deželi (2) sta gotovo središčni raziskovalni vprašanji. Pri iskanju odgovora na prvo pomagajo popisi prebivalstva, odgovor na drugo vprašanje je mnogo kompleksnejši in odvisen zlasti od metodoloških ravni, ki jih uvajamo v raziskavo.

1. Seveda tudi popisi prebivalstva niso ne zanesljiv, ne zadosten kazalec resničnega stanja števila Slovencev (v Srbiji) v danem zgodovinskem trenutku, pa vendar mogoče ter neizogiben vir. Statistika ima svoj pomen zlasti v 20. stoletju, ko Slovenci v Srbiji sploh šele postanejo za družboslovno opazovanje in obdelavo pomemben družbeni pojav. Pravzaprav je mogoče o številu Slovencev v Srbiji govoriti šele po drugi svetovni vojni, ker slovenska narodnost do l. 1948 pač ni bila eksplicitno statistično ugotovljena.

Od obeh popisov med svetovnim vojnama je verodostnejši popis iz l. 1921, ko je bilo po slovenskem maternem jeziku v Srbiji (ožji) naštetih 3.625 prebivalcev, v Vojvodini (Bačka, Baranja, Banat) pa 7.105, oziroma skupaj 10.730 Slovencev (po kriteriju maternega jezika).¹

¹ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god., Opšta državna statistika, Sarajevo, 1932, str. 2-3.

Ob drugem, leta 1931, ko se je povpraševalo po rojenih v Dravski banovini, pa je teže ugotoviti približno resnično število tudi zato, ker je bila dotedanja zgodovinska in kasnejša Srbija razdeljena kar med pet banovin ter bi bilo potrebno zbrati podatke po ožjih administrativno-teritorialnih enotah, katerih meje pa so se med tem tudi spreminjale. A če poskušamo približno in posredno meriti število Slovencev v Srbiji v začetku 30-tih let, lahko z gotovostjo sklepamo vsaj, da se je povečalo. Ne le iz statističnih podatkov, temveč tudi iz drugih virov je znana prisotnost Slovencev v Srbiji, ki so bili tedaj tam razmeroma tudi najboljše samoorganizirani.²

V drugi polovici 20. stoletja, računajoč od 1948. leta dalje, so Slovence v Srbiji popisovali po kriteriju narodnostnega samoopredeljevanja. Zvrstilo se je kar šest popisov, ob katerih se je prikazovala naslednja podoba slovenstva v Srbiji (ožja Srbija, Vojvodina in Kosovo), 1948: 20.998 Slovencev (0,3 % vsega prebivalstva), 1953: 20.717 (0,3 %), 1961: 19.957 (0,3 %), 1971: 15.957 (0,2 %), 1981: 12.006 (0,1%), 1991: 8.340 (0,1 %).³ Po prvih treh, ko je šlo torej za vzdrževanje približnega stalnega števila okrog 20.000, pa v zadnjih dveh-treh desetletjih lahko opazujemo stalni strmi padec, ki se ustavi celo krepko pod 10.000, oziroma pri številu, ki je bilo gotovo doseženo že v 20 - ih letih, kaj kmalu po nastanku skupne države. Seveda je indikativen tudi podatek, da Slovenci v Srbiji niso nikoli predstavljali niti polovice enega odstotka celotnega prebivalstva.

2. Kljub sorazmerni maloštevilnosti pa so Slovenci v Srbiji skozi celo 20. stoletje o sebi in svojem delu zapuščali vidne, ustvarjalne sledi, pomembnejše od morebitnega pričakovanega deleža.⁴ Seveda gre pri tem za tiste Slovence, ki so se v Srbiji naselili in živeli, ne upoštevajoč one nemaloštevilne, ki so, zlasti npr. kot politiki (Korošec, Kidrič, Kardelj itd.) preživeli tam, še posebej v Beogradu, kar precej svojega življenja ter sta bila njihova vloga in pomen kajpak ogromna tudi za Srbijo. Slednje bo raziskovalno delo na projektu kontekstualiziralo posebej. To vsekakor niso tisti Slovenci v Srbiji, ki bi lahko predstavljali središčni interes našega raziskovanja. Tudi tukaj, v tem prispevku, nas zanimajo le Slovenci, živeči v Srbiji, tisti, ki jim je Srbija postala druga domovina, ali pa sploh prva, če so se tam rodili, a hkrati svoje etnično slovenstvo obdržali kot prednostno narodnostno občutje oziroma zavest. Bodo pa posebne raziskovalne pozornosti deležni slovenski izgnanci v Srbiji v času druge svetovne vojne, ki so se po letu 1945 večinoma vrnili na stare domove, kar vse je sicer že precej raziskano, a novejša, zlasti memoarska literatura kliče po novem prikazu in sintezi.⁵

² Prim. publikacijo B. Žvan: Slovenci v Beogradu, samozaložba, Beograd, 1932.

³ Več o tem v Vera Kržišnik Bukič, O Slovencih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921-1991, RIG, 26-27, Ljubljana, 1992, str. 172-199.

⁴ O Slovencih v Beogradu in Srbiji primerjati nekaj podatkov tudi v Stane Stanič, Enciklopedija Slovenije, št. 1, Ljubljana, 1987, str. 243.

⁵ Prim.: Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945, Obzorja, Maribor, 1966; Fran Roš, Slovenski izgnanci v Srbiji, Obzorja, Maribor, 1967; Milan Peroci, Slovenski izgnanci v Srbiji v narodnoosvobodilnem boju, v: Izgnanci, Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana, 1993.

Zbiranje gradiva o Slovencih v Srbiji je raziskovalni proces, ki, ko govorim o projektu, še ni dosegel tiste točke, ki bi omogočala zadovoljivo predstavitev kake posamezne zaokrožene celote. Med glavne razloge za to vsekakor sodijo tudi različne težave, ki raziskovalno delo močno zavirajo, prisotne pa so posebej po razpadu nekdanje Jugoslavije. V dani situaciji sem se zato odločila, da poskušam temo predočiti na dosegljiv način, ki je sam po sebi seveda vnaprej obsojen na strokovno omejene domete, a vendarle omogoča neko osnovno splošno sliko o Slovencih v Srbiji. Gre za pričevanje kot vir spoznavanja, ki je kot metoda nujno prisotna v sodobnem zgodovinsko-etnologiji, sociologiji..., pač v vedah, ki se zlasti ukvarjajo s področjem narodnega vprašanja. Moja odločitev je bila v neposredni zvezi z razvojem določenih dogodkov v letu 1996.

Leto 1996 bo ostalo v zgodovini slovenskega naroda zapisano v prvi vrsti kot leto, ko je Slovenijo obiskal papež Janez Pavel II. To je pomenilo, med drugim, da bo v vse te priprave in dogajanja v zvezi s papeževim obiskom vključena vsa bližnja in daljnja slovenska duhovščina.

V sklopu raziskovalnega dela na projektu se je moje zanimanje tako nanašalo predvsem na enega človeka, dr. Franca Perka, beograjskega nadškofa in metropolita.⁶

Z njim sem že prejšnja leta poskušala vzpostaviti ustrezen stik. Tokrat mi je uspelo nekoliko lažje in hitreje od lastnega pričakovanja, in kar je še pomembneje, dr. Perko ni le pristal na samo en tematski pogovor o Slovencih v Srbiji, temveč je ljubeznivo sprejel tudi moj predlog za svoje nadaljnje sodelovanje pri tem raziskovanju.

Pričevanje dr. Perka, ki sledi, je v največji meri plod naknadno le nekoliko oblikovanega magnetofonsko posnetega pogovora, ki sva ga imela na INV, 13. 9. 1996.⁷

⁶ France Perko je rojen na Krki na Dolenjskem. V duhovnika je bil posvečen l. 1953, diplomiral l. 1961 na Teološki fakulteti v Ljubljani, doktoriral oktobra l. 1963 z disertacijo *Filozofija in teologija sv. Cirila in Metoda*; l. 1968 opravil magisterij vzhodnega bogoslovja na Vzhodnem inštitutu v Rimu. Od l. 1971 je predaval na Teološki fakulteti v Ljubljani nauk o Cerkvah, teologijo nekatoliških cerkev in teologijo dialoga, od 1976 kot izredni profesor, dekan 1976-1978, 1981-1984; leta 1986 imenovan za beograjskega nadškofa in metropolita. Poleg različnih funkcij v Cerkvah, tudi v mednarodnih komisijah, se je vsebinsko-delovno zlasti posvečal ekumenskemu zблиževanju med cerkvami v SFRJ in mnogo objavljval v ustreznih cerkvenih glasilih.

Prim. Enciklopedija Slovenije, št. 8, Ljubljana, 1994, str. 303-304.

⁷ Kaseta s pogovorom dr. Vere Kržišnik Bukič z dr. Francem Perkom v arhivskem gradivu projekta "Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije"; s kasete v pisno obliko pretočila Karmen Medica, raziskovalna asistentka na INV, ki je pogovor tudi posnela.

V.K.B.

Dovolite, da začneva z današnjim in torej najbolj aktualnim zgodovinskim trenutkom v odnosih med Srbi in Slovenci, natančneje, kako Vi vidite, Vi, ki živite zdaj že točno deset let v Beogradu, odnos Srbov do Slovencev, do slovenskega naroda?

F.P.

Osamosvojitve Slovenije je močno spremenila odnose med Slovenci in Srbi na političnem, gospodarskem, kulturnem področju, predvsem pa v čustvovanju. Prej je veljalo, da so Slovenci prijatelji Srbov in to veliko bolj kot Hrvati. A za mnoge Srbe je bila Jugoslavija uresničenje Velike Srbije. Zato je razpad Jugoslavije čustveno globoko prizadel srbsko stran. Slovence obtožujejo kot začetnike tega razpada in zato kot glavne krivce. Tako Slovenci niso več dobrodošli Srbom, niso prijateljski narod.

V.K.B.

Opisano situacijo, kajpak, najbolje občutijo Slovenci v Srbiji, tisto razmeroma majhno število, ki jih je danes še tam ostalo.

F.P.

Da, to vpliva tudi na položaj Slovencev v Srbiji. Koliko je danes ostalo Slovencev v Srbiji je, zelo težko oceniti. Po popisu prebivalstva v aprilu leta 1991 jih je bilo nekaj nad 17.000. Veliko jih je pomrlo, nekaj se jih je odselilo, še več pa razgubilo zlasti v mešanih zakonih. Največ Slovencev je v Beogradu, raztreseni so pa po vsej Srbiji: v Nišu, v Boru, v Aleksincu, v Kragujevcu in Kraljevu, nekaj slovenskih upokojencev pa se je stalno naselilo na Zlatiboru. Tako Slovenci v Srbiji počasi izginevajo. Morda bi normalizacija odnosov med Slovenijo in Zvezno republiko Jugoslavijo prinesla neko izboljšanje, vendar izginevanja Slovencev ne bo mogla preprečiti.

V.K.B.

Pa vendar zapustiva za trenutek sedanost, ozriva se nekoliko v preteklost. Čeprav maloštevilni, so začeli Slovenci prihajati in se naseljevati v Srbiji že v 19. stoletju, kar precej intenzivno pa po ustanovitvi jugoslovanske države leta 1918. Od tedaj naprej jih srečujemo v že zelo različnih družbenih vlogah.

F.P.

Da, doseljevanje Slovencev v Srbijo se je začelo dokaj intenzivno po prvi svetovni vojni. Srbija je bila zmagovita in bogata dežela, ki je potrebovala vse vrste delavcev.

Prihajali so izobraženci, delavci, zlasti rudarji in služkinje. V Ravno Reko nad Čuprijo in v okolico Senjskih rudnikov premoga se je doselilo okoli 600 slovenskih rudarjev. Zgradili so cerkvico sv. Barbare in ustanovljena je bila župnija. Rudniki so bili opuščeni, rudarji so se razšli na razne strani in danes imamo v tej župniji še dva katoliška vernika. V Beogradu je bilo veliko slovenskih deklet služkinj.

V.K.B.

Posebno zgodovinsko poglavje pripada v času druge svetovne vojne v Srbijo pregnanim Slovincem.

F.P.

Med drugo svetovno vojno so iz Štajerske pregnani Slovenci dobili zatočišče v Srbiji. Gostoljubni Šumadinci so jih večinoma prijazno sprejeli. Po vojni so se ti Slovenci vrnili domov, le redko kdo je našel stalni dom v Srbiji.

V.K.B.

Da, to so zelo znane stvari. Tega srbskega gostoljublja niso slovenski pregnanci nikoli pozabili, dolga leta so vozili posebni vlaki prijateljstva med Srbijo in Slovenijo. Po drugi svetovni vojni pa so Slovenci v Srbijo začeli prihajati oziroma se priseljevati spet v glavnem iz poklicnih razlogov.

F.P.

Po drugi svetovni vojni je bilo nekaj naseljevanja Slovencev v Vojvodini na domovih pregnanih Nemcev, sicer pa ni bilo večjega doseljevanja Slovencev v Srbijo, migracijski tok je šel bolj v nasprotno smer. Prihajali so sicer politiki in gospodarski strokovnjaki, ki pa se večinoma niso stalno naseljevali v Srbiji. Pač pa so mnoga slovenska podjetja vlagala v razne razvojne projekte in odpirala trgovske poslovalnice. Vse to je bilo že pred razpadom Jugoslavije ob bojkotu slovenskega blaga leta 1990 s strani Srbije nacionalizirano.

V.K.B.

Kaj pa duhovniki in častne sestre, saj jih je bilo kar precej?

F.P.

Točno. V Srbijo so prihajali tudi slovenski duhovniki, nekateri že pred drugo svetovno vojno kot npr. Janez Jenko, poznejši koprski škof, prof. Ivan Bombek. Nekaj jih je privabil prizrensko-skopski škof Janez Gnidovec. Ti so delovali tudi na Kosovem, ki spada v skopsko škofijo, nekateri pozneje tudi v Srbiji kot msgr. Alojzij Turk, ki je bil

leta 1980 imenovan za beograjskega nadškofa. Še danes je v Srbiji nekaj slovenskih duhovnikov. Od leta 1945 deluje v beograjski škofiji dr. Anton Hočevar, zadnjih 9 let g. Jože Hauptman. Prisotni so salezijanci, ki so delovali v več župnijah, danes so v Prištini, v Beogradu, kjer je g. Ciril Zajec, ki že dolga leta deluje v Srbiji, posebno pa je plodno delo salezijancev v Mužlji, predmestju Zrenjanina, kjer imajo mali konvikt za madžarske srednješolce. V Beogradu delujejo tudi lazaristi, ki duhovno oskrbujejo tudi ostanek slovenskih usmiljenk. Sicer so tudi redovnice, katerih delo po bolnicah ni bilo zaželeno v domovini, prišle v Srbijo po vojni. To so bile zlasti usmiljenke, šolske sestre in sestre sv. Križa. Njihovo požrtvovalno delovanje je med Srbi močno priljubilo Slovence in katoliške redovnice.

V.K.B.

Kaj menite, kaj vse je vplivalo, ne računajoč seveda tistih, ki so se vrnili v Slovenijo, na tako naglo zmanjševanje števila Slovencev v Srbiji, zlasti v zadnjih desetletjih?

F.P.

Rekel bi, da predvsem razmeroma hitra asimilacija v srbskem okolju. Že drugi rod ne zna slovensko. No, so nekateri, recimo, če so imeli sorodnike v Sloveniji, so jih obiskovali, hodili na počitnice v Slovenijo. Tisti so se naučili slovenščine, drugače, če so bili samo v Srbiji, pa sploh ne. Tudi niso čutili potrebe po ustanavljanju slovenskih društev, ki bi narodnostno in kulturno povezovala Slovence. Le v Beogradu deluje dobrih 20 let moški ekumenski zbor, ki goji cerkveno in narodno pesem, a je danes narodnostno mešan, ker ni dovolj Slovencev. Tudi slovenski tisk je bil med Slovenci v Srbiji malo razširjen. V cekvah je bilo na razpolago nekaj izvodov "Družin" in "Ognjišča", pred leti je prihajalo tudi nekaj Mohorjevih knjig. Po razpadu Jugoslavije slovenskega tiska ni bilo več mogoče redno dobivati, razen "Ognjišča". Vse drugo je bilo na "indeksu". Sedaj verski tisk zopet prihaja, vendar je interesentov zelo malo. Slovenskih dnevnikov na kioskih v Beogradu še danes ni.

V.K.B.

Skratka, slovenstvo se glede jezika, glede identitete, v vsakem pogledu zelo naglo izgublja.

F.P.

Izgublja, v sedanjih razmerah nima neke perspektive. Edino, kar bi moglo malo stvar še rešiti, je, če bi se vzpostavili tudi ekonomski odnosi. Takrat bi mogoče bili ti Slovenci v Srbiji še nekako zainteresirani, če bi torej lahko dobili službe pri slovenskih podjetjih.

V.K.B.

Iz tistih v glavnem materialnih, interesnih pobud, eksistencialnih potreb?

F.P.

Edino tako bi se lahko ohranili, drugače pa ne.

V.K.B.

Glede slovenskih društev seveda ni bilo vedno tako. V času med obema vojnama so bili Slovenci v Srbiji, zlasti v Beogradu, kar dobro samoorganizirani, tudi neposredno po koncu druge svetovne vojne. Štvari so se bistveno spremenile kasneje. A imamo l. 1988 v Beogradu spet eno slovensko društvo, čeprav nekaj čisto drugečnega, kajne?

F.P.

Da, takrat je bilo ustanovljeno Društvo srbsko-slovenskega prijateljstva (l. 1988). So prišli k meni, če se včlanim, no, so rekli, da je to nepolitično društvo. Jaz sem zmeraj za prijateljstvo, ampak potem je prišla tista akcija za miting v Ljubljani in to društvo naj bi bilo vodja tega mitinga v Ljubljani. So prišli tudi k meni, jaz sem rekel, če je to nepolitično društvo, to je pa izrazito politično dejanje, če je pa tako, potem jaz takoj iztopim iz tega društva in sem iztopil iz tega društva. Potem je to društvo prenehalo, takorekoč je zamrlo.

V.K.B.

To je bila ena prvih Vaših neugodnih izkušenj kot Slovenca v Beogradu. Toda dve leti pred tem pa ste bili kot Slovenec po prihodu v Beograd še lepo sprejeti?

F.P.

Da, ko sem prišel v Beograd, so bili Slovenci še zelo dobrodošli v Srbiji, splošno so nas imeli za prijatelje srbskega naroda. Tako da so bili zadovoljni, da je imenovan za beograjskega nadškofa Slovenec in ne morda Hrvat, čeprav je večina vernikov Hrvatov. Ali, spominjam se tudi enega intervjuja s študenti iz Novega Sada, ko mi je študent, ki je vodil ta pogovor, rekel: "Pa mi Srbi i vi Slovenci uvek smo bili prijatelji. Pa ako smo prijatelji zašto ne bi govorili jedan jezik". Jaz: "Pa koji jezik?", on: "Pa, prirodno srpski". To pa ne gre kar tako, potem sem mu skušal razložiti kaj za nas pomeni jezik, slovenska kultura, to je pravzaprav konstitutivni del slovenskega naroda in da opustiti jezik je nemogoče, ravno tako je nemogoče, da bi mi vse Srbe naučili slovensko govoriti. Ampak iz tega vprašanja sem videl, ne samo da mislijo o sorodnosti med Slovenci in Srbi, ampak tudi to, da je praktično v ozadju neka želja srbizacije celotnega

jugoslovanskega prostora. Ker, če bi Slovenci sprejeli srbski jezik, potem pa stisnemo tudi Hrvate. Drugače so Slovenci bili vedno upoštevani kot pridni, delovni ljudje, spoštovani.

V.K.B.

A se je to dobro mnenje o Slovencih začelo zelo hitro spreminjati. Nezadržno so spopili vmes politični interesi, odnosi so se naglo slabšali.

F.P.

Pojavljali so se vse večji problemi. Najprej je bilo vprašanje odnosa Slovencev do Albancev in so stalno govorili o tem Cankarjevem domu, ko je bila tam dana podpora Albancem (v Cankarjevem domu), to nezaupanje, potem, jasno, ko je Slovenija prenehala dajati svoj delež v sklad za nerazvite. O tem pa so razpolagali v Beogradu po svoji volji. Odgovor na to je bila konfiskacija vseh slovenskih podjetij, trgovin, bank in tako se je to ozračje, odnos do Slovencev polagoma spreminjal, postal kar naravnost lahko rečemo sovražen, zlasti po razglasitvi samostojnosti Slovenije, ki jo prikazujejo še danes kot odcepitev od skupne države, nezakonito odcepitev. Pri njih je bilo vedno to mišljenje, da so oni Slovencem dali narodnost po prvi svetovni vojni, da se ima Slovenija Srbom zahvaliti za to, da so Slovenci sploh obstali. Srbom se morajo zares zahvaliti, da so sprejeli slovenske begunce v času druge svetovne vojne, srbski Šumadinci so zares zelo prijazen narod. A niso mogli tega razumeti, zakaj Slovenija želi samostojnost, če so imeli Slovenci vse pravice v Jugoslaviji. Celó po srbskem mišljenju je Slovenija vedno izkoriščala Srbijo kot svojo kolonijo. To pa je zelo razširjeno mišljenje.

V.K.B.

Kako pa so se sami Slovenci v Srbiji, posebej v Beogradu, odzivali na tak razvoj dogodkov, zlasti tistih najbolj odločilnih, junija in julija 1991?

F.P.

Če so prej naši ljudje lahko nastopali kot Slovenci, so se od takrat naprej umikali in so se Slovenci precej srbizirali. V teh nasprotjih so večinoma Slovenci bili za srbsko gledanje, za Miloševića. Primer samo, ko je bila razglasitev Slovenije, potem ta vojaška akcija jugoslovanske armade v Sloveniji. Jaz sem bil tukaj na razglasitvi Slovenije 25. junija, potem sem se s težavo prebijal nazaj v Beograd in 7. julija sem imel slovesno mašo v cerkvi svetega Cirila in Metoda na Škarici in sem mimogrede v pridigi omenil ta napad jugoslovanske armade na Slovenijo in potem so po maši prišli Slovenci in rekli: "Kako morete vi govoriti, da je jugoslovanska armada napadla Slovenijo, če je

povsem jasno, da so Slovenci napadli jugoslovansko armado". To je bil njihov način razmišljanja, večine Slovencev.

V.K.B.

Res težko je ločiti v domeni problematike odnosov med narodi politično, javno od osebne, privatne sfere. Usodno se prepletata, in to vedno na škodo človeka. Odnosi med novima državama, Slovenijo in ZRJ, so še naprej zelo slabi. Ali se je vsaj na ravni odnosov Srbije do ljudi v Srbiji, ki niso Srbi, zdaj kaj izboljšalo?

F.P.

V zadnjem času se je situacija malo izboljšala, kar se tiče teh čisto osebnih odnosov. Srbski ljudje, narod, nikdar niso bili sovražno razpoloženi, to proti Sloveniji je bilo bolj politično, politična akcija in politična propaganda proti Sloveniji. No, zdaj je tudi te politične propagande proti Sloveniji manj, to, kar se pa še vedno občuti je, da so do vseh slovenskih pobud nezaupljivi, za normalizacijo diplomatskih odnosov so v Beogradu še vedno gluhi, ne dajo nobenega odgovora. Sloveniji še vedno zamerijo, da je začela razbijati njihove ideje o uresničevanju velike Srbije, drugo, zamerijo tisto nediplomatsko izjavo slovenskega ministra za zunanje zadeve Dimitrija Rupla, ko je Panič izjavil, da priznava Slovenijo, Rupel pa je odgovoril da mu je malo mar za priznanje nepriznane države. To kar naprej mečejo, to je pa res bila nediplomatska izjava.

Ena konstanta v tej srbski politiki je doseči priznanje kontinuitete samo za sedanjo Zvezno Republiko Jugoslavijo. Slovenija se temu dokaj uspešno upira, temu srbskemu hotenju in to zamerijo ti politični krogi. Tako da se to odraža konkretno v tem, da so nezainteresirani za vzpostavitev teh diplomatskih odnosov. Toda treba je ločiti politične pozicije do Slovenije in te odnose, ki so med narodom in med ljudmi. Če so politični odnosi bili zaostreni in sovražni, med ljudmi te zaostrenosti ni bilo tako čutiti, čeprav so se Sovenci morali zaradi tega političnega vpliva takrat nekako potuhniti, kakor da niso, kaj šele, da bi svoje slovenstvo pokazali, bili so tudi primeri takrat, da so Slovenci izgubili službo, brezposlenost je velika in jasno prvi so bili odpisani tisti, ki niso bili Srbi. V zadnjem času se stvari izboljšujejo, zato ker je ta politika srbskega političnega vodstva deležna vedno večje kritike srbskega naroda. Za razliko od tistih prvih let, ko so nosili Miloševićeve slike povsod, zdaj ne več. Tega ekstremnega nacionalizma ni več. To pa omogoča potem tudi drugim manjšinam, tako tudi Slovincem, da dihajo malo bolj sproščeno. Pred leti so bili Slovenci cenjeni kot pošteni, delovni ljudje, spoštovani. Na primer, naša hiša škofijska je bila med in pred prvo svetovno vojno avstro-ogrška ambasada, v naši hiši se je formalno začela prva svetovna vojna, imamo vrt, ki ga obdelujemo, jaz delam na vrtu, za predah, za zdravje, rekreacijo, pa mi mnogokrat rečejo: "Vidi se na vas, da ste Slovenec".

V.K.B.

Ker so v središču našega zanimanja Slovenci v Srbiji, se pomakniva zdaj še k enemu važnemu vprašanju, namreč, kako pa vidite odnos nove slovenske države do Slovencev v Srbiji. Nekaj deset tisoč Slovencev, ki so po osamosvojitvi Slovenije ostali v prostoru nekdanjih jugoslovanskih republik; seveda jih nihče ni nič vprašal, kaj pa morebiti oni želijo. Zgodovinska usoda jim je nenadoma, nepričakovano pač zagodla. Saj so se čez noč znašli v novih, večinoma težjih in neprijetnih življenjskih okoliščinah. Toda, tako se je zgodilo, ti slovenski manjšinci drugod ter južnoslovanski v novi slovenski državi enostavno niso mogli spremeniti, tudi če bi želeli, znanega toka dogajanj. Vprašanje je, ali so se nove nacionalne države, ki so začele nastajati na pogorišču jugoslovanske, tudi ustrezno zavzele za te svoje manjšince. Konkretno slovenska država, kaj je naredila, kaj je mogla storiti za Slovence v Srbiji?

F.P.

Težko je na tako vprašanje zadovoljivo odgovoriti. Neke izkušnje imam v pogledu slovenskega državljanstva, ki so si ga res ne ravno mnogoštevilni Slovenci v Srbiji poskušali pridobiti. Imeli so težave. Nekaj deset je bilo takih primerov. Nekateri so prišli tudi k meni, malo sem skušal posredovati. Če bi se bili zglasili do 25. 6. 1991, bi ga avtomatično dobili, ampak tega nihče ni vedel. Zdaj je ta proces za pridobitev državljanstva daljši in imajo težave tudi taki, rojeni v Srbiji, ki imajo oba starša Slovence. Proces teče najmanj eno leto. Malo bi lahko olajšali. Recimo na Hrvaškem, kdor se ima za Hrvata, brez dokazovanja takoj dobi domovnico. Ne vem, zakaj se Slovenija tega tako otepa. Potem, za Slovence iz Srbije so problematična tudi sama potovanja med Srbijo in Slovenijo. Ker niso vzpostavljeni diplomatski stiki. Kučan je predlagal, da naj bi se vzpostavila vsaj konzularna predstavništva. Za Slovence v Beogradu, na primer, ki že itak živijo v veliki materialni stiski, je bilo potrebno, če niso imeli slovenskega državljanstva, da odpučujejo po vstopno vizo za Slovenijo v Budimpešto. Ta pot do Budimpešte je stala nekatere po celo mesečno plačo. Že prej sem pa govoril tudi o tistih Slovencih, ki jih je nova situacija prizadela konkretno zato, ker imajo zdaj probleme v pogledu prevzemanja pokojnin in podobno. Posamični primeri so tudi zelo drastični.

V.K.B.

Z vsemi temi primeri se seveda srečujete v vlogi verskega pastirja z nesporno avtoriteto, ki jo uživate. Čeprav je razumljivo, da se na Vas obračajo zlasti verniki in Vam verjetno tudi zato ne morejo biti poznane individualne situacije pač prav vseh Slovencev - kar bi bilo seveda tudi sicer nemogoče - pa ste gotovo tisti človek, ki ima na splošno o Slovencih v Srbiji lahko danes najbolj življensko predstavo. Ko sva zdaj že pri Vaši verski funkciji, bi bilo zanimivo izvedeti kaj o slovenskih vernikih v Srbiji. Največ katoličanov je v Vaši nadškofiji najbrž Hrvatov, koliko pa je in kje imate Slovence?

F.P.

Najprej bi rekel, da razlik med vernimi in nevernimi skorajda ni. Večina naših vernikov je Hrvatov. V Beogradu ne spadajo vsi Slovenci pod mojo nadškofijo. Mesto Beograd je po jurisdikciji v katoliški cerkvi razdeljeno v tri škofije. Moja škofija je to, kar je med Savo in Donavo. Sremski del, Novi Beograd in Zemun spada pod Đakovo, na oni strani, leva obala Donave pa pod Zrenjanin. Škofija beograjska je v okviru t.i. predkumanovske Srbije, to je Srbija pred prvo balkansko vojno. Slovencev je več v Nišu, nekaj jih je v Boru, Zaječaru, Aleksincu, v Leskovcu sta kaka dva. Več jih je bilo še v Kragujevcu, Kraljevu, ena kolonija Slovencev je na Zlatiboru. To so upokojenci, ki so si gor naredili vikendice, to so beograjski Slovenci, ki so v pokoju. Nekaj intelektualcev je prihajalo dol, rudarji, železničarji, strokovnjaki. V Beograd služkinje. Kot v Zagrebu so imele tudi v Beogradu svoja posebna združenja, nekatere so se potem omožile in ostale. Zanimiva je Ravna Reka nad Čuprijo. Tam so majhni rudniki. V Ravni Reki in v senjskih rudnikih je bilo okrog 600 slovenskih rudarjev, ki so potem sezidali cerkvico svete Barbare in župnišče. Ko so bili ti senjski rudniki opuščeni, jih je od tam veliko po 60-tem letu odšlo v Aleksinac. V glavnem imamo tam še dva katoličana, pa še tista nista Slovenca, to je čisto izginilo. Nekaj se jih je tam poročilo, omožilo (Ravna Reka). V Aleksincu so pa še.

V.K.B.

Aleksinac je bil tisto mesto, ki je še leta 1990 imelo fakultativni slovenski pouk v osnovni šoli.

V.K.B.

Kako je z bogoslužjem? So maše kje v slovenščini?

F.P.

V naši nadškofiji imamo hrvaško bogoslužje, na Kosovu v albanščini, v Vojvodini tudi na madžarskem jeziku. Samo eno mašo imamo ob nedeljah v Beogradu v dveh cerkvah v slovenščini. Približno pride od 20-50 ljudi, vsako nedeljo. Število vernikov pri mašah je odvisno tudi od tega kdo ima maše. V stolnici Isusa Krista imam jaz maše, tam se je zelo povečalo število. Pri sv. Petru imajo jezuiti, ampak niso Slovenci, zdaj ni nobenega slovenskega patra tam. Zadnji je bil Župančič, ko pa je on umrl, niso nobenega več poslali, čeprav sem jih prosil, da bi malo za to skrbeli. Tam se prisotnost vernikov zmanjšuje, čeprav je slovensko bogoslužje. Hrvaški jezuiti imajo tam slovensko mašo.

V.K.B.

Slovenstvo v Srbiji se naglo izgublja tako pri vernikih kot ateistih. Kako pa je z duhovniki in častnimi sestrami, je v Vašem neposrednem bivalnem okolju kak Slovenec ali Slovenka?

F.P.

Ne, niti enega ni. Tudi sicer je slovenskih duhovnikov in sester zmeraj manj. Prej je bilo dosti usmiljenk. Od začetka so bile v strašni prostorski stiski, potem so nakupile hiše, zdaj so jih spet prodale. Od 180 sester, ko sem jaz prišel, jih je ostalo še 20. Tudi te niso vse Slovenke. Večinoma so, je pa nekaj Albank. To so starejše sestre, ki so že desetletja tam. Bile so zaposlene po bolnicah, vojaških bolnicah. Zdaj ni nobena več zaposlena. To so sestre usmiljenke, ki so jih prej z veseljem sprejemali. Nekaj jih je še v Črni Gori, toda tam zdaj že prevladujejo sestre Albanke. Katoličani so v Črni Gori večinoma Albanci.

V.K.B.

Dejstva o delovanju in življenju slovenskih duhovnikov in častnih sester so z vidika recimo slovenske cerkvene zgodovine in pa tematike Slovencev v Srbiji kot celote seveda pomemben družbeni pojav sam po sebi. Na tem mestu pa bi me zanimalo v zvezi z njimi nekaj povsem določenega. Namreč Vaše mnenje, ali bi bil kdo pripravljen kaj sodelovati pri raziskavi o Slovencih v Srbiji, celo kaj napisati, morda že obstaja kak spominski ali dnevniški zapis?

F.P.

Na žalost česa takega ni. Cerkev vsako leto mora imeti prepise, da se ohrani. Nekaj je pri tem tudi pomanjkljivega. Nimamo registrov, urejenega arhiva. Nekateri samostani imajo kroniko. Te so od pred vojne. Recimo pred vojno je dvakrat bila katoliška procesija na telovo po ulicah Beograda. Zdaj je pa tega tako malo. Zelo težko bo dobiti kakšne zapise. So pa kakšna osebna pričevanja. Glede Vaše raziskave Vam bom pa jaz pomagal, pa še koga bomo našli.

V.K.B.

Za Vaše dosedanje sodelovanje sem Vam zelo hvaležna, kaj šele, če boste karkoli pripravljene storiti še za vnaprej. To bi bilo od ogromnega pomena. Vsa ta potovanja kakšnega raziskovalca v Srbijo so draga, ljudje še neradi hodijo v Srbijo, stvari so tudi razdrobljene, tako da je vprašljiva ekonomičnost takih potovanj.

F.P.

Za to področje ožje Srbije se bom v to raziskavo že jaz vključil, za Vojvodino ne vem. Salezijanci v Zrenjaninu se ukvarjajo pretežno z Madžari.

V.K.B.

Recimo v Novem Sadu je bilo vedno precej Slovencev. Novi Sad je bil tisto mesto, v katerem je bilo po enem popisu tisoč Slovencev.

F.P.

Ne vem, kakšnega cerkvenega središča za Slovence ni bilo, nikjer v Vojvodini. Moram reči, da jaz kot metropolit prihajam večkrat v Zrenjanin, v Kikindo, Subotico, Sombor, Novi Sad, nikjer se pa tam še nisem srečal s Slovenci. Recimo za pogledati je matične knjige, ampak za to je težko dobiti nekoga, ker to je zelo zamudno delo. V naših cerkvenih knjigah narodnost ni označena. Samo, kje je bil kdo rojen. V nekaterih je tudi za starše zapisan rojstni kraj, ne pa v vseh. Imate različne matične knjige. Pri krstnih knjigah je samo, kje si rojen, za očeta in mater pa ne. To bi se morda dalo raziskati, a ne v celoti, v župniji v Novem Sadu in še kje.

V.K.B.

Zdaj bi pa morda zaključila ta del, ta središčni del najinega pogovora. Ne morem pa ne izkoristiti priložnosti, da ne odprem še eno zelo važno temo, tisto, ki zadeva širšo etnično problematiko. Vaše delovno in nazorsko nagnjenje je, kot je dobro znano, zlasti povezano z ekumenizmom.

F.P.

Zato so me tudi poslali v Beograd.

V.K.B.

Ekumenizem in etničnost, kako gre to skupaj? Kako Vi na to gledate?

F.P.

Zanimivo vprašanje, ki je posebej aktualno v ekumenskih stikih med katoliško cerkvijo in pravoslavno. Manj prihaja to v poštev med katoliško cerkvijo in protestantskimi skupnostmi. Protestantske skupnosti niso vezane nacionalno, ampak so internacionalne. Vse ostale cerkve so izrazito nacionalne. Vse imajo že v naslovu: srbska

pravoslavna cerkev, bolgarska, grška. Tamkaj nekako prihaja do identifikacije med pripadnostjo pravoslavju in pripadnostjo določenemu narodu. Prihaja do absurdnih izjav. Recimo, črnogorski metroplit mi je pripovedoval, ko je prišel nekdo k njemu in povedal: "Jaz sem ateist, ali pravoslavni ateist". Pravoslavnost je enačena s srbskostjo. To je tudi ovira v nekih tesnejših ekumenskih stikih, posebno glede preteklosti.

V.K.B.

V sklopu razmerja med pravoslavjem in srbskostjo gotovo zavzema posebno mesto vprašanje balkanskih Vlahov. O tem je bilo že zelo veliko raziskav, nekatere dileme so še ostale. Strokovna nesoglasja so se nanašala zlasti na problem kriterijev etničnega poimenovanja.

F.P.

O Vlahih bi rekel naslednje. Priznati moramo, da so žumberski unijati bili Srbi, rekli so jim Vlahi. Srbi poznajo Vlahe v Timoški krajini, tam pravijo, da je stari romunski jezik, ki so ga Romuni čistili od slovanskih primesi. Niso pa narodnostno osveščeni. Sami za sebe pravijo, da so Srbi, čeprav so Vlahi. To pa zaradi tega, ker so pravoslavni. Na tem teritoriju je pravoslavno in srbsko identično. Ne glede na to, da s tem izgublajo etnično pripadnost, tako se Vlahi uradno srbizirajo, ker so pripadniki srbske pravoslavne cerkve. Medtem ko so v Žumberku, s tem ko so se pridružili katoliški cerkvi, izgubili svojo narodno identiteto. Danes se Žumberčani imajo za Hrvate. Drugo je recimo v Romuniji, Ukrajini, Rusini - podkarpatski Ukrajinci. Tako da narodnost in ekumensko izpričevanje, torej ta odnos, prav zaradi narodnostnih vprašanj prihaja do nasprotij in zastojev. Predvsem zaradi preteklosti, ko je katoliška cerkev imela to metodo edinosti po uniji. Ali, po prehodu iz ene pripadnosti v drugo so s tem izgubljali tudi svojo narodno identiteto. Danes tega ni več, ampak problem unijatizma je še zmeraj živ.

V.K.B.

Bi hoteli kaj povedati o tem sodobnem unijatizmu, še posebej, ker ste sami zelo aktivni v mednarodnih debatah na medcerkveni ravni v sklopu krščanstva?

F.P.

Ta unijatizem se je pojavil v zadnjih letih, ko je v Rusiji razpadel komunizem in je naenkrat iz podzemlja vstala, v glavnem v Ukrajini, t.i. grškokatoliška unijatska cerkev. Ruski patrijarhat je bil prepričan, da so zlasti 1946. leta, ko so jo pridružili ruskemu patrijarhatu, enkrat za vselej rešili to vprašanje vrnitve svoji matični cerkvi. Jaz sem član tudi te mednarodne ekumenske komisije, katoliško-pravoslavne. Smo

1993. leta imeli zasedanje v Libanonu, prav za vprašanje prozelitizma, unijatzima in smo soglasno sprejeli zelo pomembna načela. Ta stari unijatzem ni primeren za prihodnja zблиževanja (zajedništvo) med katoliško in pravoslavno cerkvijo, ampak ti, ki so pred stoletji sklenili to unijo, imajo pravico, da v tej uniji tudi ostanejo. To vprašanje je aktualno in se zaradi tega odriva z zasedanja. Zasedamo vsaki dve leti. Letos je bilo preloženo zaradi tega spora med Carigradom in Moskvo zaradi jurisdikcije v Estoniji, pribaltiških državah. Tako da to vprašanje etnije in cerkve, ekumenizma je danes zelo aktualno. Meni se zdi, da so v katoliški cerkvi sedaj, po Drugem Vatikanskem koncilu, stvari načelno zelo razčiščene.

V.K.B.

Sama sem se ukvarjala z raziskavami narodnega vprašanja v Bosni. V Bosni, ki je sicer indirektno obremenjena s problematiko razmerja treh največjih verskih (narodnostnih) skupnosti, je bilo zanimivo spoznati primer Poljakov iz banjaluškega kraja. Kot je znano, jih je, skupaj z drugimi narodnostnimi skupinami, s svojega dotodanjega ozemlja začela v okupirano Bosno priseljevati Habsburška monarhija konec 19. stoletja. Dogajala se je naslednja zadeva. Ker so bili katoliki, so njihovi otroci hodili v šole, kjer je bil jezik hrvaški. In zgodilo se je to, da so starši zahtevali, da bi v prvem in drugem razredu osnovne šole jezik teh šol bil poljski toda to se ni zgodilo in ti Poljaki so se pohrvatili. Se pravi, preko katoliške vere so počasi postali Hrvati. To so primeri, za katere obstajajo dokumenti. To je ta spona med etničnim in verskim, da je včasih etnično odločilno vplivalo na versko in nasprotno.

F.P.

Odvisno od okoliščin, ali je ena etnična skupina večinska ali manjšinska v nekem kraju. Slovenci v Srbiji se bodo počasi ne samo srbizirali ampak tudi pravoslavizirali.

V.K.B.

Ko sem zastavljala to vprašanje razmerja med etničnostjo in ekumenizmom, sem imela pred očmi to, če hočete praktično metodološko-filozofsko podlago nekakšne nezdružljivosti obeh principov. Pri ekumenizmu gre za to, da se ljudje ne glede na vero med sabo združujejo, povezujejo, naj vera ne bi bila ovira pri dobrih odnosih. Etnično, po drugi strani, ima neko drugo logiko obstoja in delovanja v tem smislu, da avtomatično v praksi nekako ločuje, torej ne samo razlikuje, vsebuje ločevalni naboj, ki postane zlahka plen politične manipulacije.

F.P.

Tudi ekumenizem, kakor je sedaj pojmovan, ne pomeni nekega zlitja, ampak, da vsaka skupnost ohrani svojo identiteto, to je enotnost v različnosti. To se v sodobnem ekumenizmu zelo, zelo poudarja. So pa tudi različna stališča. Pravoslavje nasploh nima

ravno pozitivnega mišljenja o ekumenizmu. Prav letos je izšla ena knjiga o nevarnosti sekt v pravoslavju in na koncu pravi: "Postoji još neka veća opasnost od sekta, a to je ekumenizam". Boji se, da z ekumenizmom pravoslavje izgublja svojo identiteto, potem pa tudi to, da se ekumenizem širi tudi med manjšimi verskimi skupnostmi, t.i. sektami. Te sekte pa da delajo srbski pravoslavni cerkvi veliko škodo, zaradi verske nepoučenosti. Srbi so recimo po vojni brez verouka, tako da se tam sekte lahko širijo. Človek se recimo ima za Srba, ampak zgublja se to identificiranje srbstva in pravoslavja. V tem ni toliko nevarnosti za pravoslavje ampak bolj za srbstvo.

V.K.B.

Velik zagovornik ekumenizma je prav papež.

F.P.

Na splošno je to cerkev po drugem Vatikanskem koncilu. Ekumenizem in sodelovanje to je neko versko poslanstvo. Najosnovnejša resnica, ki vpliva na miselnost, da Bog je, nasproti vzhodnemu ateizmu in materializmu zahodnega sveta.

V.K.B.

Bi lahko sklenila, da je sodobni krščanski ekumenizem dosegel razvojno točko, na kateri se trudi za odnose tolerance do drugih religij bolj kot kdajkoli?

F.P.

Vendar je tu še ena druga perspektiva. Papež Janez Pavel II opredeljuje zadevo kot neko vrsto krogov: katoliška vera je najbolj notranji krog, drugi krog so druge krščanske skupnosti, tretji krog so druga verstva nekrščanska, četrti krog so tudi ateisti, ki iščejo boga. Na nek način je po katoliškem verovanju vse usmerjeno k iskanju popolnosti, resnice in odrešenja. Bistvena naloga katoliške cerkve je uresničevanje Kristusovega odreševanja v prostoru in času v katerem živimo, vse drugo je podrejeno temu.

V.K.B.

Zdi se, da bi bilo primerno, da s to papeževo projekcijo tudi končava tale pogovor. V tem je tudi malo simbolike. Saj je njegov letošnji zgodovinski obisk Sloveniji gotovo pripomogel tudi k lažji uresnitvi tega najinega sestanka. Dovolite, da se Vam na koncu najiskreneje zahvalim za Vaše današnje odgovore.

* * *

Po končanem pričujočem pogovoru in dogovoru z nosilko projekta o nekaterih podrobnostih glede njegovega nadaljnega sodelovanja pri projektni temi o Slovencih v Srbiji, se je dr. France Perko ljubeznivo odzval tudi na moje povabilo na skupinski pogovor še z ostalimi sodelavci Inštituta za narodnostna vprašanja. Inštituta ni zapustil utrujen, čez kak dan se je potem vrnil v Beograd, kjer mu je vitalnost nujno potrebna za opravljanje tamkajšnjega napornega poslanstva. Ob slovesu v Ljubljani sem mu kar na dvorišču Inštituta zaželela dobrega zdravja, srečno pot nazaj v Srbijo, potem ko je že prej delikatno zavrnil morda nedelikatno povabilo na kosilo, ki ga, ko pride v Ljubljano, vedno čaka doma, pri Sestrah Sv. križa.

Summary

Slovenes in serbia and dr. Franc Perko, the archbishop and metropolitan of Belgrade

Even though one could find some Slovenes in Serbia as early as in the 19th century, it is the 20th century in which they have become more numerous and obvious, although they have never been a large and strong national minority. Their arrival in Serbia was closely connected with the foundation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in 1918 and the Kingdom of Yugoslavia, respectively. The population censuses show the number of Slovenes in Serbia, as follows: 10.730 (1921), 20.998 (1948), 19.957 (1961), 15.957 (1971), 12.006 (1981), 8.340 (1991).

They have always represented less than half (1/2) percent of the whole population in Serbia, but their social role and importance have surpassed the number of them. They were mostly concentrated as various specialists, state officials, ordinary workers, maids etc. in Belgrade, then they settled throughout the Serbia, particularly where the mines and industries were located. They have been wellcome and respectfully treated by the Serbian majority.

Their situation changed rapidly a few years before the downfall of Yugoslavia and especially on this occasion itself. In the eyes of Serbs they were found as traitors. It was not pleasant to be a Slovene in Serbia in recent years.

Dr. Franc Perko, the present archbishop and metropolitan of Belgrade has served in Serbia just in this last decade and in the article he relates the status of Slovenes through wider discussion with the principal investigator of the longterm project *Slovenes in the Area of Former Yugoslavia outside Slovenia*, researched by the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana. The theme "Slovenes in Serbia" as the consisting part of the mentioned project has not is not very far from the beginning phase, as the project itself is relatively new as well. The research results on Slovenes in Serbia are planned to be published as the project's third volume (book) at the start of the new millenium. So, this article is only one step in the described direction. It shows also some substantial difficulties in present research circumstances.

SLOVENCİ V HRVAŠKI / SLOVENCİ U HRVATSKOJ

(ured.: Vera Kržišnik-Bukić)

Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995, 420 str.

Matjaž Klemenčič

Delo *Slovenci v Hrvaški* je multidisciplinarni zbornik slovenskih in hrvaških avtorjev. Najavljen je kot prva knjiga projekta "Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije", ki ga je v INV pripravila in ga vodi Vera Kržišnik-Bukić. Vsebinska zasnova tega zbornika je bila podana na simpoziju o isti temi, v Ljubljani decembra 1993, pričujoča knjiga kot končni izdelek pa je rezultat še nadaljnjih raziskav in obdelav.

Zbornik je razdeljen v šest tematskih sklopov. V prvem je predstavljen projekt "Slovenci v Hrvaški", rezultat katerega je tudi pričujoči zbornik, ostali pa nam predstavijo zgodovinski pregled dejavnosti Slovencev na Hrvaškem, sociološko-demografsko-geografske pristope k raziskovanju problematike Slovencev na Hrvaškem, etnološko-jezikovno ter socialnopsihološka tematiko, pravno-politološke vidike položaja Slovencev na Hrvaškem in spomine nekaterih posameznikov, ki živijo na Hrvaškem.

V prvem tematskem sklopu je Vera Kržišnik-Bukić predstavila vsebinsko metodološke vidike tematskega raziskovanja in proučevanja Slovencev na Hrvaškem. Najprej je predstavila genezo nastanka projekta "Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije", katerega integralni del je tema "Slovenci v Hrvaški". V tem uvodnem prispevku je avtorica predstavila stanje v okviru raziskovanja problematike Slovencev na Hrvaškem ter vprašanja, s katerimi se bodo morali spopasti raziskovalci te problematike v bodočnosti.

Drugi tematski sklop začenja prispevek Darka Darovca "Poskus opredelitve problematike naseljevanja Slovencev med Dragonjo in Mirno do 17. stoletja in njen vpliv na oblikovanje slovenske etnične meje v Istri". Gre za vsebinsko bogat prispevek, ki na eni strani upošteva tako toponomastične vire kot dialektologijo, na drugi pa temelji na poznavanju politično-zgodovinskega razvoja tega območja. Temu sledi članek Alojza Jembriha o prispevku desetih izbranih Slovencev hrvaškemu jezikoslovju, književnosti in kulturi v obdobju od 16. do 19. stoletja. Članek Agneze Szabo o socialni strukturi Slovencev v Kraljevini Hrvatski in Slavoniji med letoma 1880 in 1910 predstavi statistične podatke o teritorialni razprostranjenosti ter socialni strukturi Slovencev na območju Kraljevine Hrvaške in Slavonije v omenjenem obdobju. Avtorica članka ugotavlja, da je leta 1880 živelo na tem območju nekaj več kot 20.000 Slovencev in da je njihovo število do leta 1910 upadlo na 15.686. Omenja tudi, da so Slovenci v Zagrebu leta 1890, ko je bil njihov delež najvišji, predstavljali preko 15 % (5.686) vsega prebivalstva.

tva mesta Zagreb, že do leta 1910 pa je ta delež upadel na nekaj manj kot 7 %. Iz članka lahko tudi ugotovimo, da struktura slovenskega prebivalstva v Kraljevini Hrvaški in Slavoniji po spolu in starosti kaže vse značilnosti starajoče izseljenske populacije pa tudi njihova pismenost je bila v obravnavanem obdobju skoraj enaka, kot v slovenskih deželah (okrog 70 %). Avtorica nam v svojem članku predstavi tudi zaposlitveno strukturo Slovencev, od katerih se je okrog 40 % ukvarjalo z najrazličnejšimi obrtni, 25 % s poljedelstvom, 35 % s trgovino, več kot 6 % pa jih je bilo zaposlenih kot služinčad. Temu izčrpnemu članku o socialni strukturi sledi prispevek **Marjana Drnovška** o slovenskih izseljencih na Hrvaškem do leta 1914, pri čemer je poudarjeno zlasti sezonsko izseljevanje Slovencev v hrvaške dežele do prve svetovne vojne, zlasti pomembni pa so namigi na vire, ki bi jih bilo koristno raziskati. Sledi prispevek **Bogdana Kolarja** o delu slovenskih duhovnikov v Zagrebu med obema vojnoma in cerkvenih pobudah v prid izseljencev (zlasti pobude ljubljanske nadškofije v 30-ih letih). Avtor nam predstavi tudi bogoslužje v slovenščini v cerkvi Sv. Roka v Zagrebu v 30-ih letih tega stoletja, delovanje prosvetnega društva "Anton Martin Slomšek" ter delovanje prvega duhovnika Janeza Hladnika (v Zagreb je bil poslan izključno med Slovence) in njegove naslednike Jožeta Gregoriča, Marka Miheliča in druge. V članku je predstavljena tudi ustanovitev "Marijine družbe" v Zagrebu sredi 20-ih let, ki je glede na številna slovenska dekleta, ki so bile v tem mestu zaposlene kot služkinje, velikega pomena, ter ustanovitev zavetišča in pisarne za ta dekleta, "Naš dom". Avtor članka ugotavlja, da je delovanje slovenskih društev in duhovnikov v Zagrebu prekinila druga svetovna vojna in ustanovitev Tako imenovane Nezavisne države Hrvatske, ki je tovrstno delovanje prepovedovala. Veliko zanimivih dejstev o narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju je zapisanih v prispevku **Vere Kržišnik-Bukić**, ki predstavlja prvi pregled zgodovine Slovencev na Hrvaškem. Opozarja na nekatere slovenske naselbine v Istri (zlasti na področju v tedanjih okrajih Buje, Buzet in Opatija) in na dejstvo, da so se Slovenci na teh hrvaških območjih organizirali v kulturnih in delavskih društvih že v obdobju pred prvo svetovno vojno. V tako imenovanem "jugoslovanskem obdobju" so se Slovenci organizirali zlasti v Zagrebu (že omenjeno "Slomškovo prosvetno društvo" in slovensko bogoslužje ter akademsko društvo "Triglav"), kjer so leta 1929 ustanovili "Narodno knjižnico in čitalnico", ki se je leta 1936 preimenovala v "Narodni dom". Bukićeva nam nato prestavi še delovanje Slovencev v Zagrebu v obdobju NDH in druge svetovne vojne ter delovanje Slovencev na Reki, v Karlovcu, Gorskem Kotarju, Medjimurju ter Splitu. V posebnem poglavju nam na koncu članka predstavi še delovanje in problematiko Slovencev po ustanovitvi samostojne hrvaške države.

V tretjem tematskem sklopu se avtorji ukvarjajo zlasti s poskusi definiranja položaja Slovencev na Hrvaškem kot skupnosti. Tako je pokojni slovenski sociolog **Peter Klinar** v svojem referatu prikazal splošni položaj manjšinskih skupnosti v novonastalih državah na področju nekdanje Jugoslavije, prispevek **Silve Mežnarić** pa problematizira položaj Slovencev na Hrvaškem v luči spoznanj nekaterih ameriških sociologov. Avtorica pri tem definira položaj Slovencev na Hrvaškem kot "Croatian citizens of Slovene ethnic origin", to je kot hrvaške državljanke slovenskega etničnega porekla. Po mojem mnenju pa bi bila veliko primernejša tista definicija (tudi za ameriške sociologe), ki bi definirala položaj Slovencev na Hrvaškem kot pripadnike slovenske etnične skupnosti na Hrvaškem (prim. Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups itd.).

Tudi termin "Slovenian emigrants" ni primeren, saj gre deloma tudi za avtohtono skupnost, zlasti pri Slovencih v Istri ter v obmejnih občinah. Mežnaričeva se v svojem referatu spusti tudi v deskriptivni opis statističnih podatkov glede na ljudsko štetje iz leta 1991 (o spolu, starosti, delovnih mestih, letu priselitve ipd.). Zanimiva in polna statističnih podatkov sta tudi prispevka Vere Kržišnik-Bukić in Petra Repoluska o Slovencih v obmejnih hrvaških občinah (ob slovensko-hrvaški meji), ki nam prikažeta številčni položaj in nekatere druge statistične podatke o Slovencih v teh občinah, kakor tudi o Slovencih v ostalih hrvaških občinah.

V četrtem sklopu je prikazana sociološka, etnološka, jezikovna ter socialno-psihološka tematika. Prispevka Vitomira Belaja in Albine Nečak Lük sta programskega značaja, pri čemer prvi ugotavlja možnosti raziskovanja slovenske skupnosti na Hrvaškem na področju etnologije, drugi pa z vidika socio-lingvistike. Podobno splošen je tudi prispevek Mirjane Ule o socialni psihologiji odnosa med manjšino in večino in v katerem opozarja na spremenjen položaj Slovencev na Hrvaškem po letu 1991.

V petem sklopu so predstavljeni pravno-politološki vidiki Slovencev na Hrvaškem. Tako se Mitja Žagar ukvarja z definicijo položaja Slovencev na Hrvaškem v okviru hrvaške zakonodaje, pri čemer se sprašuje, ali so Slovenci na Hrvaškem narodna manjšina. Pravilno ugotavlja, da večine Slovencev na Hrvaškem, ki žive zunaj območij ob slovensko-hrvaški meji ter Istre, ni mogoče opredeliti kot tradicionalno narodno manjšino pa čeprav jih hrvaška zakonodaja obravnava kot pripadnike nacionalne manjšine in jih kot takšne tudi definira v Ustavnem zakonu o zaščiti nacionalnih manjšin. Podobno je s pravnega vidika definirala položaj Slovencev na Hrvaškem tudi Mirjana Domini, ki v prvem delu članka na podlagi statističnih podatkov definira njihovo geografsko razpršenost na vseh območjih Republike Hrvaške, nato pa na osnovi zakonov o narodnih manjšinah ter mednarodnih pogodb, ki jih je sprejela Republika Hrvaška, definira njihovo zakonsko-pravno zaščito. Temu sledita še članka Borisa Jesiha, v katerem avtor razglablja o primerjavi politične participacije narodnih manjšin v Sloveniji in na Hrvaškem, in Vere Klopčič, ki nam predstavi pravice manjšin v mednarodnih dokumentih in jih primerja z ustreznimi določili iz hrvaške zakonodaje.

V šestem sklopu z naslovom "Iskustvena spoznanja" Karmen Medica definira samoorganiziranost Slovencev na Hrvaškem, Vinko Žibert v obliki spominov opisuje razvoj položaja Slovencev na Reki, Irene Mislej pa predstavi odnose oziroma sodelovanje med Slovenci in Hrvati v Argentini.

Zbornik "Slovenci v Hrvaški" predstavlja pionirski prispevek raziskovanju zgodovine ter položaja Slovencev na Hrvaškem in predstavlja prvi resen poskus raziskovanja položaja Slovencev izven Republike Slovenije na področju nekdanje Jugoslavije. Nakažal je tudi na vrsto odprtih vprašanj za nadaljnje raziskave ter vire in metodološke primere tovrstnega raziskovanja in to ne le za Slovence na Hrvaškem, ampak tudi za Slovence v ostalih novonastalih državah na območju nekdanje Jugoslavije.

PROJEKT:

**DEMOKRACIJA, ČLOVEKOVE PRAVICE,
MANJŠINE
(Projekt Sveta Evrope)**

Vera Klopčič: Demokracija, človekove pravice, manjšine - Projekt Sveta
Evrope

Sonja Novak Lukanovič: Zgodovina in identiteta

DEMOKRACIJA, ČLOVEKOVE PRAVICE, MANJŠINE - PROJEKT SVETA EVROPE

Vera Klopčič

Projektna skupina je bila ustanovljena v letu 1993 v okviru Odbora za kulturno sodelovanje Sveta Evrope (CDCC) z namenom uresničiti eno od zamisli Dunajskega vrha 1993 o uresničevanju pravic manjšin v procesu razvoja demokracije in spoštovanje človekovih pravic.

Sestavljajo jo predstavniki 4 odborov, ki delujejo kot pododbori. Odbora za kulturno sodelovanje (za izobraževanje, za kulturo, za kulturno dediščino, za višje izobraževanje in izobraževalno raziskovalni odbor) ter cca 20 ekspertov ki so bili izbrani med več kot 100-mi predlaganimi kandidati držav članic Sveta Evrope.

Cilj dela projektne skupine je, da z seminarji in delavnicami, pilotskimi projekti in "case studies" prispeva k izboljšanju položaja manjšin v posameznih državah. Z predstavitvijo primerov "dobrih izkušenj" in z spoznavanjem in izmenjavo rezultatov letih, se ustvarijo možnosti za izgrajevanje medsebojnega zaupanja, kar je pogoj za sožitje med različnimi skupinami.

Vsebinsko izhaja projektna skupina iz potrebe po ustvarjanju pogojev multikulturne družbe in kot "manjšine" razume vse etnične oz. kulturne nedominantne skupine. Ta pristop je obrazložila v svojem poročilu (DECS/SE DHRM, februar 1997) tudi predsednica ga. Theresa Mangot.

V poročilu o implementaciji projekta, ki ga je pripravil sekretariat (oddelek za izobraževanje, kulturo in šport - DECS/SE/DHRM) in obravnava predvsem prispevek projektne skupine na izobraževalnem področju je med drugim zapisano, da pomeni delo projektne skupine "pomemben praktični odgovor na priporočila Dunajskega vrha". Poročilo zajema pregled dejavnosti projektne skupine skozi naslednja oblike dela: pilotski projekti, case studies, seminarji in delavnice (workshops) in številne praktične dejavnosti, ki so prispevale k izboljševanju učnih pripomočkov. Vse te dejavnosti so bile usmerjene k oblikovanju možnosti za pospeševanje načel interkulturalizma in spoštovanja različnosti v sodobnih demokratičnih družbah.

Pregled dejavnosti projektne skupine

Pilotski projekti so zajeli različna področja, ob upoštevanju pragmatičnega pristopa in z vključevanjem učiteljev in sodelavcev v šolah in drugih ustanovah:

- Projekt št. 1 - "Strategije in razvoj izobraževanje na osnovni in drugi stopnji" (Romunija), - v sodelovanju z Inštitutom za interkulturalizem iz Temišvara

- Projekt št. 2 - "Analiza vprašanja manjšin glede vloge, ki jo lahko ima pouk zgodovine in zgodovinskih učbenikov" (Slovaška)
- Projekt 3 - "Izobraževanje za demokratično državljanstvo" (Rusija)
- Projekt 4 - "Zgodovina in identiteta" (Avstrija, Češka, Slovaška, Madžarska in Slovenija), - koordinator za Slovenijo je mag. Sonja Novak Lukanovič.
- Projekt 5 - "Pravica do dediščine in izobraževanje"

2. Case Studies:

V študijah so predstavljeni primeri urejanja položaja manjšin v posameznih državah. Med njimi je tudi Case study, ki se nanaša na dvojezično izobraževanje v Sloveniji. Eksperta Sveta Evrope g. Birzea in ga. Tomova, sta v novembru 1995 v Sloveniji obiskala dvojezične ustanove in pripravila poročilo.

3. Seminarji in delavnice:

- seminar "Posebnosti in univerzalnost": Problemi identitet (Klingenthal, 23.-25. junij),
- delavnica "Demokracija, človekove pravice, manjšine v novih evropskih demokracijah" (Lohusali 19.-23. oktober 1994). Delavnice se je kot ekspert Slovenije z referatom udeležila dr. Albina Nečak Lük

Projektna skupina je sodelovala tudi v dejavnostih drugih oddelkov Odbora za kulturno sodelovanje (CDCC):

- "Kulturne pravice, mediji in manjšine"
- "Balkan, etnično in kulturno stičišče" (Sofija)
- "Etnične manjšine, pouk jezika in izpopolnjevanje": interkulturene izmenjave izkušenj in razvoja (Graz, 6.-12. 11. 1995).

4. V okviru delovanja projektne skupine je bil pripravljen seznam najbolj pomembnih obstoječih učnih pripomočkov za pouk o človekovih pravicah, tako v šoli kot izven, kakor tudi z dejavnostmi v okviru prikaza o človekovih pravicah skozi grafični izraz.

Posredovanje rezultatov

Že v letu 1996 so se že začele priprave na zaključno konferenco projektne skupine, ki bo v maju 1997 (21.-23. maj, Strasbourg), na kateri naj bi udeleženci sprejeli tudi skupno Deklaracijo.

Priprava zaključnega poročila je vsebinsko zajela nekatera temeljna vprašanja varstva kulturnih pravic:

- razvoj etičnega kodeksa, ki se nanaša na različnost in človekove pravice
- oblikovanje listine za izobraževanje in izpopolnjevanje, za učitelje, družbene, socialne in kulturne delavce
- razvoj in priprava osnutka priporočila o kulturnih pravicah in manjšinah

Glede na naravo dela v projektni skupini in sam namen zaradi katere je bila projektna skupina ustanovljena je vsebinsko najpomembnejša tretja alineja, ki omogoča oblikovanje smernic za razvoj v prihodnosti. Ob tem je zelo pomembno, da so posamezni eksperti (npr. g. Myklebust iz Norveške) dosledno zavzemajo za uveljavitev diktije - "kolektivnih" pravic manjšin na kulturnem področju, kar zaenkrat v drugih telesih Sveta Evrope še ni sprejeto.

Opravljen delo v naštetih posameznih dejavnostih projektne skupine (delavnice, pilotski projekti, case studies) dajejo dovolj podlage za prikaz posameznih izkušenj in za sintezo, ki naj prikaže možne obstoječe konkretne pozitivne oblike uresničevanja kulturnih pravic manjšin.

Izziv za nadaljnje delo pa je kako zasnovati varstvo manjšin in posameznikov, tako da bo možno preseči tudi nesporazume oz. konflikte situacije, ki nastajajo ob stiku različnih kultur.

Na končni konferenci bodo poleg predstavnikov držav, ki so sodelovale v posameznih dejavnostih projekta "Demokracija, človekove pravice, manjšine" sodelovale tudi druge države članice Sveta Evrope (do pet udeležencev iz vsake države). Na tej konferenci bi ob predstavitvi dosežkov in rezultatov odprli tudi nova vsebinska vprašanja na okroglih mizah. Uvodničarji k razpravi o posameznih novih temah so znane osebnosti, ki se ukvarjajo z zelo različnimi področji kulturnega življenja (npr. publicist Predrag Matvejevič).

Prispevek Slovenije

V predstavitvi projektov je Slovenija vključena v projekt "Zgodovina in identiteta", kjer sodelujejo predstavniki Avstrije, Češke, Madžarske, Slovaške in Slovenije (ekspert in koordinator za Slovenijo mag. Sonja Novak Lukanovič).

V program Case studies je vključena študija o dvojezičnem izobraževanju v Sloveniji. Na podlagi študijskega obiska ekspertov Sveta Evrope je gospod Birzea pripravil poročilo, ki je že izšlo kot publikacija Sveta Evrope. V tej študiji je izredno pohvalno ocenil uresničevanje pravic narodnih manjšin na področju izobraževanja v Sloveniji. V poročilu g. Audigerja je izraženo mnenje, "da pomeni dvojezično šolstvo v Sloveniji izjemen primer, ki bi moral biti predstavljen širši javnosti (DE CS/SE/DHMR/97, str.17)

Eksperti iz Slovenije so sodelovali tudi na posameznih seminarjih in delavnicah kjer so predstavili način uresničevanja pravic narodnih manjšin v Sloveniji.

Potek dela projektne skupine v letih 1993-1997 dokazuje, da gre za izredno živo in dinamično področje. Kvantiteta in kvaliteta opravljenega dela pokaže, da so vsi sodelujoči poleg ekspertnega znanja vložili tudi veliko osebnega truda in prizadevanja.

Delo projektne skupine pa bo zaključeno, ko bodo rezultati posredovani tako predstavnikom manjšin kot tudi vladnim in nevladnim organizacijam, ki se ukvarjajo z vprašanji demokracije, manjšin in človekovih pravic.

V oceni delovanja projektne skupine je potrebno poudariti, da je opravljen delo na tem izrazito interdisciplinarnem področju pokazalo, da obstaja veliko različnih poti do

skupnega cilja, ki bi ga lahko preprosto označili kot "sožitje različnosti". Načrtovani pristop k zaključni konferenci, ki naj poleg predstavitve rezultatov odpre tudi možne poti izpopolnjevanja in izboljšanja položaja manjšin v prihodnje pomeni izziv tako za teorijo, kot tudi za izvajalce vladne politike.

Zavzemanje za oblikovanje "kodeksa" na področju kulturnih pravic, ki naj zajame tudi kolektivne pravice pomeni bistven kvalitativen premik od do sedaj priznanega načela spoštovanja zgolj individualnih pravic pripadnikov posameznih manjšinskih skupnosti. Za dosego ciljev multikulturne družbe pa bo potrebno, tako kot to potrjujejo tudi izsledki navedenih študij, upoštevati oba elementa, tako kolektivne pravice do kulturne dediščine, identitete in participacije, kot tudi individualne, do izbire, do spoštovanja in uveljavljanja celote človekovih pravic za vsakega posameznika. Skozi dejavnost projektne skupine so se izoblikovali posamezni elementi pojmov "demokracije, človekovih pravic in manjšin" in jim dali konkretno vsebino. Raznolikost, ki označuje življenje vsake posamezne skupine je obogatila uvodna poročila držav o izvajanju manjšinske politike. Konkretni primeri dobre prakse utrjujejo zaupanje v pozitivne oblike sožitja tako med posamezniki kot tudi med različnimi skupinami in z svojim univerzalnim sporočilom presegajo poenostavljeno delitev na "nove" in "stare" demokracije, manjšine in človekove pravice.

Gradivo:

1. Projekt "Demokracija, človekove pravice, manjšine. - Prispevek k izobraževanju - primeri dobre prakse. Francois Audiger, DECS/SE/DHRM/97) 1, Strasbourg, marec 1997
2. A programme of case studies concerning the inclusion of minorities as factors of cultural policy and action Bilingual education in Slovenia, Report by Cesar Birzea, DECS/SE/DHRM (96) 5, Strasbourg 1996
3. Les Droits culturels au Conseil de L'Europe (1949-1997) DECS/SE/DHRM(97) 5, Strasbourg, 1996
4. Document de synthese du project partie sur la theorie et les concepts exemples de pratiques positives, Therese Mangot, februar 1997
5. Implementation of the project "Democracy, human rights, minorities". - Secretariat Memorandum DECS/SE/DHRM(96) 2, Prepared by Directorate of education, culture and sport.
6. Presentation Generale des Travaux- Etienne Grosjean DESS/SE/DHRM(97) 6

ZGODOVINA IN IDENTITETA

Sonja Novak Lukanovič

V projekt 4. Sveta Evrope "Zgodovina in identiteta", katerega nosilec je bila Avstrija (dr. Pelinka in dr. Stuhlpffarer) so bili vključeni še podprojekti iz Slovaške, Madžarske in Slovenije. Projekt je obravnaval različne vidike identitete posameznika in skupine, posebej pa je bil izpostavljen vpliv posameznih področji na oblikovanje identitete, ki se obravnavajo v okviru šole, največkrat izven obveznega učnega programa. Slovenija se je v projekt Sveta Evrope "Zgodovina in identiteta" vključila s tremi podprojekti Šport in prosti čas, Po sledovih Jožeta Plečnika in Gimnazijski grafiti. Nosilci slovenskih podprojektov- prof. Blanka Pokeršnik, I.gimnazija Maribor; prof.Alenka Slokan in prof. Breda Lorenci, II. gimnazija Maribor ter prof. Aleksander Klinar, Gimnazija Jesenice, so se v ta skupni evropski projekt vključili prostovoljno. Teme, ki so jih v svojih nalogah obravnavali predstavljajo samo nekatere aspekte - šport in prosti čas, umetnost, specifičen vidik kulture, ki vplivajo na oblikovanje identitete posameznika oziroma skupine v nekem okolju. Izbor slovenskih tem je bil naključen. Kot eksperta iz Slovenije sta pri projektu sodelovala prof. dr. Rudi Rizman iz Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in mag. Sonja Novak-Lukanovič iz Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane.

Raznolike teme, ki jih je projekt obravnaval nakazujejo in poudarjajo večplastnost identitete. Prav tako pa so posamezni podprojekti s svojimi vsebinami in z uporabo različnih metod pokazali, da se lahko tudi na nek poseben, izviren način, ki poteka v okviru izobraževalnega programa ali pa izven obravnavajo in razvijajo vsebine, skozi katere se prepleta koncept in vsebina večkulturnega izobraževanja, ki med mladimi izoblikuje vrednote, ki poudarjajo spoštovanje, dialog, sožitje, razumevanje konfliktov, potrebo po kulturni in človeški raznolikosti.

Poleg raznolikosti vsebin pa so h kreativnosti projekta prispevali tudi različni metodološki pristopi, ki so jih posamezni podprojekti med svojim delom uporabljali. To so: deskriptivni in analitični opisi, zbiranje empiričnih podatkov z anketami, intervjuji med izbrano populacijo, terensko delo, s katerim so dokumentirali in potrdili umestnost obravnavane tematike. V ilustracijo lahko navedemo pestrost izbranih metodoloških pristopov uporabljenih v slovenskih podprojekti:

Pri projektu "Po sledovih Jožeta Plečnika" so v prvi fazi uporabljali deskriptivno in analitično metodo, s katero so analizirali arhitekturno-umetniške in kulturno-zgodovinske značilnosti "mednarodnega" arhitekta Jožeta Plečnika in časa, v katerem je živel. V tej fazi so empirične podatke o poznavanju Plečnika in njegovi povezavi s slovenstvom zbirali tudi z anketo, ki so jo opravili na izbranem vzorcu študentske in srednješolske populacije ljubljanske in mariborske Univerze. Uporabili so tudi metodo intervjuja (opravili so intervju s priznanim slovenskim strokovnjakom). Druga faza pa

je obsegala sodelovanje s partnersko šolo iz Češke. S skupnim terenskim delom so zbirali fotografska gradiva in pripravili fotoalbum.

Tudi pri projektu "Šport in prosti čas" so uporabljali različne metodološke pristope -metodo dopisovanja s partnersko šolo, metodo anketiranja in metodo neposrednega stika učencev vključenih v projekt z učenci s partnerske šole iz Madžarske.

Pri tem lahko izpostavimo anketo, ki so jo izvedli med populacijo treh šol in treh držav (Slovenija, Avstrija, Madžarska). Kvalitativna in kvantitativna analiza odgovorov dijakov iz treh različnih kulturnih okoljih je dokazala univerzalnost športa in tudi ni pokazala večjih odstopanj med stališči dijakov, ki izhajajo iz različnih držav do športa.

Pri projektu "Gimnazijski grafiti" so učenci popisali grafite, ki se pojavljajo na gimnaziji Jesenice. Žal je bila pri tem projektu uporabljena samo kvantitativna in kvalitativna analiza grafitov, ki se pojavljajo na tej šoli. Rezultati projekta so na nek način enostranski in neprimerljivi, kajti odražajo družbeno vzdušje, ki se odvija samo v enem specifičnem okolju - to je na gimnaziji na Jesenicah. Sodelovanje s partnersko šolo iz Avstrije, Madžarske, Češke ali Slovaške bi brez dvoma vsebino tega projekta obogatilo in dopolnilo z novo, širšo dimenzijo.

Projekt "Zgodovina in identiteta" kot celota brez dvoma predstavlja pomemben prispevek, ki prikazuje vsebine in metode, ki v okviru dejavnosti šole vplivajo na oblikovanje identitete mladega človeka. Različne vsebine posameznih projektov povezujejo preteklost in sedanjost ter posredno in neposredno vplivajo na posameznika, da sprejema svet in svojo okolico, da zazna in pozna različnosti in enakosti med ljudmi ter da jih spoštuje in sprejema. Projekt pa ni pomemben samo zaradi izbora različnih vsebin, pomemben je tudi, ker združuje različna okolja- to je šole iz različnih držav. Posebej je potrebno poudariti, da so posamezni projekti pri svojem delu uporabljali različne metodološke pristope, kar je brez dvoma vplivalo na uspešnost zastavljenih ciljev.

Projekt preko vsebin ni samo vplival na oblikovanje identitete posameznika ali skupine, ampak je s svojimi vsebinami in različnimi metodološkimi pristopi ustvaril oziroma poudaril elemente interkulturnega izobraževanja, ki je zelo pomembno za vsako okolje, posebej pa še za okolja, kjer se prepletajo številne kulture in iz katerih izhajajo šole oziroma učenci, ki so sodelovali v projektu.

Projekt "Zgodovina in identiteta" je teorijo prenesel v prakso. Interakcija učenec- učitelj - okolje ni potekala samo na enem nivoju in ni bila samo enosmerna, ampak je ta nivo presegla, postala je mednarodna. Pri tem je potrebno poudariti zlasti številne stike med šolami in učenci, ki so potekali na različne načine - tako z dopisovanjem kot z izpolnjevanjem vprašalnikov in z nekajdnevnimi osebnimi obiski. Tudi poletni tabor, ki ga je organizirala Slovaška je prispeval k seznanjanju udeležencev z različnimi kulturami, vrednotami, zgodovino. Prav ti osebni kontakti med učitelji in učenci so popestrili vsebino projekta in prispevali, da je postal projekt za učence bolj zanimiv in v končni fazi tudi bolj uspešen.

Priloga: Člani projektne skupine

**DEMOCRATIE, DROITS DE L'HOMME, MINORITES:
LES ASPECTS EDUCATIFS ET CULTURELS**

**DEMOCRACY, HUMAN RIGHTS, MINORITIES:
EDUCATIONAL AND CULTURAL ASPECTS**

MEMBRES DU GROUPE DE PROJET / PROJECT GROUP MEMBERS

**1. Membres nommés par les quatre comités du CDCC/
Members nominated by the four committees of the CDCC**

Enseignement superieur/Higher education

Professor Olav AARNA
Rector, President of the Rectors
Conference of Estonia
Tallinin Technical University
Ehitajate tee 5
EE-0026 TALLINN

Culture

Mr. Zoltan BORHA
Directeur et Conseiller en Chef
Service des Relations internationales
Ministere de la Culture et de l'Education publique
Budakeszi ut 26
Budapest XII
H-1121 BUDAPEST

Education

Mrs. Monika GOODENOUGH-HOFMANN
Department of International Relations
Ministry of Education and Cultural Affairs
ABT. I/6a, Wipplingerstr. 28
A-1010 VIENNA

Patrimoine Culturel/Cultural Heritage

Mr. Dag MYKLEBUST
Senior Advisor on International Affairs
Directorate for Cultural Heritage
RIKSANTIKVAREN
Dronningens gt 13, Postboks 8196 Dep.
N-0034 OSLO 1

2. membres choisis parmi les candidatures proposées par les chefs des délégations nationales des quatre comités / members selected from amongst candidates proposed by heads of delegations to the four committees

Mr. Cesar BIRZEA
Director
Institute of Educational Sciences
Str. Stirbei Voda, 37
R - 70732 BUCHAREST

M. Jean CARPENTIER
Inspecteur Général de l'Education nationale
Ministere de l'Education nationale
107, rue de Grenelle
F-75007 PARIS

M. Luciano CORRADINI
Vice presidente Consiglio nazionale
Pubblica Istruzione
Viale Trastevere 76/A
I-00153 ROME

Mrs. Helga HINKE, Ministerialrätin
bayerisches Staatsministerium für Unterricht,
Kultur, Wissenschaft und Kunst
Salvatorstrasse 2
D-80333 MUNCHEN

Mrs. Vera KLOPČIČ
Director
Institute for Ethnic Studies
Erjavčeva 26
SL-61 000 LJUBLJANA

Mr. James LEARMONTH
40, hardy Road
Blackheath
GB-LONDON SE3 7NN

Mme Thérèse MANGOT
Direction d'Administration de la Jeunesse
et de l'Education Permanente
Ministere de la Culture et des
Affaires sociales
Boulevard Léopold II, 44
B-1080 BRUXELLES

Mr. Anatole NIKITIN
Doctor of Pedagogical Sciences
Expert of the Institute for Development
of Personality
Russian Academy of Education
119 906 MOSCOW
M. Antonio PEROTTI
25, rue de l'hippodrome
L-1730 LUXEMBOURG

Mme Micheline REY
Chargée de mission
Accueil et Education des Migrants
Département de l'Instructin publique
15A, avenue Joli-Mont, case postale 218
CH-1211 GENEVE

Dr. Ioanna STERIOTOU
Architect
Ephorate of Monuments Thessaloniki
17, Herodotou Str.
GR-THESSALONIKI 54634

Mrs. Ilona TOMOVA
Consultant on Ethnic and Religious Issues
Presidency of the Republic of Bulgaria
2, Dondoukov Blvd.
1000 SOFIA

3. Membres désignés et pris en charge financièrement par leurs autorités nationales / Designated members whose expenses are borne by the national authorities

Mr. Kunrich GEHRER
Landhaus Bregenz
Römerstrasse 15
A-6900 BREGENZ

Mr. Ulrich GABRIEL
Hatlerstrasse 53
A-6850 DORNBIRN

Mme Anna Paola TANTUCCI
Via E. maragliano 26
I-00151 ROMA

mrs. L. TRESSOU-MYLONA
Assistant professor at the Aristotle
University of Thessaloniki
Councillor of the Ministry of Education
ministry of National Education and Religion
15, Mitropoleos
GR-10185 ATHENS

4. Experts

M. Etienne GROSJEAN
Direction Générale de la Culture et de la Communication
Ministère de la Culture et des Affaires sociales
de la Communauté française de Belgique
Boulevard Léopold II, 44
B-1080 BRUXELLES

Predstavitev knjige Vere Kržišnik Bukić:

**"BOSANSKA IDENTITETA MED PRETEKLOSTJO IN
PRIHODNOSTJO",
Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1996, 135 str.**

Kraj in čas dogajanja: Okrogla dvorana poslovne stavbe TR 3, 27. februarja 1996

Mag. Vera Klopčič*:

Prisrčno pozdravljam vse, ki ste se danes v tem lepem številu tukaj zbrali, na predstavitvi nove knjige dr. Vere Kržišnik Bukić, ki smo jo izdali na našem Inštitutu. Posebej bi še želela pozdraviti g. Uglješo Uzelca, veleposlanika Republike Bosne in Hercegovine. Zdaj pa vas vabim, da s to našo predstavitvijo začnemo. O knjigi bosta najprej govorila njena recenzenta akad. prof. dr. Janko Pleterski in prof. dr. Ignacij Voje, oba zgodovinarja, zatem bo s svojega nekoliko bolj pravniško-politološkega zornega kota spregovoril kolega z INV doc. dr. Mitja Žagar, na koncu pa bo besedo prevzela seveda sama avtorica.

Akad. prof. dr. Janko Pleterski* :

Izid dobre nove knjige je veselje, podobno veselju človeka ob rojstvu otroka. Predstavljati knjigo doktorice Vere Kržišnik Bukić je zadovoljstvo še tudi zato, ker sem prepričan, da je njen pomen veliko večji od bralcu prijaznega obsega. In seveda najbolj zato, ker je knjiga lična, privlačna za oko in bogata po vsebini. Kdor jo bo prebral, se bo prepričal, da gre za delo, v katerem se združujejo sposobnosti zgodovinarja, sociologa, etnologa in morda še kakšne discipline. Iz oznake življenske poti avtorice in iz besedila knjige pa se prebija v ospredje še posebna kvaliteta. Gre za delo človeka, ki ima do svojega predmeta hkrati oboje, potrebno distanco in spodbudno afiniteto. Gre za delo strokovnosti in srca obenem.

Izhodišče je seveda zgodovina. Toda zgodovina, gledana z zreljšča današnjega dne. Takšna zgodovina upravičuje razmišljanje o prihodnosti. Razume se, da se avtorica v težkih dilemah današnje bosenske stvarnosti opredeljuje med protislovnimi nazori. Opredeljuje se za priznanje identitete zgodovinske dežele in njenih ljudi v vsej njihovi

* mag. Vera Klopčič, direktorica Inštituta za narodnostna vprašanja

* akademik prof. dr. Janko Pleterski, redni profesor na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani (v pokoju)

raznorodnosti in raznokulturnosti. Upira se izbiram, ki računajo na delitve in izključevanja.

To bi lahko bilo stvar čustva. Toda v tej knjigi je takšna izbira veliko bolj rezultat razčlembе dejavnikov, ki tvorijo identiteto Bosne in Hercegovine. Stvari seveda niso enoznačne. Toda na delovni mizi avtorice, ki se pluraliteti možnosti ne izmika, postajajo dojemljive in razumljive. Posebno zanimivo je, kako se loteva problema identitete dežele in njenih ljudi v razmerjih z identiteto narodov, ki so v deželi zaživel ali v njej obstajajo. Tu gre seveda zlasti za vprašanja bošnjaštva, bodisi kot pripadnosti deželi bodisi kot pripadnosti narodu. Z njenimi sodbami ali pričakovanji se lahko strinjamo ali, včasih, tudi ne. Toda delo kot celota je izjemno zanimivo v današnjem času, ko smer razvoja še nikakor ni gotova stvar. Radi bi delili avtoričino zaupanje v prihodnost, da bi le bila mirna in tolerantna za vse.

Le dva vidika bi še omenil, zaradi katerih menim, da je pomen knjige veliko večji od obsega, ki je sicer poseben dokaz avtoričine zmožnosti, da piše strnjeno in jedrnato o zelo zamotanih in mnogoličnih vprašanjih.

Dve lastnosti dajeta knjigi dr. Vere Kržišnik Bukić poseben pomen v slovenskem narodoslovju. Prva je ta, da izvira iz izkušnje življenja v mnogonarodni skupnosti, kakršna je bila nekdanja Jugoslavija in kakršna je bila Bosna Hercegovina znotraj nje še podvojeno. Če kdaj pomislimo na takšno življensko izkušnjo kot na možnost, da prinese ustvarjalno medsebojno spoznanje ljudi in njihovih kultur, namesto in v nasprotju z možnostjo, da rodi konflikte in razdejanja, potem ta knjiga prepričljivo glasuje za pot kulture. Dokazuje, da tragična zgodovinska dogajanja novega časa ne pomenijo, da bi se smeli ali celo morali odreči vsemu vrednemu, kar je človeku prineslo nekdanje mirno skupno življenje. Upamo in pričakujemo lahko, da se bodo še mnogi ljudje, ki jih je nekoč življenje zblíževalo z ljudmi drugih narodov in kultur, lotili dela, da izpod ruševin rešijo in povedo tisto, kar prav oni o drugih pomembnega in vrednega vedo. Tu gre za tožne spomine, tu gre za smiselnost človekovega bitja.

Druga lastnost knjige, ki jo imamo v mislih, zadeva sam Inštitut za narodnostna vprašanja, ki je njen izdajatelj. Problemi življenja narodnih manjšin stoje danes v ospredju zanimanja Evrope in dežel, ki iščejo poti k meddržavnemu sodelovanju in enakopravnemu združevanju. Toda zaradi tako močnega postavljanja v žarišče zanimanja, niso narodne manjšine postale nekakšen problem sam zase. So sicer v mnogočem svojevrsten problem in proučevanje narodnih manjšin se upravičeno osredotoča v delu specializiranih inštitutov. In prav je, da so mednarodna srečanja specialistov za narodne manjšine v zadnjih letih vse pogostejša in da se na njih srečujejo zelo številni strokovnjaki iz mnogih držav. Obstaja pa možnost, da bi to zanimanje za manjšine kot specifičen problem odvrnilo inštitute, ki se z njimi pečajo, od vzporednega preučevanja narodov, katerih del so te manjšine slejkoprej. Spoznavanje narodov in njihovih medsebojnih odnosov ostaja slejkoprej podlaga ali okolje za razumevanje življenja narodnih manjšin kot takšnih. Če bi jih raziskovalci metodološko preveč izdvojili in kot pojav osamili, bi to ne bilo dobro. Utegnili bi se sprevreči iz globinskih raziskovalcev v zgolj tehnologe demokratičnega sožitja manjšin z drugimi državljani posameznih držav. Dokler je obstajala mnogonarodna in mnogorepubliška državna skupnost, se je Inštitutu za narodnostna vprašanja tematika narodov in njihovih razmerij postavljala tako-rekoč sama od sebe. Zdaj, ko smo v lastni narodni državi, v državi enega naroda, le z manjšinami drugih, je na tematiko narodov treba misliti posebej. Knjiga o bosenski

identiteti govori o tej potrebi in o naših specifičnih možnostih, pomembnih tudi za druge države. Pomembnih tako, da si slovensko narodoslovje, če izkoristi vse svoje posebne možnosti, ki izvirajo iz življenja v nekdanji mnogonarodni državi, lahko pridobi posebno mednarodno tehtnost in veljavo.

Prof. dr. Ignacij Voje* :

Knjiga Vere Kržišnik Bukić "Bosanska identiteta" je izšla v pravem času, saj po "daytonskih sporazumih" prihajamo spet na začetek, ko je nadaljnja usoda Bosne in Hercegovine odvisna od sprave, strpnosti, ponovnega sožitja treh entitet. Zanimiva in poučna bo tako za slovenskega bralca kot za prebivalce Bosne in Hercegovine. Napisana je na razumljiv, strpen ter strokovno ustrezen način.

Razvoj Bosne in Hercegovine je zelo specifičen in z ozirom na osrednjo lego na Balkanskem polotoku heterogen. Bosna in Hercegovina je v zgodovinskem razvoju šla skozi vse faze, ki so jih doživljali ostali narodi in pokrajine na jugovzhodnem delu Evrope. Odločilno je bilo obdobje v času selitev narodov od 5. stoletja dalje, ko se je sesula ureditev, ki se je oblikovala v času rimske nadvlade. Da je Bosna dokaj pozno stopila na zgodovinsko prizorišče srednjega veka, je posledica hribovite konfiguracije ozemlja, težje dostopnosti in odmaknjenosti od pomembnejših komunikacij. Kljub temu se v Bosni in Hercegovini odvijajo vsi zgodovinski procesi, ki so značilni za evropski razvoj od 6. stoletja dalje. Bosenski prostor takrat naselijo slovanska plemena, ki se pomešajo s staroselci. Dejstvo pa je, da se ti procesi v Bosni odvijajo počasneje in z zamudo.

Dokaj temno in nejasno je zgodnjerednjeveško obdobje, ki traja nekako od 6. do 12. stoletja, čeprav tudi v tem obdobju zasledimo razvojne tendence tako na družbenem kot na političnem področju. Zaradi pomanjkanja virov so ti premiki komaj opazni. Srednjeveško obdobje (od 12. do 15. stoletja) zaznamuje razgibano politično, gospodarsko, družbeno in kulturno življenje, ki ima izrazito samonikle poteze (vloga plemiškega sabora, heretična bosenska cerkev, kultura nagrobnih spomenikov-stečkov, gospodarski napredek v rudarstvu in trgovini).

Pečat temu obdobju daje vladavina kraljevske rodbine Kotromaničev. Med vladarji ima posebno mesto kralj Tvrtko I., ki je razširil meje bosenske države proti vzhodu in jugu ter dosegel jadransko obalo. Bosna postane pod njegovo vladavino vodilna država na Balkanu. Pripadnost srednjeveški državi bi, tako kot se je dogajalo v zahodni Evropi, opredelila tudi nacionalno osveščenost prebivalcev Bosne.

Perspektiven srednjeveški razvoj na političnem, etničnem in kulturnem področju je zavrnil prodor osmanskih Turkov na Balkanski polotok. Leta 1463 propade bosensko kraljestvo, Turki utrdijo oblast v osrednjem delu Balkana. Štiristoletno turško obdobje je v zgodovinskem razvoju Bosne in Hercegovine prineslo odločilne strukturalne spremembe. Po letu 1463 se je na področju Bosne in Hercegovine ustanovilo več sandžakov, ki se leta 1570 povežejo v večjo upravno enoto, bosenski pašaluk. Ker je ležal na obrobju osmanske države in je predstavljal odskočno desko za prodor osman-

* prof. dr. Ignacij Voje, redni profesor na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani (v pokoj)

skih Turkov proti zahodni Evropi, dobi ta politična enota večjo samostojnost. Turška osvojitve je ustvarila specifično sliko družbenega in kulturnega razvoja ter poseben način civilizacije (islamizacija domorodnega prebivalstva, migracijski procesi, naseljevanje vlahov-živinorejcev, orientalna kultura in urbanizacija naselij). Zato igra Bosenski pašaluk v okviru osmanske države posebno vlogo.

Tudi v moderni dobi je šla Bosna in Hercegovina skozi več faz, od katerih je vsaka pustila sledi in specifičen odraz v politični orientaciji in v družbenem življenju. Avtorica knjige Vera Kržišnik Bukić, nas ob razmišljanju o oblikovanju bosenske identitete popelje skozi ves ta razvojni proces na zelo sumaren, toda pregledan način. Dr. Vera Kržišnik-Bukić se je kot študentka zanimala za bosensko preteklost in je v seminarskih nalogah izbirala teme povezane z bosensko zgodovino. Bila je ena redkih mlajših zgodovinarjev, ki stopa po poti nekaterih njenih unierzitetnih učiteljev. Od slovenskih zgodovinarjev jo je začrtal prof. dr. Gregor Čremošnik, nadaljeval pa spodaj podpisani, kot njegov naslednik na stolici za južnoslovansko zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Naj mi bo dovoljeno ob tej priložnosti nekaj besed o profesorju Čremošniku.

Gregor Čremošnik je prišel leta 1917 v Sarajevo. Bil je poslan za tajnika Bosensko-hercegovskega inštituta za preučevanje balkanskih dežel. Po propadu Avstro-ogrske je bil premeščen v Zemaljski muzej v Sarajevu kot kustos. Tu je uredil in vodil biblioteko in srednjeveški oddelek. Imel je pomemben delež pri sodobnem oblikovanju muzeja. Skoraj dve desetletji je uspešno deloval v Sarajevu. V zadnji razpravi pred smrtjo, ki jo je objavil v Glasniku Zemaljskega muzeja je zapisal: "Najveći dio mojih radnih godina, a i najlepší proveo sam u Muzeju u Sarajevu".

Sarajevsko obdobje je Gregorju Čremošniku omogočilo vzpostaviti stalen stik z Dubrovniškimi arhivom. Vsak prosti čas je izkoristil za zbiranje arhivskega gradiva povezanega s srednjeveško balkansko in še posebej bosensko zgodovino. Ne bi našteval vseh njegovih del, ki so povezana s proučevanjem bosenske preteklosti in s tem tudi k razčiščenju bosenske identitete. Naj opozorim le na njegovo študijo "Bosanske i humske povelje srednjeg veka". Ledino je oral pri preučevanju tiste veje južnoslovanske zgodovine, ki zahteva izrednih naporov in zato tudi veliko ljubezni do dela, do stroke, to je diplomatiko, paleografijo in sfragistiko cirilskih listin. To delo, ki je terjalo mnogo potrpežljivosti, vztrajnosti in predanosti, je lahko opravil samo človek njegovega kova. S kakšnim veseljem in nestrpnostjo je pregledoval in preučeval orumele pergamentne liste, popisane s cirilsko pisavo. Ob snovanju načrtov za bodočnost je G. Čremošniku sredi dela omahnila roka za vedno (12. novembra 1958). Na njegovi delovni mizi so ostali nedokončani rokopisi, ostali so fragmenti študij. Del njegovih nedokončanih rokopisov o cirilski diplomatiki in južnoslovanski sfragistiki, je objavila kot torzo 18 let po njegovi smrti Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine ter mu na ta način izkazala priznanje za njegovo delo.

Toda prav ob obletnici Čremošnikove stoletnice rojstva (24. 2. 1890) je Akademija nauka i umjetnosti BiH posvetila posebno publikacijo 800-letnici prve ohranjene cirilske listine, listine bosenskega bana Kulina. V njej so objavljeni različni prispevki, tudi zelo uglednih avtorjev, akademikov. Gregor Čremošnik je virtuožno opravil raziskavo Kulinove listine iz leta 1189. Analiziral jo je s paleografske, jezikovne in vsebinske strani, vendar rezultat njegovega dela avtorji zbornika niso upoštevali. Z enim samim stavkom Nevenka Gošić opravi z Gregorjem Čremošnikom, ko zapiše: "Za poznavanje

istorijata, te za izučavanje uzajamnog odnosa pojedinih sačuvanih primjeraka Povelje bana Kulina i njihovih paleografskih osobina značajne su i studije Gregorja Čremošnika". Nobeden od avtorjev ne omenja, da je G. Čremošnik odkril original Kulinove listine, ki se danes nahaja v dubrovniškem arhivu, ampak navajajo staro tolmačenje, da predstavlja original leningrajski primerek. Kako so na delo G. Čremošnika gledali njegovi sodelavci in prijatelji v Sarajevu, dokazuje tekst v nekrologu, ki ga je v glasniku Zemaljskog muzeja napisal Dimitrije Sergijevski: "Svi radovi dr. Čremošnika svjedoče o njeogovoj velikoj ljubavi prema disciplini koju je zastupao, velikoj erudiciji i temeljitom poznavanju materijala, i o njegovoj dubokoj pronicljivosti. Kao jedan od njegovih radova u kojem su se sjajno ispoljila sva ta svojstva, možemo navesti raspravu Original povelje Kulina bana. Ovaj rad, relativno kratak, sastavljen je takvom ubjedljivošću i lucidnom jasnoćom, sa takvim, moglo bi se reći intimnim poznavanjem materijala, za uživljavanje u sve prilike toga doba u život tadašnjih "kancelarija", da taj rad može poslužiti kao uzor budućim trudbenicima na polju slovenske paleografije". Menim, da tega, kar je z objavo zbornika ob 800-letnici Kulinove listine storila najvišja bosenska znanstvena institucija, Čremošnik ni zaslužil !

S svojimi znanstvenimi raziskavami sem tudi sam prispeval k razjasnitvi nekaterih vprašanj bosenske zgodovine in s tem dodal kamenček v mozaiku slike o bosenski identiteti. Od leta 1954 do 1956 sem bil na specializaciji v Orijentalnem institutu v Sarajevu, kjer je bil moj mentor akademik prof. dr. Branislav Đurđev, v poznavanje turškega jezika in diplomatike turških listin pa me je uvedel prof. Hamid Hadžibegić. Zelo sem bil prizadet, ko je ob začetku vojne v Bosni, pri napadu na Sarajevo, topovska granata zadela hišo, v kateri je imel sedež Orientalni institut. Pogoreli sta dragocena orientalistična knjižnica in arhiv. Uničeno je bilo dolgoletno, poštvovalno delo bosenskih turkologov, s katerimi sem vse do vojne tesno sodeloval. Bil sam tudi član širše redakcije Prilogov za orijentalnu filologiju. Za POF sem napisal prispevek "Turcica v Sloveniji".

Sodeloval sem tudi z Institutom za istoriju v Sarajevu in objavil dva prispevka v njihovi reviji. Turški vpadi v slovenske dežele so trajali od začetka 15. do druge polovice 16. stoletja. Najbolj intenzivni so bili v drugi polovici 15. stoletja in v prvih desetletjih 16. stoletja. V slovenske dežele je vpadala redna bosenska vojska (spahijska) in neregularne vojaške enote sestavljene iz akindžij in martolozov. Sultanova vojska je le enkrat prekoračila slovensko ozemlje, ko se je leta 1532 po neuspelem obleganju trdnjave Kisek vračala prek Maribora in Ptuja proti vzhodu. Cilj osmanskih napadalcev je bil nagrabiti čimveč plena in ujetnikov. Zanimala me je predsem usoda slednjih. Slovenske in druge ujetnike so Turki prodajali na trgih za sužnje širom po Balkanu. Ujetnike so uporabljali kot suženjsko delovno silo v poljedelstvu, v živinoreji, obrti in kot hišno služinčad. V 16. stoletju so mnogi ujeti kmetje obdržali prejšnji socialni položaj podložnikov in se izgubili v raji. Vojni ujetniki so predstavljali tudi pomemben delež pri oblikovanju mestnega prebivalstva v Bosni. Popisi Sarajeva iz 16. stoletja kažejo, da je med njegovimi prebivalci bilo znatno število sužnjeve, večinoma osvobojenih, po poreklu iz slovenskih dežel, Hrvaške in Madžarske. V sidžilih sarajevskega kadije iz 16. stoletja (1556-58, 1564-66), ki jih hranijo v Husrev-begovi biblioteki, se omenjajo štiri sužnje in en suženj "slovenskega rodu" (isloveniyet ul-asl). Fatima, Nefisa in Mustafa so že islamizirani, vendar je omenjeno, da je njihov oče Abdulah

(kar pomeni "Božji suženj"; to oznako so dobili islamizirani kristjani), dve sužnji pa sta kristjanki: Dora in Ana, za katero je rečeno, da je hčerka Andreja.

Val migracij, ki jih je sprožil prodor osmanskih Turkov na Balkan, ni v 16. stoletju obšel slovenskih dežel. Vendar migracije niso zapustile takšnih sledi kot v drugih južnoslovanskih pokrajinah. Naselitev uskokov nikakor ni pomenila izgubo narodnostnega ozemlja. Slovenci smo bili sposobni večino teh priselcev asimilirati. Udeležil sem se simpozija Migracioni procesi u Bosni i Hercegovini od ranog srednjeg veka do najnovijih dana, oktobra 1989, ki ga je organiziral Institut za istoriju. V referatu sem predstavil rezultate dotedanjih raziskav migracijskih procesov z balkanskega prostora, predvsem iz Bosne v slovenske dežele v času turških vpadov in pritiska.

Zanimala me je tudi usoda ujetih turških vpadnikov v slovenske dežele. Od srede 16. stoletja naletimo na večje število ujetih udeležencev turških vpadov, predvsem martolozov. Posamezni kranjski fevdalci, ki so sodelovali v bojih s Turki ali pri obrambi Vojne krajine, so imeli na svojih posestvih turške ujetnike kot delovno silo. Njihovi poimenski sezname so se ohranili v zapuščinskih spisih. V Arhivu Republike Slovenije so se ohranili podatki o zaslišanju turških ujetnikov, predvsem martolozov. Na osnovi njihovih izjav je protiturška obramba lahko ugotovila, kakšne vojaške akcije so pripravljajo s turškega ozemlja. O vsebini teh zasliševanj sem napisal posebno razpravo.

Na podlagi arhivskega gradiva iz dubrovniškega arhiva, sem skušal osvetliti nekatera vprašanja ekonomskega razvoja srednjeveške Bosne. Raziskal sem trgovino z bosenskim svincem, delež hercegovskih vlahov v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika, in poslovanje dubrovniških trgovskih družb v Bosni. Da je bila Bosna v srednjem veku odprta proti Zahodu so potrdili udeleženci simpozija Bosna in Hercegovina in evropska kultura, ki ga je jeseni 1973 organiziral Zavičajni muzej v Zenici. Sodeloval sem z referatom, v katerem sem obravnaval odnos Celjskih grofov do političnih razmer v 15. stoletju. V njem sem opozoril na dinastične povezave med Celjani in Kotromanići. Čeprav so nekateri raziskovalci bosenske preteklosti dvomili v sorodstveno zvezo med obema rodbinama (npr. akademik prof. dr. Sima Ćirković), pa je odkritje pečata Katarine Celjske-Kotromaničke, to potrdilo. Grof Herman I. je bil namreč poročen s Katarino, hčerko bana Stjepana II. Pečat Katarine, ki je na listini iz 14. septembra 1374, je sestavljen iz dveh grbov: desno je celjski grb (tri zvezde), levo pa je bosenski pečatni simbol s poševno progjo z desne na levo. Na to sorodstveno zvezo se je skliceval grof Herman II., ko je sklenil s kraljem Tvrtkom II. leta 1427 dedno pogodbo, ki pa zaradi odpora bosenskega plemstva ni bila realizirana.

To kar se je dogajalo v Bosni in Hercegovini v preteklih treh letih ni toliko posledica dogajanj v preteklosti, ki je bila bolj naklonjena zbliževanju in povezovanju ljudi različnih nacionalnosti in ver, pač pa posledica razmišljanja in opredelitve posameznih "voditeljev" ali skupin političnih grupacij, ki svoje poglede na nacionalnost gradijo na mitologiji. Preteklost jih ne zanima ali pa jo nočejo razumeti.

V Bosni in Hercegovini obstaja večletna skupnost, vendar so se kljub temu razvijale skrite notranje vezi, ki so spontano ustvarjale vzdušje tolerance med pripadniki različnih verskih skupnosti. Ustvarjen je bil izjemen etnični dosežek, vrednota, ki jo je Evropa razumela šele mnogo kasneje. Zato šele danes lahko razumemo stavek iz spominov Gregorja Čremošnika na sarajevsko obdobje: "Prva leta po osvobojenju sem imel razen muzejskih uradnih ur še nad-ure na Trgovski akademiji, ki so mi omogočile

življenje, kajti s samo plačo muzejskega uradnika bi bil obsojen na stradanje. Dijaki akademije so posebno v višjih razredih bili zreli mladinci, večina od njih je nosila v svetovni vojni že vojaško uniformo. Kmalu smo postali veliki prijatelji in ob lepem vremenu smo ob nedeljah vznemiravali okolne planine. Trebevič, Skakavac, Bjelašnica itd. pomenijo za mnoge izmed nas imena, na katera se vežejo prelepi spomini iskrenega tovarišstva v brezskrbno prešerni mladosti. V medsebojnih odnosih med nami ni bilo nobene rezerve, niti verske, niti stanovske. Z Avramom smo bili ravno tako dobri prijatelji, kakor z Jovom, ali z Mehmedom..."

Naj se vrnem spet h knjigi dr. Kržišnikove. Avtorica je pripravila historično analizo razvoja narodnega vprašanja v Bosni. Središčno pozornost namenja ugotavljanju in predstavljanju konstitutivnih elementov identitete "bosanstva", oziroma družbeno skupinske identitete, ki povezuje prebivalstvo v delu Balkana, opredeljenem skozi zgodovino v geografsko-upravno-političnem pogledu z imenom Bosna.

Študija strnjeno zajema celotno obdobje od slovanskega naseljevanja na prostor v srednjem veku oblikujoče se bosenske države do razpada zadnje skupne južnoslovske države pred koncem 20. stoletja. Etnično mešanje balkanskih ilirskih staroselcev s Slovani se tudi na področju kasnejše Bosne izide s prevlado slovanskega prebivalstva, ki ostane temeljna in najštevilnejša prebivalstvena kategorija ves čas tudi vnaprej. Kot prebivalstveni razločevalni kriterij od srednjega veka do vključno 20. stoletja velja versko opredeljevanje; od delitve na pripadnike crkve bosenske, katolike in pravoslavce, do potem na pravoslavne, katolike in muslimane. Skoraj petstoletna turška vladavina v Bosni ni bistveno spremenila etnične sestave prebivalstva bosenskega pašaluka. Razmeroma majhno število etničnih Turkov in še nekaterih skupin azijskega porekla se je hitro asimiliralo v stiku z večinskim domačim slovanskim in deloma še staroselskim romaniziranim vlaškim prebivalstvom, obdržali so se le Židje. V habsburškem obdobju je sicer prišlo do vseljevanja več novih manjših etničnih skupin, in to s področja Avstro-Ogrske. Slednje pa niso spremenile osnove tedaj že uravnotežene prebivalstvene podobe Bosne, izoblikovane na podlagi verskega načela. Vendar se kljub tej osnovni delitvi na muslimane, pravoslavne in katolike (ter Žide) med prebivalstvom poraja, posebej v 20. stoletju, tudi občutek skupne bosenske pripadnosti. Mnogo je bilo ovir, ki niso dovoljevale, da bi bosenska identiteta med prebivalci Bosne kdajkoli zaživela. Predvsem velikodržavni interesi močnih sosedov so na poti svojega uresničevanja bistveno prispevali k sistematičnemu in konstantnemu razgrajevanju bosenske identitete. Avtorica s historično-sociološkim pristopom, na podlagi že dose-danjih dogajanj ustrezne znanstvene literature ter svojih osebnih raziskovalnih naporov (napisala je dve obsežni monografiji in številne članke o zgodovini Bosne v 20. stoletju) podaja pregled stičnih koordinat bosenske identitete v preteklosti do sodobnega zgodovinskega trenutka ter razlaga okoliščine, ki so vplivale in vplivajo na kontinuiteto oziroma diskontinuiteto te identitete.

Kolegici Kržišnikovi, moji nekdanji študentki, sedaj pa že iskušeni znanstvenici, za knjigo iskreno čestitam. Bilo bi zaželjeno, a tudi potrebno, da s svojim znanstveno-raziskovalnim delom na temo Bosne in šire, Balkana, kolikor je le mogoče, tudi nadaljuje, saj imamo v slovenskem prostoru gotovo premalo kolegov, ki se zgodovino-pisno in družboslovno posvečajo temu za Slovence in Slovenijo zelo pomembnemu južnemu sosedstvu.

Doc. dr. Mitja Žagar* :

Veseli me, da na današnji predstavitvi knjige "*Bosanska identiteta - med preteklostjo in prihodnostjo*" na avtoričino povabilo lahko povem nekaj besed tej knjigi na pot.

Imel sem srečo, da sem lahko spremljal nastajanje te knjige. Vem, da delo sploh ni bilo lahko. Vera, ko danes pred sabo gledam rezultat, upam, da boš s svojim delom in raziskovanjem nadaljevala ter da bomo kmalu na pot pospremili še kakšno knjigo o (etnični) identiteti in medetničnih odnosih v Bosni in Hercegovini v različnih obdobjih zgodovinskega razvoja.

Knjiga "*Bosanska identiteta - med preteklostjo in prihodnostjo*" je - po mojem mnenju - pomembna iz vrste razlogov. Nastala je v času, ko je najprej zaradi vojne in zdaj zaradi prizadevanj mednarodne skupnosti, da bi postavila temelje za trajen mir - Bosna in Hercegovina v središču svetovnega zanimanja, hkrati pa je bodoča usoda te države še zelo negotova. V medijih neprestano spremljamo - najpogosteje slabe - novice iz te dežele, hkrati pa smo vedno znova presenečeni, kako malo ljudje v svetu o njej vedo. Zlasti je pomanjkljivo znanje o zgodovinskem razvoju tega ozemlja in o medetničnih odnosih v tej etnično in kulturno pestri in bogati družbi v različnih zgodovinskih obdobjih. Premalo se ve o tem, da je bila Bosna (in Hercegovina) ne le vir težav in konfliktov, ampak tudi okolje, v katerem sta se kot pomembna elementa (lokalne) kulture uveljavljala toleranca in sožitje.

V knjigi avtorica kratko prikazuje zgodovino Bosne in Hercegovine, etnično in kulturno pestrost tega ozemlja, njegovo bogato zgodovinsko in kulturno dediščino ter proces oblikovanja "bosanske identitete". Pri tem se knjiga ne loteva le akademskih vprašanj, ampak se sooča tudi z aktualnimi družbenimi in političnimi vprašanji bosanske stvarnosti danes in tudi v prihodnosti. Knjiga ponuja podatke in razmišljanja, hkrati pa postavlja tudi vrsto pomembnih in aktualnih vprašanj, na katera danes morebiti niti ne znamo odgovoriti. Odgovore bo prinesel čas. Na ta vprašanja bodo s svojimi bodočimi raziskavami poskusili odgovoriti znanstveniki, vendar pa se bodo z njimi soočili običajni ljudje v Bosni in Hercegovini ter vsaj še tisti v njeni neposredni okolici, zlasti pa bodo morali nanja odgovoriti etnični voditelji in politiki v Bosni in Hercegovini (ne glede na svojo etnično in ideološko barvo) ter vse tiste tuje države in posamezniki, ki v razreševanju bosanske krize sodelujejo.

V tem kontekstu je zelo pohvalno, da v tej knjigi najdemo kratka - a zelo informativna - povzetka vsebine v nemškem in angleškem jeziku, vendar bi se kazalo čimprej lotiti priprave podobne (informativne) ali tudi bolj obsežne in zahtevnejše znanstvene knjige v kakšnem od pomembnih svetovnih jezikov. Zaradi same Bosne in Hercegovine pa upam, da se bodo podobna dela čimprej pojavila tudi v bosanskem (srbohrvaškem) jeziku.

Knjiga "*Bosanska identiteta - med preteklostjo in prihodnostjo*" je očitno produkt avtoričinega zavzetega in dolgotrajnega raziskovanja ter dobrega poznavanja ključnih elementov obravnavane problematike. Ob upoštevanju pravil stroke pa je knjiga ven-

* doc. dr. Mitja Žagar, docent na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja

darle napisana tako, da je dostopna tudi širšemu krogu zainteresiranih bralcev. Avtorica si sicer prizadeva čim bolj objektivno obravnavati izbrano problematiko, vendar lahko iz knjige razberemo njeno navezanost na Bosno in Hercegovino ter njeno naklonjenost okolju, kjer je dalj časa živela. Zato je mogoče razumeti njeno bolečino in občutek nemoči ob spremljanju dogajanja v Bosni in Hercegovini v zadnjih letih ter hkrati njeno željo in upanje, da bo s svojim delom vsaj nekoliko prispevala k razreševanju težkih problemov v tej deželi v naslednjih letih, ko bo treba ohraniti in utrditi mir ter uveljaviti demokracijo. Prav to, da avtorica in knjiga nista nevtralni do obravnavane problematike, ampak sta še kako angažirani in opredeljeni, pa je v tem primeru pomembna vrlina in prednost. So namreč trenutki v zgodovini, ko tudi strokovnjaki (vključno z zgodovinarji) in knjige ne smejo in ne morejo biti zgolj nevtralni opazovalci in zapisovalci zgodovine, ampak morajo v imenu človečnosti zavzeti svoje jasno stališče ter v skladu s svojim prepričanjem in po svojih močeh in zmožnostih aktivno nasprotovati nasilju in družbeni blaznosti (ki se zlasti v etnično pluralnih okolišjih pogosto izraža v zaostrevanju etničnih konfliktov). Že samo pisanje in izdajo te knjige, današnje občinstvo in njegove reakcije, pa tudi avtoričina vključenost v številne družbene in politične dejavnosti usmerjene v razreševanje aktualne bosanske situacije, nam potrjujejo, da se je avtorica svoje strokovne in človeške odgovornosti zavedala in da se je odločila prav.

Kakorkoli že, ta knjiga predstavlja pomembno izhodišče za nadaljnje raziskovanje (med)etničnih odnosov in identitete v Bosni in Hercegovini ter kar kliče k temu, da bi se začelo delo čimprej in čim bolj intenzivno nadaljevalo.

Na koncu, bi avtorici rad še enkrat čestital ob izdaji te res lepe knjige v upanju, da bo našla svojo pot do kar najširšega kroga bralcev.

Dr. Vera Kržišnik-Bukić* :

Dovolite, prosim, da vas vse skupaj pristrčno pozdravim. Najprej bi želela izkoristiti priložnost, da se tudi javno zahvalim profesorjema Pleterskemu in Vojetu za njune koristne pripombe in sugestije pri nastajanju teksta te moje knjige. Prav tako sem jima hvaležna, da sta tudi zdaj z nami in seveda za lepe in vzpodbudne besede, ki sta jih izrekla. Hkrati dolgujem hvaležnost kolegu Mitji iz Inštituta, ki je tudi naklonjeno spremljal nastajanje rokopisa, danes pa me, zdi se mi, zelo resno in iskreno poziva, naj s svojimi raziskovalnimi naporji v zvezi z narodnim vprašanjem v Bosni še nadaljujem. Res hvala za zaupanje, Mitja, a ne verjamem, da bi zmogla, čeprav bi želela, tako intenzivno še naprej voziti dva, pravzaprav tri zelo različne projekte.

Sicer pa menim, da je stvar raziskovanja narodnega vprašanja v Bosni in Hercegovini obvezujoča in prednostna naloga zlasti samih bosanskih narodoslovcev, in oni so, posebej v zadnjih letih močno ozaveščeni svoje vloge, razmeroma zelo veliko raziskovali, razsvetljevali in analizirali, o čemer nedvomno priča njihova tozadevna publicirana intelektualna produkcija. Spoznavanje, prepoznavanje in sistematizacija znanja o narodnem vprašanju v Bosni in Hercegovini seveda niso še zdaleč zadovoljivo uresničeni, a to tudi še ne bo mogoče tako kmalu, saj gre za zelo zapleteno materijo, ki

* dr. Vera Kržišnik-Bukić, znanstvena svetnica na Inštitutu za narodnostna vprašanja

je bila v preteklosti v Bosni in Hercegovini raziskovalno popolnoma zapostavljena, poleg tega pa še nikoli multi- in interdisciplinarno raziskovana, kar je, kot je zdaj že več ali manj splošno veljavno znanstveno-metodološko izhodišče, pogoj ustrezne obravnave narodnostne/nacionalne tematike kot take sploh. Prav omenjeni metodološki pristop sem želela v tej knjigi posebej izpostaviti in zelo bom zadovoljna, če bom v tej zvezi lahko prispevala k nadaljnim raziskavam narodnega vprašanja v Bosni in Hercegovini.

Ob priložnosti, kot je predstavitev nove knjige, še posebej take, ki ni plod uradno zaupane delovne naloge, temveč svobodne odločitve in samoobremenitve raziskovalca, kaže naznačiti razloge in motive, da je delo sploh nastalo. Sicer v mojem primeru se zdi to skoraj odveč, saj je znano vsaj tu prisotnim, da sem pol svojega dosedanjega življenja in veliko večino svojega delovno - ustvarjalnega obdobja preživela v Bosni in se tam več kot dve desetletji ukvarjala z zgodovinskimi in družbenimi vprašanji, povezanimi s to deželo. Toda to dejstvo gotovo ne bi zadoščalo, da se v Bosni in v zvezi z Bosno ob razkroju Jugoslavije ni začela dogajati vsesplošna ljudska in družbena katastrofa, ki je tudi mene osebno šokirala in najgloblje prizadela. Znanstveni, še bolj pa torej moralni izziv sta me napotila in usmerila k iskanju odgovorov na vprašanja: Bosna, kaj, kako, zakaj in čemu?

Odreagirati na "Bosno" pa zame sploh ni bila jasna in preprosta zadeva. Samoumevno in spontano sem se pridružila pobudnikom, posameznikom v Ljubljani, in od poletja 1992 se vsa ta leta prek organiziranih družbenih oblik, zlasti široko zastavljenih javnih tribun Bosanskega foruma v Ljubljani aktivistično trudim delovati za "stvar Bosne". Po drugi strani pa hkrati čutim potrebo in odgovornost, da za Bosno storim tudi nekaj še bolj intelektualno poglobljenega. A se je takoj pojavilo vprašanje: kaj to? Ko sem dokončno ugotovila, da je to nekaj, kar lahko osebno prispevam, nekaj napisanega, sem si začela znojiti možgane z vprašanjem vsebine takega potencialnega teksta in z soodvisnim vprašanjem, komu nameniti, oziroma za koga pravzaprav to nekaj napisati. Vsa ta vprašanja in dileme, ki so torej bili plod predvsem moje osebne prizadetosti, so me mučili vsaj eno leto preden sem si svojo nalogo določneje opredelila. Tudi vprašanje jezika, v katerem naj pišem, me je močno dvojilo. Začela sem misliti in pisati v bosanskem jeziku, a sem razmeroma kmalu spoznala, da bo pač treba razmišljati tudi o "tehničnih" vidikih. Tak glavni je zlasti založništvo, in ocenila sem, da bo zato ugodneje, oziroma morda sploh finančno izvedljivo le, če stvar zastavim v slovenščini. Toda, odločilni razlog, da se priklonim materinščini, je vendarle izhajal iz moje temeljno naravnane motivacije, da, kolikor le zmorem, podprem "stvar" Bosne. Menila sem, da bo za "stvar" Bosne vredneje, če pišem v slovenskem jeziku, kot Slovenka, kot torej nekdo izven Bosne, saj naj bi bil tudi to lahko dokaz tiste znanstveno potrebne distance, ki je še v času tekočega zgodovinskega dogajanja gotovo bistvena dimenzija verodostojnosti.

Dovolite mi, spoštovani prisotni, zdaj nekaj besed o nastanku ideje oziroma moje odločitve, da svojo ustvarjalno pozornost osredotočim na koncept bosanske nacionalne identitete. Raje ne bi govorila o sami vsebini knjižice, o njej boste lahko sodili, ko jo boste prebrali, - kar si seveda močno želim in sem se tudi zato skušala truditi, da bi bil tekst kar se da kratek in jedrnat - , zdi se mi pa potrebno tukaj pojasniti, ker tega v knjigi pač nisem bliže razlagala, zakaj tema ravno o identiteti, bosanski identiteti.

Več je bilo razlogov. Prvi je ta, da sem ocenila, da je to vprašanje v danem zgodovinskem trenutku glavno vprašanje, ki ga je potrebno razgrniti, razčleniti, opisati, javno predstaviti. Drugi razlog leži v dejstvu, da večrazsežnostne znanstvene raziskave in obdelave narodnega vprašanja v Bosni sploh še ni bilo; sem pač morala ubrati pionirsko pot, kar pa zame vendarle ni smelo biti pretežko, saj sem si zadnji dve desetletji intenzivno, zavestno in spontano, ustvarjala refleksivno razmerje do družbene tematike v Bosni nasploh, do različnih zgodovinskih vprašanj pa še posebej. Tretji motiv, ki je z omenjenima razlogoma v tesni zvezi, in o katerem bi želela spregovoriti nekaj več besed izhaja iz moje dolgoletne znanstveno-raziskovalne izkušnje o pomenu nacionalno-identitetne zavesti nasploh. Namreč še pred skoraj petindvajsetimi leti sem v svoji diplomski nalogi, izbrani po zaslugi mojega tedanjega mentorja profesorja Pleterskega, "odkrila" lik in delo slovenskega narodnega razsvetljenca in buditelja iz časa tik pred prvo svetovno vojno, dr. Mihajla Rostoharja, slovenskega narodnjaka, ki sem ga opredelila kot tistega Slovenca, ki se je časovno najprej, najbolj znanstveno in hkrati največ zavzemal tedaj za stvar slovenstva. Rostoharjeve veličine sem se dodatno zavedla na znanstvenem srečanju, ki ga je ob sedemdesetletnici Jugoslavije organizirala Srbska akademija znanosti in umetnosti, in na katerem je moj nastop o Rostoharju doživel nekatere vzporednice pri drugih južnoslovanskih narodih. Seveda smo imeli Slovenci tudi pred Rostoharjem in po njem še veliko ljudi, zaslužnih za razvoj in utrjevanje narodnostne identitete, o čemer priča ne le zgodovina slovenskega naroda, temveč, če naj mi bo dovoljeno malce hipotetizirati, njegov obstoj in obstanek sploh.

In kje je pri tem narodno vprašanje v Bosni in Hercegovini? Izvzemajoč sedaj druge podobnosti in razlike, bi hotela tukaj izpostaviti samo eno primerjalno razsežnost, namreč prav ta intelektualno-aktivistični naboj, ki je v primeru nacionalnega razvoja slovenskega ljudstva opravil tako uspešno zgodovinsko vlogo. V Bosni in Hercegovini pa sta, na drugi strani, čeprav resda v drugačnih okoliščinah, a vendar, odsotnost ali pomanjkanje trajnejšega in znatnejšega vpliva domačih intelektualnih družbenih silnic v smeri bosansko-nacionalnega ideološkega ozaveščanja tamkajšnje ljudstvo ne samo osiromašila jasne, artikulirane kolektivne identitete, ki jo imenujemo narodna ali nacionalna, temveč sta ljudstvo, seveda v kontekstu delovanja, kot že rečeno, še drugih izrazito neugodnih okoliščin, pospremila na pot kolektivno in človeško posamične nesreče in trpljenja. Priznati moram, da sem imela s pisanjem te knjige zato tudi sama nacionalno-ideološko konotativne namene, poleg seveda tiste svoje osnovne ambicije, da bosansko identiteto sploh predstavim. Če bo torej ta moja knjiga tudi neki mali ideološki prispevek razvoju in rasti zavesti o bosanski identiteti, predvsem pri samih ljudeh iz Bosne in Hercegovine, bo izpolnjen pomemben del njenega poslanstva, se pa zelo dobro zavedam, da glavno delo lahko v tem pogledu opravi le domača, bosanska intelektualna elita, ki je sedaj naloge nedvomno zmožna in ki nosi tudi zgodovinsko odgovornost pred svojim narodom, a tudi šire. Ko nekako končujem z opisom razlogov in motivov, ki so me vodili ob nastajanju te knjige, ne morem mimo svojega siceršnjega poklicnega dela v Inštitutu za narodnostna vprašanja, ki je tudi prispevalo h koncipiranju izbrane teme. Med ugodne okoliščine za izid knjige gotovo spada dejstvo, da je bil interes tudi samega Inštituta, da se pod njegovim okriljem obdela tema, ki ne le da vsebinsko sodi med njegove temeljne programsko-raziskovalne naloge, temveč je hkrati tudi tako rekoč svetovno aktualna.

Želela pa bi se ob tej priložnosti zahvaliti obema financierjema, Ministrstvu za znanost in tehnologijo Republike Slovenije in Soroševi fundaciji, tj. Inštitutu za odprto družbo-Slovenija; zlasti brez pomoči slednjega bi bil izid knjige vprašljiv.

A naj svoj današnji nastop vendarle sklenem z enim, vsaj enim vsebinskim povdankom iz knjige, ki bi ga pa želela tokrat nekoliko drugače zastaviti. Gre za kontinuiteto zgodovinsko-ozemeljskega vidika bosanske identitete, pri čemer bom nekoliko izpostavila 20. stoletje, ki je pri celi zadevi v zvezi z bosansko identiteto vendarle najpomembnejše. Pa še malo ravnotežja bomo v današnjem pogovoru s tem vzpostavili s starejšimi obdobji.

Nič ni večnega, še posebej ne ozemlja posameznih držav v zgodovini, torej njihove meje. Bosanski duh kot tak - stvarnost ali mit, stvarnost in mit - pa še živi, od Borića in Kulina bana skoraj tisoč let, živi v navezi z imenom dežele/države Bosne. Zlasti v zadnjem stoletju in pol so se dogajale velike in pogoste spremembe glede meja in posebej gospodarjev Bosne. Po štiristo letih turške vladavine, ki je zamenjala dolgotrajno bosansko samostojnost v srednjem veku (ko so neodvisnost bosanske države ogrozili, bolj formalno kot dejansko, pravzaprav samo Madžari), je torej pred dobrimi sto leti v svojem Drang nach Osten štiridesetletno oblast nad Bosno in Hercegovino vzpostavila Habsburška monarhija. Avstroogrške meje so se ujemale z mejami bosanskega ejaleta. Prišel je torej novi tuji gospodar, ni pa prišlo tudi do večjih teritorialnih sprememb obsega dežele. Po prvi svetovni vojni se z razpadom Habsburške monarhije v njenem dotedanjem južnoslovanskem delu javlja nova večnarodna državna asociacija. V svojih "habsburških" mejah je BiH sestavni del najprej kratkotrajne Države Srbov, Hrvatov in Slovencev, zatem Kraljevine SHS. Vsaka nova oblast je, ob razumljivi spremembi nazivov, od predhodne prevzemala notranjo administrativno-upravno delitev, Avstroogrška od Turčije, Kraljevina SHS od praktično Avstroogrške, saj Država SHS kot vmesna stopnica v državotvornem smislu sploh ni utegnila zaživeti.

Vprašanje notranje administrativno-upravne delitve izpostavljam zato, ker je lahko le-ta paravan za čisto posebne, v resnici "notranje" imperialistične cilje v igri geostrateških interesov močnejših dejavnikov v sicer narodno sestavljenih državah, a le kakršnim je Bosna pripadala od 15. stoletja naprej. Toda, če so bile v turškem obdobju notranje administrativno-teritorialne spremembe (spremembe meja sandžakov in nahij) pogojene predvsem s turškimi vojnimi osvajanjem oziroma izgubami določenih ozemelj ali pa posledica socialnih nemirov v državi, in če je spet iz notranje-zunanjih geostrateških razlogov Habsburška monarhija bila v interesu prav teritorialno enotne BiH, pa v 20. stoletju nastali večnarodni državi Južnih Slovanov kaj kmalu na površje izplavajo povsem drugačni interesi.

Kraljevina SHS, ki se leta 1929 preimenuje v Kraljevino Jugoslavijo, vzpostavi z uvajanjem banovin popolnoma novo upravno-teritorialno organizacijo po celi državi. Bosna in Hercegovina, ki jo od 1922. leta sestavlja šest okrožij (Bihać, Banjaluka, Travnik, Tuzla, Sarajevo, Mostar) je zdaj razdeljena na štiri banovine: Vrbasko, Drinsko, Primorsko in Zetsko. Dočim so se meje bivših okrožij ujemale z zunanjimi mejami BiH v času Avstroogrške (z izjemo novopazarskega sandžaka, ki ostaja po aneksiji BiH leta 1908, od leta 1909 še v otomaskem državnem okviru), se je BiH skozi omenjene banovine, poleg izgube, prvič v zgodovini, samega imena Bosna, razplinila tudi v pogledu etnične sestave. Že res, da so se skozi novi sistem banovin, razen slovenskih dežel (ki so prvič združene v podobi kasnejše federalne oziroma samostojne Republike

Slovenije; Dravska banovina se v glavnem ujema s slovenskimi etničnimi ozemlji v državi) ter Makedonije in Črne gore (ki sta preko Vardarske banovine oziroma Zetske banovine celo znatno večji kot kasneje), tudi dve največji bodoči jugoslovanski republiki, Srbija in Hrvaška, teritorialno razobličili, toda etnično ravnotežje je vsekakor najbolj narušeno prav na tlu zgodovinske Bosne in Hercegovine, in to na račun muslimanskega elementa in v korist srbskega, ki si je v šestih od devetih banovin tako priskrbel etnično prevago. Že tedaj je moralo biti jasno v tej celotni upravno-ozemeljski reorganizaciji večnarodne državne skupnosti, da je šlo v resnici torej za unitaristično-jugoslovanski koncept željenega reševanja narodnih vprašanj in ne za delitev po nekih naravno-deželjih mejah, kakršna je bila sicer uradna razlaga oblasti.

Deset let po uvedbi banovinske upravno-politične delitve, ki je predstavljala prvo bistveno uničujočo fazo v poskusih izrivanja bosanskohercegove politično-vsebinske posebnosti je sledil nov korak v isti smeri: v tajnem delu sporazuma Cvetković - Maček, po katerem je celotni zgodovinsko teritorialni Hrvaški priznan banovinski državnoopravni status, je bila predvidena tudi delitev bivšega bosanskohercegovega prostora med Hrvaško in Srbijo, kar pa zaradi izbruha svetovne vojne ni potem tudi uresničeno. Nezavisni Državi Hrvatski leta 1941, po dogovoru s Hitlerjem, pripade celotna zgodovinska Bosna in Hercegovina.

Leta 1945 Bosna in Hercegovina, kjer so se sicer odigrali najhujši boji v drugi svetovni vojni na Balkanu, postaja ena šestih enakopravnih republik v jugoslovanski federaciji, sicer sama enotna skupnost treh konstitutivnih narodov. Do leta 1992, ko se, po razpadu Jugoslavije leta 1991, imperativno postavi vprašanje daljnega obstoja Republike Bosne in Hercegovine. A vsi večletni ogromni in zločinski naporovi sovražnikov Bosne, da državo Bosno in Hercegovino uničijo, jo zbršejo z obličja Zemlje, propadejo. Sredi 90-ih let Bosna in Hercegovina kot država, ob diktatu Sveta, močno ranjena le obstane. Obstane s prilično negotovo prihodnostjo v pogledu meja svojega ozemlja, a istočasno s trdno vero samih Bosancev in Hercegovcev, da po vsem, kar se je Bosni zgodilo, bosanska identiteta nikoli več ne bo mogla biti ponovno smrtno ogrožena, oziroma z upanjem humanistične svetovne javnosti za obstanek Bosne kot že splošne metafore za nadvlado dobrega nad zlim.

Zdi se mi, da bi bile te besede kar primerne, da z njimi zdaj tudi končam, gotovo pa odražajo središčni motiv za nastanek knjige o bosanski identiteti. Dovolite, na koncu, da vam se zahvalim za vašo prisotnost in pozornost.

Mag. Vera Klopčič:

Hvala Veri in vsem trem ostalim govornikom. Slišali smo tudi marsikaj novega o Bosni, tudi poučne stvari npr. o prof. Čremošniku, ki sicer na določen način presegajo samo temo knjige, osvetljujejo pa odnos Slovencev do Bosne in so zanimive za preučevanje medetničnih odnosov, ki poteka na našem Inštitutu. Saj pomenijo razširitev področja dela, ki ga narekuje sodobni čas. Gotovo je, ob tem, potrebno v načrtovanju nadaljnega dela Inštituta upoštevati sugestijo akademika Pleterskega glede usmerjanja raziskovalnih naporov ne le na manjšine slovenskega naroda, temveč hkrati tudi na slovenski narod kot celoto. Dovolite mi, da za konec še jaz pristavim eno malo reminiscenco v zvezi z Bosno, ki smo jo doživeli prav na Inštitutu.

Pred leti smo ob pripravi ankete o uresničevanju občinskih statutov in določil o narodnostni enakopravnosti zaprosili za podatke tudi v občino Prnjavor. Ker nismo dobili odgovora, sem sama poklicala po telefonu. Na vprašanje občinskega tajnika, ali v njihovem kraju živijo tudi manjšine, mi je odgovoril: "Ma čujte, mi smo Mala Evropa." Ta jednat in prisrčen odgovor mi bo za vedno ostal v spominu, kot značilen izraz tolerantne, odprte, multikulturne skupnosti.

Upam, da bo izid Verine knjige prispeval, kakor po svoje tudi nadaljni raziskovalni napor Inštituta, k ohranjanju te "male" Evrope.

Če dovolite, bi s tem naš današnji predstavitveni pogovor o bosanski identeti zaključili. Vabim Vas v predverje še na kozarček pijače ter seveda na nekoliko bolj sproščeno in prijateljsko druženje. Na koncu, še enkrat hvala vsem prisotnim za udeležbo in nasvidenje ob predstavitvi naslednje nove knjige našega Inštituta.

IN MEMORIAM: SALVATORE VENOSI 1938 - 1996

Irena Šumi

Na dan devetnajstega septembra lani me je na študijskem bivanju v tujini, v Oslu na Norveškem, doletela vest: istega dne popoldne je nenadoma umrl moj prijatelj in dolgoletni najožji sodelavec, Salvatore Venosi. Vest je prišla pozno ponoči, ko sem se bila ravno z zadnjim vlakom vrnila v svoje domovanje v študentskem naselju z Inštituta za mednarodne zadeve (NUPI), kjer sem gostovala kot raziskovalka. Telefon je zvonil, ko sem še odklepala vrata stanovanja, in kot se nam dogaja ob pretresu, ki je prevelik in prehiter, da bi ga mogli duševno obvladati, so mi tisti trenutki ostali kakor vžgani v spomin v nekakšnem počasnem in obrnjenem posnetku: zdi se mi, da sem vedela, še preden je skupni prijatelj Darko Bratina, sam ves pretresen, mogel kaj izreči. Do zore sem posedala po stanovanju in misli so se mi venomer v krogu vračale k eni sami stvari: tistega jutra bi moral Salvatore poklicati, saj me je klical vsak drugi dan, pa ni. Receptorka Eli na inštitutu je dobro vedela za ta urnik, saj mi je tistega jutra takoj rekla, ko sem prišla, ne, danes pa še ni klical. Ob omembi "Herr Salvatoreja" se ji je vedno kar samo smejala, saj si je vsakič vzel kako minuto, da jo je v svoji narečno zarobljeni nemščini povprašal za vreme in počutje in včasih razdril kako šalo.

Dva dni zatem sem že bila doma, da prijatelju izkažem zadnjo ljubezen: z družino smo uredili potrebno in pripravili Salvatorejevo starodavno hišico v Žabnicah za njegov zadnji kratki prihod domov. Posihmal je hiša, ki jo je imel Salvatore tako rad in ki je bila meni tako domača, sama in zaprta, Salvatorjev grob pa je le slabih dvesto metrov pod njo, na malem pokopališču ob žabniški cerkvi, ki je ob zgodnjem dolinskem mraku vselej osvetljeno z močno, toplo lučjo reflektorjev in okrašeno z migotanjem stotin drobnih lučic. Še vedno, kakor vseh deset let nazaj, sem vsak teden tam zaradi dela, ki sva ga tedaj skupaj začela, in vsakokrat sem zadovoljna, da Salvatore leži tam, kjer hiša, v kateri se je rodil, bedi nad njim. Salvatore je svojo dolino ljubil s strastjo; čeprav je njene načine in zgodbe in svoje lastno življenje notraj njih popolnoma razumel skozi izdelano intelektualno distanco, je svojo osebnost vendarle vedno bolj vpenjal v dolinske vzorce. Prenekateri površen znanec ga je nemara imel za pravega pravca tega starosvetnega dolinskega medveda; meni pa se je njegovo življenje kazalo kot venomer skrbno reflektirana študija samega sebe, bližnjega in mnogoterih pomenov, s kakršnimi se življenje razkriva le ljudem, nesprijaznjenim s samoumevnostmi. Pod privajeno šegavo robotostjo je skrival mnoge reči, ki jih je razgaljal le hudo redko in bežno in ne prav rad: svoje kaj trdo medvojno zgodnje otroštvo v hiši, ki je bila preprihana z bridkostjo; rane, ki jih je pustila trda in čustveno travmatična katoliška vzgoja v mladosti; svojo globoko, otroško, za vselej začaranost z ljudsko vernostjo, ki ga v dolini zaznamuje božjepotništvo k višarski Mariji; svojo mladostno odpoved duhovskemu stanu; in nenazadnje odločitev, ki ga je izpeljala iz relativnega udobja elitnih zamejskih

intelektualnih krogov v Trstu in Gorici, da bo profesionalno deloval doma, med svojimi dolinci. Kot politik in strokovnjak si je s tem izbral kaj trdo pot, toda niti za trenutek si ni dopustil kakega samopoveličevanja ali hvalisanja glede tega. Iz teh osebnostnih bojev je Salvatore izšel kot človek s polnim samopoznavanjem brez zagrenjenosti, ki se je sebi in svetu notranje smehljajal. S preprostostjo modreca je stregel tudi svoji naravni nagnjenosti k samotnosti, ko se je držal tradicionalnega dolinskega kmečkega življenja: ure dolgo se je zaposloval z urejanjem svojega vrta, s pripravo in sečnjo drv, z negovanjem hiše in svoje v živo skalo klesane kleti, ki je tako slovela med prijatelji, kolegi in znanci. Močno je cenil status trdnega in skrbnega gospodarja, ki ga je užival v dolini, toda za gromkim, odrezavim, košatim nastopom očaka je skrival deško občutljivost in iskrivo intelektualno hudomušnost.

Slednji je Salvatore stregel tudi s svojimi svetovljanskimi pohajanji. Že kot mlad človek je prepotoval dobršen del Balkana in tedanjega evropskega Vzhoda. Kar nekajkrat letno je znal nenadoma izginiti za kak teden v Rim ali v Francijo; toda od vseh mnogih destinacij se mu je najbolj priljubil Izrael, kamor je od leta 1988 potoval večkrat. Tudi sama sem ga spoznala na eni takih poti, na Ciper, ko se je pridružil ek-skurziji Inštituta za narodnostna vprašanja. Tedaj sem komaj nastopila službovanje v inštitutu, toda še pred povratkom v Ljubljano je bilo sklenjeno, da prevzamem tečajje slovenskega jezika v dolini. Kot antropologinji se mi je tako delo kazalo kot vhod v terensko delo, ki je za nas enega obvezno; v skoraj polnih desetih letih je najino skupno delo dejansko obrodilo mnogotere in začetkoma gotovo tudi nepričakovane rezultate.

Kot vsak manjšinski delavec je bil Salvatore namreč razpet med dva pola v razumevanju in interpretiranju dolinske situacije: kot domačin je imel globok posluš za vsa nasprotja in sestavljenost človeške situacije v zgodovinsko, kulturno in jezikovno tako specifičnem okolju, kot je Kanalska dolina, na drugi strani pa se je zahtevala apriorna zavezanost kalupni manjšinskosti, ki jo je tedaj kot danes obvladovalo ideološko nacionalno slovenstvo; s pojmovnim aparatom, ki ga ta ponuja,

pa analitsko ni bilo kaj početi. V ruralnem in marginalnem okolju ni mogoče živeti reprezentančnosti, ki je značilna za velike urbane manjšinske centre: v Kanalski dolini manifestativnega slovenskega nacionalizma ni bilo mogoče uprizarjati, ker kratkomalo ni imelo ciljnega občinstva. Stvari sva se lotila raziskovalno in že leta 1990¹ sva lahko poročala o specifičnem umeščanju kulturnih potez, ki se v dolinskem razumevanju vežejo na slovenstvo, in o posebnem položaju slovenskih kodov v dolini. Ta študija je imela močno sočasno koroboracijo: ameriški kolega Robert Minnich je s svojimi študijami močno pripomogel k oblikovanju stališč, ki so posihmal vodila naše delovanje v dolini.

Predvsem smo se v svojem delu povsem odrekli vsakršnemu ideologiziranju; spoznali smo, da kategorije, kot so "narodna zavest", "slovenstvo", "asimilacija" zunaj političnega in ideološkega govora kratkomalo nič ne pomenijo - vsekakor z njimi ni mogoče presojati resničnih ljudi in resničnih situacij, in na podlagi takih gledanj ni mogoče nič ukreniti. Odrekli smo se predstavi, da je "delo za manjšino" nekakšen Čedermacov posel, prosvetljevanje, in popolnoma odrekli preproščini narodobudnih cil-

¹ Irena Šumi, Salvatore Venosi. Tečaj slovenskega knjižnega jezika v Kanalski dolini 1987 - 1990. Trst: SLORI.

jev. V raziskovalnem delu je bil naš cilj izvedeti, kako ljudje svojo sestavljeno kulturno in jezikovno situacijo sami dojemajo, kakšnih zvez, naj rečem tako, s formaliziranim slovenstvom, jezikom, kulturo si želijo in kakšno mesto želijo tem znanjem najti v svojem vsakdanjiku. Takšno delo v Kanalski dolini je potekalo predvsem v okviru lokalnega sedeža SLORI, ki ga je vodil Salvatore Venosi, in v okviru Slovenskega kulturnega društva Planika, ki je bilo ustanovljeno leta 1993. Prav v letošnjem letu smo delovanje v društvu povezali v nov Slovenski kulturni center Planika, v sestavu katerega je tudi Knjižnica Salvatoreja Venosija.

Raziskovalno delo je potekalo po več tematikah in bilo je mnogo dogodkov in mejnikov; naj jih naštejemo le nekaj. Salvatore je vse življenje intenzivno preučeval dolinski dialekt, ki ga je ljubil in virtuožno govoril; sam se je že v sedemdesetih in osemdesetih ukvarjal z zgodovino cerkvenih ustanov in slovenskega šolstva; slednjo tematiko sva s skupaj lahko strnila tudi v nedavno knjižno publikacijo, ki jo je izdal Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček v Trstu.² Sedež SLORI je koordiniral tudi pomembni mednarodni dogodek v oktobru 1995, ko so se sešli predstavniki vseh treh manjšinskih skupnosti v dolini, furlanske, nemške in slovenske, raziskovalci doline iz Avstrije, Italije, Slovenije in ZDA, in ugledni tuji gostje, preučevalci etničnosti.³ S pravico torej lahko trdimo, da je bila v Kanalski dolini vzpostavljena pomembna raziskovalna tradicija znotraj slovenskih etničnih študij, in da je bil primer doline na najboljši način internacionaliziran. Danes situacijo v Kanalski dolini, ki je vsekakor drobna evropska posebnost, poznajo širom strokovne javnosti v Evropi. Vse to pa je bilo mogoče zaradi že orisanega, drugačnega načina "dela z manjšino", ki je iskal predvsem avtentičnih stališč in potreb domačinov brez kake nacionalistične teleologije.

Slovenski kulturni center Planika je ob zadnjem Dnevu slovenske kulture v Kanalski dolini februarja letos predstavil tudi drobno knjižico, posvečeno spominom na Salvatoreja. Prinaša tudi njegovo raziskovalno bibliografijo in oris politične kariere. Naj sklenem s Salvatorejevo besedo, ki so jo člani Središča izbrali za moto knjižice: slovenstvo je v dolini zdaj moč le z mesom vred iztrgati. Salvatorejevega spomina pa nam ne more iztrgati prav nič.

² Irena Šumi in Salvatore Venosi: Govoriti slovensko v Kanalski dolini. Slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes. Trst 1995; Virgil Šček.

³ Irena Šumi in Salvatore Venosi (ur): Večjezičnost na evropskih mejah. Primer Kanalske doline/Multilingualism on European Borders. The Case of Valcanale. Kanalska dolina 1996: SLORI - sedež Kanalska dolina.

Sonja Novak Lukanovič, M. Sc., Institute for Ethnic Studies,

SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

The meaning of education in interethnic relations

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 25-33

The article brings interpretation of some variables that best reflect individual viewpoints towards the organization of education in the ethnically mixed region of Slovene Istria, importance of language command of the majority and minority languages as well as to the role and significance of the majority and minority languages in the present education model which is practiced in the ethnically mixed region.

Mojca Medvešek, Institute for Ethnic Studies,

SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

Analysis of ethnic vitality of Hungarians in Lendava

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 47-78

The estimation of different factors can help us define the vitality of an individual ethnic community. Giles suggests classification of ethnic vitality according to three clusters of variables: the status, demographic and institutional ones. The present article is an attempt to show, by analyzing data collected by the field work questionnaire in Lendava in 1991, and the questionnaire by post in 1994, the standpoints of inhabitants of the ethnically mixed territory regarding their own as well as the other ethnic community, and their changing over the time. Our aim is to present to what extent and in which direction the standpoints of these two ethnic communities were altered as regards the status of the minority (Hungarians) in comparison to that of the majority (Slovenes).

Albina Nečak Lüh, Ph. d., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

Language as an indicator of the state of interethnic relations

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 11-24

The research study on interethnic relations and ethnic identity in the Slovene ethnic territory highlights the sociolinguistic aspects of the situation in the three ethnically mixed regions, i.e. relations between ethnic affiliation and mother tongue, communicative competence, communicative activity as well as language attitudes of the minority and majority members participating in the research.

Boris Jesih, M. Sc., Institute for Ethnic Studies,

SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

Politics and "the political" in interethnic relations

Razprave in gradivo - Treatises and Documents Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 35-46

The article deals with minority issues in interethnic relations on the basis of the results of field research study carried out in Slovene Istria, especially in the town of Izola, in 1994. It exposes the problems of mutual political influencing, based upon organized public activities, as well as recognizability of political parties of the majority nation and aspects of the minority political organizing.

*Albina Nečak Lük, Ph. d., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana*

Jezik kot kazalec stanja medetničnih odnosov

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 11-24

Raziskava o medetničnih odnosih in etnični identiteti v slovenskem etničnem prostoru osvetljuje sociolingvistične vidike položaja v treh narodnostno mešanih okoljih, in sicer povezave med narodnostno pripadnostjo in maternim jezikom, sporazumevalno zmožnost, sporazumevalno dejavnost ter jezikovna stališča v raziskavo vključenih prebivalcev iz vrst manjšine in večine.

*Boris Jesih, M. Sc., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana*

Politika in "politično" v medetničnih odnosih

Razprave in gradivo - Treatises and Documents Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 35-46

Prispevek obravnava problematiko manjšin v medetničnih odnosih na podlagi rezultatov terenske raziskave v slovenski Istri, posebej v mestu Izoli 1994. Izpostavljeni so problemi medsebojnega političnega vplivanja na podlagi organiziranega javnega delovanja, razpoznavnost političnih strank večinskega naroda ter vidiki političnega organiziranja manjšine.

*Sonja Novak Lukanovič, M. Sc., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana*

Pomen dvojezičnega izobraževanja v medetničnih odnosih

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 25-33

V članku avtorica interpretira nekatere spremenljivke, ki odražajo posameznikova stališča do organizacije vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre, pomen znanja jezika večine in manjšine kot tudi vlogo in pomen jezika večine in manjšine v sedanjem modelu vzgoje in izobraževanja, ki se izvaja na narodnostno mešanem območju.

*Mojca Medvešek, Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana*

Analiza etnične vitalnosti Madžarov v Lendavi

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 47-78

S pomočjo ocene različnih dejavnikov lahko opredelimo vitalnost posamezne etnične skupine. Giles predlaga klasifikacijo etnične vitalnosti, glede na tri sklope strukturnih spremenljivk: statusne, demografske in institucionalne. V prispevku poskušamo z analizo podatkov zbranih s terensko anketo v Lendavi leta 1991 in anketo po pošti izpeljano leta 1994 ugotoviti, ali obstajajo med percepcijami večine in manjšine o strukturnih spremenljivkah razlike in kako se le-ta spreminjajo v času.

**Renata Mejak, Ph. d., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana**

Period comparative analysis of trans-border contacts and perceptions of the inhabitants of Monošter/Szentgotthard regarding Hungary and Slovenia

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 89-131

The period analysis of cross-border contacts of the inhabitants of Monošter with the neighbouring Slovenia studies, in two time points (in the year 1992 and 1995), the frequency of visits to Slovenia. The number of visits did not change essentially between 1992 to 1995. More frequent visits to Slovenia are an exception, the majority of respondents travelling to Slovenia only occasionally, mostly for shopping and visits to relatives and friends. The comparative period analysis studies some significant structural elements of perceptions of respondents from Monošter regarding Hungary and Slovenia. Respondents compared, in two time periods, the situation in Hungary and in Slovenia in the fields of legal political regulation, the standard of living, the degree of cultural development, social security, human rights and protection of national minorities.

Petra Roter, Univerza Cambridge,

The Development of the International Legal Protection of Minorities from the 17th Century until the League of Nations' Period

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 193-215

The article analyses the development of minorities' rights as guaranteed by the international documents in the period before and after WW 1. Differences and progressive development of the minorities' protection are specially reviewed. The thesis guiding this research is the progressive development of the institute of the minorities' protection.

**Katarina Munda Hirnök, M. Sc., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana**

Period analysis of the media usage on the part of Slovene national minority in Monošter/Szentgotthard

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 79-87

The author compares and analyzes the results of the research on popularity of media of the Slovene minority in Monošter (for the newspaper Porabje between the two time points, 1992 and 1995; for the Slovene programme on Radio Gyor and the TV show Slovene Sketches in 1995). The average values of the minority media popularity were analyzed with regard to the variable ethnic adherence.

The results show an improvement of the conditions in the field of information spreading in Monošter, though there are still tasks to be accomplished.

**Mitja Žagar, Ph. d., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana**

Evolving concepts of Protections of minorities International and Constitutional Law

Razprave in gradivo - Treatises and Documents Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 135-193

This article is a result of the research project on legal regulation of ethnic relations that focused on the international and constitutional protection of ethnic minorities. The author reviews the social and historical context that conditioned the concept and nature of the protection and special rights and liberties. Special attention is paid to the interwoven historic development of modern nations, (nation-) states and international communities that resulted also in the emergence of ethnic/national minorities.

*Katarina Munda Hirnök, M. Sc., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana*

Medčasovna analiza spremljanja medijev slovenske narodne manjšine v Monoštru

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 79-87

V prispevku je avtorica primerjala in analizirala rezultate pogostosti spremljanja medijev slovenske narodne manjšine v Monoštru (za časopis Porabje med dvema časovnima točkama - 1992, 1995, za slovensko oddajo na radiu Győr in televizijsko oddajo Slovenski utrinki pa za l. 1995). Pri pogostosti spremljanja je analizirala povprečne vrednosti pogostosti spremljanja medijev slovenske narodne skupnosti glede na spremenljivko etnična pripadnost.

Rezultati kažejo, da so sedanje razmere na področju informiranja v Monoštru boljše kot pred leti, ne manjka pa tudi nalog, na katere je avtorica opozorila v prispevku.

*Mitja Žagar, Ph. d., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana*

Evolving concepts of Protections of minorities International and Constitutional Law

Razprave in gradivo - Treatises and Documents Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 135-191

Članek je rezultat večletnega raziskovanja pravnega urejanja medetničnih odnosov in v tem okviru zlasti še mednarodnopravnega in ustavnopravnega varstva etničnih manjšin. Podrobneje predstavlja družbeni in zgodovinski okvir, v katerem so nastajale in se uveljavljajo zaščite (etnične) manjšine in njihove posebne pravice, kot specifičen segment celote temeljnih človekovih pravic in svoboščin. V tem kontekstu analizira naravo, vsebino in vlogo države (zlasti nacionalne države kot njene specifične odlike) in med. skup. ter njuno prepletanje in soodvisnost. Posebno pozornost namenja odnosu med narodom in (nacionalno) državo ter zgod. nastanku in opredelitvi etničnih manjšin.

*Renata Mejak, Ph. d., Institute for Ethnic Studies,
SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana*

Medčasovna primerjalna analiza čezmejnih stikov in percepcij prebivalcev Monoštra o Madžarski in Sloveniji

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 89-131

Medčasovna analiza čezmejnih stikov prebivalcev Monoštra s Slovenijo preučuje v dveh časovnih točkah pogostost obiskov v Sloveniji, namen potovanj, vzpodbude in ovire čezmejnih potovanj. Število potovanj se med 1992 in 1995 ni bistveno spremenilo. Pogostejši obiski Slo. predstavljajo izjemno, večina respondentov potuje v Slo. le naključno, pretežno zaradi nakupovanja in obiskovanja sorodnikov in prijateljev. Medčasovna primerjalna analiza preučuje nekatere pomembne strukturne elemente percepcij respondentov iz Monoštra o Mad. in o Slo. Respondenti so v dveh časovnih točkah primerjali stanje na Mad. in v Slo. na področjih pravne politične ureditve, življenjskega standarda, kulturne razvitosti, socialne varnosti, človekovih pravic in zaščite narodnih manjšin.

Petra Roter, Univerza Cambridge

Razvoj mednarodnega pravnega varstva manjšin od 17. stoletja do obdobja Društva narodov

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 193-215

Članek analizira razvoj manjšinskih pravic v luči mednarodnih dokumentov v obdobju pred in po prvi svetovni vojni, pri čemer posebej izpostavlja razlike in napredek na področju zaščite manjšin. Vodilno načelo te raziskave je razvoj koncepta manjšinske zaščite.

Vera Kržišnik Bukič, Ph. d., Institute for Ethnic Studies,

SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

The Slovenes in Serbia and dr. Franc Perko, the archbishop and metropolitan of Belgrade

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 219-235

The most numerous were Slovenes in Serbia in the years after the Second World War (20.998, at the 1948. census) and they were the fewest on the eve of the breakdown of Yugoslavia (8.340, at the 1991. census). This was an even smaller number than at the time of the first official Yugoslav census in 1921 (10.730). The status and life of the Slovenes in Serbia, especially in the last decade, were discussed in the interview the author of the article made with dr. Franc Perko, the archbishop and metropolitan of Belgrade.

Vera Kržišnik Bukić, Ph. d., Institute for Ethnic Studies,

SLO - Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

Slovenci v Srbiji in dr. Franc Perko, nadškof in metropolit beograjski

Razprave in gradivo - Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1996, No. 31, p. 219-235

Največ Slovencev je živel v Srbiji v letih po drugi svetovni vojni (20.998, popis prebivalstva leta 1948), pred razpadom Jugoslavije jih je bilo le še okoli 8.000 (8.340, popis leta 1991), to je celo manj kot kmalu po ustanovitvi jugoslovanske države po prvi svetovni vojni, ko jih je leta 1921 prvi jugoslovanski popis naštel 10.730. O položaju in življenju Slovencev v Srbiji, zlasti v zadnjem desetletju, priča dr. Franc Perko, nadškof in metropolit beograjski, v pogovoru z avtorico članka.